

T.C.
İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Tarih Bilim Dalı

**MALATYA'DA
TÜRK HAKİMİYETİNİN TESİSİ VE
MEMLUKLULAR DÖNEMİ
(1102-1516)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Salim CÖHÇE

Hazırlayan: Ahmet ALTINTAŞ
(8902)

MALATYA 1992

İÇİNDEKİLER.....	I
ONSOZ.....	IV
KISALTMALAR.....	VI
KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR.....	VII

GİRİŞ

I. BÖLÜM

(MALATYA'DA TÜRK HAKİMİYETİNİN TESİSİ)

A- MALAZGİRT ÖNCESİ MALATYA YORESİNDE TÜRKLER.....	20
a- Hunlar.....	20
b- Hilâfet Ordusuyla Gelen Türkler.....	20
c- Oğuz Akınları.....	21
1- İbrahim Yınal Türkmenlerinin Malatya'yı Yağmalaması.....	22
2- Emir Afşin'in Malatya'ya Akını.....	23
B-TÜRKLERİN ANADOLU'YA YERLEŞMESİ DÖNEMİNDE MALATYA.....	25
a- Danişmendli Gümüştekin Ahmed'in Malatya'yı Kuşatması.....	27
b- Ermeni Flaretos'un Hakimiyet Dönemi.....	28
c- Türkmenlerin Malatya Önerine Gelişi.....	29
ç- Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın Malatya'yı Kuşatması.....	30
d- Danişmendli Gümüştekin Ahmed Gazi'nin İkinci Defa Malatya'yı Kuşatması.....	31
C- MALATYA'NIN KESİN OLARAK TÜRK HAKİMİYETİNE GEÇİŞİ.....	33

II. BÖLÜM

(ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE MALATYA)

A- MALATYA ÜZERİNDE SELÇUKLU-DANIŞMENDLİ REKABETİ.....	36
a- Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan- Danişmend Gazi İhtilafı.....	36
b- I. Kılıç Arslan'ın Malatya'yı Zaptı.....	37
c- Tuğrul Arslan'ın Malatya Sultanlığı ve Belek'in Atabekliği.....	38
ç- Danişmendlilerin İkinci kez Malatya'ya Hakim Olmaları.....	41
1- Malatya'nın Danişmendliler'in Başşehri Haline Gelişi Emir Gazi Dönemi.....	42
2- Emir Gazi'den Sonra Malatya: Melik Muhammed Dönemi.....	44
3- Danişmendlilerin Bolunmesi ve Malatya.....	45

4- Aynuddevle'nin Hakimiyeti ve Sultan Mesud'un Malatya Muhasaraları.....	46
B- DANİSMENDLİLER'İN SONU ve İKİNCİ KILIÇ ARSLAN'IN MALATYA'YI ELE GEÇİRMESİ.....	49
a- Selahaddin Eyyübi'nin Malatya'yı Tehdidini.....	52
b- Malatya'da II. Kılıç Arslan ve Süryani Mihael Görüşmeleri.....	53
c- Malatya Yöresinde Türkmenlerin Çıkardığı Karışıklık.....	54
c- II. Kılıç Arslan'ın Ölümünden Sonra Malatya.....	54
C. ALAADDİN KEYKUBAD DÖNEMİNDE MALATYA.....	56
a- Malatya Meliki İzzedin Keykavus'un Çulusu ve Keykubat'ın Malatya'da Hapsi.....	57
b- Alaaddin Keykubad'ın Tahta Geçtiği Sıralarda Malatya.....	58
c- Malatya'da Alaaddin Keykubad'ın Düşünü.....	60
ç- Malatya'da Moğol Tehlikesinin Belirmesi.....	61
d- Selçuklu - Eyyübi Mücadelesi ve Malatya.....	62
Ç-HARİZMLİLERİN MALATYA VE CİVARINI YAĞMALAMALARI.....	63
D-MALATYA YÖRESİNDE TÜRKMEN YİĞİLMASININ SEBEP OLDUĞU HADİSELER ve BABAİLER İSYANI.....	64
E- MOĞOL İSTİBDA DÖNEMİ.....	66
a- Moğolların Malatya'ya Tecavüzü.....	67
b- Malatya Subaşılarının Anadolu Selçuklu İdaresinde Oynadığı Roller.....	68
c- Ali Bahadır'ın Malatya'daki Faaliyetleri.....	69
d- Ağaç-erilerin Bölgedeki Faaliyetleri.....	71

III. BÖLÜM

(MALATYA'DA MEMLUKLU HAKİMİYETİNİN TESİSİ)

A- ANADOLU'DA MEMLUKLU-İLHANLI MÜCADELESİ DÖNEMİNDE MALATYA.....	73
B- MEMLUKLU HAKİMİYETİ ÖNCESİNDE MALATYA'NIN UMUMİ VAZİYETİ.....	76
C- MEMLUKLULARIN MALATYA'YA YONELİŞİ.....	79
a- Memlukuluları Malatya'ya Yönelten Sebepler.....	79

b- Şehrin Muhasara ve Yağma Edilmesi.....	82
c- Memluklu Ordusunun Yöreden Çekilmesiyle Ortaya Çıkan Durum.....	84
1- Malatya'nın Eretnalıların Eline Gecışı.....	86
2- Memlukluların Bozok Türkmenlerini Malatya Civarına Kaydırmaları ve Yörede Eretnalı-Türkmen Mücadelesi.....	86
C- MALATYA'NIN DOĞRUDAN MEMLUKLU İDARESİNE GECİŞİ	88

IV. BOLUM (MEMLUKLU İDARESİ ALTINDA MALATYA)

A-MALATYA ÜZERİNDE MEMLUKLU-DULKADIRLI MÜCADELESİ	91
a- Dulkadirliilerin Ustünlük Safhası.....	91
b- Halil Bey'in Maraş ve Elbistan'ı Kaybederek Harput'la Yetinmek Zorunda Kalışı.....	94
c- Dulkadirli-Kadı Burhaneddin İşbirliği	96
B-MİNTAŞ'IN MALATYA VALİLİĞİ	97
a- Mintaş'ın Sultan Berkuk'a Karşı Yaptığı İttifaklar ve İsyanı.....	97
1- Mintaş'ın Malatya'yı Kadı Burhaneddin'e Vaadetmesi.....	99
2- Kadı Burhaneddin'in Mintaş'ı Esir Ederek Sivas'a Götürmesi	100
3- Memluk Ordusunun Malatya ve Sivas'a Yürümesi.....	102
b- Mintaş -Yelboğa Yakınlaşması ve Mintaş'ın Sonu.....	104

V.BÖLÜM (ANADOLU'DA DEVLETLERARASI MÜCADELE DEVRİNDE MALATYA)

A- OSMANLILARIN MALATYA'YA YÖNELİŞİ	108
a- Yıldırım Bayezid'in Malatya'yı Ele Geçirmesi	109
b- Osmanlıların Malatya'da Tesis Ettikleri Düzen ve Dulkadirliilerin Malatya'da Hakim Olmaları	111
B- MALATYA'NIN TİMUR'UN ELİNE GECİŞİ	112
C- MALATYA'DA KÖPEKOĞULLARI BEYLİĞİ	118

VI. BÖLÜM (MALATYA'DA MEMLUKLU HAKİMİYETİNİN TEKRAR TESİSİ)

A- SULTAN ŞEYH EL-MAHMUDİ'NİN MALATYA YÖRESİNDEKİ FAALİYETLERİ ve BÖLGEDE İSTİKRARIN SAĞLANMASI	123
--	-----

B- MALATYA'DA MEMLUKLU-DULKADIRLI REKABETİ.....	127
a- Dulkadiroğlu Tuğrak'ın Malatya'da Kısa Süreli Hakimiyeti.....	127
b- Canıbeg es-Sufi'nin Malatya Kuşatması.....	128
C- MALATYA YORESİNDE OSMANLI-MEMLUKLU REKABETİNİN YENİDEN BAŞLAMASI	129
a- Dulkadiroğlu Şehsuvar Bey ve Kardeşi Yahya'nın Malatya'yı Kuşatması.....	133
b- Dulkadiroğlu Alaudevle Bozkurt Bey'in Malatya'yı Kuşatması.....	135
c- Yakup Paşa Kumandasındaki Osmanlı Birliklerinin Memlukulular Tarafından İmha Edilmesi.....	137
ç- Osmanlı Şehzadesi Ahmed'in Malatya Yoresine Gelişi.....	140
Ç- MALATYA'NIN OSMANLI HAKİMİYETİNE GİRİŞİ	141
a- Memlukulularla Savaş Hazırlıklarının Başlaması ve Sinan Paşa'nın Hareketi.....	143
b- Osmanlılar'ın Malatya'yı Ele Geçirışı.....	144
SONUÇ.....	146
BİBLİYOGRAFYA.....	151
DİZİN.....	156

ÖNSÖZ

Doğu Anadolu'nun tarihiyle ilgili yurt içinde ve yurt dışında bir hayli çalışma yapılmış olmasına rağmen bu bölge içerisinde yer aldığı halde Malatya ile ilgili fazla bir araştırmaya rastlanılmaz. Halbuki Malatya, yer aldığı coğrafi konum itibariyle Anadolu-Arap yarımadası ve İran arasında müstesna bir mevkiye sahiptir. Bununla birlikte iklim ve hayat şartları bakımından ortaya koyduğu imkanlar ile de tarihin çeşitli dönemlerinde önemli bir merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla gerek antik çağlarda ve Sasani-Bizans ile Arap-Bizans mücadelelerinde, gerekse Anadolu'ya yönelik Türk fütühatının geliştiği dönemlerde Malatya büyük bir önemi haiz olmuştur. Moğol tahribatına rağmen bu önemin devam ettiği anlaşılmakta ve Anadolu'da Türkmen-Moğol mücadelesi esnasında şehir Memluklulara intikal etmektedir.

Memluklular'ın, gerek Mısır'da yalışı beş asır sonra yeniden sağladıkları Türk hakimiyeti, gerekse Arap yarımadasının kuzeyi ve Güneydoğu Anadolu'nun tamamı ile Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmı üzerinde hakim olmaları, bu arada Malatya'yı da ele geçirmiş bulunmaları Doğu Anadolu şehir tarihçiliği bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca bunların bahse konu bölgelerde yerleşik ve yarı göçebe Türkmen kitleleriyle olan münasebetleri de dikkate değer olup, başlıbaşına bir çalışmanın konusunu teşkil edebilecek mahiyettedir. Zira, Mısır'da Türk kültürünün yerleşmesi, yayılması ve yaklaşık yediyüz yıllık Türk hakimiyetinin tesisinde temel teşkil eden Memlukluların söz konusu yörelerin tarihinde de önemi büyük olmalıdır. Nitekim, onların 1315-1517 tarihleri arasında yaklaşık iki asırlık bir zaman kesiti içerisinde Malatya ve yöresinin tarihinde önemli izler bıraktıkları görülmektedir ki yörede Türk hakimiyetinin tesisıyla birlikte Memluklular döneminde gelişen hadiseler böyle bir çalışmanın konusunu oluşturmuştur.

Osmanlı-Memluklu, Osmanlı-Ramazanoğulları ve Dulkadiroğulları münasebetleri veya sadece Dulkadiroğulları tarihine yönelik çalışmalarda Malatya'nın olaylarla ilgisi nisbetinde söz konusu edilmiş olması fazla bir mana ifade etmez. Esasen ülkemizde Memluklularla ilgili çalışmaların azlığı hele Malatya ve civarının Memluklular dönemi ile ilgili müstakil bir çalışmanın bulunmayışı bu araştırmanın zaruretiyi ortaya koyacak mahiyettedir. Öyle ise Anadolu'da Türk hakimiyetinin tesis edilmeye başlamasıyla birlikte tekrar önemli bir merkez olma hüviyetine kavuşan Malatya şehrinin ictimaf, iktisadî, siyasî alandaki gelişmesi nasıl olmuş? Bu yapı Memluklular dönemiyle birlikte nasıl bir seyir takibetmiş? Bir başka deyişle Malatya ve yöresi Osmanlı hakimiyetine geçinceye

kadar bölgede tarihi ve tîre nasıl tecelli etmiş? Bütün bu soruların açıklığa kavuşturulması, böylelikle de Türk Tarihinin Anodulu'da gelişen çok küçük bir kesiti aydınlatılarak bütün içerisinde küçük de olsa önemli bir çıkış noktasının elde edilmesi gerekmektedir. Böyle bir araştırma ile kısmen de olsa bu husus sağlanmaya çalışılmıştır. Zira, çok kısıtlı olmakla birlikte kaynaklarda siyasî olaylarla ilgili oldukça önemli bilgiler elde edilmesine rağmen büyük bir dikkat ve itina gösterildiği halde ictimâî ve iktisadî konularda yeterli ölçüde malumata rastlanmadığı hemen dikkati çekecektir. Bununla beraber ileride yapılacak çalışmalarda parça-nokta bütün içerisinde ele alınarak ortaya konulur mantığıyla yapılacak araştırmalara önemli bir malzeme topladığımız inancındayız. Onun için çalışma dikkatlice incelendiğinde Malatya ve yöresini her yönden daima etkilemiş olan en azından yakın çevrenin de sürekli söz konusu edilmeye çalışıldığı görülecektir.

Bu araştırmadan önce Malatya üzerinde önemli bir çalışma meydana getiren kıymetli arkadaşım Arş. Grv. G.Gögebakan'ın notlarından her zaman istifade ettiğimi burada belirtmek isterim. Bunun için kendisine minnettarım. Böyle bir konuyu araştırmamıza imkan sağlayan ve çalışmamızın her safhasında yardımlarını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Sâlim Cöhçe'ye bu vesile ile teşekkürü bir borç bilirim.

Malatya 1992

Ahmet ALTINTAŞ

8902

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ans.	: Ansiklopedi
Bkz.	: Bakınız
b.	: bin.
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
İA	: İslam Ansiklopedisi
İÜEFTD	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarihi Dergisi
Nşr.	: Neşreden
nu	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sahife
TD	: Tarih Dergisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vr.	: Varak
vd.	: Ve devamı, ve diğerleri

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Çok sınırlı bilgiler vermelerine rağmen sayı itibariyle araştırma konumuzla ilgili oldukça fazla kaynağa sahip bulunmaktayız. Yalnız yapılan çalışmanın bir yüksek lisans tezi olması sebebiyle tarih araştırmalarında ana kaynaklardan sayılan kitabeler, sikkeler ve arşiv vesikaları bu araştırmada kullanılmamıştır. Esasen, konunun özelliği göz önüne alındığında bu tür kaynakların pek o kadar da fazla olmadığı hemen anlaşılacaktır. Her ne kadar Selçuklu ve Memlûklular dönemiyle ilgili bilhassa kitabeler ve sikkelerin pek bol olduğunu düşünmek mümkün ise de, bunlardan çalışılan alanı ilgilendireninin hemen hemen yok denecek mertebede olduğu da bir gerçektir. Esasen bunları değerlendirebilme imkanına da sahip olunamamıştır.

Arşiv vesikaları ise bahse konu dönemler için mevcut olmadığı gibi, bunların sadece genel tarih kitaplarına kısmen veya tamamen yansımış olanları da dikkatlice kullanılmaya çalışılmıştır. Bunların haricinde Osmanlı Devleti'ne ait arşiv vesikalarında ele alınan konunun sadece son dönemlerini ihtiva edebileceği açıktır. Ancak doğrudan bu vesikalar kullanılmamakla birlikte, bahse konu vesikalara dayanılarak hazırlanan araştırma eserleri dikkatle taranmış ve değerlendirilmiştir. Her ne kadar bu husus böylesine önemli bir tarih araştırması için büyük bir eksiklik sayılabilir ise de, çalışma konusu ve mahiyeti dikkate alındığında mazur görülemeyecek kadar da ciddi bir eksiklik olarak görülmez. Ayrıca döneme ait genel tarih kitaplarının hemen hemen hepsinin değerlendirilmiş olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Dolayısıyla tamamen genel tarih kitaplarıyla, büyük çoğunluğu ana kaynaklara dayanılarak hazırlanan araştırmalar bu çalışmanın başlıca kaynaklarını meydana getirmiştir.

Bölgenin, ele alınan dönemdeki demografik yapısı dikkate alındığında kaynaklarının da farklı mahiyetlerde ve çeşitli milletlere ait olacağı hemen dikkati çekecektir. Haliyle bu husus meselelerin farklı toplumlar açısından çeşitli şekillerde algılanıp değerlendirilmesini de beraberinde getirecektir. Bu da hakikati daha net bir şekilde ortaya koyabilmek için önemli bir şans olarak görülmelidir. Her ne kadar bunlar arasında ele alınan konuyu doğrudan doğruya mevzu edinen bir eser mevcut değilse de, ihtiyaca cevap verebilecek nitelikte olanları hiç de önemsemeyecek kadar az değildir. Üstelik bunların büyük bir kısmı daha sonraki dönemlerde meydana getirilen kaynaklarca da doğrulanmaktadır. Yalnız bu çalışma esnasında kendilerinden önceki kaynaklardan belâgat ve inşa sanatıyla ifadelerin değiştirilmesiyle gerçekleştirilen aktarmalara birtakım ilaveler yapılmak suretiyle

meydana getirilenler titizlikle ayıklanmıştır. Ama bu ilavelerden geçmişteki hadiselerin halkın zihninde devam eden izlerini ve eserin yazıldığı dönemdeki halkın ve idarecilerin o olaylara bakış açısını tesbit etmenin mümkün olabileceği de gözden uzak tutulmamıştır. Aynı zamanda yapılan çalışmanın uzun bir zaman dilimini, yani takriben XI-XVI yüzyılları arasını içine aldığı düşünülürse bir dönem için ana kaynak hüviyyetinde olan bir eserin daha öncesi için muahhar bir mahiyet arzettiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla bu tür kaynaklar hadiselerin daha geç dönemlerdeki tesirlerini tayin edebilmek bakımından da büyük bir önemi haizdir.

Kullanılan kaynaklar daha çok İslam ve Bizans tarih yazıcılığının tesirleriyle meydana getirilmiş, umumiyetle Arapça eserler olmakla birlikte, bunlar arasında bilhassa Ermeni ve Süryani kaynaklarının bir takım yerli ananeleri de bünyelerinde taşıdıkları söylenebilir. Bu eserlerin hepsinin ortak özelliği vekayname türünde veya genel mahiyette hazırlanmış tarihtipleri olmalarıdır. Bir kısmı da aynı nitelikte bir diğerrinin zeyli hüviyyetindedir ki İbnü'l-Esir'in el -Kamil fi't-Tarih (İstanbul 1986) 'inin devamı niteliğindeki İbn Kesir'in el-Bidaye (Beyrut 1977-1982) si buna örnektir.

Kaynakların mukayeseli neşirlerinin ilgililerince en çok muteber sayılanlardan mümkünmertebe istifade edilmeye çalışılmıştır. Esasen, farklı konularda daha önce yapılan çalışmalarda da hep bu usulün takib edildiği görülmektedir. O sebeple bir takım kaynaklarımızın dilimize yapılan tercümeleri bulunmasına rağmen yine de eserin orijinal diliyle yapılan yayınlar kullanılmaya çalışılmıştır. Yalnız bunun mümkün olmadığı hallerde Türkçetercümeleyletiniştir.

Kaynaklarımız arasında kronoloji dikkate alındığında hiç şüphesiz Urfalı Mateos'un eseri birinci sırayı alır. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemesine rağmen XI. yüzyılın ilk yarısı içinde Urfa'daki manastırlardan birinin başrahibi olduğu kendi ifadesi ile sabit olan keşiş (= Eretz) Mateos'un 952-1136 yılları arasındaki vukuatı kapsayan eserinin 1898 yılında Eçmiazin baskısı esas alınarak H. D. Andreayon'un Türkçeye çevirdiği tercümesi tarafımızdan kullanılmıştır. Hemen bütün ortaçağ tarihçileri gibi mahdut düşünceli olması, batıl itükatlara yervermesi, olaylardan ve bilhassa tabii afetlerden ibret levhaları yaratmaya çalışması, bir çok modern tahiçi tarafından tenkid edilmiştir⁽¹⁾. Ancak bu araştırmada diğerr kaynaklarla mukayeseli bir şekilde kullanarak istifade edilmeye çalışılacaktır.

(1) Tafsilat için bkz. Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, I, Ankara 1990 s.XXXIV vd.

Yine kronoloji ile berebar mekan bakımından da önemli olan bir diğer kaynağımız, aslen Malatyalı olup (2) uzun yıllar bu beldede yaşadktan sonra Antakya'da Ya'kûbî patriği olarak bulunan Süryânî Mahael'in (3) vakayinamesidir. Bu kaynak eser Malatya'nın Türk hakimiyetine geçiş dönemi için önemli kaynaklardan biridir. Genel Tarih niteliğinde olan bu eser Hrant D. Andreasyan tarafından tercüme edilerek basıma hazırlanmışbu eserin, İstanbul, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin kütüphanesindeki mevcut fotokopisinden yararlanılmıştır.

Süryânî müelliflerin eserleri arasında en çok yararlandığımız kaynaklardan birisi, hiç şüphesiz, eseri dilimize de çevrilmiş olan Gregorius Bar Hebraeus Ebu'l Ferec'in Vakayinamesi'dir(4). Kendisi Ortaçağda Küçük Asya'nın en tanınmış şehirlerinden birisi olan Malatya'da doğmuştur (M.1226). Babası Malatya'nın ileri gelen Yahudilerinden, Ehrun adında büyük ve saygın bir doktordu. Babasından Arapça, Süryânîce ve Yunancayı öğrenen Gregorius, o zamanlar Malatya'da bulunan birçok ilim adamından felsefe ve ilahiyat okumuştur (5).

Anadolu'nun bir çok kesiminde olduğu gibi Malatya'da da Rumların, Müslümanların ve Frenklerin yoğun mücadeleleri devam etmesine rağmen burada sürdürdüğü öğrenimine devam eden Gregorius, Karakurum'dan kopan Moğol selinin Doğu Anadolu'ya ve Malatya'ya sarkmasıyla ailesiyle beraber doğup büyüdüğü Malatya'ya terketmek mecburiyetinde kalmıştı.

Antakya'da Ya'kûbî mezhebine bağlı ateşli bir zâhîd olarak büyüyen Gregorius, Metropolitliğe kadar yükselmiş ve bu dönemlerinde tekrar Malatya'ya gelerek Barsuma manastırında iki yıl kadar münzevî bir hayat geçirmiştir. Moğollarla kolayca ülfet sağlayabilmesi dolayısıyla Maverunnehir metropolitliğinde de bulunmuş olan müellif 1286 tarihinde ölmüştür (6).

Genellikle tarafsız bir tarihçi olup günümüze ulaşmayan bir kısım Umumi İslam tarihlerinden derlemeler yaparak kaleme aldığı eseri günümüzde önemlidir. Ömer Rıza Doğrul tarafından tercüme edilerek Türk Tarih Kurumu Yayınları tarafından basılan bu esere, ilgili olduğu dönemler için sıkça başvurulmuştur (7).

(2) O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, İstanbul 1984, s.146.

(3) A. Haluk Çay, **Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul 1984, s.14; I. Demirkent, a.g.e., s.XXXV.

(4) İslam İttarâtüründe, Ebu'l Ferec İbnü'l-İbrî olarak şöhret kazanmıştır.

(5) Şemsettin Günaltay, **Tarih ve Müverrihler**, İstanbul 1991, s.197.

(6) Geniş bilgi için bkz. Halil Halit, "Ebu'l Ferec ve Moğollar, **Darü'l Fünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası**, X, Teşrinievvel 1928, s.10.

(7) Ş. Günaltay, a.g.e., s.195 vd.; A. H. Çay, a.g.e., s.13.

Malatya'da Türk hakimiyetinin kuruluşuyla ilgili bilgilerin telifinde Türkiye Selçukluların tarihi bakımından da çağdaş kaynak hüviyyetinde olan İbn Bîbî'nin eserleri (8), ayrıca XIII. yüzyılın ikinci yarısından sonraki devre için Aksarayî'nin eseri önem taşımaktadır(9). M. 1160 yılında Cizre'de doğan İbnü'l-Esîr'in el-Kâmil fi't-Târih isimli eseri de çalışmalarımızda gözden uzak tutulmamıştır. M. 1230 yılı sonuna kadar geçen dünya olaylarını ihtiva eden bu eserde Türk tarihine ait değerli bilgiler mevcuttur (10).

Binaenaleyh, araştırma sahamızla ilgisi dolayısıyla dönemin kaynaklarından ve bilhassa Memluklu tarihçileri tarafından yazılan kaynak eserlerden istifade edilmeye çalışılmıştır.

Memluklarda yetişen önemli bir kaç tarihçiden biri olan Bedreddin Mahmud Aynî, yazdığı İkdü'l-Cuman adlı eseriyle bütün İslam aleminde haklı bir şöhret kazanmıştır. Türk asıllı olup ana dilinin Türkçe olması sebebiyle Memluklu sultanlarından Melik Zahir Tatar, Melik Eşref Barsbey tarafından büyük saygı gören ve zaman zaman hâdiselerin bizzat içinde bulunarak veya hâdiseleri kaynağından öğrenebilecek imkanlara sahip devlet görevlerini yürüten Aynî, maalesef İslam aleminde biraz ihmal edilmiştir (11). Oldukça geniş hacimli olan bu esirin çok cüz'î bir kısmı iki ayrı kitap halinde Mısır'da basılmıştır(12). Bu eserin Tamamı takım halinde Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nde, ayrıca perakende halinde İstanbul'daki diğer kütüphanelerde mevcut olmakla beraber, eserin az bir kısmından istifade edilebilmiş, maalesef maddî imkansızlıklar sebebiyle tamamından istifade edilememiştir.

Şafîî okulunun ateşli savunucularından birisi olan Şihâbüddin Ebu'l-Fazl İbn Hacer al-Askalânî'nin yazdığı İnbâtü'l-Gumr fî Ebnâi'l-Umr adlı eseri, yaşadığı dönemin (1371-1449) edebî ve siyâsî bir tarihidir. Müellif, zamandaki olayları, devletin durumunu ve tanınmış kişilerin vefatlarını yılyılyazarak yazmıştır(13).

Hiç şüphesiz, Mısır'da yetişen tarihçilerin en ünlüsü Makrizî'dir (14). 1364 yılında Mısır'da doğan Makrizî'nin babası ve büyük babası hanefî fukahasından olmalarına rağmen, kendisi Şafîî mezhebini öğrenerek Hanefîlerin güçlü bir muarızı olarak yetişmiştir.

(8) İbn Bîbî (Hüseyin b. Muhammed el-Münşî el-Ca'ferî), **el-Evâmirü'l-Altâyye fi Umûri'l-Altâyye** (Nşr. A.S. Erzi), Ankara 1956 (TTK Faksimile); **Tevârih-i Al-i Selçuk**, (Nşr. M. TH. Houstma), Leiden 1902.

(9) Aksarayî, (Kerimüddin Mahmûd), **Müsameretü'l-Ahbar ve Müsayeretü'l-Ahyar** (Nşr. O. Turan), Ankara 1944.

(10) Ş. Günaltay, a.g.e., s.151 vd.

(11) Ş. Günaltay, a.g.e., s.349 vd.; İsmail Yiğit, **İslam Tarihi**, VII, İstanbul 1991, s.349 vd.

(12) K. Yaşar Koprıman, **Mısır Memlükleri Tarihi**, Ankara 1989, s.XVIII vd.

(13) Ş. Günaltay, a.g.e., s.358; K.Y. Koprıman, a.g.e., s.XVIII; İ. Yiğit, a.g.e., s.281.

(14) Ş. Günaltay, a.g.e., s.352 vd.; K. Y. Koprıman, a.g.e., s. XVI.

Gözlemci bir yazar olan Markizî, siyâsî, içtimâî ve iktisâdî sonuçlar doğuran hiç bir hâdiseyi kaydetmeyi ihmal etmemiştir. es-Sülûk li-Ma'rifeti Düvelü'l-Mülûk adlı dev eseri Mısır'da saltanat süren Memlûklular hakkında yazılmış değerli bir tarihtir. Müellif, İslam Fethinden itibaren kendisinin ölüm tarihine kadar (1442) geçen Mısır'daki hâdiseleri ve Mısır sultanlarının icraatlarını tafsilatlı bir şekilde kaleme almıştır. Bu eserin son ciltlerine tarafımızdan ulaşılamamış olması bireksiklik olarak alınabilir.

Makrizî ve Aynî'den sonra Mısırın en büyük tarihçisi olan Ebu'l-Mehasin, Başboğa adındaki büyük bir tüccarın kölelerinden Tagrı Birdî adında bir Türkün oğludur (15). 1411 yılında Mısır'da doğan Ebu'l-Mehasin Cemaleddin b. Tagrı Birdî, İbn Hacer el-Askalanî, Aynî ve İbn Arabşah gibi âlimlerden ders aldı. Mısır'ın ünlü tarihçisi Makrizî'ye de talebelik yapan ve onun açtığı çığırını devam ettiren İbn Tağribirdî (16) çok kıymetli eserler vermiştir. Çalışmamızda bizi en fazla ilgilendiren en-Nucumu'z-Zahire fî Mülûki Mısır ve'l-Kahire isimli eseri Amr b. As'ın fethinden itibaren 1453 yılına kadar geçen döneminin umumî tarihidir. Vak'alar yanında mühim zatların tercüme-i halleri de verilmiştir. Tağribirdî'nin el-Menhelu's-Sâfi isimli eseri Safedî'nin "Vâfi" isimli eserinin zeyli olmakla beraber 1252 yılından kendi zamanına kadar geçen dönemlerde yaşayan meşhurların tercüme-i hallerini ihtiva etmektedir (17). Babasının bir Rum memluku olduğu ve Türkmenleri sevmeyi konusunda bazı iddialar mevcut ise de (18); babasının Türk olup muhtemelen Anadolu'daki bir esir pazarında (Sivas olabilir) satılmış olabileceğinden dolayı Rûmî (Anadolulu) nisbiyesiyle çağırılmasından kaynaklanan bir yanılma obileceği gözden uzaktutulmamalıdır.

Memlûklular döneminde yetişmiş mühim tarihçilerden biri de İbn Arabşah'dır (19). 12 yaşında bulunduğu sıralarda, Suriye'yi istila eden Timur tarafından ailesiyle birlikte Semerkand'a kadar götürülen İbn Arabşah, Şerefeddin Ali Yezdî'nin aksine Timurun zuhurunu en büyük uğursuzluk ve en büyük bela sayarak Acâibu'l-Makdur fî Nevâib-i Timur ismiyle maruf meşhur eserini kaleme almıştır. Arapçanın yanı sıra Farsça, Türkçe ve Moğolca da bilen İbn Arabşah, Çelebi Mehmed döneminde Osmanlı sarayına da intisab etmiştir. Günümüz tarihçileri tarafından, Timur hakkındaki ifadelerinde hissi davrandığı iddia edilen İbn Arabşah, Mısır'da kaldığı son dönemlerinde hakkında çıkarılan bir çok

(15) Ş. Günaltay, a.g.e., s.390; İ. Yiğit, a.g.e., 351.

(16) K.Y. Kopruman, a.g.e., s. XIX.

(17) Ş. Günaltay, a.g.e., s.392.

(18) Bu iddialar için bkz. Faruk Sümer, **Karakoyunlular**, Ankara 1984, s.8.

(19) İ. Yiğit, a.g.e., s.384.

dedikodu neticesinde Melik Zâhir Çakmak tarafından hapse atılmış ve 1450 yılında vefat etmiştir (20).

Eyyûbî hanedanından Hama emiri olan Ebu'l-Fida, tarih, coğrafya ve değişik ilimlerde temâyüz etmiş ve kıymetli eserler telif etmiştir. Halkatten 1329 yılına kadar Umumî bir İslam tarihi hüviyyetinde olan el-Muhtasar fî Ahbârî'l-Beşer isimli eser aynı zamanda İbnu'l-Esir'in bir özeti gibidir. 1315 yılında Malatya'yı fetheden Memluklu ordusunda Hama birliklerinin başında bizzat bulunan müellifin gözlemleri bizim için çok değerlidir (21).

Büyük İslam tarihçileri arasında müstesna bir isim olan İbn Haldun (22), bu sahada yazmış olduğu el-Iber ve Divanü'l-Mübtedei ve'l-Haber isimli eseriyile tarih yazıcılığı açısından önemli bir çığır açmıştır. Hayatının olgunluk döneminden itibaren Mısır'da ikamet edip Sultan Berkuk'un teveccühünü kazanarak Malikî kadılığını da yapmış olan İbn Haldun, Suriye'nin Timur istilasına maruz kaldığı dönemde Mısır elçisi olarak Timur'un huzurunda bulunmuştur. Üç ayrı bölümden meydana gelen bu dev eser, Mukaddime, Araplara komşu olan kavimlerin tarihi ve Kuzey Afrika Tarihi şeklinde düzenlenmiştir (23).

Memluklular döneminin büyük münsî, ansiklopedist ve tarihçilerinden olan Kalkaşandî (24), 1355 yılında Kahire yakınlarında dünyaya geldi. Berkuk döneminde devlet görevine intisab eden müellifin, Subhu'l-A'şâ fi Sına'atü'l-İnşaisimli eserinin muhtelif ciltlerinde Malatya ile ilgili kısa malumat verilmekte ise de bu malumatın ekserisi Malatya'nın coğrafyası v.s. ile ilgilidir. Bu itibarla mezkur eserden fazlaca yararlanılamamıştır.

Memlukluların son dönemlerinde yetişen az sayıdaki tarihçilerden biri olan İbn İyas, Türk asıllı olup Berkuk'un memluklerinden birinin oğludur. Mısırda teşekkül eden, Makrizî İbn Tagribirdî ve Şehâvî'nin temsil ettiği tarih ekolünün son halkasıdır. Telif ettiği Bedayü'z-Zuhûr fî Vekayî'd-Duhûr isimli eseriyile tarih ilmine büyük hizmette bulunmuştur. Bu eser, XVI. asrın başları için yegâne kaynak durumunda olup mufassal bir Mısır tarihidir. Bu eserde Memlukluların Kayıtbay'a kadar olan kısmı muhtasar, daha sonraki dönem hâdiseleri ise mufassal bir şekilde anlatılmıştır. Müellif, bu eserinde, Memlukluların müesseselerini, devlet yönetimini anlattığı gibi sosyal konular, hal

(20) Ş. Günaltay, a.g.e., s.360-363.

(21) Ş. Günaltay, a.g.e., s.204 vd.; İ. Yiğit, a.g.e., s.335.

(22) İ. Yiğit, a.g.e., s.341.

(23) Ş. Günaltay, a.g.e., s.336 vd.

(24) K.Y. Koprıman, a.g.e., s.XIV; İ. Yiğit, a.g.e., s.345.

tercümeleri, malî ve iktisâdî bahisler, Memlûkluların çöküş sebepleri ve Memlûklular-Osmanlı münasebetlerine geniş yer vermiştir (25).

Memlûklular tarihçilerinin dışında, Sultan Ahmet Celayır'ın sarayında yetişip daha sonra Tatarların eline düşen ve bir yolunu bularak Kadı Burhaneddin Ahmed'in yanına kaçan Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî'nin de Kadı Burhaneddin'in direktifiyle yazmış olduğu "Bezm u Rezm" isimli eseri Anadolu Türklüğünün XIV. asrın ikinci yarısındaki siyasi-sosyal tarihi, ayrıca Anadolu'nun topografik tarihi ve etnolojisi hakkında kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Eserin, bizzat Kadı Burhaneddin'in teşvikiyle onun adına, çoğu zaman onun verdiği bilgilere dayanılarak yazılmış olması yazının tarafsızlığı hakkında haklı bir şüphe uyandırabilir. Bu asra ait Mısır ve İran tarihçilerinin eserleriyle ve diğer tarihi kaynaklarla karşılaştırmaksuretiyle eserin taraf tutan yanlarını tenkid edip açığa kavuşturmak her zaman mümkündür (26). Bunlar yanında burada sözkonusu edilmeyen diğer kaynakları, araştırma eserleriyle birlikte umumî mahiyette hazırlanmış bibliografyada görmek mümkündür.

Anadolu'nun Türkleşmesi, dolayısıyla Malatya'nın Türk hakimiyetine girişi ile ilgili yayınların aksine; Mısır Memlûklularının tarihi hakkında, yurdumuzda yapılan çalışmaların oldukça az olduğu bir gerçektir. İ. H. Uzunçarşılı'nın Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal (27) isimli eserinde Memlûkluların devlet teşkilatına dair yazdığı bir bahis, Şehabeddin Tekindağ'ın Sultan Berkukla ilgili neşrettiği eseri (28) ve diğer makaleleri, (29) ayrıca Kazım Yaşar Koprıman'ın Şeyh el-Mahmudi devrini konu alan Mısır Memlûklularının tarihi (30) ve İsmail Yiğit'in (31) hazırlanmış olduğu ve Kayhan Yayınları arasında çıkan İslam Tarihine VII. cilt olarak ilave edilen Memlûklular hakkındaki umumî bir araştırma gibi çalışmalar istisna edilirse Mısır Memlûklularının ile ilgili çalışma yok gibidir. Bahsettiğimiz bu araştırmaların hiçbirinde de Memlûklular-Malatya ilişkisi gözetilerek yapılmış herhangi bir çalışma mevcut değildir.

(25) İ. Yiğit, a.g.e., s.355.

(26) Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdî, **Bezm u Rezm**, (Nşr. Mürsel Öztürk), Ankara 1990, s.1.

(27) İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal**, Ankara 1984.

(28) Ş. Tekindağ, **Berkuk Devri Memlûk Sultanlığı**, İstanbul 1961.

(29) Ş. Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", **Tarih Dergisi**, XXV'den ayrı basım, İstanbul 1971; Aynı Mül, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", **Tarih Dergisi**, XVII/22, İstanbul 1968; Aynı Mül, "Fatih Devrinde Osmanlı Memlûklularının Münasebetleri", **Tarih Dergisi** XXX (1967); Aynı Mül, "II. Beyazıt Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", **Bellekten** 123 (1967).

(30) K.Y. Koprıman, **Mısır Memlûklularının Tarihi**, Ankara 1989.

(31) İ. Yiğit, **İslam Tarihi**, VII, İstanbul 1991.

Binaenaleyh, gerek Batı aleminde, gerek Arap aleminde Memlûklularla ilgili çalışmaların Türkiyedekilere nisbetle biraz daha ileri seviyede olduğu söylenebilir. D. Ayalon'un (32) Memlûk askerî teşkilatı ve silahları üzerine, Robert Irvin'in (33) Memlûkluların ilk devresinin siyâsî tarihi üzerine, G.W. F.Stripling'in (34) Osmanlı - Memlûklulilişkileri üzerine yazdıklarının yamsıra, Hammad'Aşur'un (35) Memlûklu- Moğol münasebetleri, Antuvan Halil'in (36) askerî, siyâsî ve iktisâdî bakımdan Memlûklular üzerine yaptığı incelemeleri, Hekim Emin Abdü's- Seyyidin (37) Memlûkluların ikinci dönemi ile ilgili çalışmaları, Kasım Abdüh Kasım'ın Memlûklardaki eğitim üzerine yaptığı incelemeleri, Ahmet Muhtar İbad'ın (38) Memlûkluların birinci devresi, Cemaleddin Serverin (39) Kalavun dönemiyle ilgili çalışmaları Memlûklu Devleti hakkında bize genel bir perspektif kazandırmıştır. Ancak Malatya ile ilgili bilgilerin azlığı bu çalışmalardan istifadeetme imkanımızı kısıtlamış bulunmaktadır.

Osman Turan'ın, Anodulu Selçuklularını konu alan eserleri (40), Coşkun Alptekin'in Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularını konu alan makalaları (41), Yaşar Yücel'in Anadolu Selçukluları hakkında yaptığı muhtelif incelemeleri (42), Faruk Sümer'in Oğuzlar (43), Moğollar (44) ve Türk Beylikleri (45) hakkındaki incelemeleri, M.H. Yınanç'ın Anodulu Selçukluları (46) ve Danişmendliler (47) hakkındaki çalışmaları, R.Yınanç'ın

(32) D. Ayalon, "The Plague and its effects upon teh Mamluk Army", *Journal of the Royal Asiatic Society (JRAS)*, 1946, s.67-73.

(33) R.Irwin, *The Middle East inThe Middle Ages*, Great Britain 1986.

(34) G.W.F. Stripling, *The Ottoman Turks and Arabs (1511-1574)*, Urbana 1942.

(35) Hammad 'Aşur, *el-Alâkâtü's-Siyasiyye*, Iskenderiye 1974.

(36) Antuvan Halil, *ed-Devletü'l-Memlûkiyye*, Beyrut 1982.

(37) Hekim Emin Abdü'seyyid, *Kıyam Devletü'l-Memâlikü's-Sâniye*, Mısır 1966.

(38) Ahmet Muhtar İbad, *Kıyam Devletü'l-Memâlikü'l-Ulâ*, Beyrut 1969.

(39) Cemal Server, *Devlet-i Beni Kalavun fi Mısır*, Kahire (Basım tarihi yok).

(40) O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984; Aynı Müel, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973.

(41) C. Alptekin, "Büyük Selçuklular" *DGBİT, VII*, İstanbul 1988; Aynı Müel, "Türkiye Selçukluları", *DGBİT, VII*, İstanbul 1988.

(42) Y. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, I*, Ankara 1988; Aynı Müel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, II*, Ankara 1988.

(43) F. Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri Boy Teşkilat-Destanları*, İstanbul 1980; Aynı Müel., *Kara Keyunlular*, Ankara 1984.

(44) F. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *SAD, I/1* (1970).

(45) F. Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990.

(46) M.H. Yınanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, I*, İstanbul 1944.

(47) M.H. Yınanç, "Danişmend", *IA., III*.

Dulkadirîliler⁽⁴⁸⁾ hakkındaki araştırması, M. Oğuz'un Malatya Tarihi⁽⁴⁹⁾ ile ilgili çalışması gibi yerli çalışmalar yanında kısa bir süre önce araştırmasını tamamlayan G. Göğebakan'ın tezinden büyük ölçüde yararlanmıştı. Ayrıca V. Hammer'in Osmanlı Devleti Tarihi⁽⁵⁰⁾, Ph. K. Hitti'nin İslam Tarihi⁽⁵¹⁾ isimli eserlerinde verdiği umumî malumat, Ostrogorsky'nin⁽⁵²⁾ Bizans devleti hakkındaki incelemesi, E. Honingmann'ın Malatya'nın tarihiyle ilgili yazdığı makale⁽⁵³⁾ ve Bizansla⁽⁵⁴⁾ ilgili çalışmalarından konumuzla alakaları nisbetinde istifade edilmiştir. Bu önemli araştırmalar haricinde tezde kullandığımız diğer çalışmalar, dipnotlarda tesbip edilerek umumî bibliografyada gösterilmiştir.

(48) R. Yınanç, **Dulkadir Beyliği**, Ankara 1989.

(49) M. Oğuz, **Malatya Tarihi**, İstanbul 1984.

(50) V. Hammer, **Osmanlı Devleti Tarihi, III-IV**, (Nşr. M. Çevik-E. Kılıç), İstanbul 1984.

(51) Ph. K. Hitti, **İslam Tarihi, II**, (Nşr. Salih Tuğ), İstanbul 1989.

(52) G. Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, (Nşr. F. Işıltan), Ankara 1991.

(53) E. Honingmann, "Malatya", **IA, VII**.

(54) E. Honingmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, (Nşr. F. Işıltan), İstanbul 1970.

GİRİŞ

Bugünkü Orta Fırat havzasında (1), Tohma suyunun Fırat nehriyle birleştiği yerin bir kaç km. güneyinde muazzam bir ova üzerlerinde yer alan Malatya, çevresiyle birlikte çok eski devirlerden beri insanlar tarafından iskan edilen sahalardan birisidir. Sulak, verimli ve hayatı kolaylaştıran hoş bir iklime sahip olması bu iskan hareketinde etkili olmuştur. Malatya ovasında, bihassa Fırat nehri boyunca en eski yerleşim birimlerinden kalıntılara ve iskan izlerine raslamak mümkündür. Bu beşeri tesislerin ovanın güney kenarından pek uzaklaşmamış olması ve şehrin bu kenar boyunca bir kaç defa yer değiştirmesi dikkate değer bir husustur. Ayrıca bu yer değişikliğine rağmen isminin hemen hemen her devirde aynı kalması da buradaki iskanın sürekliliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Şehrin ilk yerleşim yeri olarak, bugünkü Orduzu kasabasının bulunduğu mevkide yer alan Arslantepe höyüğü kabul edilmektedir. En eski yerleşim birimlerinden birisi olduğu son kazılarla ortaya çıkan bu höyük, Geç Hititler (MÖ.1200-700) döneminde bugünkü adına yakın bir ifade ile Maldiya şeklinde isimlendirilmiş ve iskan edilmiştir (2) Roma dönemine kadar burada varlığını sürdüren Malatya şehri, Romalıların bölgeye gelmesinden sonra Titus devrinde XII. Fulminata Legion'unun karargahını kurduğu bölgeye taşınmış ve XIX. y. yılın ilk yarısının ortalarına kadar burada varlığını sürdürmüştür. Halen bu şehrin bulunduğu yerde Eski Malatya veya Battalgazi denilen yerleşim yeri mevcuttur. (3)

Malatya, M.Ö. XII asrın başlarına kadar Anadolu'da hüküm süren Büyük Hitit devletine tâbî olarak yaşamış ve bu devletin Batı'dan gelen göçlerle çökmesinden sonra bölgede yine hükümdar hanedanına ait kişilerin kurduğu bir şehir devleti olarak varlığına devam etmiştir. Şehir asıl ehemmiyetini bundan sonra kazanacaktır. Çünkü bu şehir, Asur,

---

(1) Kaynaklarda, Şam vilâyetinin en ileri ucunda ve el-Cezîre bölgesinin Süğurunda yer almakta olduğu ifade edilen (Örnek olarak Bkz. Yakut b. Abdullah el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Beldan**, V, Beyrut 1979, s.192) Orta Fırat havzası bugün Cizre ile Elazığ arasındaki Fırat nehri kıyılarını içerisine almaktadır. Ebu'l-Fida, **Takvîmu'l-Beldan**, Tahran 1970, s.239.

(2) Kültepe-Kaniş arşivinde ortaya çıkan Hitit çivi yazısıyla yazılmış belgelerde bu isim; Milidya, Malazia, Melitâ şeklinde rastlanılmaktadır. Daha sonra bu isim, Asur ve Urartu vesikalarında Meliddu, Meldie, Melid, Meliddî şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Ş. Günaltay, **Yakın Şark II Anadolu**, Ankara 1987, s.105.

(3) F. Kınal, **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara 1991, s.240; M.Öğuz, **Malatya Tarihi**, İstanbul 1984, s.39.

Urartu ve Phryg devletlerinin çok defa iltisak noktasını teşkil etmiş (4) ve Yukarı Mezopotamya ile Orta Anadolu arasında mevcut ticaret yollarının üzerinde idi. Malatya'nın Geç Hitit Şehir devletlerinden biri olduğu hem Asur ve Urartu devletlerine ait çivi yazılı vesikalarla ve hem de buarada yapılan kazılarda bulunan bir çok yazılı belge ve kabartmalarla belgelenmiştir. Ayrıca bu kazılardan anlaşıldığı kadariyle bu şehir devleti; İspekçür, Darende, Gütrün, Izgın, Kötükale, Karahöyük, Boybeypınarı, Ağancık ve Şırza gibi yerleşim bölgelerini de ihtiva etmekle muhtemelen bir konfederasyon teşkil etmekteydi. Asur vesikalarının tedkikinden anlaşıldığı kadariyle bu dönemin kiral adlarının çoğu Luice ve bir kısmı da Hitit kiral adlarına benzerlik göstermektedir. O sebeple Malatya havâlisi umimiyetle Hurri kültür sahası içinde mütalââ edilir. (5)

Daha sonra Urartular tarafından "Büyük Hattu" diye tanımlanan bu bölge M. Ö. 1114 tarihini müteakıp Asur kralı tarafından vergiye bağlanacaktır. Bundan sonra Malatya'nın bir müddet Kargamış Krallığı'na tâbii olduğu görülmektedir. Bu dönemde "Dana Ayağı Şehri" olarak temsil edilen Malatya, tahminen MÖ. X. asırda Kargamış kralı tarafından zaptedilmiş (6) olmalıdır. Asur kralı III. Salmanassar (M. Ö. 858-824)'ın Urartularla mücadelesinden istifade ile Malatya Arslantepe Hitit beyliği istiklalini kazanmak istemiş ise de Salmanassar'ın hücumuna uğrayıp yeniden ağır bir vergiye bağlanmıştır (7).

Malatya, M.Ö. 804 yılından itibaren, Van Gölü civarında ortaya çıkan Urartuların hakimiyetine girmiştir. Fıratın sol yakasındaki İzolu civarında bulunan, Urartu Kralı Sardur III'e ait kitabeden anlaşıldığına göre Urartu Kralı Menuas'ın (M.Öl 810-786) Malatya'yı vergiye bağladığı, ancak şehir yöneticilerinin komşularıyla ittifak yaparak kısa bir süre bağımsızlık kazandığı, fakat VIII. asının ortalarında tekrar Urartu Kralı Agridistis I'in ve hemen arkasından da Sardur III'ün (M.Ö. 760-733) hücumuna uğradığı görülmektedir. M.Ö. 743'te Malatya hükümdarı Sulumeli, adı geçen Sardur'un tâbii durumundadır (8).

(4) Büyük Hitit Devleti ile çağdaş olan Hurri'lerin hakimiyeti Fırat'a kadar yayılmış ise de Fırat'ın batısına geçemediği tahmin edilmektedir. Bu itibarla Malatya, bu devirde de bir hudut şehri olmuştur. Bkz. İshak Sunguroğlu, *Harpüt Yollarında*, I, İstanbul 1958, s.58.

(5) F. Kinal, a.g.e., s.241,264; Besim Darkot, "Malatya", I.A., VII, s.227; B. Umar, *Türkiye Halkının İlk Çağ Tarihi*, I, İzmir 1982, s.193.

(6) B. Darkot, a.g.m., s.228; F. Kinal, a.g.e., s.264.

(7) B. Umar, a.g.e., s.194 vd., 248.

(8) I. Sunguroğlu, a.g.e., s.64; M. Salih San, *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi*, Ankara 1982, 103; Sebahattin Aladağ, *Em Eski Çağlardan Bizans Dönemine Kadar Malatya Tarihi*, Konya 1988 (Basılmamış doktora tezi), s.10

Asur ve Urartu arasında el değiştiren Malatya M.Ö. 732'de Asur kralı Tiglat Pilezar III'ün hakimiyetine girmiştir. Asur hükümdarı Sargon II, Malatya'yı zaptederek ahalisini Asur diyarına götürmüş ve Basra Körfezi taraflarından aldığı esir halkı getirerek buraya yerleştirmiştir. Sargon'un Malatya kentinin yönetimini, kendine bağlı bir devletçik olan Kumh (Adıyaman ili ve çevresi) devletçığının beyine verdiği görülmektedir (M.Ö. 710). Böylece Geç Hitit Şehri Devletlerinden Arslantepe Beyliği de diğerleri ile beraber ortadan kaldırılmıştır⁽⁹⁾. Müteakib yıllarda Malatya'nın tarihi karanlıklarla doludur. VII. asırda Asur devletinin yıkılması sırasında şehrin terkedilmiş olduğu ileri sürülmektedir. Bu terkediliş, bölgenin tahliyesi olarak değil, halkın ovanın içlerine doğru yayılması şeklinde anlaşılmalıdır.

Malatya ve yöresinde Asur hakimiyeti sona ererken bölgede Med ve Perslerin hakimiyeti başlayacaktır. Ancak bu arada Anadoluyu sarsan Kimmeristülasından Malatya da nasibini almış olmalıdır. Medlerin M.Ö. 6. y. yılın başlarında bölgeye yaydıkları İran hakimiyeti Persler döneminde de devam edecektir, ancak bu döneme ait kalıntılar çok azdır. M.Ö. 334 yılında Büyük İskender, Rumeline kadar sokulmuş olan İran kuvvetlerini Anadolu'dan atmış ve İssos savaşı öncesinde Malatya'ya hakim olmuştur. İskender'in ölümlünden sonra parçalanan ülkenin Malatya'yı içine alan kısmına Seleküsler hakim oldu. M.Ö. 164 yıllarında Partların eline geçen bölge hudut beyleri sayesinde idare edilmiş, Part-Ermeni mücadelesi sonucunda zayıflayan her iki tarafın üzerine yürüten Roma İmparatoru Trayan, Part Kralı Hüsrev (M.S. 111-121)'i yenerek Doğu Anadolu'nun tamamına hakim olmuştur⁽¹⁰⁾. Hemen akabinde Kral Hadrianus, MS. 123 yılında çıktığı iki büyük sefer sırasında Tarsus, Kemerhisar yoluyla Malatya'ya gelmiş, buradan da kuzeye doğru yürütişüne devam etmiştir⁽¹¹⁾.

Miladın ilk asrına doğru bir Roma askerî karargahı olarak yeniden kurulacak olan şehrin hemen hemen aynı ismi alması, kadim Malatya'nın hatırasının tamamen unutulmadığını ortaya koyar. Strabon, Malatya ismiyle bir şehri değil, bir bölgeyi isimlendirmekte ve burada yetişen üzümün şarabını övmektedir. Pilius ise Malatya'nın kuruluşunu Samiramis efsanesine dayandırmakta, Süryânî Mihael de günümüzde kalıntıları mevcut olmayan Malatya civarındaki Şamrin Kalesi'nin isminin, bahsedilen

(9) B. Darkot, a.g.m., s.228; S. San a.g.e., s.101; B. Umar, a.g.e., s.195.

(10) I. Sunguroğlu, a.g.e., s.71-74,78.

(11) B.Umar, a.g.e., II, s.236.

Semiramis'e bağlantısını ortaya koymaktadır (12). İbn Şihna ise, İbn Şeddad'dan naklen Malatya'yı İskender'in kurduğundan bahsetmektedir (13).

Eski Hitit beldesinin 4 km. kadar kuzeyinde kurulan yeni belde, eski kaynakların da işaret ettiği gibi, basık ve tamamıyla açık bir yerdir. Buna göre, onu kuranların, Toros kütlesinin geniş seddi önünde, şarktan gelen istila yollarının açtığı geçide yakın, suyu bol, iâşe imkanları müsait bir mahalde önceleri geçici bir askerî karargah olarak düşüncü kurmuş oldukları söylenebilir. Zamanla etrafında nüfus toplanmak suretiyle, bu karargah şehirleşme istidadı gösterince, bu mahallin korunması için müstahkem hale getirildiği görülmektedir.

Roma devrinde Malatyanın ehemmiyeti, imparatorluğun hudutları yakınında yer almış olması ve Roma-İran mücadelelerinde sahip olduğu konumla izah edilebilir. Bu konum Diocletianus (284-305) zamanında daha çok artmıştır (14). Bu yıllarda Fırat nehrinin yine tabii hudut olma özelliğini koruduğunu görmekteyiz (15). O sebeple Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetiyle birlikte ortaya çıkan tahkimat I. Justinyanus zamanında (527-565) oldukça mükemmel bir şekilde tamamlanacak ve Malatya, Doğu Roma İmparatorluğu'nun en önemli eyâletlerinden birisi haline getirilecektir (16).

Justinyanus döneminde Perslilerle Romalılar arasındaki mücadele 562'de bir anlaşma ile neticelenirken Fırat da bu iki devlet arasında sınırı teşkil edecek, dolayısıyla Malatya, Romalıların elinde kalacaktır. Bu tarihten sonra Justinyanus, Sasanelere karşı savunma kapısı olan Malatya'yı iyiden iyiye tahkim etmeye başladı (17). Bu tahkimat sayesinde

(12) Bu efsaneye göre, bir kraliçe olan ve M.Ö. 800'lü yıllarda Malatya'da yaşadığına inanılan Semiramis, Malatya şehrini "Meliten" adı altında kurmuştur. (Bkz. Besim Darkot a.g.m., s.228). Evliya Çelebi ise, Malatya'yı Yunus (A.S.)'in ümmetinden Rakbe adında bir komutanın kurmuş olduğunu, Malatya isminin ise burada yaşayan Afrasyab'a gelen mala izafeten verildiğini bildirmektedir. (Bkz. Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, III-IV, (Nşr. T. Temelkuran-N. Aktaş), İstanbul 1986, s.420.

(13) İbn Şihna, *ed-Dürrü'l-Müstahab fi Tarih-i Haleb*, Beyrut 1909, s.195.

(14) B. Darkot, , a.g.m., s.229.

(15) E. Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (Nşr. Fikret İşıltan), İstanbul 1970, s.5

(16) Bu isme bakıp burada Ermenilerin oturduğunu, bundan dolayı da eyâlete Armenia adının verildiğini sanmak yanlıştır. Roma İmparatorluğu'nun Doğudaki bir bölgesinin adı Armenia'dır; ki bu ad Ermeni kavmi ile ilgili değildir. Malatya ve yöresine Ermeniler, Bizans imparatoru Philippicos (711-713) tarafından ülkelerinden kovulunca getirilip yerleştirilmiştir. Geniş bilgi için Bkz. Nejat Göyünc, *Malatya'dan Görüş*, İstanbul 1985, s.6

(17) İ. Sunguroğlu, a.g.e., s.87; B. Darkot, a.g.m., s.229.

İran taarruzları karşısında dayanabilen Malatya, bölgeye ilk İslam akınları başlayınca kadar Doğu Roma İmparatorluğunun hakimiyetinde kalmaya devam edecektir (18).

Hız Muhammed döneminde bütün Arap yarımadasına hakim olan Müslümanlar Hz. Ebubekir döneminde fütuhata yönelmişler ve bu fütuhat Hz. Ömer devrinde bir yandan da Anadolu kapılarına kadar ulaşmıştır. Bu sırada bölgeye hakim olan iki büyük güçten Fıratın doğusuna hakim olan İran Sasani Hakimiyeti 636'da Kadisiye ve 641'de Nihavend de ard arda yediği darbelerle tarihe mal olurken (19) ; Bizans da 20 Ağustos 634'da Yermuk'ta yediği darbe ile Kuzey Suriye'deki tesirini kaybederek insiyatifi Müslümanlara kaptırması ve başta Malatya olmak üzere Fıratın batısında yeralan doğu eyaletlerini kaybetme noktasına gelmiştir. Hicretin ilk yirmi yılı içerisinde vuku bulan bu gelişmeleri müteakip 639 yılında Yukarı Mezopotamya'ya yönelen Müslüman Araplar Malatya'yı da ele geçirmişlerdir. Başlangıçta Müslümanlara haraç vermek istemeyerek isyan etmeleri üzerine 659 yılında Habîb b. Mesleme tarafından tekrar fethedilmiştir. Gerek stratejik konumu, gerekse sağladığı daha bir takım imkanlar sebebiyle bu şehir, tayin edilen bir vâli ile hıızla İslamlaştırılarak Avâsım⁽²⁰⁾ bölgesinin merkezi haline getirilecektir.

Avâsımın Suğuru'l-Cezîriye⁽²¹⁾ kısmının en uç noktasını oluşturan Malatya, aynı zamanda bu bölgenin en önemli şehirlerinden birisi olma istidadını gösterecektir (22). Çok

(18) E. Honigmann , a.g.e., s.19; B. Darkot , a.g.m., s.229; Gregory Ebu'l Fereç (Bar Hebraeus), **Ebu'l Fereç Tarihi I**, (Nşr. Ö. Rıza Doğru), Ankara 1987, s.158; N. Gögünç , a.g.e., s.6.

(19) İbnü'l Esir, **el-Kamil İi'-Tarih Tercümesi, II**, (Nşr. M. Tulum), İstanbul 1986, s.43 vd.; Aynı Müel., III, s. 11 vd.; M. Açıkgozöglü, **İslam Devletleri Tarihi**, İstanbul 1975, s.40 vd.

(20) Avâsım, istihkam ve koruma anlamına gelmektedir. Hz. Ömer devrinden itibaren, halifelerin ülkesi ile Bizans arazisini birbirinden ayıran Suriye ve Küçük Asya askeri hudut ve müdafaa sahasına verilen isimdir (Bkz. Streck, "Avâsım". **IA, II**, s. 19). Başlangıçta iki düşman devlet oldukça geniş bir arazi kısmını ıssız bırakmak suretiyle, birbirinden tecerrüd etmeye çalışmışlardır. Bu metruk ve ıssız araziye "ez-Zevâhi" (dış kısımlar, dış arazi) denilmekteydi. Emevîler zamanında Araplar bu ıssız araziye yerleşerek, Rumlar tarafından tahrip ve terk edilmiş olan mutelif şehirleri tahkim ve bunları takviye için ahşap tesisat vucuda getirmeye başlamışlardır. Stratejik bakımdan mühim olan noktalar arasından Tarsuz, Adana, Misis ve Maraş'ın yanısıra Malatya da mevcuttu ki bunların hepsi askeri yolların birleştikleri noktalarda veya dağ geçitlerinin medhalinde bulunmaktaydı. Bu hudut arazisi Abbasiler devrine kadar, Suriye'de teşkil edilen beş askeri mıntıkanın en kuzeyindekine yani Kinnesrine bağlı kaldı (Bkz. Belazuri, **Fütûhu'l-Eûldan** (Nşr. M. Fayda), Ankara 1987, s.206 vd.). Fakat Abbasiler döneminde genişleyen bu bölge Avâsım adıyla müstakil bir idarî kesim şeklinde yönetilmeye başlamıştır. Bu yeni idarî tanzim, bölgenin muhafazası hususunda oldukça işe yaramıştır.

(21) Avâsım bölgesi daha ilk zamanlarda iki kısma ayrılmıştır. Bunların birincisi güneydeki iç kısımlardır ki burası asıl Avâsım denilen iç kısmı teşkil etmekteydi. İkincisi ise kuzey veya kuzey-doğudaki Suğur veya Suğuru'l-İslam denilen hakiki müstahkem bölgeyi teşkil etmekteydi. İstahvi'ye göre X. asırda bu dış kuşak Tarsuz, Adana, Misis, Hisn Mansur, Zibatra ve Malatya'dan geçerek Fırat'a ve oradan da Fırat boyunca Sümeysat'a gelirdi. Demek ki, hudut, Toros ve Antitoros

münbit ve mahsuldar olması ve önemli ticaret yollarının buralardan geçmesi sebebiyle ahali büyük ölçüde zenginleşmiş olandığer Suğur bölgeleri gibi Malatya'da da hem üretim hem de ticaret yapılmaktaydı. Dolayısıyla burada da müreffeh bir hayat tarzı mevcuttu ve oldukça kesif bir nüfus ortaya çıkmıştı (23) . Esasen, yukarıda belirtilen sebepten dolayı zengin ve büyük yerleşim birimleri halinde ortaya çıkan Suğur bölgesi şehirleri, aynı zamanda da pek çok mücahid ve mürabatın yanı sıra cihad ruhunu devamlı besliyerek bu bölgelerde İslam dinamizmini sürekli ayakta tutmaya çalışan muhtelif alimlerinde karargahı haline gelmişti (24) . Mesela bu dönemle ilgili olarak Malatya'da Muhammed b. Ali b. Ahmet b. Ebî Ferve Ebu'l-Hüseyin el-Malaî ve Süleyman b. Ahmed b. Yahya b. Süleyman Ebî Salâbe Ebu Eyyûb el-Malaî gibi alimlerin yetiştiği

siilsilelerini takip ediyordu. (Bkz. Streck, . a.g.m., IA, II, s.19). Suğur bölgesi de kendi arasında Suğur-i Şâmiye ve Suğur-i Cezîriye diye ikiye ayrılmakta idi. Birinci bölgenin ileri noktası Maraş, ikinci bölgenin ileri noktası ise Malatya idi (Bkz. E. Honigmann, "Suğur", IA, XI, s.2; Nureddin Ardıçoğlu, **Harpun Tarihi**, İstanbul 1964, s.24; M.H. Yınanç, **Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I**, İstanbul 1944, s.19)

(22) Bu bölgede hakimiyet tesis etmek ve Küçük Asya'yı elde etmek için Bizans ile halifeler arasında çok büyük ve kanlı mücadelelerini değışiksahaları mevcuttur. Bundan dolayı Anadolu'da pek çok mamureler harap olmuş ve pek çok servet zayı olmuştur. Her karış toparağı için, üzerinde bu kadar müdhiş mücadelenin yuka geldiği ve üzerine insan kanının aktığı başka hiç bir toprak yoktur (Bkz. Streck, . a.g.m., IA, II, s.19; M.H. Yınanç, A.g.e., s.19). Bu uç bölgesi baştan başa kalelerle ve İslam diyarının dört bucağından gelen kuvvetlerle dolmaktaydı. Bu akıncı kuvvetler "Safiye" ve "Şatiye" denilen yaz ve kış seferleri ile Anadolu'nun içlerine doğru akınlar yapıyor ve devamlı şekilde muharebe veriyorlardı. Bu akınlarla İslam mücahidleri Marmara ve Ege sahillerine kadar ulaşmışlar, hatta Battal Gazi destanının etrafında teşekkül ettiği hadiseler zemin hazırlamışlardır (Bkz. M.H. Yınanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I**, Anadolunun Fethi, s.26; N. Ardıçoğlu, a.g.e., s.24)

(23) Mehmet Şeker, **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi**, Ankara 1991, s.15

(24) İrili ufaklı ikiyüz kadar şehir, kasaba ve kaleyi ihtiva eden (Suğur) bölgesinin nüfusu bir kaç milyondan fazla idi. Daima maharebeye hazır yüzbine yakın mücahid çıkarmakta ve halkı her vakit harp hayatı yaşamaktaydı. Bunlardan başka her taraftan zahidler ve dindarlar Suğur'a gelerek gaza farızasını ifa etmek ve fazla sevap kazanmak için cihada iştirak ederlerdi. Tövbe eden günahkarların bir kısmı da cihad yaparak günahlarını affettirmek için bu Suğur bölgesine gelirlerdi. Safiye denilen akınlar sırasında akıncılar külliyetli ganimetler ve büyük esir kafileleriyle geri dönüyorlardı. Daima soygun ve yağmacılık yüzünden hudut mıntıkasında nüfus azaldığı anlarda halifeler bu sahaları muhafaza etmek için ve burada oturan müslüman ahaliyi takviye için çok defa ülkenin uzak eyâletlerinin ahalisinden nüfus naklederlerdi. bu tedbirlerin neticesi olmak üzere, yavaş yavaş memleketin ilk ahalisinin yerine sonradan buraya sevk edilenlerden müteşekkil bir halk kalabalığı oluşmuştur (Bkz. Streck, A.g.m., IA, II, s.20). İstahri ve Dımaşki'nin değışik dönemlerde verdikleri suğur illeri ufak telek artma ve eksilmeler müşahede edilmektedir. Bu durum Emevi ve Abbasi devletlerinin Erminiye ve Cezîre bölgesinde genişlemeleri veya geri çekilmeleri dolayısıyla ortaya çıkan hudut değışikliğinden olmalıdır. Kalkaşandı ise Memluk döneminin Suğur ve Avâsım'ı olarak Divriği, Darende, Elbistan, Ayas, Tarsus, Adana, Sis ve Sifendikar şehirlerini zikretmektedir (Bkz. E. Honigmann, "Suğur", IA, XI, s.2).

görülmektedir (25) . IX. asırdan itibaren Suğur'daki mücâhit ve murabıtların büyük bir kısmını Horasan ve Türkistan'dan gelen gazilerin yani Türklerin oluşturduğu (26) düşünülürse, daha bu dönem de Malatya'da muazzam bir Türk nüfusun teşekkül ettiği söylenebilir.

Malatya'da İslam nüfusunun, fethi müteakib hemen artmaya başladığı dikkati çekmektedir. Nitekim Şam vâliliği sırasında (674) Bizans üzerine gaza seferine çıkarak Amorion (= Amûriye) (27) 'a kadar ulaşan (28) Muaviye, bir müddet Malatya'da kalmış ve bu esnada Şam, el-Cezîre gibi bölgelerden getirdiği ahaliyi burada iskan ederek Hısnü'l-Mere denilen müstahkem mevki de fethetmiştir (29) . Bu haliyle Malatya, İslam ordularının yaz seferlerinde önemli karargahlarından biri olarak görülmektedir (30) . Nitekim Muaviye'nin seferini müteakip, yörede Muhammed b. Mervan ile Bizanslılar arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelecektir (31) .

Muaviye'nin halifeliği esnasında Malatya'nın iyice tahkim edilerek bir hudut amilliği haline getirildiği görülmektedir. Ancak Muaviye- Ali (Hz.) mücadelesi sırasında Suğur bölgelerinin ilham edildiği ve bundan istifade ile Bizansın buralara sızmaya çalıştığı dikkati çekmektedir. O sebeple Muaviye'nin Malatya'yı tahkim etmesi Bizans tehlikesinin

(25) Yakut, Mu'cem, V. s.193; XII ve XIII. yüzyıllarda Mısır'da başkadılığı kadar yükselmiş olduklarını gördüğümüz alimler de mevcuttur. Tafsilat için Bkz. İbn Tağribirdî, *en-Nüccüm'ü-Zahire fi Muluki'l-Mısır ve'l-Kahire*, Kahire 1929-1956, VIII, s.212; Yine aynı eser, XII, s.157.

(26) M. H. Yınanç, . a.g.e., s.26, vd.

(27) Bu şehir, kalıntıları şimdiki Elmadağ (- Azizliye) kasabasının 12 km. doğusunda Hisar Köyü yakınlarında bulunan, Ortaçağ Hıristiyan aleminde manevi değere sahip bir merkez durumunda idi. (Bkz. *Meydan Larousse I*, s.476). Yaşadıkları dönemler arasında iki asırdan fazla bir zaman farkı bulunan ve her ikisinde Türk Tarihi bakımından ehemmiyetli vazifeler icra etmiş olan, Halife Mutasım'ın önlü kumandanlarından Afşin ile sultan Alp Arslan'ın önlü kumandanlarından Afşin'in her ikisinin de Ammuriye'de Bizans'a karşı gazada bulunmuş olmaları ilahi takdirin garip bir tecellisidir.

(28) İç Anadolu Bölgesine kadar ilerleyen Muaviye, bu seferinde sözkonusu şehri alamamışsada çok sayıda ganimet ve esirle geri dönmüştür. Bkz. G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Nşr. F.İşiltan), Ankara 1991, s. 108.

(29) Muaviye, Malatya yakınında Hısnul Mere denilen yere ulaşarak burasını fethetmiştir. Tafsilat için Bkz. *en-Nüccüm*, I, s.91; İbn Haldun, *Tarih (el-İber)*, III, Beyrut 1983, s.156; Bahsedilen yerin neresi olduğu tam olarak bilinmemekle beraber, burasının Selçuklular zamanında Minşar denilen yer olabileceği tahmin edilmektedir. Diğer bir tahmine göre bu ad, Malatya'nın sekiz mil güney-doğusunda, Samsat yolu üzerinde bulunan Misere adlı köy olabilir. Bkz. Urfalı Mateos, s.157 nu.91.

(30) Belazuri, s.266; E. Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.232.

(31) *en-Nüccüm*, I, s.195.

artmasıyla ilgili olmalıdır. Buna rağmen Malatya, 684 yılında Mekke ve Medine'de çıkan karışıklıklar üzerine İslam ahali tarafından boşaltılacak ve şehir Bizanslıların eline geçecektir.

Malatya'yı, ele geçiren Bizanslılar, yörede ele geçirdikleri Müslümanları kâmilten kılıçtan geçirirlerken; şehrin kalesini de yerle bir etmekten geri kalmadılar. Müslüman ahalinin yerine ise Ermeni ve Nebatilerden müteşekkil Hıristiyan bir zümreyi yerleştirdiler (32).

Emevî halifelerinden Abdülmelik zamanında (685-705) Darende ele geçirildiği gibi ahali de Bizanslılardan temizlenen Malatya'ya yerleştirilmiş ve burada önemli bir ileri üs teşkil edilmiştir (33). Bu fetih esnasında Ermeni ve Nebatilere dokunulmaması dikkati çekmektedir. Ancak Ömer b. Abdulaziz (717-720), Darende ahaliyi Malatya'ya naklederken aynı zamanda Irak bölgesinden de önemli bir nüfusu buraya sevk ederek Ca'vene bin Haâris'i yöreye vâli tayin etmiştir (34). 695 yılında Lontinas komutasındaki Bizans karşı taarruzunun başarısızlığa uğraması (35) üzerine şehir tekrar bir İslam beldesi haline gelecektir (36). Bizans taarruzu Emevîlerin iç mücadeleleri esnasında (740-741 yıllarında) tekrarlanmasına rağmen bir netice vermemiş ve kadın erkek bütün şehir ahali savunmada canla başla görev yapmıştır (37).

742'de Malatya'ya gelen Halife Hişamın burada bir müddet kalarak kaleyi onarttığı ve işleri bizzat düzene koyduğu görülmektedir (38). Hişam aynı zamanda Malatya yakınlarındaki Harşana denilen beldeyi de fethederek İslam topraklarına katacaktır (39).

Emevîler döneminin kapamp Abbâsîlerin iktidarı devraldığı sıralarda meydana gelen iktidar boşluğu ve İslam aleminde ortaya çıkan karışıklık Bizansın tekrar İslam beldelerine taarruza geçmelerine sebep olmuş ve 751'de Kemalî ele geçiren Bizans imparatoru Konstantin Malatya'yı da kuşatmıştır (40). Bu iktidar değişikliğinde Emevîleri tasvib eden

(32) Belazuri, s.266; Honigmann, a.g.m., s.232.

(33) İbn Haldun, Tarih, III, Beyrut 1983, s.153; en-Nücum, I, s.242.

(34) Belazuri, s.267; İbn Haldun, III, s.156; Honigmann, a.g.m., s.232 vd.

(35) Honigmann, a.g.e., s.55.

(36) Belazuri, s.266'da Bizans tahribatını müteakip burasının müslümanlar tarafından imar ve iskan edildiği kayıtlıdır.

(37) Ebu'l Ferac, I, s.198; Honinmann, . a.g.e., s.55.

(38) Belazuri, s.267; Honigmann, "Malatya", IA, VII, s.233; M.Öguz, a.g.e., s.46.

(39) en-Nücum, I, s.272.

(40) Belazuri, s.267; İbnü'l-Esir, V, s.363; İbn Haldun, Tarih (el-Iber), Beyrut 1983, s.379, 431-432.

Harran Valisi Musa b. Ka'b'ın da Abbâsîler'e karşı isyan halinde olması Malatya'nın emanla Bizanslılara teslim olmasına ve İslam ahalisinin el-Cezîre'ye göçmesine sebep oldu. Şehir, Bizanslılar tarafından tahrip edildiği gibi (41) civardaki Hısn-ı Klodia (: Klavziya) da zaptedilerek ahalisi esir edildi . Kısa bir süre sonra Malatya'nın İslam ahalisi geri dönmüş olmalı ki 755'de Konstantin burayı tekrar ele geçirerek surlarını yerle bir etti. Bunu müteakkip Abbas b. Muhammed, Salih b. Ali ve İsa b. Ali kumandasındaki İslam kuvvetleri, esasen bölgede tutunamayan Bizans birliklerini Malatya'dan tardı ederek surları tekrar inşa ile yöreyi şenlendirildiler (42) .

Malatya Abbâsî hakimiyetinin istikrar kazanmasıyla birlikte yeniden bir gaza üsü haline gelirken 757'den itibaren aynı zamanda geniş çapta imar ve iskan edildi. Bu arada Halife Mansur, yeğeni Abdulvahhab ve Hasan b. Kahtabe'yi de yetmişbin savaşı ile beraber bölgeye gönderdi. Bunlar bölgeyi en geniş anlamda şenlendirirlerken muazzam bir imar faaliyetine girişmişler ve neticede büyük kısmı Tohma suyu kenarında olmak üzere askerî kışlalar, silah depoları, hayvan barınakları ve en önemlisi de Klodya sarayını (kale ve mustahkem mevki) inşa etmişlerdir (43) .

Bütün bu olup bitenler Bizans tarafından büyük bir dikkatle takip edilmekteydi. Nitekim Abdulvahhab ve Hasan'ın Malatya'daki faaliyetleri Bizans İmparatoru Konstantin'in yüzbin kişilik bir orduyla bölgeye yürütmesine sebep olmuşsa da bu ordu Ceyhan kıyılarında geri dönmek zorunda kalacaktır (44) . Ayrıca takviye maksadıyla bölgeye gönderilen el-Cezîre vâlisi Muhammed b. İbrahim ile Müseyyeb b. Zübeyr komutasındaki Horasan askerlerinin Malatya'ya ulaşması daha önce buradan göç eden Müslüman halkın tekrar geri dönemelerine vesile olmuştur (45) .

Abbâsî hilâfetine geçen Mehdi, bizzat Anadolu seferine çıktığı sırada Malatya'da da bir süre kalmış ve şehir surlarını tamir ettirdikten sonra iç kesimlere doğru ilerlemiş (46) , bu ancak İslam taarruzunu geriden kuşatmak ve kırmak üzere harekete geçen Bizans

(41) İbnü'l-Esir, V, s.353,363.

(42) Belazurî, s.268, Ebu'l Ferec, I, s.199; Nücüm, I, s.324, 337-338; Honigmann, a.g.e., s.55; Aynı Müel., IA., VII, s.233; Ostrogorsky, a.g.e., s.155; N. Gögünç, , a.g.e., s.7.

(43) İbnü'l-Esir, V, s.407; Belazurî, s.268-270; İbn Şihna , a.g.e., s. 196; Nücüm,I, s.340; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.233; N. Gögünç, a.g.e., s.7.

(44) Belazurî, s.270; Honigmann, , a.g.m., IA,VII, s.233.

(45) İbn Şihna, s.196; Belazuri,s.270; Honigmann , a.g.m., IA, VII, s.233; İbnü'l Esir, V, s.408'de geriye dönen ahalinin yedi Arap kabilesinden müteşekkil olduğu kayıtlıdır. Buradaki "yedi" ifadesinin o dönemin anlayışına göre büyük bir kütle teşkil ettiği söylenebilir.

(46) İbnü'l-Esir, VI, s.60; M. Oğuz , a.g.e., s.49.

birlikleri Malatya hakimi Hasan b. Kahtebe tarafından Maraş yakınlarındaki Hades (47) 'de geriye püskürtülmüştür (48) . Harun er-Reşid'in hilâfet makamına geçmesiyle (786) birlikte Avâsım bölgelerinde başlayan canlılık Malatya'da da görülmüş; bölgeye yönelik Bizans saldırıları püskürtüldüğü gibi Malatya da oldukça iyi bir şekilde tahkim edilmiştir (49) . Bu dönemde Abbâsîlerin Bizan'a karşı bir üstünlük tesis ettikleri söylenebilir (50) . Harun er-Reşid'in ayrıca güneyden Malatya'ya hakim olacak bir mevkiye bulunan Zıbatra (: Doğanşehir)'yı da yeniden inşa ve tahkim ettiği görülmektedir , 803 (51) .

Me'mun'un hilâfeti sırasında da (813-833) Bizans'a karşı verilen mücadelede Malatya önemli bir üss olarak karşımıza çıkmaktadır (52) . Mutasım döneminde Malatya ve yöresinde Bizans'ın tekrar taarruza geçtiği görülmektedir ki 838'de Zıbatrayı ele geçirip yerle bir eden imparatoru, bölgedeki İslam ahaliyi kılıçtan geçirerek (53) Arka (: Akçadağ)'ya gelmiş, pek çok yağma ile tahribat yapmıştı. Bizanslıların Erhaç ovasına hakim olmaları ve Aspuzu (: Bugünkü Malatya)'ya kadar gelmeleri, esasen emirleri Ömer'in de o an şehirde bulunmaması yüzünden lidersi kalan Malatya ahalisini, şehir kapılarını açarak teslim olmaya mecbur bırakmıştır. Malatya'da esir bulunan Bizanslılarla birlikte bir kısım ahaliyi de esir eden Teophil, büyük bir İslam ordusunun üzerine gelmekte olduğunu öğrenince şehri yağmalamaya fırsat bulamadan geri çekilmek zorunda kalmıştır . Bu çekiş sırasında Müslüman halkın taarruzuna uğramış fakat onlardan dörtbin kadarını telef etmiştir (54) .

(47) Hades şehri: Günümüzde Göyük diye isimlendirilen yerdir. Abbasiler zamanında Harun Reşid el-Cezire valisi Ali b. Süleyman tarafından kurulmuştur. Daha önceleri Mehdiye veya Muhammediye diye isimlendirilen şehrin kuruluşuna Mehdi Muhammed b. Cafer Mansur tarafından başlanırsa da Bizansla devam eden savaşlar dolayısıyla tamamlanamamıştır. Müslümanların buradan geçit açıp Bizan'a karşı savaşmaları üzerine Darbu'l-Hades, bölge toprağının renginin kırmızı olmasına izafeten Hadesu'l Hamra şeklinde de isimlendirilmiştir. Nehirlerinin ve sularının bolluğundan bahisle ziraate çok elverişli olduğu bildirilmektedir. Kalesinin de sağlam olduğundan bahsedilmektedir.

Ali. b. Süleyman 169 (785) şehri kurduktan sonra, maaşlarına zam yapılarak ve ekilen araziyle ikta olarak vermek suretiyle buraya asker yerleştirmiştir. Ayrıca bu şehre Malatya, Şimşat, Kaysum, Dülük ve Raban'dan ikibin kişi getirilerek burada iskan edilmiştir.

(48) İbnü'l-Esir, VI, s.55.

(49) Belazurî, s.270; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.233.

(50) Belazurî, s.265; İbnü'l-Esir, V, s.408; Honigmann, a.g.m., s.233.

(51) Ebu'l Fereç, I, s.208.

(52) Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.233.

(53) İbnü'l-Esir, VI, s.417; İbn Şihna, s.199.

(54) Bazı araştırma eserlerinde Teophil'in Malatya'yı da Zıbatra'ya çevireceği tehdidinde bulunması üzerine şehrin büyükleri ve özellikle Hıristiyanlar sözbirliği ederek kıymetli

Zibarta ve Malatya'da olup bitenleri haber alan Mutasım, büyük bir infiale kapılarak derhal seferberlik hazırlıklarının başlanmasını emretti (55). Bağdat kadısı ve ehli kâmil üçyüzyirmisekiz kişiyi devlet işlerinin görüldüğü Daru'l-'Amm'e'ye çağırarak durumu görüştüğten sonra alınan karar gereği öncü birlikleri derhal sefere çıkardı. Bu birlikler Malatya'ya ulaşınca kadar Bizanslılar yapacağını yapmış ve bölgeden uzaklaşmışlardı. Malatya'ya ulaşan birlikler ise burada sükunet sağlanıncaya kadar kaldılar (56). Yine Mutasım döneminde Bâbek'i ele geçiren Afşin, Malatya civarına hareket edip burada Bizans'a karşı büyük mücadeleler verdikten sonra İç Anadolu'ya kadar ulaşmıştır (57).

Bizanslılar 841 senesinde Hades, Maraş ve Malatya'yı zaptettiler. buralardan bir çok esir aldılar. Bu sıralar Teophil, Mutasım'a hediyeler ve elçiler göndererek esir mübadelesinde bulunmak istedi. Mutasım, bu teklifi kabul etti ve iki misli hediyelerle mukabil elçi göndererek barış teklifine müsbet cevap verdiğini ancak esirlerin başa baş mübadelesi için kanunları müsait olmadığını buna rağmen İslam esirlerini serbest bıraktıkları takdirde kendilerini iki misli memnun edeceğini bildirdi (58).

Bu yıllara kadar Abbâsîlerin başarılı müdafaa ve fütuhatının artık yavaşlamaya başlamış olduğunu ve hatta Suğur bölgelerinin bazı noktalarında gerilemeye başladıklarını görmekteyiz. Bizansın yönetimi birkaç yıldan beri meşgul edip geniş kitleler ve yüksek zümreler arasında hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasına sebep olan hâdiselerin öntüne geçilmesiyle ve devletin kazandığı yeni dinamizm sonuncu Bizans'ın siyâsî yükseliş ve kültürel atılım devri başlamış (59), buna mukabil bu tarihten itibaren Abbâsîlerde merkezî otorite gittikçe zayıflayarak bu devlet merkezinden uzak noktalarda, bir takım mahalli devletçikler ortaya çıkmıştı (60).

Bizansın bu yeni döneminin imparatoru Michael III (842-867), memleket içerisinde iç huzuru sağladıktan sonra Doğu'ya yönelerek Müslüman Araplara veya onlarla ittifak

---

hediyelerle birlikte ve pek çok esir de vererek bu tahribatı önlediler. Geniş bilgi için Bkz. el-Kamil, VI, s.417 vd.; Ebu'l Fereç, I, s.225; Nücüm, II, s.238; Honigmann, , a.g.e., s.50, 55; M.Öğuz, a.g.e., s.54.

(55) Ibn Haldun, Tarih, III/1, s.557; Maltaya ve Zibarta'da olup bitenler ve Bizanslıların eline esir düşen Haşimî bir kadının: "Ey Mu'tasım, yetiş imdadal" sözü kendisine iletildiği zaman çok olmuş ve oturduğu yerden ayağa fırlayarak halife: "Çağrına ve imdadına koşmaya hazırım" diyerek derhal seferberlik hazırlıklarına başladı. Tafisilat için Bkz. İbnü'l-Esir, VI, s.418.

(56) el-Kamil, VI, s.418; Honigmann, , a.g.e., s.55.

(57) el-Kamil, VI, s.419-425.

(58) Ebu'l-Fereç, I, s.229; Honigmann Ebü'l Fereç, I, s.229; Honigmann, , a.g.m., s.223; Aynı Mül., a.g.e., s.50.

(59) Ostrogorsky, a.g.e., s.203.

(60) H.G. Yurtzaydın, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara 1988, s.40.

yapabilen Hıristiyan Pavlikanlara karşı mücadeleye başladı. Malatya ve Sivas arasında yaşayan ve ekseriyetle hıristiyan olduğu halde zaman zaman Bizansa karşı savaşan Pavlikanlar Malatya civarında bir Bizans kumandanını öldürünce Michael III, derhal Malatya'ya gelerek Pavlikanları takibe başlamıştır (61).

Bu durumda mutlaka cezalandırılacaklarını bildiklerinden beşbin kişilik bir Pavlikan grubunun Malatya emiri Ömer'e (62) sığınmalarını üzerine Ömer bunları halife Vasık'a göndermiştir. Halifenin bunları Malatya'da iskan etmesini Ömer'e bildirmesi sonunda O da bu grubu Arguvan'a yerleştirmiştir. Emir Ömer'in yanında Bizans'a karşı bütün mücadelelerinde kendisini destekleyen Pavlikanlar, bölgede bir süre daha varlıklarını sürdürmüşlerdir (63)

Ömer, Malatya ve civarında Bizans'a karşı büyük başarılar elde ederek ve fütuhatını Karadeniz'in sahiline kadar sürdürdü, ancak Samsun'u işgal edip (64) . Buradan geri dönerken Paphlagonia eyâlet hududunda Merc el- Uskuf denilen yerde Bizansla giriştiği bir mücadelede şehit oldu, 3 Eylül 863 (65) .

Ömer'in şehadeti ve ordusunun mağlubiyeti; Malatya'nın tarihinde de önemli bir yere sahiptir. Bu zamana kadar ilk önceleri canını kurtarma derdine düşen ve bir asırdan fazla bir zamandır çok zor bir mudafaa yapabilen Bizans, artık bu savaştan sonra Suğur bölgelerini mütemadiyen zorlayacak ve Anadolu için Malazgirt zaferine kadar, yine bir

(61) Ostrogorsky, a.g.e., s.207; M.Oguz a.g.e., s.55.

(62) Emir Ömer'i takviye için, halifenin zaman zaman birlikler gönderdiğini de bilmekteyiz. Muntasır 248 (862-863)'de Vasıf et- Türki'yi Bizans hududuna ve bihassa emir Ömer'in yanına göndermiştir. Bağdat'ta Vası ile Ahmet isimli iki kumandanın pek anlaşamamaları üzerine Muntasır böyle bir çözüm yolu bulmuş ve Vasıf'ın Malatya hududuna gitmesini ve burada en az dört yıl gaza yapmasını emretmiştir. Bkz. el-Kamil, VII, s.98; Ahmed Çelebi, **Tarihü'l-İslam ve'l- Haderatü'l-İslamiyye**, (Nşr. Heyet), DGBIT, III, İstanbul 1988, s.221.

Bu kişinin tam adı Ömer b. Ubeydufah el-Atta'dır. Türkçe kaynaklarda Emir Ömer diye isimlendirilmektedir ve zaman zaman XIV.yüzyıl ortalarında Malatya'da hüküm süren ve bir Türkmen beyi olan Emir Ömer'le karıştırılmaktadır.

(63) Pavlikanlar, tasvire ibarete karşı bir mezhep olup Manıheist bir takım inanışları, mevcuttu. Aynı zamanda dualist idiler.

Theodor'un hakimiyeti döneminde bunlara karşı çok sert tedbirler alınmıştır. Yakalananların çoğu büyük kitleler halinde öldürülmüş ve kalanlar da Trakya'ya sürülerek burada iskana mecbur edilmiştir. Burada yaşayan Pavlikanlar'ın Trakya'ya taşıdıkları inançları üzerine burada daha sonraki yıllarda Bogomil denilen bir inanç felsefesi gelişecek ve bu bir mezhep halinde yayılacaktır.

(64) İbn Haldun, Tarih III/1, s.633.

(65) el- Kamil, VII, s.107; Ostrogorsky, a.g.e., s.212; Honigmann a.g.m., IA. VII, s.234; Mer el- Uskuf için Bkz. Honigmann , a.g.e., s.42, nu.10.

asırdan sürececek talihsiz bir dönemin kapılarını açacaktır. Nitekim, Cezîre hudutlarına doğru tecavüzlerine devam eden Bizanslılara karşı harekete geçen Armeniya bölgesindeki Ali b. Yahya da giriştiği mücadelede de şehit olmuş, bu haber Abbâsîlerin başkentinde büyük infiale sebep olmuştu (66).

Malatya vâlisi Emir Ömer'in şehit edilmesi üzerine Halife Mustain 864 yılında Malatya'ya Amr b. Ubeydullah'ı göndermiş ve emrine ellibin kişilik bir ordu vermişti. Malatya çevresinde bir hayli mücadele eden Amr, ordusunun fazla zaiat vermesi üzerine Malatya'dan çekilmek zorunda kalmıştır. 866-68 yıllarında gönderilen Müzahim b. Kağan'ın ve 867 yılında gönderilen Muhammed b. Muad'ın başarılı mücadeleleri yanısıra Muhammed'in askerleri arasında isyan çıkmış ve asi askerler etrafı yağmalamayabışlamıştır (67). Hicretin 259 (871-872) yıllarında Sumeysat'da konaklayan Bizanslılar, oradan da Malatya'ya saldırdı bulunmuşlar ancak mücadeleye girişen Malatya halkı, onları mağlup ederek kumandanlarını da öldürmüşlerdi (68).

Michael III'den sonra Bizans imparatoru olan eos I (867-886), Divriği ve Darendede üzerine yürütmüş, bu şehirleri zaptettikten sonra da Samsat (=Sümeysat)'a yürüterek şehri ele geçirmiş ve halkını da kılıçtan geçirmiştir. Bundan sonra Malatya'ya gelerek burasını da kuşatmış ise de Malatya'nın surlarının sağlamlığı ve halkının cesur müdafaası sonunda Dermesih Çayı (Nehr-i Zarnuk veya Çırmıktı = Yeşilyurt) kenarında kendisi de esir olmaktan son anda kurtularak geri çekilmiştir (69). 882 yılında tekrar başlayan kanlı mücadeleler sırasında Bizanslılar bir aralık şehre hakim olmuşlar ve surlarını da onarmışlarsa da, Müslümanların ısrarlı mücadeleleri sonunda şehri tekrar boşaltarak İstanbul'a çekilmişlerdir (70). Bizansın bu yıllarda doğu sınırında gösterdikleri başarının altında kendilerine müttefik olan Ermenilerin askeri kabiliyetleri ve kolonizasyon gayretlerinin de payı vardır (71). Bizansın, doğu sınırında planlı olarak ilerlemeye başladığı bu devrede, Abbâsî Devleti'nin de zayıflaması sonucunda Armenia'da da bazı yeni gelişmeler başlamıştır. Aşot I (885-887), gerek halife ve gerek Bizans İmparatoru tarafından bölgede

(66) el-Kamil, VII, s.108; İbn Kesir, *el-Bicaye ve'n-Nihrye*, II, Beyrut 1977-82, s.3.

(67) İbn Haldun, Tarih III, s.634; M.Öğuz, a.g.e., s.56.

(68) İbnü'l-Esir, VII, s.222; İbn Kesir, II, s.31; en-Nücum, III, s.31.

(69) el-Kamil, VII, s.312; İbn Kesir, II, s.42; Ostrogorsky, , a.g.e., s.221; Honigmann, , a.g.m., IA, VII, s.234; Aynı Müel. , a.g.e., s.56; M.Öğuz , a.g.e., s.56.

(70) M.Öğuz, a.g.e., s.57.

(71) Honigmann, a.g.e., s.62 vd.

tanınmak suretiyle yerli Bagratuni kral hanedanı idaresinde Ermenilerin yükseliş devri başlamış oldu (72).

Yaklaşık 30 yıl sükûnet içerisinde geçen bir aradan sonra Eylül 910'da Avâsım bölgesi kumandanlığına geniş yetkilerle Munis el-Muzaffer'in tayin edilmesiyle birlikte Malatya yöresinde tekrar İslam-Bizans mücadelesinin canlandığını görmekteyiz (73). Ancak bu dönemde bir yandan içerisindeki din menşeli ihtilafları halleden, öte yandan da Makedonya ailesinin yaptığı reformlarla her yönden toparlanan Bizans, bölgede 1071'e kadar sürecek olan bir üstünlük sağlayacaktır. Buna rağmen 915 yazında Malatya'yı ele geçirip Adıyman'ı tahrip eden Bizans ordusu bir yıl içerisinde geri çekilmek zorunda kalacak ve 916'da Munis el-Muzaffer tarafından Malatya tekrar geri alınarak buradan Anadolu içlerine doğru oldukça başarılı seferler yapılacaktır (74).

Miladi 926 yılından itibaren Malatya'da meydana gelen hâdiseler hakkında kaynaklardaki bilgiler ve hâdiselerin net tarihleri konusunda ufak tefek farklılıklar mevcuttur. Gerek Batılı müellifler ve gerekse İslam müellifleri, Malatya'da bu bir kaç yıl içinde meydana gelen çok yoğun gelişmelerin bir kısmını kaydederlerken büyük bir kısmını da ihmal etmişlerdir. Doğulu ve Batılı kaynakların bir arada değerlendirilmesi neticesinde bu hâdiselerin seyrini az çok tesbit edebilmek mümkündür.

H. 313 (M. 925) yılında Bizans domestikosu Kurkuas bütün Suğur bölgelerine haber göndererek kendisine vergi vermelerini ve tâbii olmalarını istemiştir. Malatya halkı, bu isteğe müsbet cevap mermemiş ve şehri müdafaa etme kararı almıştır. Gerçekten ertesi yıl Ioannes Kurkuas geldiğinde şehrin müdafaa edildiğini görünce surlara kadar yaklaşmakla beraber şehre girememiş, fakat burada 16 gün kalarak şehrin çevresini yağmalamıştır. Buradan hareketle Samsat'a geçen Kurkuas, Samsat emiri Abu Haf's'a kendi tâbiyetini kabul ettirmiştir (75).

(72) Ostrogorsky, a.g.e., s.221

(73) el-Kamil,VIII, s.50; Munis'in Malatya'ya gelişi H.296 yılı hadiselerinde zikredilmektedir ki bu tarih M.908-909 yılına tekabül etmektedir. Bkz. F.R.Unat, **Hicri Tarihleri Miladi Tarihlerle Çevirme Kılavuzu**, Ankara 1988, s.20.

(74) Suğur bölgesinin diğer kumandanlarıyla müşterek hareket eden Munis Malatya'dan başka Bizans topraklarında birçok kaleyi daha fethederek Kapadokya'ya kadar ulaşmıştır. Fakat yine de, daha çoğunu fethetmeğe muktedir olduğu halde bunu yapmadığı için halk tarafından kendisine sitem edilmiştir. Munis'in Bizans topraklarına taarruzu daha sonraki yıllarda da devam edecektir. Geniş bilgi için Bkz.el-Kamil,VIII, s.92; Ebu'l Fereç,I, s.247; İbn Haldun, III, s.805; Honigmann, a.g.e., s.65; Aynı Müel., a.g.m., IA, VII, s.234.

(75) el-Kamil,VIII, s.136; İbn Kesir, II, s.152; en-Nücûm, III, s.215.

Malatya üzerine vaki olan Bizans baskısı neticesinde zor durumda kalan halk, kendi başlarına şehri savunamayacaklarını bildikleri için halifeye bir elçi göndererek yardım istemekte gecikmemiş (76). Ancak 926 yılının Temmuz-Ağustos aylarında Bağdat'a ulaşan elçi ne yazık ki eli boş dönmüştür. Bu arada Samsat dönüşü tekrar Malatya'ya gelen Kurkuas, yanında Ermeni beylerinden Mileh olduğu halde Malatya'yı kuşatmış ise de gördüğü şiddetli direnme karşısında çevreyi tahrip ederek geri dönmek zorunda kalmıştır (77). Bölgedeki Bizans-İslam mücadelesinde bu yüzyılda yeni bir unsur göze çarpmaktadır ki o da Ermenilerdir. Nitekim Bizanslıların yanında yer alan Ermenilerin, Bizansın 928'de Ahlat ve Bitlis yöresinde yaptığı tahribattan cesaret alarak Malatya'yı elde etme planları da son anda önlenebilmiştir (78).

Bizansın üst üste yaptığı teşebbüsler ve sergilediği mezalim Meyyafarikin, Amid ve Erzen yanında Malatya ahalisinin de maneviyatını kırmış olmalı ki, bunlar Bizans tâbiyetine geçmeye karar vermişlerdir. Böyle bir kararda, halifeden ısrarla talep edilen yardımların birtürlü gelmemesinin önemli rol oynadığı söylenebilir (79). Buna rağmen 931 yılında Bizanslıların Samsatı kuşattığı sırada halife Muktedir, Said b. Hemdan'ı yardıma göndermiş ve ondan Malatya'nın da düşman eline geçmesini önlemesini istemiştir. Tam düşmek üzere iken Samsatı kurtaran Said, Malatya önlerine çekilen Ermeni-Bizans müttefik ordusunun üzerine atılmakta tereddüt etmemiş ve neticede Bizanslılar geri çekilmek zorunda kalmışlardır (80).

Malatya'yı kurtaran Said b. Hemdan'ın Anadolu içlerine doğru gaza seferlerine devam ettiği görülmektedir. 933'te Bizans domestikosu Ioannes Kurkuas'ın uzun süren Malatya'yı muhasarası esnasında halktan peç çok kişi açlıktan ölecektir. Buna rağmen

(76) el-Bidaye, II, s.152; İbn Şihna, s.159.

(77) Bizanslılar bir ara surları delerek Malatya'ya girmişlerse de halk tarafından geri püskürtülmüşlerdir. Bunun üzerine çevre köylerle birlikte mezarlıkları tahrip eden Bizanslılar, yeni defnedilmiş ölüleri çıkararak kulak, burun vs. uzuvlarını dahi kesmişlerdir. Bkz. el-Kamil, VII, s.141.

(78) el-Kamil, VII, s.166.

(79) Bu beldelerin ahalisi, son olarak halifeye gönderdikleri mektupta içerisine düştükleri aczi ifade ederek; Bizans imparatoruna tabi olma hususunda izin talebinde bulunmuşlardır. Bkz. el-Kamil, VII, s.178; İbn Haldun, III, s.808; İbn Şihna, s.197; Ostrogorsky, a.g.e., s.257 vd.

(80) Müttefikler arasında Halife Muktedir'in yakın adamlarından İbnü'n-Nefis'in irtidat etmiş olan oğluna bağlı birliklerin de bulunduğu bilinmektedir. Buna rağmen Bizans ordusu, iki ateş arasında kalmamak için çekilmek zorunda kalmıştır. Zira Malatya'nın Müslüman halkı mukavemet kararı almış durumdaydı. Bkz. el-Kamil, VIII, s.194; Honigmann, a.g.m., IA.VII, s.234.

Bizanslılarla mücadeleye girişildiği bir sırada, bir harp hilesiyle şehre girmeyi başaran Bizanslılar, tam bir mezalim uygulamaktan geri kalmamışlardır⁽⁸¹⁾.

Malatya'yı ele geçiren I. Kurkuas, şehrin surlarını tahrip ederek burasını imparatorluğuna bağlı bir arazi haline getirdi. Bu tarihten itibaren yaklaşık 35 yıl kadar ıssız kalan bölge zaman zaman Hemdanî emiri Seyfuddevle ve onun memluku Necca'nın akınlarına maruz kalmakla birlikte⁽⁸²⁾ Türklerin ele geçirmesine kadar Bizans'ın kontrolündeki Hıristiyanların elinde kalmaya devam etti⁽⁸³⁾. Zira doğuya doğru genişlemeye devam eden düşman karşısında Seyfuddevle de tutunamayacak ve Torosları aşarak bir yandan İran'ı, öbür yandan da Suriye'nin kuzey bölgelerini ele geçirecektir. Bütün bu faaliyetlerle Bizans, Suğur hattını aşağı yukarı bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına kadar itmiş görünmektedir.

Bizanslıların, İmparator Nikephoros II. Phokas döneminde (963-969) Suriye ve el-Cezire bölgesini ele geçirmelerini müteakip, harap ve savunmasız durumda olan Malatya'yı iskan etmek istedikleri görülmektedir. Fakat zaman zaman devam eden Müslümanların taarruzları dolayısıyla Hıristiyan ahalinin burada yerleşmeye cesaret edemedikleri anlaşılmaktadır. Bunun üzerine Bizanslılar, hem Müslümanlar ve hem de diğer Hıristiyanlar tarafından takibata uğramakta olan kuzey Suriye'deki Ya'kübîler'e bir kısım garantiler vaadederek Malatya'ya yerleştirilmişlerdir. bu şekilde yöre yeniden imar edilmeye başlanmıştır. Buna rağmen Nikephoros Phokas'ın Urfa'yı kuşattığı bir sırada Malatya Seyfud Devle'nin akımına uğramış ve surlar henüz yapılmamış olduğundan şehre kolayca girilerek burada yerleşen Hıristiyanlardan bir çok kişi esir alınmıştır. Daha sonra imparator olan Johannes Çimiskes devrinde (969-976) Malatya'ya yeniden nüfus yerleştirerek surlarının da tamir edildiği görülmektedir. Bu yeni nüfus, 990 yılında

---

(81) Bu şiddetli muhasaraya dayanamayan halkın, Rumlarla müzakereye giriştiği bir zamanda Bizanslılar, şehrin şimal kapısından bir harp hilesi ile şehre girmişlerdir. Bunun üzerine Bizans imparatoru İoannes Kurkuas; şehir dışında, birisinde Kur'an-ı Kerim ve diğerinde haç bulunan iki çadır kurdurarak Hıristiyan çadırına girenlerin kendine ve aile efradına, diğer çadıra girenlerin, yalnız şahsına eman verifeceğini bildirmiştir. Çoluk çocuğunu da kurtarmak isteyen birçok müslüman Haç bulunan çadıra girmek zorunda kalmıştı. Bu şekilde 19 Mayıs 934 yılında Malatya'yı emanla alan Kurkuas, buaradan Samsat'a hareket etmiş ve şehrin çevresini yakıp yıkarak birçok katliam yaptıktan sonra Samsat ve çevre illerden birçok yeri de ele geçirmiştir. Bkz. İbn Haldun, III, s.853; el-Kamil, VIII, s.247; İbn Şihna, s.197; Honigmann, a.g.m., s.234; M.H. Yinanç, a.g.e., s.22; M. Şeker, **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması**, Ankara 1991, s.16.

(82) Honigmann, a.g.e., s.71.

(83) Ostrogorsky, a.g.e., s.263,269.

Malatya'ya yerleştirilen Azerbaycan yöresindeki zengin Hıristiyan bir arap kabilesi olan İmranoğullandır. İmranilerin yörede pek çok kilise, manastır inşa ettikleri ve Türkler bölgeye gelinceye kadar varlıklarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır (84).

X. asırda Suğur bölgelerinde Müsülmanların hezimete uğramasının bir takım sebepleri mevcuttur. Bunlar arasında Halifenin yeni istiklal kazanan emirleri takip ettirerek Suğur donanmasını yakması ve bu yeni emirliklerle mücadeleye girişmesi ayrıca ülkede başgösteren asayişsizlikler dolayısıyla hudut vakıflarının iyi çalışmaması, buna bağılı olarak Horasan'dan gelen Türklerin yol boyunca zahmet çekmeleri sonucu bölgede asker sayısının azalması gibisebepler sayılabilir.

İslam ordularının hilâfet merkezinden çok uzak yerlerde hakimiyet sağlamalarına rağmen Anadolu'da tam bir hakimiyet sağlayamamalarının sebeplerinden birisi de o asırda Bizans İmparatorluğu'nun karada ve denizde en kudretli askerî teşkilata sahip olmasıdır. Bunun yanısıra Anadolu'nun güneyindeki Suriye ve Cezire'ye karşı kademeli bir şekilde uzanan adeta bir duvar şeklinde tabii engel oluşturan dağ silsilesi de İslam ordularının Anadolu'ya hakimiyetini zorlaştırmıştır. Fütihat hareketi bu dağ silsilesinin belirli geçitlerinden geçilmek suretiyle yapılmakta idi ki İç Anadolu topraklarına girdikten sonra birleşme ve geri çekilmeleri için gerekli olan bu geçitler zaman zaman Bizans kitaları tarafından kapatılarak İslam orduları çok müşkil durumda bırakılıyordu.

Üç asır aralıksız bir şekilde devam eden ve bize büyük bir halk tarihi ve halk destanları bırakan ve zamanımıza kadar yiğitlik hatıraları yaşatan bu gaza ve cihad devri, X. asrın ikinci yarısında İslam ordularının hezîmeti ve felâketi ile sonuçlandı. Fakat herşeye rağmen bu yıllar boyunca Bizansın Anadolu'daki müstahkem mevkiileri tahrip edilmiş ülke nüfusu ve serveti de mahvedilmiştir. Bu durum XI. asırda doğudan gelerek buraya girecek olan Türk fatihlerine bölgeyi fethedebilmeleri için zemin hazırlamak bakımından önemli bir merhaleyi teşkil etmektedir (85).

X. y. yılda Bizans karşısında İslam alemi sürekli gerilerken aynı zamanda Orta Asya'da büyük oluşumlara gebe bulunmaktaydı. Nitekim önce Maverâünnehir ve sonra da İran'a doluşacak olan Türkmenlerin etkisi kısa sürede bütün Doğu-Anadolu bölgesinde kendisini hissettirecek, sonra da bu Türkmenler eliyle ortaya çıkan Selçuklu devletiyle tamamen bölgeye hakim olacaklardır. Bu oluşum aynı zamanda İslamiyetin Türkler eliyle tekrar taarruza geçmesidir ki hâdisenin Malatya'yı ilgilendiren kısmı bu çalışmamın birinci

(84) M. Oğuz, a.g.e., s.60-62.

(85) M. H. Yınanç, a.g.e., s.28 vd.

bölümünü teşkil edecektir. Böylece Malatya'da Memlukluların hakimiyeti ve yöredeki varlıklarının hangi temellere dayandığı daha iyi bir şekilde gösterilmiş olacaktır. Dolayısıyla araştırılan konu, sonuç itibarı ile Malatya'da Memluk hakimiyetinin ortadan kalkmasıyla bitirilirken başlangıç itibarıyla yörede Türk hakimiyetinin tesisiyle birlikte ele alınmış olmaktadır. Böylelikle bir yandan yörede Türk varlığının temelleri Milat öncesine kadar götürülürken öte yandan bölgedeki Türk hakimiyeti değişik iktidarlar elinde Osmanlı dönemine kadar bir bütün halinde gösterilmiş olmaktadır. Bu da tarih araştırmalarında gerekli olan illiyet rabitasının sıhhatli bir şekilde tesis edilebilme imkanını sağlayacaktır.

* * *

Malatya'nın en eski çağlardan Türk hakimiyetinin başlangıcına kadar geçen süre içerisinde tarihteki yerinin kısaca tebarüz ettirilmeye çalışıldığı Giriş Bölümü I. bölümünü emelini teşkil etmiştir. Böylelikle şehrin sahip olduğu değerler ve bu değerlerin çeşitli devletler için ifade ettiği mana gösterilmekle Malatya'nın tarih içindeki jeopolitik öneminin her dönemde aralıksız devam ettiği, gösterilmek istenilmiştir. Birinci bölümün hemen başında adeta Girişin bir devamı niteliğinde Malazgirt öncesi Malatya ve yöresinde Türkler anabashlığı altında ele alınan hususlar, burada tesis edilen Türk hakimiyetinin birden bire, bir takım tesadüfi hadiselerin neticesi olarak ortaya çıkmadığını, dolayısıyla Türklerin bölgeye olan ilgisinin çok eskilere dayandığını gösterilmesi bakımından lüzümlü görülmüştür. Yine aynı bölümde Malatya'nın, Türklerin Anadolu'ya yerleşme dönemindeki olaylarla birlikte nasıl hakimiyetimiz altına geçtiği gösterilmeye çalışılmıştır.

Malatya'da Türk hakimiyetinin sağlamış bir tek Türk siyasi kuruluşunun faaliyetinin neticesi değildir. Her ne kadar başlangıçta bu kuruluşların hepsi Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na bağlı görünseler de, Anadolu'da umumiyetle müstakil hareket etme istidadına sahiptirler. O sebeple, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Anadolu'daki mirasının bütünüyle ele geçirilmesi mücadelesinde Malatya, pek çok rekabetin kaynağı veya odak noktalarından birisini teşkil etmiştir. Haliyle Anadolu önce Selçuklu-Danışmendli, sonra da bunlardan birinciyle diğerleri arasındaki Malatya hakkındaki mücadele ve Malatya'nın Selçuklu hakimiyeti dönemi ikinci bölümün konusunu oluşturmuştur. Bu bölümde görülen odur ki Anadolu Selçukluları Malatya'ya çok zor sahip olmuşlar ancak sunduğu imkanlar nedeniyle bu şehri kısa sürede imparatorluğun diğer önemli merkezleri olan Konya, Sivas, Kayseri seviyesine çıkarmışlardır. Bu husus biraz da o dönemde Anadolu Selçuklularının yükselişi ile neticelenmiştir.

Malatya'nın önce Harizmli ve Türkmenlerin sebep olduğu kanışıklıkların, sonra da Moğol istilası dönemini bütün olumsuzluklarıyla yaşamış olduğu gerçeğiyle karşılaşmaktayız. İkinci bölümde yer alan bu hususlar her ne kadar başlı başına bir bölüm teşkil edecek nitelikte ise de, mesele Anadolu'da Selçuklu hakimiyetinin düşüşüne paralel olarak, onunla bir bütün halinde düşünüldüğünden böyle bir bölüm teşkil etmeye lüzüm görülmemiştir.

Bir dönem, içten ve dıştan kaynaklanan tesirlerle büyük sıkıntılar yaşayan Malatya, Memluklu hakimiyetinin tesisıyla birlikte gözle görülür derecede bir rahatlama dönemine girmiştir. Ancak bu netice kolay sağlanamamış, yörede önce İlhanlılarla belirli bir mücadelenin verilmesini, sonra da bir takım bölgesel oluşumlara karşı durmayı gerektirmiştir. İşte Üçüncü Bölümün konusunu bu hususlar oluşturmakta, dolayısıyla Malatya'nın önceleri dolaylı, sonradan da doğrudan Memluklu idaresine geçişi bu kısımda incelenmeye çalışılmaktadır.

Dördüncü ve altıncı bölüm, tamamen Malatya'nın Memluklu idaresi altında geçirdiği döneme tahsis edilmiştir. Bu dönem aynı zamanda Malatya'da gerek büyük devletlerin gerekse yöredeki siyasî oluşumların çatıştığı bir mücadele dönemidir ki bu husus V. Bölümde ayrıca değerlendirme yoluna gidilmiştir. Böylelikle bu mücadele, bütün yönleriyle incelenmeye çalışılmış, neticede yörede Osmanlı hakimiyetinin tesisini gerektiren sebepler ortaya konulmuştur. Ancak mümkün mertebe olaylar Malatya etrafında düşünüldükleri nisbette değerlendirilmeye, dolayısıyla konu; Malatya merkez olmak üzere bir bütün olarak ele alınmaya çalışılarak bölümler arasındaki irtibat en iyi şekilde tesis edilme yoluna gidilmiştir.

Sonuçta ele alınan konuda ulaşılan neticeler en açık şekliyle değerlendirilmeye çalışıldığı gibi, bölgede Osmanlıların devr aldığı mirasın nelerden ibaret olduğu ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Bu hususta pek çok hatamızın olabileceğini kabul etmekteyiz. Esasen, ele alınan konu hakkında bütün meseleleri çözdüğümüz iddiasında da değiliz.

Bu çalışmada istifade edilen kaynakların diğer araştırma eseleriyle birlikte belli başlılarının genel mahiyette bir değerlendirilmesi baştan yapıldığı gibi, kullanılan diğer bütün eserler önce metin içinde dipnotlarda tesbit edilmiş, sonra da umumî bibliyografya dahilinde usulüne uygun olarak gösterilmiştir. Ayrıca ilgilienlere azamî kolaylığın sağlanabilmesi için yapılan izin de çalışmanın sonunda görülecektir.

I. BÖLÜM

(MALATYA'DA TÜRK HAKİMİYETİNİN TESİSİ)

A- MALAZGİRT ÖNCESİ MALATYA YÖRESİNDE TÜRKLER

a- Hunlar

Anadolu'nun tamamen bir Türk yurdu haline gelmesinden çok önceki zamanlarda. (M.Ö. III. yüzyılda) Kimmeferi takiben Kafkas derbendlerini aşarak Doğu Anadolu'ya giren Sakalar ve M.Ö. VI. yüzyılda Pers İmaratoru Darius I'in Çin sınırlarından getirip Orta Fırat havzasına yerleştirdiği Gurfleri saymazsak Doğu Anadolu bölgesine gelip yerleştiği bilinen ilk Türk grubu Hunlardır. Orta Asya'da Çin baskısına dayanamayarak batıya göçen Hunlar Çiçi'nin hakimiyetinin sona ermesini müteakib İran yolunun güçlü hakimiyetler tarafından tutulması yüzünden Milad başlarından itibaren bir yandan güneye; Afganistan ve Hindistan'a, öte yandan da batıya; Hazar Denizi'nin kuzeyinden Doğu Avrupa'ya doğru yayılmaya başladılar. M.S. IV. yüzyılda Doğu Avrupa'ya yönelik bu yayılma iyice genişleyerek, bir yandan Balkanlar üzerinden Trakya'ya doğru ilerlerken (1) diğer yandan Kafkas Dağları'nı aşarak Doğu Anadolu'ya girmeye başladılar. Kursık ve Basık adındaki iki emirin kumandasında ilerleyen doğu birlikleri Erzurum'dan hareketle Fırat havzası boyunca Malatya'ya kadar ulaşmışlardır. Hun Türkleri'nin bu hareketi toplu halde Anadolu'ya ilk Türk girişi olması bakımından önemlidir (2). Hun Türkleri'ni, M.S. 515-16'da Doğu Anadolu'ya, bu arada muhtemelen Malatya'ya da kısa bir süre için hakim olan Sabırlar izlemişlerdir (3).

---

(1) Ostrogosky, a.g.e., s.48.

(2) A. Sevim-Y. Yücel, **Türkiye Tarihi**, I, Ankara 1990, s.27; A. Sevim, **Anadolunun Fethi**, Ankara 1990, s.15.

(3) A. Sevim- Y. Yücel, a.g.e., s.28; Z. V. Togan, **Umumi Türk Tarihi'ne Giriş**, İstanbul 1981, s.168'de Ünlü Saka hümudarı Medua'yı Alp-Er Tunga olarak kabul eder. Gerçekten de bu rivayet Malatya yöresinde XVII. yüzyıla kadar ulaşmış olup Evliya Çelebi, "Malatya" adının dahi buraya dayandığını ileri sürer. Bu ünlü Türk seyyahına göre bu bilgi Malatya eşrafı tarafından kabul edilmektedir. Bkz. , a.g.e., s.420; F.M. Kırzioğlu, **Her Bakımdan Türk Olan Kürtler**, Ankara 1964, s.27-28; G. Gögebakan, **1530 (H. 927) Tarihli Malatya Mufasssal Tahrir Defterine**

b- Hilâfet Ordusuyla Gelen Türkler

Türklerin Anadolu'ya gruplar halinde girişleri ise VIII. yüzyıldan itibaren başlayan Müslüman Türkleri'nin girişidir. Bilhassa Abbâsîler devrinde Türkistan ve Horasan'dan Anadolu'ya getirilerek Bizans'a karşı gazalarda bulunan gönüllü gaziler arasında taze kuvvet olarak çok sayıda Müslüman Türk'ün de varlığı bilinmektedir. İslam-Bizans mücadeleleri, Tarsus-Malatya-Erzurum hattı boyunca devam ettirilmiştir. Bu mücadele bölgesinin birçok şehir ve kalelerine, bu arada önemli merkezlerinden birisi olan Malatya'ya İslam hakimiyetini kabul etmiş olan Türkistan, Harizm ve Horasan başta olmak üzere pek çok Müslüman Türk, gönüllü kuvvet olarak getirilerek yerleştirilmiştir (4) . Bilhassa Halife Mehdi döneminde gerçekleştirilen bu iskan Anadolu'daki birçok şehrin imar edilerek iktisâdî, ziraf ve ticarî bakımdan çok hareketli bir dönemi başlatmıştır. Her ne kadar daha sonra geri çekilmek zorunda kalmışlarsa da XI. yüzyılda Anadolu'nun bir Türk yurdu haline getirilmesini sağlayan büyük istila ve fetih hareketinin vukuundan çok önceleri, yine kendi soydaşları tarafından, aynı ülkede, aynı düşmana karşı sürekli mücadeleler yapılmış olduğu ve dolayısıyla sözkonusu fetihlere öncülük etmiş bulunulduğu kanaati hakimdir (5) . Girişte izah edildiği üzere Malatya'daki bu Türk varlığı Bizans tarafından büyük ölçüde imha edilmiş, geriye kalanlar ise Selçuklu öncesi Oğuz akınlarının başladığı döneme kadar Batı İran dağlarında sıkışıp kalarak dinlerinden ve kültürlerinden oldukça büyük kayıplar vermişlerdir.

c- Oğuz Akınları

Batı İran'da sıkışıp kalan Türkler, feodal Türk siyâsî anlayışına (töre) göre kendi beyleri idaresinde müstakil hareket ederek geçimlerini sağlayacak ve oturacak bir yurt bulmak maksadıyla XI. yüzyılın başından itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine girmeye başladılar. Bu grupların, Bizans grupların, Bizans hudutları içinde bulunan yerli emirlerle giriştikleri mücadelelerin tamamında galip çıktıklarını söylemek

Göre Malatya ve Çevresinde Osmanlı Hakimiyetinin Tesisi (1530-1560), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 1992, s.5.

(4) M.H. Yınanç, a.g.e., s.19; O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, İstanbul 1984, s.XVI; A. Sevim-Y. Yücel, a.g.e., s.29; A. Sevim, *Anadolu...*, s.15; İ. Sunguroğlu, a.g.e., s.97.

(5) M.H. Yınanç, a.g.e., s.27; A. Sevim-Y. Yücel, a.g.e., s.30; A. Sevim, *Anadolu...*, S.15 vd.

mutmükn değildir. Fakat Anadolu'da mücadele etdikleri güçlerin mukavemet kudretlerini yıpratıklarından dolayı Selçuklular'ın yayılmazeminini hazırladıkları söylenebilir.

1- İbrahim Yınal Türkmenlerinin Malatya'yı Yağmalaması

Selçuklular 1040'da kazandıkları Dandanakan Meydan Savaşından sonra Horasan'da bağımsız bir devlet kurdular. Türk ve Dünya tarihi bakımından çok büyük ve önemli sonuçlar doğuran bu zaferden sonra Selçuklular, ilk Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in önderliğinde batı yönünde fütuhata giriştiler (6) . Bu fetihler Orda-Doğu tarihi bakımından olduğu gibi Malatya tarihi bakımından da büyük değer taşımaktadır.

Sultan Tuğrul, beraberinde bulunan Selçuklu şehzadeleri Kutalmış, Resultekin, İbrahim Yınal, Prens Hasan ve Yakuti'yi özellikle Batı yönündeki ülkelerin fethiyle görevlendirirken , Azerbaycan vâililiğine tayin ettiği İbrahim Yınal'ı, 1048'de pusuya düşürülerek şehid edilen Prens Hasan'ın intikamını almak üzere Anadolu seferleriyle görevlendirdi . Büyük bir ordu ile Anadolu'ya giren İbrahim Yınal, akınları sırasında Bizansla Pasin Ovasında yaptığı savaşta büyük bir zafer elde etmiştir, 18 Eylül 1049 Cumartesi (7) .

Çağrı Bey'in oğlu Yakuti 1057 yılında Doğu- Anadolu'ya başarılı akınlar yaptı. Yakutiye bağlı Türkmen birlikleri, Erzurum, Erzincan ve Kemal'a kadar ilerleyerek burayı ele geçirdiler; Harput yörelerine de akınlar yaptılar. Yine Yakuti'ye bağlı başka bir Selçuklu kuvveti, Şebinkarahisar'ı fethetti. Yiğit Türk kumandanlarından diğer bir kol ise Emir Dinar kumandası altında üçbin atlı kuvvetiyle Bizanslıların savundukları Malatya çevresine akınlar yaptı (8) . Malatya'nın altın, gümüş, mücevher ve kumaşlarla dolu olduğunu ve surlarının olmadığını duydukları Kemal'tan bir gece yürüyüşüyle Malatya önüne gelen Dinar burada çadırlarını kurdu (9) . Rum garnizonu ve şehir ahalişi Türkmenlere karşı bir çıkış hareketine girişti ise de imha edildi. Dağlara kaçıan asker ve

(6) A. Sevim, **Unlü Selçuklu Komutanları**, Ankara 1990, s.1.

(7) M.H. Yınanç, a.g.e., s.53 vd.; A. Sevim, Unlü..., s.5 vd.; M. Şeker, a.g.e., s.19

(8) M.Şeker, a.g.e., s.19.

(9) **Süryâni Patrik Mihsel'in Vekayinamesi, II**, (Trc. İrant D. Andreasyan), (Basıma hazırlanmış müsvette), Diyanet İslam Ansiklopedisi Kütüphanesi, No: 956/MIH. S 11932, s.16; St. Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi, I** (Nşr. F. İşıltan), Ankara 1989, s.47; O.Turan, **Selçuklu** ..., s.18 vd.; J. Sunguroğlu, a.g.e., s.99.

halk kış soğuşundan ve açlıktan kırıldı. Şehrin servetini toplayan Türkler burada 10 gün kaldıktan sonra Malayta'nı şarkındaki Hanzit bölgesinde karagah kurdular. Fakat Bizansın takibi dolaisiyle Sasun dağlarından aşarak Muş'a varmak üzere hareket edince Mamigonian Ermeni prensi Thornig, topladığı kuvvetleri ile ağır kış şartları altında dağ geçitlerinde Emir Dinar'ın yolunu keserek muhtemelen onu şehid etmiştir, 1058 (10).

Emir Dinar'ın Malatya ve çevresini yağmalaması Bizans'ın başkentinde büyük yankılar yapmıştır. Bu hâdise üzerine Konstantin os X. Dukas (1059-1067) Malatya'nın hendeğini ve surlarını inşaa ettirdi. Bu inşaya ait imparatorluk fermamı İstanbul'dan gönderilmesi üzerine Malatya eşrafından orada ikamet etmekte olan kişiler doğdukları şehre geri döndüler ve bunların yardımı ile Anadolu'dan ve Antakya'dan bir çok mimar ve işçi Malatya'ya getirildi. Kesintisiz bir çalışma ile şehrin surları yeniden ihya edilerek şehir tahkimat altına alındı (11).

Selçuklu akınlarını durdurmak için imparatorun doğuya tayin ettiği Pankaras, Selçuklulara karşı hiç bir başarı sağlayamadı. İmparatorun tedbiri sadece Malatya ve Sivas gibi merkezlerde mevcut surları onarmaktan ileri geçemedi (12). Fakat bu, tedbirler işe yaramayacak ve sözkonusu şehirler adeta kırık bölgeleri boşalmış ve Türklerle açık bir halde surlar içerisinde bütölüp kalan askerî garnizonlar hüvviyetine dönüşecektir. Bizansın bölgede uyguladığı bu toprak politikasıyla birlikte Türk yayılması da önemli ölçüde hızlanmıştır.

2- Emir Afşin'in Malatya'ya Akını

Selçuklu Sultanı olan Alp Arslar, 1064 yılında Gürcistan ve Doğu-Anadolu'da başarılı fetihler gerçekleştirmiş ve fethettiği yerlere Selçuklu vâlileri atayarak dönmüştür (13). Bu fetihlerinden sonra kendisi ülkenin doğusuna yönelirken Anadolu'da fütuhatı kesintisiz devam ettirmek üzere değerli devlet adamı Hacıb Gümüştekin ile Afşin'i bu işle görevlendirmiştir, 1066.

(10) Süryânî Mihael, II, s.17, 21; Ebu'l Ferec, I, s.313; Urfalı Mateos, **Urfalı Mateos Vekayinamesi**, (Nşr. Hrant D. Anreasyan), Ankara 1987, s.107 vd.; O. Turan, **Türk-İslam Medeniyeti Tarihi**, İstanbul 1980, s.151; M.A. Köymen, "Anadolu'nun Fethi", **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, (1961'den ayrı basım), s.99 vd.; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.235; M.H. Yinanç, a.g.e., s.53 vd.; A. Sevim Ünü..., s.5 vd.; Aynı Muel., Anadolu..., s.35 vd.

(11) Süryânî Mihael, s.23; Honigmann, a.g.m., s.235;

(12) A. Sevim, Anadolu..., s.37.

(13) O. Turan, Selçuklular..., s.19.

Afşin ve diğer emirlerin kumandasındaki Selçuklu birlikleri Murat ve Dicle ırmakları havzalarından ilerliyerek el-Cezîre'ye inip Ergani ve Nizip yöresindeki Bizans kalelerini fethettiler ve Nusaybin'i kuşattılar. Daha sonra Afşin Bey, Fıratımağını geçerek Adıyaman yörelerine geniş ölçüde akınlar yaptı ve önüne çıkan Bizans birliklerini ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu başarılı akınlar sonucunda Afşin ve Gümtüştekin, elde ettikleri büyük ganimet ve çok sayıda esirle birlikte hareket üsleri olan Ahlat'a döndüler. Burada bilinmeyen bir sebeple Afşinle Gümtüştekin arasında çıkan kavga neticesinde Gümtüştekin'i öldüren Afşin, Alp Arslan'ın gazabından korktuğu için Sultanın huzuruna gidememiş ve yanındaki birliklerle batı istikametindeki akınlarına tekrar başlamıştır. Genel karargahını Amanos dağlarında kuran Afşin Bey, Dülük (Gaziantep'in kuzey-batısında) şehirlerini ele geçirdikten sonra Malatya'ya yöneldi ve şehir yörelerinde karşılaştığı bir Bizans kuvevetini yenilgiye uğratarak darmadağın etti, 1067 (14) . Ölümünden ve esaretten kurtulabilenler, güçlükle Malatya kalesine kaçtılar. Tohma suyu vadisi boyunca ileriye doğru devam eden Afşin Bey İç Anadolu'ya kadar (Kayseri-Konya) devam etti (15) .

Malatya üzerinde Türklerin ileri hareketi hiç mukavemet görmüyordu. Bu sıralar Malatya çevresinde karargah kuran Bizans askerleri aylıktan ve işeden mahrum bir durumda idiler. Bu kez Türklerle karşı yapılan savaşlarda nizami orduyla beraber hareket etmeyip Fıratı geçmemekte ısrar eden başıbozuk birliklerin tutumları sonucunda mukavemet kudreti azalarak desteksiz kalan Bizans ordununun durumu Türklerin hareketini kolaylaştırmıştır (16) . Malatya çevresinde meydana gelen Türk galibiyeti ve Bizans savunmasının aczi karşısında bu çöküşten faydalanmak isteyen Ermeniler ve bilassa Bazrig - oğulları Bizans'a isyan ederek Malatya'daki Rum ve Süryânî köylerini yağma ediyorlar (17) , fakat Türklerin bölgede görünmesiyle tekrar ortalıktan çekiliyorlardı. Tam bu sıralar İmparator Dukas, Malatya surlarını inşaaya başladı ve N. Botaniates kumandasında buraya bir ordu gönderdi. Fakat Türklerin Kilikya'ya kadar ilerlemeleri yine de durdurulamadı. Bu ağırlaşan ve ilerleyen Türk akınları karşısında

(14) C. Alptekin, "Büyük Selçuklular", *DGBİT*, VIII, İstanbul 1988, s.120, 245.

(15) M.H. Yınanç, a.g.e., s.60 vd.; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.236; A. Kerim Özeydin, *Sultan Mehmet Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, Ankara 1990, s.7; A. Sevim, *Ünlü...*, s.10,19; Aynı Müel., *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Ankara 1990, s.10; Aynı Müel., *Anadolu...*, s.44; A. Sevim-Y. Yücel, a.g.e., s.53; M.Şeker, a.g.e., s.24.

(16) Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.235.

(17) Süryânî Mihael, s.19; Ebu'l Ferec, s.317 vd.

Bizanslılar, askerî aristokrasiye mensup kudretli kumandanlarından Kayserili bir general olan Romanos Diogenes'i tahta çıkaracaklardır (18).

Romen Diogenes, Malazgirt zaferine hazırlanırken Malatya'ya da önem vermiş ve burayı Philaretos Brachamios (Flaretos= Filaretos) kumandasındaki orduyu buraya göndermişti. Ancak Afşin bahsedildiği üzere sözkonusu Bizans kuvvetleriyle birlikte o sırada şehire hakim olan Philaretos'u da mağlup ederek Orta Anadolu'ya doğru akınlarını sürdürülecektir (19).

B-TÜRKLERİN ANADOLU'YA YERLEŞMESİ DÖNEMİNDE MALATYA

Arap halifelerinin en kudretli zamanlarında Müslümanlar yüzyıllarca Hıristiyan Bizans ile savaşmışlar, ilk anda büyük darbeler vurmuşlardı. Fakat yaz-kış sürekli cihada ve sonsuz mücadelelere rağmen bu devletin başlıca dayanağı olan Anadolu bir türlü açılmamış; Abbâsî hilâfeti Türk ordularıyla Anadolu'ya karşı giriştiği istilalardan dahi köklü bir netice elde edememişti. Nihayet X. asırda bir yandan Abbâsî imparatorluğunun parçalanması, İslam dünyasında siyâsî, fikri ve dini mücadelelerle tam bir buhranın hüküm sürmesi, öte yandan da Makedon hanedanı devrinde yapılan reformlarla Bizansın yükselişi ve taarruza geçmesi İslam dünyasını çökmenin eşiğine getirmişti. Böyle bir ortam içerisinde İslam'ın bayraktarlığını yapan Türklerin Anadolu'yu ele geçirmesi dünya tarihinde önemli bir dönüm noktasını teşkil eder.

Türkler, Selçuklu ailesi eliyle kısa sürede İran ve Abbâsî halifeliğine hakim olurlarken aynı zamanda hızla Anadolu'ya yöneldiler Selçukluların az zamanda bu ülkeyi fethi ve Türklerin vatan yapmalarında mükemmel orduları yanında bir milletin toptan muhacereti birinci derecede rol oynar. Bu muhaceret elli sene gibi kısa bir sürede o zamana kadar bir çok kavim, din ve kültürlerle sahne olduğu veya bunların kıtalararası intikalinde köprü vazifesi gördüğü halde hiç bir zaman görülmemiş bir şekilde Anadolu'yu etnik, dîni ve kültürel bakımlardan köklü ve süratli bir inkılabı uğratmıştır. Öyle ki bu inkılap, İslam ve Hıristiyan pek çok kavmin kaderini üç kıtada ve Akdeniz havzasında yüzyıllarca süren büyük neticeleriyle devamlı etkiliyecektir.

(18) O.Turan, Türk İslam Med...., s.162; M. H. Yınanç a.g.e., s.61; A. Sevim, Unlü..., s.21; Aynı Mül. Anadolu..., s.45; A. Sevim- Y. Yücel, a.g.e., s.54.

(19) M.H. Yınanç, a.g.e., s. 67; M.A. Köymen, a.g.m., s.104 vd.; A. Sevim, Unlü..., s.25; Aynı Mül. Anadolu..., s.49; Aynı Mül., Kutalmışoğlu..., s.11; A. Sevim-Y. Yücel, a.g.e., s.58; C. Aiptekin, a.g.m., DGBİT, VII, S.121.

Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın Malazgirt zaferine ve Anadolu'yu açışına kadar yarım asır zarfında Anadolu'ya sayısız akınlar yaptırmış; Seltçuklu imparatorluğundan sonra bu akınlar çok kesifleşmiş; göçebe kitleler otuz yıl (1040-1071) zarfında devamlı olarak Azerbaycan'dan doğu, orta ve batı Anadolu'ya; Kuzey Suriye ve Irak taraflarına doğru yayılmışlardır. Aile ve hayvanlarıyla ilerleyen ve bazen de Selçuklu ordularının himayelerinde bulunan bu Türmenler Malazgirt zaferine kadar yine de Anadolu'yu kendileri için emniyette oturacak bir memleket halinde hissetmiyorlardı. Zira yapılan savaşlar ve fethedilen bir çok beldelere rağmen arkada kalan Bizans müstahkem şehirleri, kaleleri ve garnizonları tehlike teşkil ediyor; Rum ordularının, sık-sık giriştikleri seferlerde Türkmenlerin tasime uğramaları onların yer değiştirmelerine ve fazla tazyik karşısında da tekrar Azerbaycan'a ve Gürcü illerine dönmelerine sebep oluyordu (20).

Malazgirt zaferiyle Bizans'ın ordusu ve mukavemeti tamamen kırıldığı için Türkmenler adeta bir sel halinde Anadolu'ya dolmaya başladılar.

Alp Arslan, Malazgirt zaferinden sonra Bizanslıların Romen Diogenes'i safdışı bırakarak barış şartlarını yerine getirmemeleri üzerine kendisi, çok acil ve zarûrî bir mahiyet aldığı için Türkistan seferine çıkarken, Anadolu'yu boş bırakmak istememiş, maiyetindeki beylerini söz konusu seferden dönünceye kadar Anadolu'nun fethine memur etmiştir (21). Sultan Alp Arslan 1072 Eylülünde de Türkistan'a ulaşırken, çok meşhur ve mağlubiyet tanımayan bir kişi olan Ekstükoğlu Artuk Bey, büyük Türkmen kitlelerinin başında Anadolu'nun fethine girişti. Aynı zamanda büyük bir ordu ile Anadolu'ya giren Artuk Bey, bir biri ardı sıra Mardin, Amid, Mecingert, Harput ve Malatya yörelerini fethettiği gibi (22) Kızılırmak ve Yeşilirmak havzalarını da süratle Türk yerleşmesine açtı. Ancak Alp Arslan'ın ölümü üzerine 1072 yılında Melikşah ile Kavurd

(20) O. Turan, Selçuklular..., s.36.

(21) Muahhar İslam kaynakları Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'da birer beylik kuran Saltuk, Gümüştekin Ahmed (Danışmend), Mengüçük ve Artuk beyleri Alp Arslan'ın emriyle Anadolu'ya giren ilk fatihler olarak gösterirlerse de bunlar arasında yalnız Artuk Bey'in katiiyetle yer aldığı sabittir. Bkz. O. Turan, Selçuklular..., s.50 vd.

Malazgirt zaferinde mağlup olan Diojen Alp Arslan'la bildiğimiz muahedeyi yaptıktan sonra ülkesine doğru yola çıkmıştır. Fakat Sivas'a vardığında İstanbul'da vuku bulan gelişmeler nedeniyle Bizanslılar tarafından yolu kesilmiş ve ülkesine girmesi engellenmiştir. Asker toplamak maksadıyla buradan Malatya'ya hareket eden Diojen'in anlaşmaları gereği Sultan Alp Arslan'dan yardım istemiş olduğu ve de müsbet cevap aldığı, ancak Malatya'dan Kilikya'ya doğru hareketi sırasındaki mücadelede mağlup edildiği bilinmektedir. Bkz. Ebu'l Fereç, s.324

(22) M.H. Yınanç, a.g.e., s.80; O. Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul 1973, s.134'de Malazgirt Zaferi'nden sonra Alp Arslan'ın Emir Artuk'a Amid, Mardin, Harput ve Malatya'yı ikta ettiği haberinin realiteye uygun olmadığını ifade eder.

arasındaki taht mücadelesi vesilesiyle Artuk Bey'in Anadolu'dan geri çekilmesi bu fetihlerin çok kısa bir süre için de olsa inkıtaa uğramasına, dolayısıyla henüz o tarihte Artuklu hakimiyetinin kurulmasına sebep olacaktır. Onun için Malatya ve yöresinde kesin olarak Türk yerleşmesi aşağıda gösterileceği üzere 1095 yılında Kutalmışoğulları döneminde başlayacaktır (23).

a- Danişmendli Gümüştekin Ahmed'in Malatya'yı Kuşatması

Artuk Bey'in Anadolu'dan geri çekilmesini müteakip onun gaza sahasında, Kutalmışoğlu Süleyman ve Emir Danişmend'in, Bizans ve mahallî prenslikler ile mücadeleye başladığı görülmektedir. Bu iki komutan X. asra kadar İslam kültür ve medeniyetinin kuvvetle yerleştiği ve pek çok da Türkün yer aldığı, ancak X. asra kadar İslam hakimiyetinde bulunup pek çok Türkün de yaşadığı, ancak X. asırda Bizans tarafından işgal olunarak, ahalisi yok edilen bölgeleri bir buçuk asırlık bir aradan sonra birer birer Bizanstan temizlemeye başladılar. Dolayısıyla bilhassa Süleyman Şah, Malatya yönünde Flaretos aleyhine genişliyordu. O, 1085'de Antakya üzerine hararet ederken, dayısı Danişmend Gümüştekin Ahmed Gazi de Malatya'yı muhasaraya gönderdiği anlaşılmaktadır (24). Esasen 1074 yılından itibaren Gümüştekin Ahmet Gazi'nin Sivas, Amasya, Niksar, Çorum, Kayseri, Tokat, Elbistan ve bu arada Malatya üzerinde de hakimiyet tesis ettiği bilinmektedir (25). Ancak bu hakimiyetin mahiyeti pek anlaşılmamaktadır. Yalnız Ebu'l-Ferec Tarihi'nde bölgedeki Bizans hakimiyetinin zaafa uğraması sebebiyle Flaretos adlı bir Ermeni'nin Bizanslıların da desteğiyle Antakya'da hakim olup Urfa'dan Malatya'ya kadar uzanan sahayı da zaptettiği kayıtlıdır (26). Gerçekte de Gümüştekin Ahmed'in sözkonusu seferi Flaretos'un Malatya'da ki vâlisi

(23) Alp Arslan'ın ölümü üzerine Anadolu'ya geçen Kutalmışoğlu Süleyman ve kardeşlerinin Melik Şah'tan aldıkları yetki ile Malatya, Kayseri, Aksaray, Konya ve bütün Anadolu'yu fethedip oralara hakim oldukları bazı kaynaklarda yer almakla birlikte bu durum, Malatya'nın 1073'te hemen sonra tekrar türklerin eline geçtiği anlamına gelmez. Bu kayıtlar daha çok Anadolu Selçuklularının kuruluş dönemini genel mahiyette ifade etmeye yöneliktir.

(24) Kaynaklar, açıkça Süleyman Şah ile Emir Danişmend arasında dayı yeğen ilişkisi şeklindeki bir akrabalıktan bahsetmelerine rağmen, bazı günümüz araştırmacılarının bu durumu müphem görmelerini hissi bir davranış olarak anlamak gerekir. Geniş bilgi için Bkz. Ebu'l Ferec, s.332; M.H. Yınanç a.g.e., s.102 vd.

(25) Bkz. A. Sevim, Kutalmışoğlu..., s.27.

(26) Bkz. Ebu'l Ferec, s.330 vd.

Gabriele karşı yapıldığı görülmektedir. Her ne kadar Ebu'l- Ferec aynı yerde "Malatya'nın Kasım 1085'de Kutalmışoğlunun amcası Gümüştekin Ahmed'in eline geçtiğini" kaydetmekte (27) ise de bu ifade yörede kesin bir Türk hakimiyetinin kurulduğunu belirtmez. Yalnız Floretos'un elde tuttuğu beldeleri birer birer kaybetmesi üzerine bizzat Melikşah'a giderek mümkün olanı kurtarmaya çalıştığı bilindiğine (28) göre Malatya tekrar Floretos'un adamlarına bırakılmış olmalıdır. Aşağıdaki bilgiler de bunu teyid eder niteliktedir.

b- Ermeni Floretos'un Hakimiyet Dönemi:

Bizanslılar, XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Doğu Anadolu'yu istila edip, oradaki küçük Ermeni krallıklarını kaldırarak ahalisini Sivas, Kayseri ve Fırat bölgelerine nakletmişlerdi (29) . Ayrıca Selçukluların bölgeye göçü ve sürekli akınları da Ermeni halkının daha çok güney-batıya doğru kaymasına sebep olmuştur. Bu sebeple Ermeni Toroslar'da, Kilikya'da, Malatya, Maraş ve Urfa bölgelerinde kesafet kazanmışlardır. Bizansın Ermenileri zorla tehciri ve onlara ortodoksluğu kabul ettirmek istemesi Ermenilerle Rumları birbirine düşman bir kitle haline getirmiştir. Bunun içindir ki bu dönemde Ermeniler Anadolu'nun savunmasında Rumlarla işbirliği yapmamışlar ve Türklerin istiklalini gören tek millet olmuşlardır.

Bizansın Malazgirt'te yediği darbeden sonra Türklerin Anadolu'ya yaptıkları sürekli akınlardan faydalanan Ermeniler, Fırat bölgesinde kesafet kazanarak bir takım prenslikler kurmaya çalışmışlardır. Bu faaliyetler Anadolu'da Selçukluların güney ve doğu ile münasebetlerini kesecek bir vaziyete ulaşmıştır. Türklere karşı Bizanslılar tarafından Malatya-Antakya hattının müdafaasına memur edilen ve kendisine kumandanlık payesi verildiği halde Malazgirt savaşında ciddi bir muharebe yapmayan Ermeni sergerdesi Floretos (30) , bu savaştan sonra İmparator Mihael'e karşı kendisinden kumandanlık aldığı Diogenes'i müdafa etmekteydi. Malazgirt zaferinden sonra bir kısım Frank askerleriyle

(27) İbnü'l Kalânisî, **Zeyl-i Tarih-i Dimaşk**, Beyrut 1908, s.138,224; Süryânî Mihael, s.30; Ebu'l Ferec, s.331 vd.; M. H. Yinanç, a.g.e., s.27; O. Turan, **Selçuklular...**, s.70, 114; E.Merçil, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 1991, s.108.

(28) Ebu'l Ferec, s.333.

(29) O. Turan, **Selçuklular...**, s.68.

(30) Urfalı Matheos, s.161; O. Turan, **Selçuklular...**, s.68.

birlikte dağlık Toros bölgesine kaçan Ermeniler de ona sığındılar. Böylece Flaretos 1074'de, Antakya'da hakimiyetini kurmaya ve imparatorun vâli olarak tayin ettiği İzak'ı bozguna uğratmaya muvafak oldu (31) . Bizansa sadık kalan Siirt, Muş ve Harput bölgesinin hakimi olan Ermeni prensi Thornig ile de mücadele etti. Urfayı Bizans vâlisi Leon'un elinden aldı. Malatya'da yerleşen Oradoks Ermeni Gabrieli de kendisine bağladı. 1079 yılına gelindiğinde Flaretos'un Harput'tan Kilikya'ya kadar uzayan Malatya, Maraş, Göksun, Tarsus, Anazarba, Masisa, Ra'ban, Antakya ve Urfa şehirlerini içene alan oldukça büyük bir beylik kurmaya muvaffak olduğu görülmektedir. Ama o hakimiyetini kurarken iki yüzlü bir siyaset takibederek bütün Hıristiyanların da nefretini kazandı (32) . Bundan sonra mevkiini Türklerle dostluk kurarak korumaya çalıştı. Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın hakimiyetinin Fırat boylarına doğru yayılmasından endişelenen Flaretos, Melikşah'a yaklaşmış ve bizzat onun huzuruna çıkarak hakimiyetini tasdik ettirmek gayesiyle de zahiren İslamiyeti kabul etmiştir (33) . Ancak dönüşünde sadece Maraş'la yetinmek zorunda kalacak, bir müddet sonra da ölüp sahneden çekilecektir (34) .

c- Türkmenlerin Malatya Önelrine Geliş

Türk fetihleri karşısında Anadolu'da Bizans hakimiyetinin çökmesinden istifade ederek yukarıda bahsedildiği şekilde mustakil bir hakimiyet kurmayı başaran Flaretos (35) , Malatya'ya vâli olarak Toros'u, Harebi ve daha sonra da Gabrieli tayin etmiştir (36) . Melikşah'ın meşhur emirlerinden Bozan'ın Urfa Beyi iken ölmesinden istifade eden Toros, bu şehri ele geçirince Malatya, kayınpederi Gabrielin elinde kalmış görünmektedir. Esasen Ermeni asıllı bir ortodoks olan Gabriel de 1090'da Melikşah'ın himayesini kazanmış

(31) Ebu'l Ferec, s.331; O. Turan, Selçuklular..., s.68.

(32) Ebu'l Ferec, s.331.

(33) Süryânî Mihael, s.31; St. Runciman, a.g.e., s.57 vd.; Ebu'l Ferec, s.333' de Flaretos'un bir müddet sonra irtidat ettiğini kaydetmektedir.

(34) Ebu'l Ferec, s.332.

(35) A. Sevim, Anadolu..., s.83.

(36) Süryânî Mihael, s.31; Ayrıca Urfalı Matheos, s.187, nu.198'de Gabriel hakkında bilgi verilmiştir.

Kılıç Arslan, 1096'da Malatya muhasarasıyla uğraştığı ve Bizans ile sulh yapmadan Şark seferine çıkması imkansız olduğu için bu vakanın 1095'de olması icabeder. Bu hadiselerin tek kaynağı olan Alexiade birçok yerlerde olduğu gibi Malatya seferini de hemen İznik'e yerleşmesini müteakip kaydederken araya sıkıştırdığı vakaların sırasına unuttur. Bkz. O. Turan, Selçuklular..., s.98, nu.46.

ve Malatya'nın hakimiyetini elde etmiştir (37) . Toros'un Urf'a hakim olması üzerine HısnKeyfa beyi Sökmen, Sümeysat Beyi Kutalmışoğlu Alp-İlgele birleşerek onun üzerine yürüdüler. Zor durumda kalan Toros, Selçuklu şehzadesi olan Alp-İlige şehri teslim edeceğini bildirmiş ve bu şekilde şehirini kurtardıktan bir ay sonra Alp -İlig'i zehirletip öldürterek şehri elinde tutmaya devam etmiştir. 1095 yılında vuku bulan bu hâdiseyi müteakip Malatya hakimi olan Gabriel, şehzadenin başsız kalan Türkmenlerini, kendilerine Malatya'yı vermek vaadî ile kandırarak Urf'dan Malatya'ya getirmiştir. Fakat kendisi öncü olarak şehre girmiş ve kapılarını kapatarak Türkmenlerle savaşa başlanmıştır. Bunun üzerine Davut adında birisinin kumandasında birleşen bu Türkmenler çevreyi yağma ve tahrip edip Gabrieli muhasara altında tuttular. Ancak, Malatya'da gözü olan Danişmendli Gümüştekin Ahmed Gazi, Davud ile Gabriel'in aralarını bularak bu mücadeleyi sona erdirmiştir(38).

Malatya önüne gelen söz konusu Türkmenlerin geriye döndüklerine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Muhtemelen yapılan anlaşma gereği bu Türkmenler Malatya civarında yerleşmiş olmalıdırlar ki bu husus Gümüştekin Ahmed'in politikasına da uygundur.

ç- Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın Malatya'yı Kuşatması

I. KılıçArslan, Bizans ile sulh yaparak batıda emniyeti sağladıktan ve başkenti İznik'te İlhan'ı bıraktıktan sonra, ordusuyla 1095'de Malatya üzerine yürüdü. Şehir Rum ortodoks dinine girmiş olan Ermeni Gabriel'in elinde idi ve burada hakimiyetini sağlamlaştırmak için Sultan Melikşah'tan da bir tefviz fermamı almıştı. Danişmend Gümüştekin'in daha önce davranmasını önlemek için KılıçArslan şehri kuşatarak şiddetli hücumlara geçti ve surları mancınıklarla döğmeye başladı (39) . Eski sur ve burçların yansın başka Gabriel de Malatya'yı çok iyi tahkim etmişti. Bu sebeple muhasara uzun sürdü. Şehrin Süryânî ve Ermeni halkı sultana teslim olmak istiyordu. KılıçArslan'ın veziri vasıtasıyla Süryânî patrikiyle temasa geçti; Gabriel'e bir takım vaatlerde bulunarak teslim olmayı teklif etti.

(37) Süryânî Mihael, s.31.

(38) Süryânî Mihael, s.37 vd.; O. Turan, Selçuklular..., s.49, 35; Aynı Mül. Doğu Anadolu..., s.139 vd.

(39) Urfalı Matheos, s.187'de o sıralar Malatya'nın yöneticisinin Khuril olduğundan bahsetmektedir. Ancak bu isim "Gabriel" isminin bozuk bir imla şekli olması muhtemeldir. Bkz. Aynı s. nu. 198.

Gabriel, bu teklifi reddettiği gibi sultanla anlaşmaya taraftar bulunan Süryânî patrikini de öldürttü. Artık mahasarayı uzatıp şehri düşürmek gerekiyordu. Fakat haçlıların İznik'e geldiklerini öğrenen Kılıç Arslan Malatya muhasarasını kaldırarak geri dönmek zorunda kaldı, 1096 (40).

d- Danışmendli Gümüştekin Ahmed Gazi'nin İlk Defa Malatya'ya Kuşatması

Gümüştekin Ahmed Gazi kuzeyde Rumlara karşı başarı kazanıp Bayburt'u tekrar geri aldıktan sonra Malatya'ya karşı emellerini gerçekleştirme fırsatını buldu.

Gümüştekin, Kılıç Arslan'ın Bizanslılarla, diğer Selçukluların Haçlılarla uğraşmasını fırsat bilerek ve Suriye'de yerleşen Frankların Fırat boyunca ilerlemeleri neticesinde Gabriel ile münasebete geçeceklerinden de endişe edip, 1098 yılında büyük bir ordu ile Sivas'tan hareket ederek Malatya üzerine yürüdü ve şehri kuşattı. Malatya ilk Türk istilasında Bizanslılar tarafından surlar ve burçlar ile tahkim edilmiş olduğundan fethi kolay değildi. Bu sebeple Gümüştekin şehrin yollarını ve civar ile bağlantılarını keserek teslim olmaya zorladı. Böylece üç yıl yazları gelip muhasara ediyor ve kışları Sivas'a dönüyordu. Uzun müddet dayanamayacağını anlayan Gabriel, Antakya Haçlı Prensi Bohemund'a elçiler göndererek bir anlaşma mukabilinde şehri ve güzelliği ile meşhur olan kızı Morfiya'yı kendisine vereceğini teklif ediyordu (41).

Bu fırsatı kaçırmak istemiyen Bohemund bir çok Haçlır eislerini ve bir kısım Ermeni prenslerini toplayarak Malatya'ya doğru hareket etti (42). Haçlıları daha önce sevinç ve alkışla karşılayan; fakat geldikten sonra yamıdıklarını anlayan Ermeniler şimdi onların bu ilerlemesini kendileri için tehlikeli sayarak Gümüştekin Danışmendi bu hareketten haberdar etteler. Bunun üzerine Danışmend Gazi ordusunu Malatya yakınlarında pusulara yerleştirdi. Dumunun farkında olmayan ve emniyetle ilerleyen Haçlı kuvvetleri Malatya

(40) Ebu'l Ferec, s.335-37; Urfalı Matheos, s.187, 190; Süryânî Mihael, s.42; Kerimuüddin Mahmud Aksaraylı, *Müsameretü'l Ahbar ve Müsameretü'l Ahbar*, (Nşr. O. Turan), Ankara 1944. s.28; O. Turan, *Selçuklular...*, s.94, nu. 36, s.98; Aynı Mül. *Türk İslam...*, s.291; C. Alptekin, a.g.m., *DGBİT*, VIII, s.123; E. Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s.116; I. Kafesoğlu, *Selçuklular*, İstanbul 1992, s.59; A. Kerim Özyaydın "Danışmendliler", *DGBİT*, VIII, s.123.

(41) İbnü'l Esir, X, s.247; Süryânî Mihael, s.47; Ebu'l Ferec, s.342; Urfalı Mateos, s.205; O. Turan, *Selçuklular...*, s.137; Runciman, a.g.e., s.247; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kuvvetleri Tarihi*, I, Ankara 1990, s.66, 81.

(42) A. Sevim "Suriye Selçukluları", *DGBİT*, VII, İstanbul 1988, s.428; A.Özyaydın, , a.g.m., *DGBİT*, VIII, s.124.

bölgesine geldikleri zaman Gafina (Gafna) mevkiinde istirahata çekildiler. Biraz önce Gabriel de pişman olmuş ve Gümüştekinden bazı vaadler almış bulunduğundan Haçlılar'ı oyalıyarak hemen şehre sokmadı. Danişmendli ordusu Haçlılar'ı âni bir baskına uğrutup ok yağmuruna tuttu ve kılıçtan geçirdi; pek az Haçlı kurtulup Urfaya kaçabildi. Alınan çok sayıda esir arasında o zamana kadar Müslümanlar için bir umacı olmuş bulunan Frank reislerinden Bohemund ve Salerno kontu Richard da vardı (43). 1100 yılında kazanılan bu zafer ve İslam dünyasında kral olarak tanınıp çevreye dehşet saçan Bohemund gibi bir kontun esir edilmesi İslam-Türk dünyasında ne kadar sevinç yarattı ise Haçlılar arasında da o derece üzüntü ve tümütsüzlüğe sebep olmuştur (44).

Esir düşeceğini anlayan Bohemund açık sarı saçlarından bir tutam keserek bir askere vermiş, bu askerle Türklerden kurtularak Urfaya kaçmayı başarmıştı. Bohemund'un delil olarak bir tutam saçını vererek bu asker aracılığıyla Urfa Kontu Baudouin'e gönderdiği mesajda kendisini kurtarmasını rica etmekteydi. Bu haber üzerine; Bohemund'dan daha çok Frank devletinin emniyetini düşünen Baudouin, yanına aldığı şövalyelerle derhal yola çıkmış ve ileriye gönderdiği gözcüler aracılığıyla kuvvetinin fazlalığı şaiyasını duyurmaya çalışmıştı.

Danişmendli Gümüştekin, Gapna'da zafer kazandığı gün, Malatya'yı müdafaa edenlere Frank ve Ermeni maktullerinin kesilen başlarını göstermek üzere surların önüne yollamıştı. Ancak Baudouin'in gelmekte olduğu haberini alınca kazandığı ganimet ve esirleriyle birlikte kendi topraklarına çekilmeyi daha uygun buldu. Malatya'ya ulaşan Baudouin, bir süre Danişmend'i izledi ise de gerek bölge halkına güvensizliği ve gerek dağlık bölgelerde kolayca pusuya düşebileceği korkusuyla üç gün sonra Malatya'ya döndü (45). Bohemund ve Salerno kontu ise zincire vurulmuş bir şekilde Niksar'a götürülerek hapsedildi.

Malatya hakimi Gabriel, Baudouin'i bir kurtarıcı gibi karşılayarak derhal onun vasallığını kabul etti ve bu kez kızı Morfiya'yı ona verdi. Buna karşılık Baudouin, şehrin savunulması için şövalyelerinden elli kadarını (46) burada bıraktı. Bu takviye kuvvetleri

(43) Ramazan Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbi ve Devlet*, İstanbul 1987, s.32; M.H. Yınanç, "Danişmend" İA., III, s.469; A. K. Özaydın, a.g.e., s.59; E. Merçil, a.g.e., s.117, 253; I. Demirkent, a.g.e., s.67.

(44) O. Turan, *Selçuklular*..., s.137.

(45) I. Demirkent, a.g.e., s.68; A. Özaydın, a.g.m, DGBİT, VIII, s.125.

(46) Baudouin'in, Malatya'da bıraktığı asker sayısı hususunda kaynakların ekserisi elli rakamında birleşmektedirler. Bunun aksine Grousset'in verdiği beşyüz rakamının bir yanlışlık sonucu olduğu sanılmaktadır. Bkz. I. Demirkent, a.g.e., s.68, nu.247.

sayesinde Gabriel, bir kaç ay sonra, Baudouin'in kuzey Suriye'yi terk ettiğini duyar duymaz harekete geçmiş olan Danişmendli taarruzunu püskürtebilmiştir. Danişmendli Gümüştekin, artık bir süre Malatya fethinden vazgeçmek zorunda kalmıştır (47).

C- MALATYA 'NIN KESİN OLARAK TÜRK HAKİMİYETİNE GEÇİŞİ

Danişmendli Gümüştekin'in Malatya'da kazandığı zafer ve Niksar'a götürdüğü esirlerin haberi Avrupa'da heyecanlara ve yeni seferlerin başlamasına sebep oldu. 1101 yılında Sait Gilles'in kumandasında yüzbin kişilik Haçlı ordusu İstanbul'dan Anadolu'ya geçti. Kılıç Arslan'ın yiğitçe saldırıları sonucunda bu ordunun hemen hemen tamamı İznik yakınlarında imha edildi. Fakat Normand ve Lombardlardan müteşekkil ve üçyüzbin kişinin üstüne mevcudu olan asıl güçlü birlikler arkadan gelmekteydi. Bunlara yalnız başına karşı koyamayacağını anlayan Kılıç Arslan, Danişmendli Gümüştekin (48) 'den ve o da Artuklu Belek'den yardım istedi. Eskişehir'e varan Haçlı ordusu buradan da Bohemund'un hapis tutulduğu Niksar'a doğru hareket etti. Amasya'ya varan Haçlı ordusu Kılıç Arslan ve Danişmendli Gümüştekin tarafından müthiş bir bozguna uğratarak tamamen imha edildi (5 Ağustos 1101). Malatya seferinden sonra kazanan bu zafer Anadolu Türklerine kudret ve cesaret vermiştir (49).

Gümüştekin Ahmed Gazi bu zaferden sonra, hasretini çektiği Malatya'yı alma fırsatını bulmuştu. Danişmend, Haçlı prenslerini esir aldıktan sonra, zaman zaman, Gabriele şehri kendisine teslim etme teklifinde bulunmuştu, fakat Gabriel, Urfa kontu Baudouin'e güvenerek bu teklifi reddetmişti. Bunun üzerine Danişmend Gazi kendisine: "Dikkat et! Baudouin'e çok güvenme, zira o da Bohemund gibi elime düşecektir" diyordu.

Malatya Müslümanların elinden çıktıktan sonra Müslüman nüfusu imha edilmiş; Bizanslılar şehre Ermeni ve Süryânîleri iskan etmişti (943 yılı). Türkler ilk fetihler sırasında (1058, 1064 ve 1066 yıllarında) birkaç defa şehri işgal etmişlerdi. Bu akınlara ve Ermeni çetelerine karşı Bizans imparatorları, Barsuma manastırı rahipleri ve şehir asilzadelerini de iştirak ettirip Antakya'dan mimarlar getirmek suretiyle Malatya surları ve burçları inşa

(47) Urfalı Matheos, s.205; Süryânî Mihael, s.48 vd.; Runciman, a.g.e., s.249; O. Turan, Selçuklular..., s.138; I. Demirkent, a.g.e., s.68.

(48) Urfalı Mateos, s.218.

(49) İbnü'l Esir, X, s.280; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi, II* (Nşr. F. İşıltan), Ankara 1987, a.g.e., s.20

ettirmişlerdi (50) . Şehrin Süryânî ve Ermeni halkı Bizanslılara düşmandı. Ermeni Gabriel buraya yerleştikten sonra onun zulmü dolayısıyla halk daha fazla şikayetçi idi. Hatta Türklerin adaleti dolayısıyla bilhassa Süryânîler onları Franklara da tercih ediyordu. Gabriel'in Rum ortodoksluğunu kabul etmesi de kendisine karşı nefreti artırmıştı. Süryânî ve Ermenilerin Türk taraftarı olmaları sebebiyle İmparator Alexis, İstanbul'da bunların kiliselerini yıkmış ve papazlarını da kovmuştu (51) . KılıçArslan Malatya'yı kuşattığı sırada Gabriel ve Rumlar, şehri Türklere teslim niyetinde olan oradaki Süryânî papazlarının bir kısmını 4 Temmuz 1095 tarihinde öldürdüler (52) . Bu hâdise de büyük bir infial yarattı. Gümüştekin Danişmend Gazi ordusuyla Sivas'tan Malatya'ya yürüdüğü zaman şehrin durumu böyle idi. Danişmend Gazi şehri muhasara edince çok büyük bir kıtlık başladı. Buğdayın mudu (53) 'nunu bir dinara çıktığını kaynaklar haber vermektedirler. Ayrıca Gabriel ve Rumlar, Süryânî ve Ermeniler'den şüphelendikleri için onlara zulme, mallarını müsadereye ve bir kısmını da öldürmeye başlamışlardı. Bu yüzden iki grub arasındaki zıtlık iyice artmış. Süryânî ve Ermeniler bir daha Rumlarla işbirliği yapamaz hale gelmişlerdi ki aşağıda gösterileceği üzere bu da Türklerin şehri zaptetmesinde önemli bir rol oynayacaktır.

Muhasarada sıkışan Süryânî halk Malatya metropoliti bulunan Bar Sabuni'yi Gabriele gönderip onu barışa yaklaştırmak istediler. Bu hareketi kendi aleyhine bir tertip sayan Gabriel, bu metropoliti ve bir çok ileri gelenleri öldürtünce sonuçta askerler de Gabriel'in tutumuna çok kızarak ona hiyanete mecbur kaldılar. Böylece şehrin kapıları açıldı ve Danişmend Gazi askerleriyle 18 Eylül 1101'de şehre girdi (54) . Daha önce vaad ettiği üzere Malatya'nın servetinden askerlerine bolca ganimet dağıttı. Bununla beraber kimseye dokunmadı ve halkın emniyetle evlerine ve işlerine dönmelerini emretti. Sivas'tan bol miktarda buğday, hayvan ve zirai ihtiyaç maddeleri getirerek halka tevzi etti. Zindanları dolduran insanları hürriyetine kavuşturdu. Malatya onun devrinde en Mesud devirlerinden birini yaşadı (55) . Gabriel ve ailesi onun zulmüne uğrayan yerli Hıristiyan

(50) Süryânî Mihael, s.23; Honigmann, a.g.m., s.232; O. Turan, Selçuklular..., s.98,141.

(51) Süryânî Mihael, s.42; O. Turan, Selçuklular..., s.141.

(52) Süryânî Mihael, s.43; O. Turan, Selçuklular..., s.98, 141;

(53) Bir mud, bir yük demek olup net ağırlığı kesin olarak tesbip edilememiştir.

(54) İbn Şihna, a.g.e., s.157; Honigmann, a.g.m., IA.VII, s.236; M. Merçil, a.g.e., s.117, 254.

(55) A. K. Özyıldın, a.g.m., DGBİT, VIII, s.126.

halk tarafından işkence ile öldürüldü (56) . Bu suretle Malatya, kaynakların ifadesiyle bir saadet ve refaha kavuştu (57) . Bu fetih ile Malatya bir Türk beldesi olacak ve Selçuklu-Danışmendli arasında bir kaç kez el değıştirecektir.

II. BÖLÜM

(ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE MALATYA)

A- MALATYA ÜZERİNDE SELÇUKLU-DANIŞMENDLİ REKABETİ

a- Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan- Danişmend Gazi İhtilafı

Kılıç Arslan ve Danişmend Gazi'nin önceden beri Malatya üzerine gizli bir rekabet içinde olduklarını görmekteyiz. Kılıç Arslan, daha önce 1095 yılında Malatya'yı kuşatmış fakat tam almak üzere iken Haçlılar'ın İznik'i kuşatması buna imkan vermemiştir (1). Daha sonra Haçlıların Anadolu'ya gelişi her ikisini ittifak halinde düşmana karşı mücadeleye sevk etmişti. Hatta Danişmend Gazi'nin Malatya yakınlarında Haçlı esirlerini esir ettiği savaşta Kılıç Arslan'ın da bulunduğu veya ona yardım kuvveti gönderdiğine dair kaynaklarda bazı rivayetler mevcut ise de bunlar pek net değildir (2).

Gümiştikin Danişmend'in bir fırsat bulurak Malatya'yı alması, Anadolu Sultanı sıfatıyla ve bu şehre karşı teşebbüsleri ve emelleri olan Kılıç Arslan'ı müteessir etmiş ve iki hükümdar arasındaki münasebetleri bozmuştur. Bunun yanında Danişmend Gazi'nin Niksar'da esir tuttuğu Haçlıların fidyesi de aralarındaki ihtilafı gerginleştirmiştir (3).

Kılıç Arslan, Batıda Bizansla barış imzaladıktan sonra, şarka yönelerek Ermenilerin istek ve daveti üzerine Elbistan ve Maraş'ı aldı, arkasından Antakya üzerine sefer hazırlıklarına başladı. Bu sırada Danişmend Gazi'ye mektup yazan İmparator Alexis, elinde esir tuttuğu Bohemund'u ikiyüzaltmışbin altın (besant) karşılığında kendisine teslim etmesini istemekteydi. Kılıç Arslan ise hem Anadolu Sultanı olması ve hem de Haçlı seferlerinde müttefik bulunması dolayısıyla bu fidyenin yarısının kendisine verilmesini ileri sürüyordu (4). Gerçi bu pazarlık sonuca ulaşmamış ve Bohemund'un kendi isteği doğrultusunda Mayıs 1103'de Malatya'da birmilyon dinar mukabilinde Haçlılara teslim

---

(1) Urfalı Matheos, s.187, 190.

(2) O. Turan, Selçuklular..., s.105.

(3) M.H. Yınanç, "Danişmendliler" I A., III, s.469; A.K. Özyayın, a.g.e., s.59.

(4) A.K. Özyayın, "Danişmendliler", DGBİT, VIII, s.127.

edilmiş (5) ve KılıçArslan'a da pay vermemiştir. Bu gelişmeler, KılıçArslan'ın Bizans'la, Danişmend'in de Haçlılarla anlaşarak iki yeni cephenin ortaya çıkmasına sebep olduğu gibi (6) KılıçArslan'ın Antakya seferine çıkmasında da engel oldu.

b- I. Kılıç Arslan'ın Malatya'yı Zaptı

Her ne kadar Danişmendoğlu Gümüştekin Ahmed bir fırsatını bulurak KılıçArslan'dan daha önce davranıp Malatya'yı feth etmişse de bu durum KılıçArslan'ın içinde olan Malatya'ya sahip olma arzusunu söndürmemiştir. Buna rağmen Gümüştekin Danişmend Gazi'nin sağlığında onun elindeki Malatya'yı alma cesaretini de gösterememiştir.

Danişmend Emiri Gümüştekin 1105 yılında vefat ettiğinde memleketi bölünmüş, Sivas civarı büyük oğlu Gazi'ye, Malatya civarı ise küçük oğlu Yağı-Sıyan'a kalmıştı. Yağı-Sıyan'ın küçük yaşta ve tecrübesiz oluşu, kısa zaman önce Bizans ile barış antlaşması yapmış olan KılıçArslan'ın burayı fethetmesi için iyi bir fırsatı ortaya çıkarmıştı. Derhal Malatya üzerine yürüten I.KılıçArslan, 28 Haziran'da Malatya'yı muhasara ederek şehrin kuzey-doğusundaki döner kule önüne muhasara makinaları yerleştirdi. İki ay süre ile muhasara altında tuttuğu şehrin surlarını mancınıklarla dövdü ve bir kaç şiddetli hücumda bulundu. Nihayet fazla mukavemet edemeyeceğini anlayan Gümüştekin Ahmet Gazi'nin oğlu Yağı-Sıyan, hayatına dair teminat olarak 2 Eylül 1105 tarihinde şehri KılıçArslan'a teslim etti (7). Böylelikle, Malatya'da fetihten sonra ilk Danişmendli hakimiyeti dört yıl sürmüş oldu. KılıçArslan, dokuz yıl önce muhasara edip fethetmek üzere iken İznik'e Haçlıların gelişiyle buna imkan bulamamıştı. Kendisinden önce şehri almayı başaran Danişmendlilerin elinde dört sene kaldıktan sonra çok özlemine çektiği bu şehri ele geçirmişti.

Malatya'yı zapteden Sultan KılıçArslan, kısa bir süre sonra Baudouin 'e karşı harekete geçerek Urfa'yı kuşattı. Fakat zaptı her zaman güç olan Urfa mukavemet ettiğinden ve

(5) İbnü'l Esir, X, s.281; Urfalı Matheos, s.221; Ebu'l Ferec, s.343; Runciman, a.g.e. , s.32; Honigmann, a.g.m, IA,VII, s.236; O. Turan, Selçuklular..., s.107, 143; Bohemund'un hemşiresi Richard ise Bizans imparatoru Alexis'e vermiştir. Bkz. Urfalı Matheos, s.222.

(6) İbnü'l Kalenisi, s.231; O. Turan, Selçuklular..., s.144.

(7) en-Nücdüm, V, s.190; Ebu'l Ferec, s.345; Z. V. Togan, a.g.e. , s.203; M.H. Yınanç, a.g.m.,IA,III, s.469; E. Merçil, a.g.e. , s.117,254; O. Turan, Selçuklular..., s.146; Runciman, a.g.e. , s.89 vd.N.Ardıçoğlu, *Harpüt Hükümdarı Belek Gazi*, Ankara 1966, s.14; A. K.Özaydın, a.g.e. , s.59; İ. Kafesoğlu, a.g.e. , s.60.

O. Turan, Selçuklular..., s.107'de şehrin 7 Eylül 1105 tarihinde alındığını söylemektedir.

Çökermiş'in adamları Harran'ı kendilerine teslim edeceğini bildirdiklerinden Harran'a gitti. Fakat burada hastalandığından dolayı Malatya'ya döndü (8).

Çökermiş ile Çavlı arasındaki mücadele sırasında Çökermiş öldürülünce Musul halkı Çökermiş'in küçük yaştaki oğlu Zengi'ye tâbi oldular. Fakat, Çavlı Musul'u muhasara edince Zengi'nin adamları Malatya'da bulunan KılıçArslan'a haber göndererek Musul'u kendisine teslim edeceklerini bildirdiler. Sultan Musul'a hareket ederek Nusaybin'de Çavlı'yi mağlup etti ve 22 Mart 1107'de Musul'a girdi (9) ve orada Sultan Muhammed Tapar adına okunan hutbeyi kendin adına çevirdi. Fakat Habur nehri kıyısında Çavlı ile yaptığı ikinci bir savaşta ordusu bozguna uğrayınca atını Habur çayına süren KılıçArslan boğularak öldü (10).

Bu zaferinden sonra Çavlı, Musul üzerine yürüdü. Sultan KılıçArslan'ın burada bulunan oğlu Mesud'a atabek tayin ettiği Bozmuş mukavemet edemeyeceğini anlayarak Sultan'ın karısını ve küçük oğlu Tuğrul Arslan'ı yanına alarak Malatya'ya götürdü. Mesud ise, Çavlı tarafından yakalanarak Sultan Muhammed Tapar'a gönderildi (11). Bütün bu hâdiseler, Anadolu Selçuklularının Doğu politikalarında Malatya'yı önemli bir merkez haline getirdiklerini gösterir.

c- Tuğrul Arslan'ın Malatya Sultanlığı ve Belek'in Atabekliği

KılıçArslan'ın ölümü üzerine Bozmuş, Sultan'ın karısını ve küçük oğlu Tuğrul Arslan'ı yanına alarak Malatya'ya getirmiştir. Burada Konya'dan ayrı olarak küçük bir Selçuklu sultanlığı kurulmuş ve bir müddet hüküm sürmüştür. Sultan Tuğrul'un küçük yaşta olması ve devlet işlerini tek başına idare edememesinden dolayı küçük sultanın annesi Ayşe Hatun, İl-Arslanadında bir emirle evlenerek bu emiri sultana atabek tayin etmişti (12). İl-Arslan atabek olunca, sultanın babasının döneminden beri önemli hizmetler ifa etmiş olan Emir Bozmuş öldürüldü. Bununla beraber İl-Arslan Malatya halkını tazyik ederek onlardan

(8) İbnü'l Kalanisi, s.150, 242; İbnü'l-Esir, X, s.333; O. Turan Selçuklular..., s.108; I. Demirkent, a.g.e., s.110.

(9) A. Sevim, a.g.m., DGBİT, VII, s.439.

(10) İbnü'l Kalanisi, s.156 vd.; Urfalı Matheos, s.231; Ebu'l Ferec, s.347; Honigmann, a.g.m., IA,VII, s.236; Runciman, a.g.e., s.90,98; O. Turan, Selçuklular..., s.108; C. Alptekin, a.g.m., DGBİT,VIII, s.439.

(11) İbnü'l-Esir,X, s.344 vd.; Urfalı Matheos, s.231; Ebu'l Ferec, s.349; A.K.Özaydın, a.g.e., s.63.

(12) Urfalı Matheos, s.281 nu.159; Honigmann, a.g.m., s.236; O. Turan, Selçuklular..., s.148; E. Mercil, a.g.e., s.118; A.K.Özaydın, a.g.e., s.64.

çok altın toplayıp halkı bizar etmekten de geri kalmadı. İl-Arslan Konya'ya gitmek üzere iken sultanın anası ve oğlu anlaşıp onu hapsederek bir sene sonra Sultan Muhammed Tapar'a gönderdiler. Anadolu'nun başsız kaldığını gören Sultan Muhammed Tapar, elinde esir olarak tuttuğu Şehinşah (=Melikşah) 'ı Malatya'ya gönderip ⁽¹³⁾ sultan ilan ettirirken, Tuğrul arslan'ı da tahttan indirtti. Şehinşah aynı zamanda Konya'da saltanat süren kardeşi Mesud'u da hapsederek Konya tahtını da elde etti , 1110 ⁽¹⁴⁾ .

Türklerin parçalanmasından faydalanan Haçlılar, Bohemund idaresinde Elbistan ve Ceyhan'ı işgal ettiler. Fakat bölgede mevcut bütün Ermeni ve Frank birliklerinin bir ittifak halinde Şayzer'e doğru hareket etmeleri üzerine durumu müsait gören Tuğrul-Arslan, derhal Elbistan ve civarını Frank garnizonundan alarak Çukurova 'ya kadar ilerledi ⁽¹⁵⁾ .

Çok ihtirash bir kadın olan bu nedenle Ebu'l-Ferec tarafından İsaibel'e teşbih edilen Ayşe Hatun, oğlunun saltanatını korumak için, oğlu Tuğrul Arslanı atabegine bırakarak, mevkii ve şöhreti sayesinde döneminde büyük isim yapmış olan Artuk'un torunu Belek b. Behram'ın himayesini talep etmek üzere Palu'ya gitti. Bu sıralar Malatya, bir taraftan Anadolu Selçuklu Sultanlığının diğer taraftan da Kemah ve Erzincan hakimi olan Mengüçük oğullarının tehdidi altında idi. Ayşe Hatun'un himaye talebini kabul eden Belek onunla evlenerek Malatya'ya geldi, 1113. Oradaki atabegi kovarak Malatya'yı idaresine aldı. Selçuklu sultanlığı ile ittifak sayesinde şöhretini bir kat daha artırdı ⁽¹⁶⁾ .

Harput'da hüküm süren Çubukoğlu Muhammed Bey, kendisinden sonra halefi bulunmaması dolayısıyla, öldükten sonra memleketini Malatya hükümdarı Sultan Tuğrul Arslan'a bırakmayı vasiyyet etti ve 1114 yılında vefat edince Belek Gazi derhal Harput'u teslim almak üzere harekete geçti. Fakat Haçlılara karşı Ak-Sungur Porsuki komutasında ⁽¹⁷⁾ Büyük Selçuklu ordusunun yaklaşması üzerine, siyâsî bir gailenin ortaya çıkması

(13) Bazı kaynaklara göre Melikşah İran'da esir tutulduğu ordugahtan kaçarak Malatya'ya gelmiştir. Bkz.O. Turan, Selçuklular..., 149.

(14) Ebu'l Ferec, s.349; A.K.Özaydın, a.g.e. , s.67.

(15) Süryânî Mihael, s.60; Ebu'l Ferec, s.350; Runciman, , a.g.e. , s.19; Honigmannn, a.g.m., IA,VII, s.236; A. K.Özaydın, a.g.e. , s.68.

(16) Süryânî Mihael, s.60; Ebu'l Ferec, s.351; O. Turan, Selçuklular..., s.153; Aynı Muel. Doğu Anadolu..., s.58; Honigmannn, a.g.m., IA, VII, s.236; A.K.Özaydın, a.g.e. , s.64; Aynı Muel "Danışmendiler" DGBİT, VIII, s.129. E. Merçil, a.g.e. , s.246; I. Demirkent, a.g.e. , s.26; C. Alptekin "Artuklar" DGBİT, VIII, s.182.

(17) Ebu'l Ferec, II, s.351'de böyle bir vasiyetnameden bahsetmeyerek (Çubukoğlu Muhammed Bey'in emirlerinden olması muhtemel) bir Türk'ün bu kaleyi Tuğrul Arslan'a sattığını söylemektedir.

ihtimaliyle bundan vaz geçerek Malatya'ya döndü (18). Ertesi sene Nusaybin savaşından Malatya'ya dönen Belek Gazi, hiç vakit kaybetmeden buradan hareketle Harput'a geçerek şehri işgal etti, 1115. Bundan sonra Harput Belek Gazi'nin hükümet merkezi olacaktır (19).

Belek Gazi daha önceleri Mengüçük lü Beyliği arazisine hücum ederek Dersim ve Palu kasabalarını zaptetti. Erzincan, Kemah, Sivas ve Divriğiye hakim olan Mengüçük Gazi ölünce; beyliğin başına Danışmendli Melik Gazi'nin damadı olan İshak geçmişti. Belek Gazi'ye kin besleyen İshak 1118 yılında Belek Gazi'nin Haçlılar üzerine yaptığı bir sefer sırasında onun, Sultan Tuğrul Arslan namına idaresi altında bulunan Malatya'ya akınlarda bulunarak şehri yağmaladı (20). Bu hal Belek Gazi ile Mengüçukoğlu'nun arasının açılmasına sebep oldu. Bunun üzerine Ayşe Hatun, Artukoğulları'nın da bu sıralar Haçlılarla müttefik olmasına istinaden Urfa kontu Joscelin'e haber göndererek onun himayesini talep etti (21). Fakat ertesi sene Artuklular Haçlılara karşı harekete geçince Belek de Malatya Sultanı Tuğrul Arslan namına onlarla birlikte Ceyhan üzerine hareket ederek bölgeyi itaat altına aldı. Artukoğlu İlgazi Urfa kontunun ordusuyla Azaz'da günlerce karşı karşıya bekledikten sonra muharebeye tutuşmamışlar fakat İlgazi ordusuyla geri çekilirken Franklar onu takibederek Malatya topraklarına kadar ilerlemişlerdi (22). Malatya'ya gelen İlgazi ise yönetimindeki Türkmenleri Malatya'nın Germiyan (German) denilen bölgesine yerleştirmiştir (23). Aynı yıl Malatya'ya yakın Katia bölgesi de hibe yoluyla Malatya topraklarına katıldı (24).

Malatya Sultanı yine atabegi ile birlikte, daha önce Malatya'yı yağmalayan Mengüçük oğlu İshak'ın üzerine yürüyerek Kemah'ı istila etti. Bunun üzerine Mengüçük oğlu da Trabzon'a kaçarak Rum dukası Konstantin Gabras'tan yardım temin etti. Gabras'la beraber geri dönen Mengüçük oğlu'na karşı, Belek ve Tuğrul Arslan da

(18) Süryânî Mihael, s.66; O. Turan, Selçuklular..., s.143; İ. Sunguroğlu, a.g.e., s.111.

(19) E. Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.236; N.Ardıçoğlu, a.g.e., s.17 vd.

(20) Honigmann, a.g.m., s.236; N.Ardıçoğlu, a.g.e., s.19 vd.; E. Mercil, a.g.e., s.274; A.K.Özaydın, a.g.m., DGBİT, VIII, s.142.

(21) Süryânî Mihael, s.66, Honigmann, a.g.m., s.236.

(22) Ebu'l Ferec, s.356; Süryânî Mihael, s.67; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.236; O. Turan Selçuklular..., s.162.

(23) Urfalı Matheos, s.267 vd.; Süryânî Mihael, s.6; Sultan Mahmut, 1121 yılında İlgazi'yi Gürcistan seferine memur ettiği sırada bahsettiğimiz Germiyan Türkmenlerini de yanına almıştı. Bkz. O. Turan, Doğu Anadolu..., s.149; Ş.K.Kafesoğlu- A.Müdderrisoğlu, **Türk Devletleri Tarihi**, Ankara 1986, s.110.

(24) Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.236.

Danışmendoğlu Emir Gazi ile ittifak yaptılar. Gümüşhaneye bağlı Şiran havâlisinde 1120'de vuku bulan savaşta Gabras ve Mengüçük oğlu mağlup edilerek esir oldular. Emir Gazi, Gabras'ı otuzbin dinar fidye karşılığı, İşhak'ı ise damadı olduğu için karşılıksız serbet bıraktı. Emir Gazi'nin, esirleri kendi başına serbet bırakması, savaşta asıl kahramanlığı gösteren Belek ve Malatya Sultanı Tuğrul Arslan'la aralarının açılmasına sebep oldu (25). Ömrünün son demlerine doğru Malatya yöresindeki Gerger Ermeni eşkiyasını Haçlılara rağmen tesirsiz hale getiren Belek (26), 6 Mayıs 1124'de Menbiç kuşatması sırasında şehit olunca (27) mirasçısı olmadığı için beylik toprakları paylaşıldı. Harput ve Palu'ya kardeşi Süleyman sahip oldu; fakat kısa bir zaman sonra O da ölünce bölge Muineddin Sokmanoğlu Davud'un eline geçti. Belek'in hatunu olan Malatya sultanı Tuğrul Arslan'ın annesi de bu mirasta hakkı olduğu hasebiyle Masara (=Minşar) ve Gerger bölgelerini işgal etti. Bu sebeple Artukoğlu Davud'la araları açıldı (28).

ç- Danışmendlilerin İkinci kez Malatya'ya Hakim Olması

KılıçArslan, Malatya'yı aldıktan sonra Danışmendlileri çok zayıf bir duruma getirmişti. Ancak, O'nun ölümünden sonra meydana gelen siyâsî buhran, KılıçArslan'ın oğulları arasındaki mücadele ve Emir Gazi'nin (1105-1134) müdahalesi Danışmendlilerin gittikçe kuvvetlenmesine sebep oldu. Danışmendli beyliğinin kurucusu olan Gümüştekin Ahmed Gazi'den sonra yerine geçen oğlu Emir Gazi, damadı Sultan Mesud'u tahta çıkardıktan sonra Selçuklular da kendi nüfuzu altına almış ve müşterek bir siyaset gütmüşlerdi. 6

(25) Süryânî Mihael, s.71; Ebu'l Ferec, s.356; Runcimann, a.g.e. , s.170; Honigmann, a.g.m., IA., VIII, s.236 vd.; İbrahim Artuk, *Artukoğulları Tarihi*, İstanbul 1944, s.54.

(26) Süryânî Mihael, s.68; Ebu'l Ferec, s.356 vd.; Honigmann, a.g.m., IA., VII, s.236; O. Turan, *Selçuklular...*, s.163; Aynı Mül. *Doğu Anadolu...*, s.151 vd.

Ebu'l Ferec, II, s.358'de Belek Gazi, Gerger'i aldıktan sonra burasını Baudouin'in bir şehriyle takas ettiğini söylemektedir. Bu sıralar Urfa kontunun Jocelin'in olduğunu Baudouin'in ise Kudüs Kralı olduğunu hesaba katarsak bu bilginin mahiyeti biraz müphem kalmaktadır. Bahsettiğimiz Baudouin daha önce bahsedilenin kuzeni olup her ikisi de Urfa kontluğu ve Kudüs Krallığı yapmışlardır. (Bkz. Urfalı Matheos, s.341) 1224'te Harput Kafesi'nde esir olan Jocelin ve Caleran'ı kurtarmaya gelen Baudouin'de Belek tarafından esir edilince önce Gerger önüne getirilmiş ve burası tekrar geri alınmıştır. Bkz. Urfalı Matheos, s.273.

(27) İbnü'l Esir, X, s.489.

(28) Süryânî Mihael, s.82, Ebu'l Ferec, s.358; O. Turan, *Selçuklular...*, s.167; Aynı Mül., *Doğu Anadolu...*, s.153.

Mayıs 1124'de Belek Gazi'nin ölümü, EmirGazi'nin Malatya'ya taarruzuna fırsat verdi (29) . Belek'in kudretine binaen Malatya, onun üvey oğlu Tuğrul Arslan'a aid bulunmaktaydı.

Belek'in ölümü üzerine onun mirasının bölüşülmesi meselesinde Artukoğlu Emir Süleyman ve Davut'la Tuğrul Arslan arasında Malatya, bir mücadele konusu olmuştur. Sivas hükümdarı Danişmendli Emir Gazi, damadı Sultan Mesud ile, bu durumdan faydalananarak, 13 Haziran 1124'de Malatya'ya hücum etti. Bölgenin işgaline ve şehrin bir ay muhasarasına rağmen Malatya düşürülemedi. Emir Gazi, oğlu Muhammed'i muhasaranın devamına memur ederek döndü (30) . Muhammed büyük bir kuvvetle şehre yakın Saman köyünde karargah kurarak muhasaraya altı ay daha devam etti. Malatya'da müdhiş bir kıtlık baş gösterdi; halk kedi, köpek ve ağaç yapraklarını yemeye başladı (31) . Şehirde zengin ve fakir birbirine girdi; insan telefati arttı. Malatya Sultanı, Haçlılardan yardım istedi ise de Halep muhasarasıyla uğraşan Haçlılar bu fırsattan faydalanamadılar. Çaresizlik içinde kalan Hatun ve Tuğrul Arslan, Minşar (Masara7) kalesine çekilerek Malatya'yı 10 Aralık 1124'de EmirGazi'ye teslim etmeye mecbur kaldılar (32) . EmirGazi, halkı yerlerine davet etti. Civar köylerdeki çiftçilere de tohumluk, çift hayvanı ve koyun dağıtarak şehri ve bölgeyi imar eyledi (33) . EmirGazi Hanzit ve Masara (Minşar) bölgelerini de yağmalayıp esirlerini Malatya'ya sevk edince, Harput emiri Artukoğlu Davud ile aralarında ihtilaf çıkmıştır, fakat EmirGazi, bu ihtilaftan galip çıkacaktır (34) .

1- Malatya'nın Danişmendliler'in Başşehri Haline Gelişi: Emir Gazi Dönemi

Danişmendi Emir Gazi ile birlikte Malatya'nın alınmasına iştirak etmiş olan Sultan Mesud, kardeşi Tuğrul Arslan'a ait olan Malatya'yı kayınpederi Emir Gaziye terketti.

(29) İ. Artuk, a.g.e. , s.67.

(30) Emir Gazi, Kılıç Arslan'ın oğullarından biri olan Arab'ın Danişmendli beylerine saldırdığı için geri dönmüştür. Bkz. Ebu'l Ferec, s.359.

(31) Ebu'l Ferec ve Süryânî Mihael'e göre bu sıralar şehirde bir eşek yükü buğday 36 dinara satılıyordu. Daha sonra şehirde yiyecek bitince halk, kedi, köpek ve eşek ölülerini bile yemeye başladı. Bunlar da bitince zırh ve kalkanlara kaplanmış ve kitap kapağı yapılmış olan eski derileri bile suda ıslatarak yemeye başlamışlardır. Bkz. Süryânî Mihael, s.82 vd.; Ebu'l Ferec, s.359.

(32) Urfalı Matheos, s.282; M.H. Yınanç, a.g.m., IA., III, s.469; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.237; Runciman, a.g.e. , s.172 vd.; E. Merçil, a.g.e. , s.119,254; A.K.Özaydın , a.g.m., DGBİT, VIII, s.130.

(33) Süryânî Mihael, s.82 vd., s.185; Ebu'l Ferec, s.359; O. Turan, Selçuklular..., s.168.

(34) Süryânî Mihael, s.84.

Böylelikle hem fiilen hem de hukuken Malatya ikinci kez Danişmendlilerin hakimiyetine girmiş oldu. Fakat Ankara ve Kastamonu taraflarına hakim bulunan Mesud'un kardeşi Arap, babasına ait olan Malatya'nın Emir Gazi'ye terk edilmesine kızarak, topladığı otuzbin kişilik bir ordu ile 1126 yılında kardeşi Mesud'un üzerine yürüdü. Emir Gazi'nin de Artuklularla meşgul olması nedeniyle yalnız kalan Mesud'u yendi. Fakat Mesud daha sonra Bizans imparatorlarından ve kayın pederinden aldığı yardım sayesinde kardeşini yenmeyi başardı eve onu Kilikya'daki Ermeni Prensi Thoros'a sığınmaya mecbur etti (35). Ertesi yıl Türk ve Ermenilerden müteşekkil bir ordu ile ve muhtemelen yanında Tuğrul Arslan da olduğu halde (36) bölgede bazı hareketler icra eden Arap, Emir Gazi'nin oğlu Muhammed'i ve onun oğlu Masara emiri Yunus'u esir ederek Emir Gazi ile mücadeleye giriştilerse de neticede mağlub oldular (37).

Emir Gazi, damadına bıraktığı Konya ve çevresi haricinde, Malatya'dan Sakarya boylarına kadar bütün Selçuklu beldelerini Danişmendli devletine bağladı. Kilikya'da Haçlılara karşı büyük zaferler kazandı. Kuzeyde ise fetihlerini Karadeniz sahillerine kadar götürdü (38).

Emir Gazi, Bizanslılara, Haçlılara ve Ermenilere karşı kazandığı bir çok zaferden sonra, Anadolu hükümdarları arasında en yüksek mevki elde etti. Bu sebeple Bağdat halifesi ve Sultan Sancar kendisine bir elçilik heyeti ile dört siyah bayrak, kapısında çalınmak üzere davul, altın gerdanlık, elçiler tarafından arkasına vurmak için bir altın asa ve bir ferman göndererek onu Melik ilan edip hakimiyet alametleri tefviz ediyorlardı. Fakat elçilerin artık Danişmendlilerin başşehri haline gelen Malatya'ya ulaştıkları anda Melik Gazi hasta idi ve bu tevcih merasimi yapılmadı. Bir müddet Malatya'da bekliyen elçiler onun ölümü üzerine bu tevcihi oğlu Muhammed'e yayıp onu Melik ilan ettiler (39)

Emir (Melik) Gazi, çok kudretli zeki ve cesur bir hükümdardı. Çok kansı vardı; ölümünden bir kaç gün evvel bir kadın daha almış ve düğününde Malatya halkına sokakları süslemelerini emretmişti (40).

(35) Süryânî Mihael, s.87; Ebu'l Ferec, s.360; E. Merçil, a.g.e. , s.255; M. H. Yınanç, a.g.m., IA, III, s.470.

(36) Ebu'l Ferec, s.361.

(37) O. Turan, Selçuklular..., s.169.

(38) O. Turan, Selçuklular..., s.170.

(39) Ebu'l Ferec, s.367; M.H. Yınanç, a.g.m., IA, III, s.470; O. Turan, Selçuklular..., s.172; E. Merçil, a.g.e. , s.256; A.K.Özaydın, , a.g.m., DGBİT, VIII, s.131.

(40) Süryânî Mihael, s.103.

Malatya'da vefat etmiş olan Emir Gazi'nin bugün Pınarbaşı denilen Aziziye kasabasına tâbi Melik Gazi köyünde medfun olduğu rivayet edilmektedir ⁽⁴¹⁾.

2- Emir Gazi'den Sonra Malatya: Melik Muhammed Dönemi

Melik Gazi'nin dört oğlu vardı. Bunlar Melik Muhammed, Yağbasan, Yağan ve Aynüddeve olup, Danişmendli tahtını birincisine bıraktı. Muhammed, çok dindar olup idareyi İslamî esaslara göre kuruyor, adalete dikkat ediyor ve şarabı yasaklıyordu. Melik Muhammed, Uzun zamandan beri harap olan Kayseri'yi imar ederek ülkesinin başkentini buraya nakletti. Fakat halkın kardeşlerine yardım etmelerinden korkarak Malatya'ya geldi ve şehir eşrafının çocuklarını rehin alarak Kayseri'ye götürdü. Burada yeni binalar, saraylar ve camiler yaptırdı. Kayseri Ulu Camii de bu esnada onun tarafından yaptırılmıştır. Bu binanın yapılışında daha önce harap hale gelen, kilise ve mabed taşları da kullanılmıştır. Kendisine karşı harekete geçen kardeşlerinden Aynüddeve ve Yağan'la mücadele ederek Yağan'ı öldürdü; Aynüddeve ise Malatya'ya kaçtı, 1135 ⁽⁴²⁾.

Aynı yıl, Türklerin Kilikya bölgesindeki ilerlemeleri dolayısıyla sıkışan Baudouin'in yardımı çağırdığı Joannes II. Kurkuas'ın Suriye'de bulunduğu bir sırada, Selçuklu Sultanı Mesud da Kilikya bölgesine bir sefer düzenleyerek Adana ve havâlisini yağmalamış ve halkını da esir ederek memleketine götürmüştü. Bu esirlerin bir kısmı da Malatya'ya getirilerek burada satılmıştı ⁽⁴³⁾. Bu sırada Melik Muhammed Haçlılarla Ermeniler arasındaki savaştan bilistifade, Maraş ve Göksun bölgesine bir sefer düzenleyerek buraları itaat altına alıp döndükten sonra Malatya'ya yerleşen ve bölgede yağmacılık yapan Aynüddeve ile mücadeleye başladı. Ancak onu affederek Elbistan ve havâlisini kendisine ikta etti. Fakat yine rahat durmayan kardeşini Malatya'dan kovarak Elbistan ve Ceyhan bölgesini de ondan geri aldı ⁽⁴⁴⁾.

(41) M.H.Yınanç, a.g.m., IA.,III, s.476.

(42) Süryânî Mihael, s.104; Ebu'l Ferec, s.367; O. Turan, Selçuklular..., s.173 vd.

(43) Urfalı Matheos, s.259 nu.9; Ebu'l Ferec, s.374; Honigmannna, a.g.m., IA., VII, s.237; M.H. Yınanç, a.g.m., IA, III, s.471.

(44) C. Alptekin, a.g.m., DGBİT, VIII, s.240; E. Merçil, a.g.e., s.256.

Malatya'da tutunamayan Aynüddeve önce Hanzit'e çekildi; oradan Amide gidip memleket memleket dolaşarak nihayet Josceline iltica etmek mecburiyetinde kaldı (45) . 1138'de Sultan Mesud, Bizans İmparatoru'nun dönüşünü müteakib Maraş bölgesine girerek düşman köylerini yaktı ve halkı esir aldı. Melik Muhammed de Rumların Ermenilerden aldıkları Keban, Feke ve Kızıldağ'ı fethetti (46) .

1140 yılında Malatya'da bir grup Türkün Bet Zabar manastırına hücum etmelerini bahane eden Franklar, Zıbatra, Arka ve Elbistan'a kadar ilerleyerek bölgede yağma ve tahribat yaptılar. Bu arada bir çok Türkü de öldürdüler. Fakat Karadeniz sahillerindeki fütuhatından dönen Muhammed derhal bölgeye hareket ederek Frankları kovmayı başardı. Bu sırada yeniden sefere çıkan Joannis'le Niksar'da altı ay karşı karşıya beklettilerse de savaşa teşebbüs etmeksizin ayrıldılar (47) .

3-Danışmendlilerin Bölünmesi ve Malatya

Danışmendli Melik Muhammed'in Aralık 1143'de Kayseri de ölümü (48) Danışmendli devletinin taht kavgalarıyla sarsılmasına ve Sultan Mesud'un idaresinde bulunan Selçuklular karşısında zayıf duruma düşmesine sebep oldu. Melik Muhammed Zünnün , Yunus ve İbrahim adlı üç oğlundan birincisini kendi yerine bıraktığı halde karısı, Sivas'ta hüküm süren Melik Muhammed'in kardeşi Nizameddin Yağbasan'ı davet ederek onunla evlendi. Zünnün bu durumda Zamanfya kaçtı; fakat yine fırsat bularak Kayseri'ye giderek hükümdar oldu. Öte yandan vaktiyle Haçlılara kaçan Ayunddevle ile o sıralar Mişar (Masara) beği olan oğlu Yunus birleşerek Malatya üzerine yürüdüler. Bununla beraber şehir dayandığı ve bunların kuvvetleri de kafi gelmediği için Arka (Akçadağ)'ya çekilmeye mecbur kaldılar. Melik Muhammed'in ve şimdi de Yağbasan'ın hatunu Malatya müdafaasına iki bin kişilik bir kuvvet gönderdi ise, de şehir halkı bu gelenlerin kendilerini aileleriyle birlikte süreceklerini sanarak silahlandılar ve sokaklara döküldüler. Malatya Hıristiyanları ise büyük bir korkuya kapılarak alıp yeraltı sığınıklarına ve kuyulara

(45) O. Turan, Selçuklular..., s.175; C. Aıptekin, a.g.m., DGBİT, VIII, s.240; A.K.Özzydın, a.g.m., DGBİT, VIII, s.133.

(46) Ebu'l Ferac, s.373; Honigmann, a.g.m., IA,VII, s.237.

(47) Süryânî Mihael, s.116; Ebu'l Ferac, s.376; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.237; O. Turan, Selçuklular..., s.176.

(48) Ebu'l Fida, III, s.16.

gizlendiler. Şehrin Türk halkı ise kalenin önünde toplanarak gelenlerle savaşmak maksadıyla vâliden şehir kapılarının anahtarını istediler. Vali vermeyince şehir kapılarından birini kırdılar, ki bu kapıyı kıranın adının Böri olması dolayısıyla bu kapı bilahare "Burudiye" adıyla şöhret kazanmıştır. Bu kapıdan çıkanlar Aynüddeve'yi getirdikten sonra, Sivas'tan gelen Yağbasan'ın kuvvetleri kaçtı. Vali bizzat istikbale çıkarak Aynüddeve'yi selamladı. Aynüddeve'nin Malatya'da (49), kardeşi Yağbasan'ın Sivas'ta ve yeğenleri Zünnûn'un da Kayseri'de hakim olmasıyla Danişmendli devleti üçe parçalanmış oldu (50).

4- Aynüddeve'nin Hakimiyeti ve Sultan Mesud'un Malatya Muhasaratları

Selçuklu Sultanı Mesud'la Danişmendliler arasındaki kavgaya Mesud, Melik Muhammed'in meşru' varisi Zünnûn'u himaye ve müdafaa ederek iştirak ediyor ve üstünlük sağlamaya çalışıyordu. Buna karşılık Malatya'da hüküm süren Aynüddeve ve Sivas'ta hüküm süren Yağbasan Mesud'a ve yeğenleri Zünnûn'a karşı bir anlaşma yaptılar. Malatya meliki Aynüddeve, Sivas'a gidip Yağbasan ile ittifak yaptıktan sonra Elbistan ve yukarı Ceyhan bölgelerini hakimiyeti altına aldı. Bunun üzerine Selçuklu Sultanı Mesud bütün gücüyle Yağbasan üzerine yürüterek onu bozguna uğrattı ve Sivas'ı işgal ettikten sonra Malatya'ya döndü. Aynüddeve'nin iktâ'ını artıracak vaadiyle onu da itaate davet etti ise de Aynüddeve, Mesud'un yeğeni olan karısını gönderip niyazda bulunarak durumu lehine çevirmek istedi. Bu yakarış Sultan nezdinde kabul edilmedi. Mesud muhasara makinaları kurdurarak 17 Haziran 1143'de Malatya'yı kuşattı (51). Fakat üç ay süren muhasara esnasında ciddi bir hücum yapmadı. Şehirliler bu hareketsiz bekleyişi sihire yordular. Aynüddeve de şehrin müdafaası için halktan ağır

(49) C.E. Bosworth, *İslam Devletleri Tarihi*, (Nşr. E. Mercil-M. Ipsir) İstanbul 1980, s.116.

(50) Süryânî Mihael, s.119; Ebu'l Ferec, s.376 vd.; O. Turan, *Selçuklular*..., s.178; Honigmann, , a.g.m., IA, VII, s.237; Runciman, a.g.e. , s.219; C. Alptekin, , a.g.m., DGBİT, VIII, s.241; E. Mercil, a.g.e. , s.257.

(51) A.K.Özaydın, a.g.m., DGBİT, VIII, s.133.

vergiler toplamaktaydı. Bir süre sonra Sultan Mesud, muhasara makinalarını yakarak 14 Eylül 1143'de Malatya'dan uzaklaştı ve ahali rahat bir nefes aldı (52).

Sultan Mesud'un ilk Malatya kuşatmasını kaldırmasındaki gerçek sebep Bizans ordusunun Kilikya'dan İstanbul'a dönüşünde Selçuklu hudutlarını aşmasıyla ilgilidir. Kral Joannes'in 1143 Nisan'ında Adana'da ölümü üzerine yerine geçen Manuel Komnenos (1143-1180) tahtını korumak endişesiyle süratle İstanbul'a dönerken sultanın topraklarını ihlal etmişti (53). Nitekim, çok geçmeden 1144 yılında Aynüddeve'ye ait Ceyhan ve Elbistan mıntkasını ilhak edip oğlu Kılıç arslan'ı bu havâliye Melik yaptı. Harput emiri Artukoğlu Davud'un ölümü üzerine yerine geçen Kara Arslan'a karşı mücadele eden kardeşi Arslan Doğmuş ve Atabeg-Zengi ittifakı karşısında Kara Arslan'ı dekteleyen Mesud, bu hâdisenin akabinde Fahreddin Kara Arslan'ı da yamna alarak Malatya'yı tekrar kuşattı. Fakat imparator Manuel'in büyük bir orduyla Selçuklu ülkesine doğru hareketi onu 1144 Ağustos ortasında Malatya'dan çekilmeye mecbur etti. Malatya'dan dönerken bölge halkını (54) sürgün ederek götürdü. Malatya civarında Süryânîlere ait meşhur Barsuma manastırını ziyarete gelen Haçlı Joscelin, sultana ait askerlerin çokluğunu ve bölge halkının Sultan'ın önünden nasıl kaçıştığını bizzat müşahade etmiştir (55).

Sultan Mesud'un Fırat boylarına kadar Danişmendli ülkelerini ilhak etmesi Aynüddeve ve Yağbasan kardeşlerin müşterek bir müdafaa kurmalarına ve Bizanslılarla ittifaklarına sebep olacaktır (56).

Bahsettiğimiz ikinci kuşatmadan sonra Sultan Mesud bir süre Malatya ile ilgilenmemiştir. Bununla beraber 1146 yılında Konya'da Bizansla ve 1147 yılında da Haçlılarla Eskişehir'de yaptığı savaşlar ve kazandığı muhteşem zaferlerden sonra kendini daha serbet hissediyor, yeni fetihlerle memleketini genişletmek imkânını buluyordu. Eskişehir zaferi siyâsî ve askerî başarı kazandırdığı gibi elde edilen ganimetler sayesinde Selçuklu ülkesine maddî servet de kazandırmıştı. Ta Büyük Selçuklu ülkesi pazarlarına kadar sevkedilen bu ganimetin Malatya kesiti hakkında bilgi veren Süryânî Mihael, bu

(52) Süryânî Mihael, s.120; Ebu'l Ferec, s.377; M.H. Yınanç, a.g.m., IA, III, s.472; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.237; O. Turan, Selçuklular..., s.178 vd.; Aynı Mül. Türk İslam Medeniyeti..., s.293 vd.; E. Merçil, a.g.e., s.257.

(53) O. Turan, Selçuklular..., s.179.

(54) Bkz. Süryânî Mihael, s.124.

(55) Süryânî Mihael, s.124; O. Turan, Selçuklular..., s.179 vd.; Aynı Mül., Türk İslam Medeniyeti..., s.293 vd.; M.H. Yınanç E. Merçil, a.g.m., IA, III, s.472; Honigmann E. Merçil, a.g.m., IA, VIII, s.237; E. Merçil, a.g.e., s.257; C. Alptekin, a.g.m., DGBİT, VIII, s.241.

(56) Runciman, a.g.e., s.219; O. Turan, Selçuklular..., s.180.

ganimetin bolluğu sayesinde Malatya'da gümüş fiatlarının kurşun madeni seviyesine düştüğünü söylemektedir (57).

Bu sıralar Joscelin de rahat durmayarak 1148 yılında Danişmendli Aynüddeve'nin elinde bulunan Malatya'ya bir akında bulundu ve Barsuma Manastırı'nın rahiplerini Adıyaman'a götürdü. Manastırdaki değerli eşyaları aldı ve yağmalattı. Joscelin'in Barsuma'ya girip burasını yağmalaması Aynüddeve ile Süryânîler arasında gerginliğe sebep oldu. Çünkü Aynüddeve, babası Melik Gazî'nin manastıra koyduğu ağır vergilerden şikayetle, Joscelin'in davet edildiği düşüncesine kapılmıştı. Fakat daha sonra Süryânîlerin sadakatını öğrenmişti (58).

Sultan Mesud, 1149-1150 yıllarında oğlu Kılıç Arslan ile beraber şarka doğru yönelerek Maraş, Antep, Göksun ve Behisni şehirlerini süratle ele geçirdi. Sultan Mesudla müşterek harekete geçen Atabeg nureddin de Joscelin'i esir etti. Bunun üzerine, Malatya Danişmendli emiri Aynüddeve de Harput Artuklu emiri Fahreddin Kara Arslan ile birlikte hareket ederek Gerger, Kahta, Adıyaman ve Palu'yu istila ettiler. Fahreddin Kara Arslan ise Haçlılarla işbirliği yapan Ermeni Gerger halkını başka yerlere sürüp iskan etti (59).

Malatya'da hüküm süren Danişmendli emiri Aynüddeve, 1152 yılında ölünce yerine oğlu Zülkarneyn geçti. Yağbasan kardeşinin matemini tutuktan sonra yeğenine ve yeğeninın anasına taziye ve asker gönderip Sultan Mesud'a karşı bir anlaşma yaptı. Bu davranış üzerine Sultan Mesud Yağbasan'a karşı harekete geçti. Mukavemet edemeyeceğini anlayan Danişmendli hükümdarı Sultan'a itaat gösterdi ve yeğenini desteklemeyeceğine dair ahdidde bulundu. Bu elverişli durumu elde eden Selçuklu Sultan'ı, üçüncü defa Malatya üzerine yürüdü (60).

Sultan Mesud, büyük bir ordu ile şehri muhasara etti ve surlarını tahrip etti. Zülkarneyn'in anası olan Sultan'ın yeğeni, dayanamayacaklarını düşünerek Mesud'un huzuruna çıktı ve oğlu adına ayaklarına kapandı. Fakat Sultan Mesud, bizzat Zülkarneyni'nin gelip itaat etmesini istedi. Gerçekten, Danişmendli beyi huzura gelince Sultan, kendisine tâbi olmak şartıyla, Malatya beyliğini ona bıraktı. Bununla beraber, Danişmendli beyi çocuk yaşta olduğu için hükümeti anası idare ediyor; hatun şehrin

(57) Süryânî Mihael, s.140; Ebu'l Ferec, s.384; O. Turan, Selçuklular..., s.184.

(58) Süryânî Mihael, s.151; O. Turan, Selçuklular..., s.187.

(59) Süryânî Mihael, s.155 vd.; Ebu'l Ferec, s.387; O. Turan, Selçuklular..., s.188.

(60) Süryânî Mihael, s.167; Ebu'l Ferec, s.389; Honigmann, a.g.m. IA., VII, s.237; O. Turan, Selçuklular..., s.189; E. Merçil, a.g.e., s.123; A.K.Özaydın, a.g.m., DGBIT, VIII, s.134; C. Alptekin, a.g.m., DGBIT, VIII, s.241.

yalnız oğluna değil kendisine de ait olduğunu iddia ediyor ve buna delil olarak da Sultan'ın nezdindeki teşebbüsüyle memleketi kendisinin kurtadığını ileri sürüyordu. O, şehrin Müslüman ve Hıristiyan halkını ağır vergilerle sıkıştırıyordu. Etrafında toplanan sefih ve büyücü kadınlar", O'nun hakimiyet elde edeceği ve uzun bir süre hayat süreceği" hakkında kehanette bulunuyorlardı. Bu kahinlerin teşvikleri sonucu, yalnız başına hüküm sürmek ve istediği adamla beraber olmak için kendi oğlunu öldürmeye karar verdi.

Kadının oğluna karşı tertiplemediği suikast planı henüz gerçekleşmeden ortaya çıkınca kadın şehirden kovuldu ve etrafındaki büyücüler yakalanarak idamedildi; malları müsadere edilerek cesetleri ateşe atıldı. Ancak kaçabilenler kurtuldu. Annesinin bu şekilde kaçışından sonra Zulkarneyn, idareyi bizzat ele aldı. Şehir halkının huzur ve emniyetini temin ederek bütün vergilerini hafifletti (61).

Sultan Mesud, Malatya'daki muhasarası sırasında bazı Türklerin Klodya bölgesini yağma etmeleri ve Beyt -Hanış manastırının papazlarını esir etmeleri sonucu ortaya çıkan tatsız durumu derhal telâfi ederek papaz ve serfleri yerlerine iade etti (62). Sultan Mesud Danişmendililerin Sivas kolunu, hemen arkasından da Malatya kolunu teşkil eden damadı Zünnün'u itaat altına aldıktan sonra bütün Danişmendli topraklarında hakimiyet sağlamış oldu. Anlaşıldığı kadarıyla Sultan Mesud, Malatya muhasarası sırasında Hıristiyan halkın gösterdiği sadakat dolayısıyla onlara ve evlatlarına vergi muafiyeti tanıyan bir takım fermanlar da vermiştir (63).

B- DANIŞMENDLİLER'İN SONU ve İKİNCİ KILIÇ ARSLAN'IN MALATYA'YI ELE GEÇİRMESİ

Sultan Mesud öldüğü zaman (1155) oğlu Kılıç Arslan, Elbistan meliki ve babasının veliahtı idi. Sultan Mesud, daha ölmeden önce, Kılıç Arslan'ı sultan ilan ederek kendi eliyle taç giydirmişti. Oğullarından Şehinşah'a Ankara ve Çankırı yörelerini verdiği halde, ortanca oğlu Devlet'e nerenin verildiği bilinmemektedir. Kardeşi Kılıç Arslan'la derhal miras mücadelesine girişen Şehinşah, Sivas Danişmendli hükümdarı Yağısıyartın desteğine karşılık, Kılıç Arslan da yine aynı aileden Kayseri hükümdarı Zünnün ile Malatya

(61) Süryânî Mihael, s.167; Ebu'l Ferec, s.390; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.237; O. Turan, Selçuklular..., s.190; E. Merçil, a.g.e., s.237; C. Alptekin, a.g.m. DGBİT, VIII, s.241 vd.

(62) Süryânî Mihael, s.168.

(63) O.Turan, Selçuklular..., s.190.

hükümdarı Zülkarneyn'in desteklerini sağladı (64) . Fakat Kılıç Arslan'ın karşısındaki ittifak, Bizans İmparatoru Manuel'i, Atabeg Nureddin Mahmud'u ve Malatya meliki Danişmendli Zülkarneyn'i de içine alacak şekilde genişledi (65) . Bu gelişmeler sonucunda Anadolu Selçuklularının Malatya üzerindeki hakimiyetleri de sarsıldı.

Esasen Danişmendli yönetiminin, bahsedildiği üzere tekrar canlandırıldığı Malatya'da yönetici olarak bulunan Zülkarneyn, Ekim 1162'de vefat etmiş ve yerine oğlu Muhammed geçmişti (66) Bunun döneminde, Sivas hükümdarı Danişmendli Yağbasan, Artukluların ülkesinden yüzbin kişilik bir nüfus alıp kendi ülkesine sevk edince Artuklu Kara Arslan, Mardin hükümdarı Necmettin Alp ve Erzen-Bitlis emiri Fahreddin Devlet-şah birleşip Fıratı geçerek Yağbasan üzerine yürüdüler (Mayıs 1164). Bu yürüyüş sırasında Malatya arazisine de girip bölgeyi yağmaladıktan sonra Sivas'a doğru yöneldiler. Bu yüzden çıkan ihtilaf, Atabeg Nureddin'in aracılığı ile giderildi (67) .

Aynı yıl (1164), Erzurum'da hüküm süren İzzeddin Saltuk Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'a kızını vermek ve onun tâbiyetine girmek suretiyle bu sultanın nüfuzundan faydalanmak ve komşularına karşı mevkiini muhafaza etmek istemişti. Ancak bu evlilik bir takım hâdiselere sebep olmuştur. Saltuk'un kızı zengin bir çeyizle Erzurum'dan Malatya'ya gelirken, düğün alayı Danişmendli Yağbasan tarafından basılmış ve Yağbasan, nikahlı gelini yeğeni Zünnün 'a vermiştir. Şeriata göre mevcut nikahın feshi için gelin ilk önce din değiştirmeye zorlanmış ve yeni nikahtan sonra tekrar İslamiyeti kabulü istenmiştir (68) . Bu nedenle Danişmendlilere çok sinirlenen Kılıç Arslan, Danişmendlilerin aleyhine genişleme siyasetini sürdürerek, 1165 yılında Darendede ve Tohma havzasını hakimiyeti altına aldı (69) .

Malatya'da hüküm sürmekte olan Danişmendli Muhammed, sefahete düşkünlüğü ve bir büyücü kadına bağlılığı dolayısıyla halkın nefretini kazanmıştı. 1170 yılında yanındaki kadınla şehri terk etmek mecburiyetinde kalınca yerine diğer kardeşi Ebu'l-Kasım Malatya emiri oldu. Henüz 15 yaşında iken Harput Artuklu emirinin kızı ile evlendirilen Kasım

(64) Runciman, a.g.e. , s.286.

(65) O.Turan, Selçuklular...., s.201; M.Abdulhaluk Çay, **Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul 1984, s.38 vd.

(66) Ebu'l Ferec, s.399; A.H.Çay, a.g.e. , s.41; A.K.Özaydın, a.g.m., DGBİT, VIII, s.135.

(67) Ebu'l Ferec, s.400; O.Turan, Doğu Anadolu...., s.163; Aynı Müel, Selçuklular... s.202; M.H.Yınanç, a.g.m., IA, III, s.473; A.H.Çay, a.g.e. , s.41.

(68) İbnü'l Esir XI, s.257; O. Turan, Selçuklular...., s.201; Aynı Müel., Doğu Anadolu.... s.16 vd.; A.K.Özaydın , a.g.m., DGBİT, VIII, s.135.

(69) O. Turan, Selçuklular...., s.203; M.H. Çay, a.g.e. , s.41.

düğün eğlenceleri sırasında (Mayıs 1172) attan düşerek ölünce yerine, en küçük kardeşi Feridun geçti ve halkın baskısıyla kardeşi Kasımın nişanlısını almak mecburiyetinde kaldı (70). Feridun'un tecrübesizliği nedeniyle, Malatya'yı yönetmesi için Harput (Hısn-ıZiad) beyi olan Hadım Sa'deddin çağrılmıştı.

Malatya emirliğinden kovulan Muhammed türlü maceralardan sonra Sultan Kılıç Arslan'asığınmış Kılıç Arslan da ona Ereğli'yivermişti.

Malatya'da bu karışıklıklar hüküm sürerken Danişmendli Muhammed'in teşviki ile 1171 yılında Malatya'yı ilhak için bir sefer düzenleyen Kılıç Arslan, mezkur Sa'deddin'in araya girmesi sonucunda kuşatmadan vazgeçmiştir. Kılıç Arslan'a mukavemet edemeyeceğini gören Feridun da Atabeg Nureddin Mahmud'a ilticaya mecbur kalmıştır. Feridun'a iyi muamele eden Atabeg Nureddin, Malatya Kılıç Arslan'ın eline geçtiği takdirde ana yolların ve Fırat boylarının tehlikeye düşeceğini tahmin ederek müdahale etmeyi düşünmüştü (71).

Esasen Kılıç Arslan'ın, 1171 yılında vuku bulan bu kuşatmayı kaldırmasının gerçek sebebi pek açık değildir. Bazılarına göre Hadım Sa'deddin'in arabuluculuk çabaları, bazılarına göre ise Atabeg Nureddin'in müdahale ihtimali bu neticeyi doğurmuştur.

Malatya kuşatmasını kaldıran Kılıç Arslan bölgeden onikibin kişiyi sürgün ederek Kayseri'ye götürdü (72). Bunun üzerine Atabeg Nureddin'in öncülüğünde oluşan müttefik kuvvetler Sivas'ı kuşattılar ve Kayseri'ye elçiler göndererek, Malatya'dan sürgün ettiği halkı yerlerine iade etmesini, aldığı şehirleri ve hapiste tuttuğu kardeşinin çocuklarını geri vermesini talep ettiler (73). Kılıç Arslan elçileri uzun süre oyalayarak sonunda sürgün edilen halkı yerlerine iade etmenin haricinde diğer hiç bir maddeyi kabul etmedi. Bu cevap üzerine müttefik birlikler, Kayseri'yi işgal ettiler (74).

(70) İbn Haldun, V/1, s.349, 561; Ebu'l Ferec, s.409 vd.; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.237; E. Merçil, a.g.e., s.259.

(71) O. Turan, Selçuklular..., s.203; Honigmann, a.g.m. IA, VII, s.237; A.H.Çay, a.g.e., s.41 vd.

(72) E. Merçil, a.g.e., s.250; Bazı kaynaklarda otuzbin olarak verilmektedir. Bkz. Honigmann, a.g.m., IA, VII, 237.

(73) C. Alptekin "Musul Atabeyliği" **DGBİT, VII**, İstanbul 1988, s.559.

(74) Bu işgal sırasında müttefikler Şehinşah'ın hapiste tutulan oğullarının teslimi konusunda ısrar edince bir rivayete göre Kılıç Arslan, hapisteki çocuklardan birini öldürüp pişirerek bir tepsi içinde bunlara göndermiş, dilerlerse diğerlerini de bu şekilde gönderebileceğini bildirmişti. Bkz. Süryânî Mihael, s.224; Ebu'l Ferec, s.410; İbn Haldun; V/1, s.349; O. Turan Selçuklular..., s.203; A. H. Çay, a.g.e., s.43.

KılıçArslan'ın Anadolu birliğini sağlamasına engel olan Atabeg Nureddin Mahmud, 1174 yılında ölünce Anadolu Sultan'ının önünde artık engel kalmamıştı. Sultan, derhal harekete geçerek Sivas, Niksar, Komana, Tokat ve Diğer Danişmendli ellerini zaptetti. Kılıç Arslan'ın himayesine giren ve ondan Ereğli'yi alan Malatya'nın eski meliki Muhammed, bir çok macerelar geçirdikten, bir müddet Nureddin tarafından Bîre (Birecik)'de hapiste tutulduktan sonra onun ölümü üzerine gizlice ve kıyafet tebdili ile Malatya'ya girdi. Barsuma Manastırı papazları ve onun şehirdeki dostları kendisine yardım etti. Geceleyin kalede bulunan saraya girerek kardeşi Feridun'u yatağında uyurken öldürüp 15 Şubat 1175'de Malatya Beyliği'ni elde etti. O, hizmetleri dolayısıyla, manastırın vergilerini ilga etti ise de papazlar gönüllü olarak üçyüz dinar ödemeye devam ettiler (75).

KılıçArslan Miryakefalon zaferini kazandıktan ve Bizanslılarla sulh yaptıktan sonra Malatya üzerine yürüyerek şehri kuşattı (76). Bu kuşatma sırasında, Mısır ve Suriye hükümdarı Mahmud'un ölümü ile onun yerine geçen Selahaddin Eyyûbî'ye elçiler gönderip zaferlerini ve Bizansla yaptığı sulhu bildirdi. Sultan, muhasarının uzayabileceği düşüncesiyle burada kendisine taştan köşk, askerlerine de tuğladan barakalar yaptırdı. Malatya'da hüküm süren kıtlık dolayısıyla halk tarafından şehrin teslim edileceğinden korkan Danişmendli emiri Muhammed, Sultandan hayatına dair teminat veren bir ahid-name elde ettikten sonra, Malatya'yı terkedip Harput'a gitti. Böylece dört aylık bir muhasaradan sonra Birinci Teşrin 1178 Çarşamba günü Selçuklular tekrar Malatya'ya girdi. Halk bundan çok memnun olurken Danişmendli hanedanının Malatya kolu da sona erdi (77).

a- Selahaddin Eyûbî'nin Malatya'yı Tehdidî

Atabeg Nureddin Zegni ile KılıçArslan arasındaki rekabet Selahaddin zamanında da devam etti. Bu gerginliğe sebep teşkil eden hâdiselerden birisi de Hısn Keyfa ve

(75) Süryânî Mihael, s.237 vd.; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.237; M.H.Yınanç, a.g.m., IA, VII, s.475; O. Turan, Selçuklular..., s.205, 211; E. Merçil, a.g.e., s.260; A. H. Çay, a.g.e., s.46; A.K.Özaydın a.g.m., DGBİT, VIII, S.138.

(76) C. Alptekin, a.g.m. DGBİT, VIII, s.254.

(77) Süryânî Mihael, s.251 vd.; Ebu'l Ferec, s.424; O. Turan, Selçuklular..., s.211; A. H. Çay, a.g.e., s.46; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.237; Refet Yınanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s.2; E. Merçil, a.g.e., s.260, 307; N.Ardıçoğlu, Harput Tarihi, s.46; Bosworth, a.g.e., s.310; C. Alptekin, a.g.m., DGBİT, VIII, s.254; İbn Kemal, *Tevârih-i Al-i Osman, II* (Nşr. Ş. Turan) Ankara 1983, s.73; Ramazan Şeşen, Selahattin Eyyubî ve Devlet, s.74; Mustafa Kuşcuoğlu, *Evlîya Çelebi'den Malatya*, İstanbul 1968, s.9 vd.

Diyarbakır Artuklu hükümdarı Nureddin Muhammed'in evli bulunduğu KılıçArslan'ın kızına reva gördüğü ilgisizlik ve kötü muamele idi (78) . Kılıç Arslan, Artuklu emiri Nureddin'e kızını verirken Malatya civarında bulunan Hanzit bölgesinin bir kısım yerlerini de çeyiz olarak vermişti. Nureddin'in bir muganniye aşık olup Sultan'ın kızına kötü muamelede bulunması neticesinde Kılıç Arslan bu hudut kalelerini geri almak için teşebbüse geçmiş ve Artuklu hükümdarı da Selahaddin Eyyûbî 'ye sığınarak yardımını istemişti. Elçiler aracılığı ile yapılan görüşmelerde bir gelişme sağlanamaması üzerine, Selahaddin Eyyûbî , Malatya'yı alma tehdidinde bulundu, 1180. Durumun ciddiyetini gören ve Selahaddin'in Doğu Anadolu'da yayılma eğiliminde olduğunu bilen KılıçArslan, veziri İhtiyaruddin Hasan'ı elçilik göreviyle göndererek münasip şartlarda barış yapılmasını sağladı (79) . Bu barıştan sonra KılıçArslan, Malatya şehrin surlarını yeniden inşa ettirdi (80) .

b- Malatya'da II. Kılıç Arslan ve Süryânî Mihael Görüşmeleri

KılıçArslan, Malatya'ya gelişinde burada bulunan Süryânî patriği Mihael ile dostluk kurmuş ve görüşmelerde bulunmuştur. 1181 yılında Malatya'da bir ay süre ile ikamet eden Sultan, alim ve filozoflardan teşekkül eden meclisine Süryânî patriği Mihael'i de çağırarak ona, oldukça değer vererek dostane bir şekilde karşılamıştır. Huzuruna davet için yanındaki emirlerle gönderdiği samimi mektubunun yansısı bir çok değerli hediyeler de göndermişti (81) . Ertesi sene Malatya'ya gelişinde, tekrar huzuruna davet ettiği Mihael'i dostane bir şekilde bizzat karşılamış, İslamî ananeye ters düşmesine rağmen onu, elinde İncil ve haç olarak kabul etmiştir. Sultan, patriğin el öpmesine müsaade etmeden kendisini kucaklamış, onunla Kitab-ı Makaddes ve dîni meseleler üzerine görüşmüştü. Sultan ona dini mesele hakkında bir çok sorular sormuş ve kendisini ilgiyle izlemiştir. Mihael'in dîni sohbetlerinde sultanın çok duygulandığı hatta bazı yerlerinde gözlerinin yaşardığı müşahade edilmiştir. Bu karşılaşma ve görüşmeden çok memnun kalan Hıristiyanlar kiliseye giderek, Sultan ve milleti için dua etmişlerdir. Kılıç Arslan, patriğe bir çok hediyelerden başka, Bar Sauma (Bar Suma veya Bar- Savma) Manastır'ın vergiden muaf

(78) İbn Haldun, V, s.351.

(79) İbnü'l Esir, XI, s.371; Süryânî Mihael, s.261; O.Turan, Selçuklular..., s.212; R. Şeşen, a.g.e. , s.75; C. Alptekin, a.g.m., DGBİT, VII, s.168.

(80) Süryânî Mihael, s.261, Ebu'l Ferac, s.426; Honigmann, a.g.m., IA, VII, S.237.

(81) C.Alptekin, a.g.m., DGBİT, VII, s.212.

tuttuğuna dair bir ferman vermiştir. Yine Mihael'e yazdığı bir mektupta fütuhatlan ve zaferlerine aid verdiği malumatta, Rumlar'dan yetmişiki kaleyi aldığını bildirmiştir (82).

c- Malatya Yöresinde Türkmenlerin Çıkardığı Karışıklık

XII. yüzyılın son çeyreğinde Anadolu ve Suriye, doğudan gelen büyük çapta bir Türkmen muhaceretine sahne oldu. Sultan Sancar'ın Karahitay ve Oğuzlara mağlubiyetinden sonra Türkistan'dan garbe doğru büyük kitleler halinde tedrici bir muhaceret başlamış ve bu büyük muhaceret sebebiyle Anadolu'da bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Yarı müstakil durumda ve çadır hayatı yaşayan bu gruplar, kışın Suriye'ye, yazın kuzeye göçerlerken geçtikleri bölgelerde bazı şikayetler sözkonusu oluyordu. Bu göçler ve karışıklıklar dolayısıyla Anadolu'da çok insan öldüğü gibi bir çok yerleşim yeri de harap oldu ve ticaret yolları çalışamaz hale geldi.

Bu Türkmenlerden bir grup Malatya havâlisini de işgal ederek Klodya (Klodia =Klavdiya= Kaluziye) bölgesindeki Ambron köyünde ikiyüz Süryânîyi öldürmüşlerdir. Malatya civarında KılıçArslan tarafından takibe uğrayan bu Türkmen grupları ile şiddetli savaşlar yapılarak çok kan dökülmüştür. Ancak, bu Türkmenler daha sonra Kilikyaya doğru kayarak Ermenilerin'intopraklarına girmişlerdir (83).

Başlarında Rüstem adında bir Türkmen beyinin bulunduğu bu grupların çevrede icra ettikleri talan dolayısıyla Malatya'da müthiş bir kıtlık baş göstermiş ve insanlar çocuklarını köle olarak satar duruma gelmişlerdir. Bu sıralar Malatya'da buğdayın bir kufiz (yük)'i onbeş sultanî dinara çıktığı ifade edilmektedir (84).

ç- II. Kılıç Arslan'ın Ölümünden Sonra Malatya

KılıçArslan uzun ve zahmetli bir mücadele hayatından sonra artık ihtiyarlamış ve seferlere çıkamaz olmuştu. Onun bu durumunu gören oğulları arasında veliahdlık ve saltanat mücadelesi başgösterdi. Kök-Türkler'de, Karahanlılarda ve Büyük Selçuklularda olduğu gibi, KılıçArslan da ülkesini hânedan azaları arasında taksim etti. Bu eski Türk feodal devlet ananesine göre, henüz kendisi hayatta iken on bir oğlu arasında yaptığı

(82) Süryânî Mihael, s.264; O. Turan, Selçuklular..., s.214.

(83) Ebu'l Ferec, s.440; Honigmann, IA, VII, s.237; O.Turan, Selçuklular..., s.216.

(84) O. Turan, Doğu Anadolu..., s.175.

taksimât sonucunda; Muizzeddin Kayserşah'a Malatya, Kutbeddin Melikşah'a Sivas ve Aksaray, Rükneddin Süleyman Şah'a Tokat, Nureddin Sultan Şah'a Kayseri, Muğiseddin Tuğrulşah'a Elbistan, Muhyiddin Mesud'a Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Eskişehir, Gıyaseddin Keyhusrev'e Uluborlu ve Kütahya, Nasruddin Berkıyaruk Şah'a Niksar ve Koyulhisar, Nizameddin Argunşah'a Amasya, Arslanşah'a Niğde ve Sancarşah'a güney uçlar bölgesi düştü. 1186 (85).

Konya'da babasına tahakküm ederek Orta Anadolu'da hakimiyetini kurmaya çalışan Melikşah, Malatya'da melik olarak bulunan kardeşi Muizzeddin Kayserşah'ı sıkıştırma- başlatınca O da 1191'de, Kudüs'te bulunan Selahaddin Eyyûbî'nin yanına sığınmış, kardeşinin babasına tahakküm ederek memleketini elinden almak istediğini şikâyet ederek yardım istemişti (86).

Selahaddin Eyyûbî Muizzeddin Kayserşah'a çok itibar ve iltifat göstermiş hatta kardeşi Melik Adil'in kızı ile evlendirmişti. Selahaddin Eyyûbî, Kılıç Arslan'ın oğulları arasındaki ihtilafı halletmesi için Kazasker Şemseddin b. el-Ferraş'ı Kayserşah'la beraber Anadolu'ya gönderdi. Şemseddin'in görevi, Selahaddin Eyyûbî adına Anadolu'da Kılıç Arslan'ın oğulları arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde hakemlik yapmaktır. Şemseddin el-Ferraş bir süre Anadolu'da kaldıktan sonra memleketine dönmek üzere iken Malatya'da vefat etmiştir. Kayser Şah, Selahaddin Eyyûbî'nin yeni Selçuklu Sultanı Melikşah'a yazdığı bir mektup sayesinde, 1191 yılı Kasım-Aralık aylarında Malatya'ya dönebilmiştir (87).

Kayserşah, Eyyûbî hükümdarı Melik Adil'e dayanarak bir müddet Malatya'da istiklalini sürdürmeye devam etti; fakat Anadolu'da Türk birliğini kurma siyaseti takibeden II. Süleymanşah Doğu Anadolu'ya doğru genişlemeye başladı. İşlerini yoluna koyduktan sonra Haziran 1200 yılında Malatya meliki olan Muizzeddin Kayserşah üzerine yürüyerek şehri kuşattı ve teslim aldı (88). II. Süleymanşah'ın karşısında mukavemet

(85) Aksaraylı, s.30; İbn Bîbî, *Terâîh-i Al-i Selçuk* (Nşr. M.TH. Houtma), Leiden 1902; s.7, 11; İbn Haldun, V, s.352; Ebu'l Ferec, s.450; O.Turan, *Selçuklular....*, s.217; C. Alptekin a.g.m., DGBİT, VIII, s.257; Honigmann, a.g.m., IA,VII, s.237; İbnü'l-Esir, XII, s.82'de Kılıç Arslan'ın Amasya'yı yeğenine verdiği kaydedilmiştir.

(86) İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l- Aîîyye fî Umûri'l-Aîîyye*, (Nşr. A.S. Erzi), Ankara 1956 (TTK. Faksimile), s.41 vd.

(87) İbnü'l Esir, XII, s.74; İbn Kesir, XII, s.352; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.237; O. Turan, *Selçuklular....*, s.227, 243; R. Şeşen, a.g.e., s.76, 167.

(88) O. Turan, *Selçuklular....*, s.251; N.Arduçoğlu, *Harput....*, s.48; C.Alptekin, a.g.m., DGBİT, VIII, s.260.

edemiyen Kayserşah ise, Malatya'dan ayrılarak kayınpederi Melik Adil'in yanına gitti. Melik Adil, onun bir süre Urfâda ikamet etmesini sağlayarak uygun bir hayat temin etti (89). Süleymanşah hakimiyeti altına aldığı Malatya'yı kendi kardeşi Melik Muizeddin Tuğrulşah'a verdi; fakat bir müddet sonra (1202), Saltuk-ili fethedilince Süleymanşah kardeşi Tuğrulşah'ı Malatya'ya mukabil Erzurum'a gönderdi (90). Süleyman Şah, Selçuklularda ilk kez merkezîyetçi idareyi tesis etmiş olup kazandığı şanlı zaferlerden sonra ikinci Gürcü seferine giderken Konya-Malatya arasında 1204 yılında yakalandığı şiddetli bir bağırsak hastalığı neticesinde vefat edince yerine kardeşi Gıyaseddin Selçuklu tahtına geçti (91).

C. ALAADDİN KEYKUBAD DÖNEMİNDE MALATYA

Gıyaseddin Keyhusrev 1205 yılı Şubat ayında ikinci kez tahta çıktığı zaman, büyük oğlu İzzedin Keykavus'u Malatya'ya melik olarak tayin etti. Çok sevdiği hocası Mecdeddin İshak'ı da İzzedin'le beraber Malatya'ya gönderdi (92). Gıyaseddin Keyhusrev döneminde Selçuklu ülkesinde merkezîyetçi bir idare kurularak devletin feodal taksiminden vazgeçilmiştir. Her ne kadar melikler, tayin edildikleri şehirlere kendi maiyetleri ile beraber gitmekteydilerse de, merkezin muvafakatı dışında kendi adlarına para basamıyor ve hutbe okutamıyorlardı (93).

Gıyaseddin Keyhusrev'in ikinci kez saltanata geçmesi sırasında daha önce Malatya'dan kaçarak Melik Adil'e sığınan ve onun himayesinde Urfâda ikamet eden

---

(89) İbnü'l Esir, XII, s.170; Ebu'l Ferec, s.474; Honigmann, , a.g.m., IA, VII, s.237; E. Merçil, a.g.e., s.132;

Süleyman Şah, Malatya'yı aldıktan sonra burada yaşayan Malatyalı Muhammed bin Gazîye "Revzatü'l-Ukûl" adında terbiyevî bir eser yazdırmıştır. Bu zat Selçuklu hizmetinde vezirlik de yapmıştır. Bkz. O. Turan, Selçuklular..., s.241; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1972, s.24.

(90) İbn Haldun, V, s.354; Ahmet Ateş, "XII-XIII. asırda Anadolu'da Farsça Eserler", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, s.104-106; O.Turan, Selçuklular..., s.253'de bundan sonra orada Selçukluların yeni bir hanedanının hakimiyetinin başlamış olduğu ifade edilmektedir.

(91) Aksarâyî, s.128; O. Turan, Selçuklular..., s.262; C. Alptekin, a.g.m., DGBİT, VIII, s.263.

(92) C.Alptekin, a.g.m., DGBİT, VIII, S.266.

(93) İbn Bîbî, el-Evâmir, s.93; Aynı Müell., Tevârih, s.77-79; O. Turan, Selçuklular..., s.275 vd.

Muizzeddin Kayserşah geri dönüp tekrar Malatya'da melik olmak istediye de, Gıyaseddin bunu kabul etmedi ve kendisine verdiği hediyelerle onu tekrar Urfa'ya gönderdi (94).

a- Malatya Meliki İzzeddin Keykavus'un Cülûsu ve Keykubat'ın Malatya'da Hapsi

İzzeddin Keykavus, babası Gıyaseddin Keyhusrev'in ikinci saltanatı süresince altı yıl Malatya'da melik olarak bulunmuştur . Bu tarihte meliklerin muhtariyeti bahis mevzuu olmadığından buradaki icraatı hakkında fazla malumat mevcut değildir. Babasının, Alaşehir seferinde şehid olması üzerine Konya'da toplanan devlet erkamı Maraş meliki Nusretuddin'in tavsiyesi üzerine en büyük şehzade olan Malatya meliki İzzeddin Keykavus üzerine karar kıldılar. Derhal Malatya'dan Kayseri'ye çağrılan İzzeddin Keykavus, burada 21 Temmuz 1211'de sultan ilan edildi. Fakat yeni Sultan hentüz Kayseri'de kabul merasimleri ile meşgul olduğu bir sırada, Tokat meliki olan kardeşi Alaaddin Keykubat ve Erzurum meliki olan amcası Muğiseddin Tuğrulşah'ın baskınına uğradı. Bin bir güçlkle atlatılan bu Kayseri tehlikesinden sonra Konya'ya ulaşan sultan orada tekrar saltanat şenlikleri düzenletmiş, babasının ve kendisinin çok sevdiği hocası Mecdeddin İshak'ı halifeye göndererek saltanatını tasdik ettirmişti (95).

Devlet işlerini ve haricî münasebetleri yoluna koyan İzzeddin Keykavus, kendisiyle saltanat mücadelesine girişip sonra Ankara'ya sığınan kardeşi Alaaddin Keykubat'ı sıkı bir muhasaraya alarak (96) teslim zorladı. Ankara'da teslim olan Alaaddin, buradan alınıp, Seyfeddin Ay-aba nezaretinde Malatya yakında bulunan Masara (veya Minşar) kalesine nakledilerek burada hapsedildi (97). Bazı rivayetlere göre İzzettin Keykavus kardeşini öldürmek istemiş fakat, hocası Mecdeddin İshak buna mani olmuştur, 1213. Alaaddin

(94) İbnü'l Esir, XII, s.170; İbn Haldun, V, s.356; O. Turan, Selçuklular...., s.276; Ebu'l Ferec, s.86'da Kayserşah "Rukneddin Süleyman Şah ve Gıyaseddin Keyhüsrev'in Konya'da devam eden mücadelelerinde İzzeddin Keykavus'un yanında mücadeleye iştirak" ettiği ifade edilmektedir.

(95) İbn Bîbî, el-Evâmir, s.113; Aynı Müel, Tevârih, 98-101; O. Turan, Selçuklular...., s.294-298; Salim Koca "İzzettin Keykavus ve Alaaddin Keykubat Arasında Geçen Otorite Mücadelesi", **Befteten**, LIV (211), s.936; E. Merçil, a.g.e., s.136.

(96) İbn Bîbî, el-Evâmir, s.133 vd; C. Alptekin, a.g.m., DGBİT, VIII, S.275.

(97) İ.Kafesoğlu, a.g.e., s.65; C. Alptekin, a.g.m., DGBİT, VIII, s.375.

Keykubat burada bir süre kaldıktan sonra bir ara yine bu çevrede olan Gazirpert (Gezerpert) kalesine nakledilmiştir (98).

İzzeddin Keykavus'un 1218 yılında çıktığı Halep seferine, Malatya emiri de bir çok asker ve savaş teçhizatıyla katılmıştır, ancak çok muhteşem hazırlıklarla Halep seferine çıkan Sultan, uğradığı bazı ihanetler sebebiyle fazla büyük bir başarı elde edemedi; hatta aldığı kaleler de düştü (99). Yenilgiye alışık olmayan Sultan, bu durum karşısında çok sinirlenmiş ve rûhî perişanlığa düşmüştü. Sultan, Melik Adil'in ölümünden yararlanarak ve bazı Kürt emirlerinin teşvikine uyarak yeni bir ordu hazırladı ve Malatya'ya ulaştı. Fakat burada yakalandığı şiddetli bir hastalık hareketine mani oldu. Gerçekten; mağlubiyet, hiyanete uğrama düşüncesi ve nihayet bir kısım begleri yakarak öldürmesi gibi üzüntüler onun ızdırabını arttırmıştı. Tutulduğu veremin şiddetle ilerlemesi karşısında, tabibler tedaviden aciz kalmış; Fırat suyunun iyi geleceği ümidiyle Malatya yakınındaki Viranşehir'e nakledilmiş; fakat sonunda bu hastalıktan kurtulamıyarak 1200 yılı başlarında ölmüştür (100).

b- Alaaddin Keykubad'ın Tahta Geçtiği Sıralarda Malatya

İzzeddin Keykavus'un, hastalığı sırasında Alaaddin'in tahta geçirilmesini vasiyet ettiği rivayet olunmuştur. Sultanın ölümünü bir müddet gizli tutan devlet adamları taht mücadelesinde İzzeddin Keykavus tarafında buldukları, Alaaddin Keykubat'ı mağlup ve hapis etmede rol oynadıkları için onun da ağabeyi gibi şiddetli davranacağı endişesiyle tereddüd içinde bulunuyorlardı. Buna rağmen büyük devlet adamları bir araya gelerek, uzun uzadıya görüştüler ve Alaaddin Keykubad'ın liyakatına karar verdiler. Bu karardan sonra beylerbegi Seyfeddin Ay-aba "Alaaddin'i Ankara'dan alarak, Malatya'daki hapsedildiği kaleye kendisi götürdüğü ve bunun kendi aleyhine bir kin yaratacağı için,

(98) Aksarâyî, a.g.e., s.33; Ebu'l Ferac, s.491; O. Turan, Selçuklular..., s.301, 326; İbn Bibî, el-Evâmir, s.204; Aynı Müel., Tevarih, s.121; S. Koca, a.g.m., Belliten, LIV (211), s.942 vd.; İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.4; E. Merçil, a.g.e., s.137.

İzzeddin Keykavus döneminde Sinop'ta bitirilen 1215 Haziran-Temmuz tarihli bir kitabeğe göre İzzeddin Keykavus Malatya'ya Hüsameddin Yusuf adında bir emir tayin etmiştir. Bkz. İbn Bibî, Tevarih, s.106; O. Turan, Selçuklular..., s.301, nu. 87.

(99) İbn Bibî, Tevarih, s.170; Aynı Müel., el-Evâmir, s.185; İbn Haldun, V, s.358.

(100) İbnü'l Esir, XII, s.312; en-Nücüm, VI, s.223; İbnî Bibî, Tevahir, s.183; Aynı Müel., el-Evâmir, s.198; Ebu'l Ferac, s.5; O. Turan, Selçuklular..., s.217-319; İ. Kafesoğlu, Selçuklular, s.65; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.238; E. Merçil, a.g.e., s.139.

Keykubad'a mtjde haberini vermek ve bu sayede eman almak üzere bu vazifenin de kendisine tevdi' edilmesini istedi. Yanına, Sultan'ın öldüğünü gösteren yüzüğünü ve destarçesini (mendilini) alarak bir kaç memur ile birlikte Malatya'ya hareket etti. Beylerbeyi Seyfettin ve süvarileri, Malatya'dan kaleye (101) doğru ilerlerken, ikinci namazını kılmış bulunan Alaaddin bu süvarilerin süratle gelmekte olduğunu görtuce korkuya ve kapıldı; öldürüleceği endişesine düştü. Sultan İzzeddin genç ve dinç olduğu için onun ölümü hiç kimsenin aklına gelmiyordu. Kalemın Muhafız kumandanı kapıya koşup Seyfeddin Ay-aba'ya geliş sebebini sorunca, O da, Sultanın öldüğünü söyledi ve siyaha boyanmış yüzük ve mendilini de delil olarak gösterdi. Kılıcını bırakarak kale muhafızıyla içeri giren Ay-aba, Alaaddin'in huzuruna çıktı. Bu durumda hakikat anlaşıldı ve Alaaddin derhal ata binip Sivas'a doğru hareket etti (102).

Aladdin Keykubad'ın tahta geçtiğini öğrenen Halife, Şeyh Şehabeddin Ömer bin Muhammed Sühreverdî'yi göndererek yeni sultana hil'at, menşur ve sair hakimiyet alametleri tevdi etti. Sühreverdî, Konya'dan Bağdat'a dönerken Malatya'ya kadar Selçuklu begleri refakatında getirilerek buradan uğurlandı. Sühreverdî henüz Malatya'da iken Bağdat'tan buraya gelmiş bulunan mutasavvıf Necmeddin Razi (Dâye) ile karşılaştı. Sühreverdî, yazdığı bir mektupla bu şeyhi, Alaaddin Keykubad'a gönderdi (103).

Bütün yurttta yoğun bir imar faaliyeti başlatan Alaaddin Keykubad Malatya'nın kale ve surlarını da tahkim ettirmiştir (104). Memleket işleriyle meşgul olan Sultan, Kayseri'de bulunduğu bir sırada Malatya beglerinden aldığı bir haberde, Muhyiddin ibn el-Cevzî'nin, halifenin elçisi olarak gelmekte olduğunu öğrendi. Böyle kısa zaman içinde halifenin sultana ikinci kez elçi göndermesi mutlaka önemli bir sebebe dayanmaktaydı. Neticede bu ziyaretin, yaklaşmakta olan Moğol tehlikesiyle alakalı olduğu anlaşıldı. Halife, Harizm ülkesine giren Moğollar'dan endişe duymaya başlayarak, Selçuklu Sultanı'ndan yardım

(101) Ankara'da yakalandıktan sonra Masara Kalesi'nde hapsedilen Alaaddin, bir süre sonra Gezirpert Kalesi'ne nakledilmiştir. Ancak tahta geçmesinin arefesinde Gezirpert Kalesinde mi bulunduğu yoksa tekrar Masara Kalesi'ne mi nakledildiği konusu çok açık değildir. Hatta bazı kaynaklarda İzzeddin Keykavus, henüz hayatta iken O'nu hapisten çıkararak O'nun için halktan bîat aldığı rivayeti de mevcuttur. Bkz. İbnü'l Esir, XII, s.313; Ebu'l Ferec, s.505.

(102) İbn Bibî, el-Evâmir, s.234; Aynı Muef., Tevarih, s.189; Ebu'l Ferec, s.505; O. Turan, Selçuklular..., s.326 vd.

(103) İbn Bibî, Tevarih, s.226 vd.; O. Turan, Selçuklular..., s.330,392.

Bahaaddin Veled'in de aynı yıllarda henüz küçük yaşta olan oğlu Celaladdin ile Anadolu'ya gelirken Malatya'ya uğradığı ve burada bir süre kaldıktan sonra Erzincan'a geçtiği bilinmektedir. Bkz. Osman Turan, Doğu Anadolu, s.75.

(104) O.Turan, Selçuklular...,s.333.

istemekteydi. Halifenin ikibin asker isteğine karşılık Selçuklu Sultanı beşbin asker hazırlayarak Malatya subaşı Bahaeddin Kutlucan'ın kumandanlığında Bağdat'a doğru gönderdi. Fakat, Erbil'e ulaşan bu birlik, Hanzm'e saldırdıktan sonra Moğolların geri çekilmeleri üzerine tekrar, Malatya'ya dönmüştür (105). Bütün bu faaliyetler, artık Malatya'nın bir Sivas, bir Kayseri gibi Anadolu Selçuklularının Konya'dan sonra en önemli bir merkezi haline geldiğini gösterir.

1226 yılında, Diyarbakır Artuklu hükümdarı Melik Mesud'un Selçuklu tâbiyetinden çıkması, Moğollardan kaçan Hanzmşah ile ittifak yapması ve rakip Eyyûbî kardeşlerden kendisine uzak bulunan Melik Kamilin tâbiyetini kabul etmesi, Selçuklu Sultanı'nın bölgeye sefer yapmasını gerekli kıldı. Bu sefere Melik Eşref de, Sultanın yanında katılmaya söz veriyordu. Bu gelişmeler üzerine Melik Eşref'in de teşvikleriyle Selçuklu Sultanı, subaşılarına fermanlar göndererek ve askerleri ile hazırlanıp "Darur-Rıfat" Malatya'ya hareket ederek orada beklemelerini emretti. Malatya'da toplanan bu ordu ile Fırat boylarında bir kaç koldan fuhuta girişti. Selçuklular, Şamlıları müthiş bir şekilde bozguna uğrattılar (106).

Bu savaşta Malatya subaşı Eseddin Ayaz da, beşbin kişilik bir birliğin başında bulunarak Ağustos 1226'da Çemişkezek, Kahta ve Adıyaman gibi Malatya havâlisinde bulunan kaleleri Selçuklu ülkesine kattı (107).

c- Malatya'da Alaaddin Keykubad'ın Düğünü

Hanzmşah'ın Selçuklu hudutlarına gelmesi ve arkasında da Moğol tehlikesinin onu takip edeceğini gören basiretli Sultan, Artuklularla ve Eyyûbîlerle derhal iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Alaaddin Keykubad, bu dostluk münasebetlerinin kuvvetlenmesi için, Melik Eşref'in hemşiresi ile evlenmeyi de faydalı sayıyordu. Bu konudaki düşüncelerini açtığı Hokkabazoğlu Seyfeddin'i Eyyûbîler'e gönderdi. Fakat Hokkabazoğlu, henüz Malatya'da iken vefat edince onun yerine Çeşnigir Şemseddin Altun-aba görevlendirildi

(105) İbn Bibî, el-Evâmir, s.260-268; O. Turan, Selçuklular..., s.334.

(106) C. Alptekin, a.g.m., DGBİT, VIII, s.286; E. Mercil, a.g.e., s.142.

(107) İbn Bibî, Tevarih, s.281; O. Turan, Selçuklular..., s.348; C. Alptekin, a.g.m., DGBİT, VIII, s.286.

Yakubî Mezhebine mensup Süryânî asıllı Ebu'l Ferec, Bar Hebraeus bu yılda Malatya'da dünyaya gelmiştir. Bkz. Ebu'l Ferec, I, s.42.

(108) . Altun-aba, Malatya'ya vardı ve bekletilen hediyeleri alarak yoluna devam etti. Şam'daki görüşmelerini dostane bir şekilde geçmesi ve Gaziye Hatun'un Sultan'a verilmesinin uygun bulunması neticesinde nikah kıyıldı ve çeyiz hazırlığı stüresince Şemseddin Ay-aba'nın da Şam'da beklemesi rica edildi. Elçi bir mektupla durumu Selçuklu Sultanına arzederken, Eyyübî hükümdarlarını taziz etmek maksadıyla Sultan'ın Maltaya'ya kadar gelmesini ve burada gerdeğe girmesini ifade etti. Bu fikri çok beğenen Alaaddin Keykubad , bütün devlet erkani ile Malatya'ya vardığında, gelin de bir kaç gün önce Şam emirleri ile birlikte Malatya'ya ulaşmıştı. Fakat, Sultan Malatya'ya gelirken ⁽¹⁰⁹⁾ boynunda çıkan bir çiban ile ağır hasta olmuştu. Onun tedavisi için, Fahreddin Muhammed Câcermî, Bedreddin Cerîfî, Musullu İzzeddin b. Hubel, Takıyuddin Tabip ve Seyfuddevle Nasrani (Hıristiyan) gibi devrin en meşhur doktorları tedavide acz gösteriyor; çibana neşter vurmaya tehlikeli görüyor ve kendiliğinden deşilmesini bekliyorlardı. Bu durum, Sultan ile birlikte Selçuklu ve Eyyübî emirlerini ve bütün halkı huzursuz kılıyordu. Sultan, bir gün Fahreddin Ayaz'a Cerrah Vasıl çağırmasını emretti. Vasıl çibanın olgunlaştığını görünce neşteri vurdu. Suratle rahatlayan Sultan, bu tabibe büyük ihsanlarda bulundu. Bir hafta sonra da şehir süslendi ve düğün şenlikleri başladı. Anadolu, Şam, Mısır Musulçalgıcıları ve oyuncularını düğüne revnak veriyor; onların ince sanat ve oyunları ile herkes eğleniyordu ⁽¹¹⁰⁾ . Selçukluların tâbi bulunan Harput Artuklu hükümdarı da Sultanın sağdıcı idi. Bir haftalık düğün, büyük bir ihtişam içinde nihayet bulunca, Alaaddin Keykubad umumi bir ziyafet verdi. Bu ziyafette Eyyübî emirlerinin yanlarına oturarak, hastalığı dolayısıyla, özürlerini, bildirdi. Neşe ile yemek yenirken şiirler okundu ve o gece gerdek vaki oldu. Ertesi gün Sultan, Şam emirlerini, lütuf ve ihsanlara boğup hududa kadar Selçuklu begleri refakatinde yolcu ederken kendisi de Kayseri'ye hareket etti ⁽¹¹¹⁾

ç- Malatya'da Moğol Tehlikesinin Belirilmesi

Celaleddin Harizmşah'ın, ölçsüz hareketleri yüzünden, ortadan kaldırılması, Selçukluların doğrudan doğruya Moğollarla sınırdaş bir duruma getirdi. 1231 yılında

(108) İbn Bibî, Tevarih, s.308.

(109) İbn Bibî, el-Evâmir, s.296.

(110) İbn Bibî, el-Evâmir, s.298.

(111) İbn Bibî, Tevarih, s. 310 vd.; O.Turan, Selçuklular..., s.350 vd.; N. Ardıçoğlu, Harput..., s.53; M.Z. Apaydın, **Samsat Tarihi**, Ankara 1973, s.53, 61.

Harizmleri takiben Doğu Anadolu'ya ulaşan Moğolların bir kolu Harput'a kadar geldiler. Gerek Eyyübî ler ve gerek Artuklular onlara karşı koyamamışlardı. Burada da durmayan Moğollar, Malatya istikametinde ilerlemelerine devam ederek Hanzit'e ulaştılar. Buradan Fıratı geçen Moğollar, uğradıkları her yeri tahrip ediyorlardı. Bu haber üzerine bütün Malatya halkı korkup şehirden kaçmıştı, ancak bu birlik Malatya'ya giremiyerek geri dönmüştü (112).

d- Selçuklu - Eyyübî Mücadelesi ve Malatya .

Alaaddin Keykubad'ın 1232'de Eyyübî lir'ce ihmal edilen Ahlat'ı alması ve Anadolu birliğini kurma yolunda Eyyübî lerin aleyhine genişleme temayülü göstermesi, başta Melik Eşref olmak üzere bütün Eyyübî lerle aralarının açılmasına ve Malatya'nın güneyindeki Derbend civarında iki ordunun karşı karşıya gelmesine sebep oldu (113). Güneyde bir netice alamayan Eyyübî ordusu, Selçuklu ülkesine yapmayı planladığı seferini Derbend yerine Urfa üzerinden dolaşarak çizdiği bir kavisle Harput üzerinden yapmayı kararlaştırdı.

Bu gelişme sonucunda Alaaddin Keykubad, Malatya'ya çekilerek Derbendleri muhafazaya memur ettiği askerleri Harput'a gönderdi. Fırat üzerine köprüler kurularak karşıya geçen Selçuklu orduları Harput'a varınca Eyyübî ordusu da Harput'a varmak üzere idi. Göl civarında vuku bulan muharebede Eyyübî ordusu bozguna uğradı. Bir kısmı esir edildi ve kalanlar da Harput kalesine çekilerek yeniden müdafaaya başladı. Malatya'da iken bu galibiyet haberini alan Alaaddin Keykubad, Harput'a giderek 24 gün süre ile kaleyi muhasara etti. Sonunda 20 Ağustos 1234'de Harput'u çevredeki yedi kale ile birlikte teslim aldı (114).

Kışı Antalya ve Alâiye kışlağında geçiren Sultan, ertesi sene tekrar ordusunu toplayarak devlet erkani ile birlikte Malatya'ya hareket etti. Böylece Eyyübî'lere karşı seferin ikinci safhası başlıyordu. Sultan Malatya'da bekleyerek, Kemaleddin Kamyar

(112) Ebu'l Ferac, s. 530; O. Turan, Selçuklular..., s.375; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.238; I. Kafesoğlu, a.g.e, s.67.

(113) E. Merçil, a.g.e, s.147.

(114) Ebu'l Ferac, s.534; O. Turan, Selçuklular..., s.380-381; I.Sunguroğlu, a.g.e, s.106. Bu kuşatma sırasında İbn Bibî'nin annesi Müneccime Bibi, Alaaddin Keykubad'ın kaleyi fethedeceği kehanetinde bulunmuş ve kehanetinde isabet ettiğinden dolayı kocasına yüksek bir devlet müriyeti verilmiştir. Bkz.N. Ardıçoğlu, a.g.e, s.56.

kumandasındaki ordusunu Urfa, Harran, Suruç, Rakka, Siverek ve Amid şehirlerinin fethine memur etti. Siverek Rakka ve Harran kolaylıkla fethedildi ve teslim alınan kalelerin anahtarları Malatya'da bulunan Sultan'a sunuldu. Urfamuharasasının uzaması ve kış mevsiminin de yaklaşması üzerine Sultan, Malatya'dan Kayseri'ye döndü (115). Hayatı boyunca zaferden zafere koşan ve siyâsî dehası sayesinde ülkesini Moğol tecavüzünden koruyan, yaptıklarının haricinde daha bir çok işler yapmaya hazırlanan Sultan, onyedibuçuk yıllık bir iktidardan sonra, yediği bir kuş eti ile zehirlenerek Haziran 1237 yılında hayata veda etti (116).

Ç-HARİZMLİLERİN MALATYA VE CİVARINI YAĞMALAMALARI

Alaaddin Keykubad'ın yerine geçen oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'in tecrübesizliği ve veziri Sa'deddin'in de tahrikleri sonucunda Harizm beyleriyle yeni Sultan'ın aras açılmıştı (117). Neticede Keyhüsrev Harizmlilerin reisi durumunda olan Kayır Han'ı yakalatarak Zamantı (Pınarbaşı) kalesinde zindana attırdı. Çok geçmeden Kayır Han bu, ağır zindan hayatına ve zincir altında yaşamaya dayanamayarak öldü, 1237 (118).

Kayır Han'ın başına gelenlerden sonra, Selçuklu yönetiminin kendi aleyhlerine başka tertiplere girişeceğinden endişe eden diğer bütün Harizm begleri ve askerleri bu hâdiseyi öğrenince, hep birlikte Selçuklu hizmetini terk edip Kayseri'den uzaklaştılar. Masara (Minşar) veya Arapgir yolunda Fırat Nehri'ni geçtiler; yol üzerindeki bütün merkezleri yağma ettiler.

Bu durumda telaşa düşen Selçuklu hükümeti, Kemaleddin Kamyar'ı merkez ordusunun kumandanlığına tayin edip, Harizmilileri geri döndürmek maksadıyla gönderdi. Kemaleddin Kamyar Malatya'ya varınca, bu vilâyetin subaşı olan Seyfuddevle Er-Tokuş'u onları takib için Harput'a gönderdi. Seyfuddevle de Harput subaşı Seyfeddin Bayram ile birlikte Harizmlilerin önüne çıktılar (119). Onlar, Selçuklu ordusunun geldiğini öğrenince bu subaşılara adam gönderdiler. Yapılan görüşmelerde anlaşma sağlanamadı ve

(115) İbn Bîbî, el-Evâmir, s.449; Ebu'l Ferec, s.534; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.238; O. Turan, Selçuklular..., s.382.

(116) O. Turan, Selçuklular..., s.389.

(117) O. Turan, Selçuklular..., s.404; A. Sevim-Y. Yücel, a.g.e., 166.

(118) O. Turan, Selçuklular..., s.407; A. Sevim-Y. Yücel, a.g.e., 167; A.Y. Ocak, **Bahâîler İsyanı**, İstanbul 1980, s.76.

(119) İbn Fîbî, el-Evâmir, s.468.

çatışmaya başladılar. Selçuklu ordusunu yenen Harizmler Malatya subaşı Seyfuddevle Er-Tokuş'u esir ederek Harput subaşı Seyfeddin Bayram'ı da öldürdüler. Harizmler bir hayli at ve ganimet alarak Siverek ve Samsat bölgelerini de yağma ettiler. Burada kendilerine katılan bazı Türkmen kitleleri ile birlikte sayıları yetmişbine yükseldi (120).

Harizmler, Urfa, Harran, Suruç ve Re'sülayn bölgelerinde yoğunluk kazanarak Doğu Anadolu ve Suriye hudutlarında askerî bir feodalite tesis ederek civar ülkeleri yağmalayarak korku içinde bırakmışlardı. Bu sebeble Anadolu'da ziraat ve ticaret akamete uğradı. Bu duruma son vermek için İbn Bîbî'nin babası Mecdeddin Muhammed Tercüman onlara gönderilerek tekrar Selçuklu tâbiyyetini kabul ettirmek suretiyle bölgede huzur tesis edildi. Fakat Harizmlerin bir müddet sonra ittaatten çıkmaları üzerine Malatya subaşı olan Zahirreddin Mansur, Malatya'dan ve hudut şehirlerden topladığı askerlerle Harran'da toplanan Harizmleri mağlup etti, 1240 (121).

D-MALATYA YÖRESİNDE TÜRKMEN YİĞİLMASININ SEBEP OLDUĞU HADİSELER ve BABAİLER İSYANI

Moğolların önünden kaçan Türkmen kitleleri Anadolu hudutlarına doğru akarak Doğu ve Güneydoğu civarında yoğunluk kazandılar. Harizmlerin hemen akabinde gelen büyük miktardaki bu göçebe kitlesi, bilhassa konup-göçer durumda olup çevreye intibak edemedikleri ve ihtiyaçlarını temin etmek maksadıyla çevreyi yağmaladıkları için bölgede bir takım sıkıntılar ortaya çıktı. Devlet kuvvetlerinin nizamı muhafazası dolayısıyla aldıkları tedbirler bu göçebelerin hayatlarını zorlaştırmış ve gayri memnun bir kitle haline getirmişti. İşte bu muhit içerisinde teşekkül eden Baba İshak (122) hareketi dînî, içtimâî ve siyâsî bir mahiyet arz ederek Selçukluların bir hayli sarsıntıya uğratmıştır (123).

Daha çok eski Türk inanışlarına bağlı bir Şeyh olarak kaynaklarda Baba İshak veya Baba Resul adıyla karşılaştığımız bu kişi 1240 yıllarında Malatya'ya yakın Sümeysat

---

(120) O. Turan, *Selçuklular....*, s.408; Honigmann, a.g.m. IA,VII, s.238; A. Y.Ocak, a.g.e., s.76 vd.; Ebu'l Ferec, s.537; İ. Sunguroğlu, a.g.e., s.107; N.Ardıçoğlu, a.g.e., s.61 vd.

Bu muvaffakiyetsizliği fırsat bilen Sadeddin Köpek, Kemaladdin Kamyar'ı yakalatarak Konya havalisinde bulunan Gavelâ Kalesi'ne hapsedirdi. Diğer bir büyük emir olan Hüsameddin Kamyar'ı da bir cürümlerle itham edip Malatya'da tevfiğ etti. Bkz. O. Turan, *Selçuklular....*, s.411.

(121) İbn Bîbî, *el-Evâmir*, s.487; O. Turan, *Selçuklular....*, s.417; C. Alptekin, a.g.m., DGBIT, VIII, s. 302.

(122) A.Y.Ocak, a.g.e., s.83 vd.

(123) A.Y.Ocak, a.g.e., s.59 vd.

yöresindeki Türkmenler arasında ortaya çıktı (124). Sufi ve Şeyh görünüşlü birisi olan bu zat etrafına topladığı kişilerin devlet kuvvetlerine karşı koyabileceğini anlamasıyla birlikte bilhassa Samsat ve Maraş havalisindeki taraftarlarına kıyam emrini verdi (125). Esasen Türkmenlerin büyük çoğunluğu buna hazır durumda idiler (126). Zira Selçuklu Eyyubî ve Harizmlî kuvvetlerinin faaliyet gösterdiği Samsat, Behisni ve Maraş havalisinde yoğunlaşan gruplar bir yandan bölgede ortaya çıkan anarşik ortamdan bîzar halde bulunurlarken öte yandan da Dinî bakımdan henüz tam olarak İslamlaşmamış daha çok İslamî-Şamanî inanışlara bağlı ve yabancı akîdelerin tesirine açık bir vaziyet arz ediyorlardı. Esasen yörede Müslüman, Hıristiyan (Süryani-Ermeni) müfrit şîî (İsmailî) ve Pavlakiliği temsil eden topluluklara ait inançların birbirine karışmasıyla hasıl olan ictimaiyapı, büyük ölçüde bu Türkmenleri etkilemekte idi.

Böyle bir ortam içerisinde etrafında büyük bir Türkmen kitlesi toplayarak isyan hareketini başlatan Baba İshak (127), muhtelif Selçuklu kuvvetlerini defalarca mağlub ederek Hısn Mansur, Gerger ve Kahta'yı ele geçirdikten (128) sonra yollarının üstüne çıkan her yeri yağmalayıp pek çok kişiyi öldürerek Malatya'ya yöneldiler (129).

Bu hareketi basturmak için Selçuklu Devleti, Kahramanlığıyla meşhur olup Malatya'da subaşı olarak bulunan Germiyanlı reisi Muzafferüddin Ali-Şîî görevlendirdi. Fakat Muzafferüddin ilk mücadelesinde yenilgiye uğradı. Muzafferüddin, Germiyanlılardan Süryânîlerden ve Kürtlerden topladığı askerlerle giriştiği ikinci mücadelede de mağlub

---

(124) F. Sümer, Oğuzlar, s.156; Bu isyan ve Baba İshak ile ilgili meseleler hakkında bkz. A.Y. Ocak, Babaîler İsyanı, İstanbul 1980, s.83-104. Yazar kayıtlarında isyanın asıl failinin mevcut genel malumatın aksine Baba İshak değil Baba İlyan Harezmi olduğu fikrine ulaşmaktadır. Bu çalışma ile fazla bir ilgisi görülmediğinden mesele, genel kanaat çerçevesinde ele alınmıştır.

(125) A.Y. Ocak, a.g.e., s.113'de Baba İshak'ın Baba İlyan'ın baş halifesi olduğu ve onun tarafından Adıyman yöresine gönderilerek söz konusu isyanı tertiplemele görevlendirildiği neticesine varılmaktadır. Aynı kaynağın 115. sayfasında da Baba İshak'ın yörede tertiplemediği isyanın teferruatı verilmektedir.

(126) A.Y. Ocak, a.g.e., s.116'da "Baba İshak, şeyhi Baba Resul'un ayaklanma için tespit ettiği tarihte isyan bayrağını açmak üzere hem Türkmenlerin hem de öteki gayrimemnun zümreleri mükemmel bir şekilde "hazırladığından bahisle Baba İshak'ın becerikli bir teşkilatçı olduğuna dikkat çekilir.

(127) Ebu'l Ferac, s.540; A.Y. Ocak, a.g.e., s.121.

(128) Ebu'l Ferac, s.540

(129) İbn Bibî, Evamir, s.500; A.Y. Ocak, a.g.e., s.121.

oldu (130) . Bunun üzerine güçleri ve cesaretleri iyice artan isyancılar, bu hareketi Sivas ve Amasya'ya doğru yaydılar, 1239 (131) .

Baba İshak isyanının Malatya'dan başka Tokat, Amasya havalisine kadar ulaşarak buralarda etkili olması üzerine harekete geçen büyük bir Selçuklu ordusu Babâileri Kırşehir yakınlarındaki Malya ovasında 1240'da büyük bir bozguna uğratacak ve Baba İshak öldürülmek suretiyle bu isyan bastırılacaktır (132) .

E- MOĞOL İSTİBDADI DÖNEMİ

Gıyaseddin Keyhusrev'in liyakatsiz olması ve Sa'deddin Köpek'in kıskırtmasıyla büyük devlet adamlarının ortadan kaldırılması veya görevden uzaklaştırılmaları sebebiyle Selçuklu Devleti yönetiminde bir zaaf başlamıştı. Babâiler'e karşı devletin aldığı tedbirlerdeki başarısızlık ve bunun sebep olduğu yıpranma artık Selçuklu ülkesinin Alaaddin Keykubad dönemindeki ihtişamını kaybettiğini ortaya koymuştu. Bundan cesaret alan Moğollar, 1241 yılında Erzurum'u kuşatarak şehre hakim oldu ve bölgede büyük çapta bir kıyıma başladı (133) .

Ertesi yıl Köseadağı savaşında yine sultanın korkaklığı ve ayak takımının sözüne bakması sonucunda Selçuklu müttefik ordusunun müthiş bir bozguna uğrayarak dağılması Anadolu kapılarını Moğollar'a açmış oldu.

a- Moğolların Malatya'ya Tecavüzü:

Hülagu kumandasında hareket eden Moğolların İran'dan Filistin'e kadar bütün Batı Asya'da yaptıkları, bütün şehirleri ahaliyle beraber imha ettikleri haberi bütün Selçuklu hudut şehirlerinde olduğu gibi Malatya'da da yakından takip ediliyordu. 1243'de vuku

(130) Ebu'l Ferac, s.540.

(131) İ.H. Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara 1988, s.39; O. Turan, **Selçuklular....**, s.422; Honigmann, a.g.m. İA., VII, s.238; İ.H. Uzunçarşılı, **Tarih**, I, s.534; Aynı Mül., **Tarih**, II, s.253; E. Merçil, a.g.e., s.150; C. Alptekin, a.g.m., **DGBİT**, VIII, s.303,487; Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri Boy Teşkilat-Deftanları**, İstanbul 1980, s.157.

(132) Ahmet b. Mahmud, **Selçuk-name II**, (Nşr. Erdoğan Merçil), İstanbul 1977, s.153; F. Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Ankara 1985, s.48; T. Gökbilgin, **Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve medeniyeti Tarihine Genel Bir Bakış**, İstanbul 1977, s.65; İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi II**, Ankara 1983, s.253.

(133) O. Turan, **Selçuklular....**, s.430.

bulan Köseadağ bozgununun haberi Malatya'ya ulaşınca, henüz fiilî bir tecavüz olmadığı halde, Malatya Subaşı Reşideddin (134), bir gece adamlarını ve hazinelerini topladı ve şehir kapılarını açık bırakarak, gizlice Haleb'e kaçtı (135). Onun ayrılmasıyla Malatya hükümete kalınca şehrin Müslüman ve Hıristiyan eşrafı, sanatçı ve esnaf kesimi anlaşarak Süryânî metropoliti Dionysios Angur riyasetinde mahallî bir idare kurdular, surlara ve kapılara muhafızlar tayin ederek Malatya'yı eşkiya tecavüzlerine karşı korudular (136).

Malatya'dan kaçan diğer zenginlerin bir kısmı şehirden henüz bir günlük mesafede olan Bet Gazve dağına ulaştıklarında, yolda bir Moğol kıtasının tecavüzüne uğrayarak büyük ölçüde katledildiler, oğulları ve kızları esir edildi. Bunların pek azı canını kurtararak çırıl çıplak ve yalın ayak bir şekilde şehre ulaştı (137).

Bet Gazve'de muhacirlerin yolunu kesen bu Moğol grubu, bu gurup Malatya'da herhangi bir tahribat yapmadan uzaklaştılar (138). Bu sıralar Moğollarla sulh yapıldığını duyan Reşidüddin Halep'ten dönerek Malatya'nın subaşılığını tekrar elde etti (139).

1244 yılında (ertesesi yıl) Yasavur Noyan kumandasında bulunan bir Moğol kıtası, Meyyafarkin, Mardin ve Urfâ'dan geçerek Halep kapısına vardı. Halep hükümdarının kendisine verdiği bol miktarda altın vs. den sonra Malatya'ya yöneldi ve burada ordugahını kurdu. Şehrin dışında kalan bütün insanları öldürdü; mahsulatı ve bağları yaktı. Vali Reşidüddin'i tehdit etti. O da, şehir halkını sıkıştırarak Moğollar'ın istediği kadar altın ve gümüş eşyayı topladı ve Moğollara kırkbin dinar değerinde altın ve kıymetli eşya verilerek Yasavur Noyan'ın Azerbaycan'a dönmesi sağlandı (140).

(134) Bu isim Ahmed b. Mahmud, Selçuk-name, II'de Bedreddin olarak geçmektedir.

(135) Ebu'l Ferec, s.11.

Reşidüddin'le beraber Haleb'e kaçanlardan birisi de Malatya'nın eski asıznadelerinden Hüsameddin Çoban idi. Bkz. O.Turan, Selçuklular..., s.442.

(136) Bertold Spuler, *İran Moğolları*, (Nşr. Cemal Köprülü), Ankara 1987, s.225; Halil Halit, "Ebu'l Ferec ve Moğollar", *Dzru'l Fünûn İ.F.M.*, X. S., s.6.

(137) Ebu'l Ferec, s.543; O. Turan, Selçuklular..., s.442; Aynı Muef. Doğu Anadolu, s.235; Honigmann, a.g.m., IA., VII, s.238.

(138) Honigmann'a göre bu grup iki ay süre ile Malatya'yı muhasara etmiştir. Fakat Ebu'l Ferec'e istinaden verdiği bu bilgi hatalı olmalıdır. Çünkü Ebu'l Ferec'in bu meyanda verdiği bilgiye göre, Reşidüddin'in Malatya'dan kaçması sonucunda burada kurulan karma yönetim sırasında şehir yönetiminde iki ay süreyle (yani Moğolların bölgeyi terketmesine kadar) karışık bir dönem (otorite boşluğu) yaşanmış olduğu ifade ediliyor olmalıdır. Mukayese için Bkz. Ebu'l Ferec, s.543; Honigmann, a.g.m., s.283.

(139) O. Turan, Selçuklular..., s.456.

(140) Ebu'l Ferec, s.544; I. Sunguroğlu, a.g.e., s.117.

Moğol komutanı Yasavur Noyan, Malatya'yı terkeceği sırada hastalanmış ve kendini tedavi etmesi için tabib aramıştı. Bu sebeple Ebu'l Ferec'in babası Harun, yanında oğlu da bulunduğu halde

Moğolların Malatya'dan ayrılması üzerine, bölgede şiddetli bir kıtlığın yanı sıra veba salgını da baş gösterdiği dikkati çekmektedir. O sebeple şehrin sokakları sersefil bir durumda insan ölüleriyle doldu. Kıtlık ve yoksulluk dolayısıyla şehir halkı oğullarını ve kızlarını köle olarak satmayı bile düşünmek zorunda kaldılar (141).

Bu ilk Moğol taarruzlarını nisbeten hafif atlatan Malatya, ileride gösterileceği üzere Selçuklu tahtına geçen II. Keykâvusun (1246-1279) Moğol baskısına son vermek isteğinin sebep olduğu Baycu Noyan'ın 1256' daki Anadolu seferiyle yeniden karanlık bir döneme girecektir. Böylelikle Doğu ve Orta Anadolu'da ikincikez Moğol istilası başlarken kalabalık Türkmen kitleleri de, bihassa Ağaç-eriler Malatya ve Harput yörelerini işgal ederek buralarda önemli ölçüde sıkıntılara yol açacaklardır. Ona rağmen İzzeddin Keykavus Moğollara karşı başlattığı harekette bu Türkmenlerin yardımını sağlamaya çalışacak onun için de devrin ileri gelenlerinden Şerefeddin Ahmedi Malatya iktamın sahibi olarak bölgeye gönderecektir. Fakat bu çabalar aşağıda gösterileceği üzere fayda vermeyecek ve Moğollar Malatya yöresindeki Türkmenleri de şiddetle ezeceklerdir.

b- Malatya Subaşlarının Anadolu Selçuklu İdaresinde Oynadığı Roller

Moğolların Anadolu'da yarattığı kanşıklık kısa sürede siyâsi yapıda da kendisini gösterdi. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra, geride bıraktığı küçük yaştaki üç oğlu adına, tahta hakim olmak üzere büyük bir mücadele başlatan Selçuklu devlet adamları arasında zaman zaman Malatya subaşlarının da etkili olduğu görülmektedir. Nitekim büyük bir devlet adamı olan Celaleddin Karatay'ın basiretli idaresi sayesinde kısmen daha az zararlı kapatılan bu dönemde, eski Malatya subaşısı ve o dönemde Emir-i

---

onun tedavisinde bulunmuş, hatta onun refakatında Harput'a kadar gitmişti. (Bkz.Ebu'l Ferec, I, s.12; Nureddin Ardiçoğlu, Harput Tarihi, s. 63). Ebu'l Ferec, 1255 yılı yaz mevsiminde bahsedilen Yasavur Noyan'ın ordusuyla Malatya'ya ani bir baskın yaptığından, köyleri ve nahiyeleri tahrib ederek evleri yaktığından, şehrin kuzeyinde karargahını kurarak bulduğu herkesi öldürdüğünden, çevrede birkaç manastırı içindeki papazlarıyla beraber yaktıklarından bahsetmektedir (Bkz., II, s.557). Aslında başka hiç bir kaynaktan göremediğimiz (ona istinaden sadece Honigmann yazmıştır. Bkz. a.g.m., IA, VII, s.238) bu bilginin hatalı olma ihtimali de yok gibidir. Çünkü sekiz veya dokuz sene önce Malatya'yı muhasara eden bu kumandan hastalandığında müellifin babası tarafından tedavi edilmiş ve çocuk olmasına rağmen Ebu'l Ferec de babasının yanında bulunmuş, Yasavuru'da bizzat görmüştür. İyi bir gözlemci ve usta bir tarihçi olan müellifimiz bahsedilen hadisenin geçtiği yılda artık delikanlılık çağında olmasına ilaveten hadisenin cereyan ettiği bölgede yaşamaktaydı. (Geniş bilgi için Bkz. Halil Halit, "Ebu'l Ferec ve Moğollar", D.I.F.M., s.1-16).

(141) Ebu'l Ferec, s.545; O.Turan, Selçuklular..., s.443.

Anz bulunan Reşidüddin'in faaliyetleri bunun ilk örneğidir (142). Diğer bir örnekte Malatya subaşılığına tayin edilen Seyfeddin Toruntay ile Malatyalı Şeyh İmadeddin ve Necmeddin Nahcivanî'nin, İzzeddin Keykavus ile III. KılıçArslan arasında Aksaray'da vukuu bulan hâdisedeki faaliyetleridir (143). Bunlar yanında taht müddeîsi şehzadelerin de, Malatya ile ilgili bir takım faaliyetlerine şahid olmaktadır. Mesela, bunlardan Kayseri'de sultanlığını ilan eden KılıçArslan, henüz bertaraf edilmeden önce kendisine sadakat göstermeleri için Malatya halkından yemin almıştır. Esasen daha önce KılıçArslan, Moğol askerleriyle Erzincan'a ve oradan da Sivas'a gelip 1249'da saltanatını ilan ettiği sırada Kayseri, Harput ve Amidle birlikte Malatya halkı da bu Şehzade'nin hakimiyetini tanımıştı (144). 1254 yılında ise kardeşleri anlaştırmak isteyen ulemâ Kılıç Arslan'a Sivas, Harput ve Amidle birlikte Malatya vilâyetlerini teklif etmişler, ancak bu teklifin kabul edilmemesi üzerine Ahmethisar yöresinde yapılan savaşta Kılıç Arslan mağlup ve esir olarak meydanı kardeşine bırakmak zorunda kalmıştı. Ne var ki iki yıl sonra Baycu'nun Anadolu'ya yaptığı seferle tekrar tahta çıkma imkanına kavuşan bu şehzadenin iktidarı da çok uzun sürmeyecektir (145).

c- Ali Bahadır'ın Malatya'daki Faaliyetleri

İlhanlı hükümdarı Hülagu (1256-1265), Bağdat seferine çıkarken Baycu'yu da Anadolu'dan sefere sağırmasını fırsat bilen İzzeddin Keykavus Bizanstan sağladığı yardımla tahtını elde ederek Moğollara karşı adeta bir cihad ilan etti. Bu vesile ile asker toplamak maksadıyla kölesi Tuğr Hafa'yı Malatya'ya gönderdi. Tuğr Hafa, Musul'dan Şerefeddin Muhammed b. Şeyh 'Adi'yi Harput'a ve Hakkari'den Şerefeddin Ahmed b. Şecaaddin Belası da Malatya'ya vâli olarak tayin edip asker toplamalarını sağladı. Bu

(142) Kılıç Arslan'la İzzeddin Keykavus arasındaki taht mücadelesi sürerken Kılıç Arslan'ın atabegi Bahaeddin Tercüman, Moğol Han'ı vasıtasıyla İzzeddin Keykavus'un ve veziri Şemseddin İsfahani'nin azlını sağlamış ve kendisinin iktidarı için ferman almıştı. Bu haber üzerine Şemseddin İsfahani, Emir-i Arız bulunan eski Malatya subaşısı Reşidüddin'i kıymetli hediyelerle Moğol Hanı'na göndererek iktidarını kurtarmaya çalıştı. Ancak Reşidüddin, Han' a giderken rakiplerinin gelmekte olduğunu duymuş ve geri dönmüştür. Bkz. O. Turan Selçuklu, s.465.

(143) Vezir Celaleddin Karatay'ın siyasi dehası sayesinde Selçuklu tahtına üç kardeşi beraber oturtmasından sonra ortaya çıkan İzzeddin Keykavus ile Kılıç Arslan arasındaki ihtilafın giderilememesi üzerine, Aksaray civarında, sonuncu çatışmaya kadar varan bir hadise yaşanmıştı. Bkz. İbn Bibî, el-Evâmir, s. 590-592; O. Turan, Selçuklular..., s.467.

(144) Ebu'l Ferac, II s.548; O. Turan, Selçuklular..., s.465.

(145) Ebu'l Ferac, s.563; O.Turan, Selçuklular..., s.475

kişiler Ağaç-eri ⁽¹⁴⁶⁾ ve sair Türkmenlerle Yezîdîlerden ve Kürtlerden asker topladılar. Malatya'nın idaresini ele almak için şehre gelen yeni vâliyi Malatyalılar, Baycu Noyan korkusuyla ve KılıçArslan'a itaate yemin ettikleri mazaretiyle kabul etmediler. Şehri muhasara eden Şerefeddin Ahmed üçyüz kişiyi kaybedince şehirden çekilerek Klodya bölgesine geçti. Buradaki manastırları yıkarak çevreyi tahrib etti ⁽¹⁴⁷⁾.

Şerefeddin Ahmed ve Şerefeddin Muhammed'in topladığı askerlerin Moğollara karşı başarı sağlayamamaları üzerine ⁽¹⁴⁸⁾ İzzeddin Kaykavus, Ali Bahadır gibi cüssesi küçük fakat zekası ve cesareti yüksek bir emirini Malatya'ya gönderdi. Büyük bir kıtlık geçiren ve buğdayın bir kufizi (yükü) yüzyirmi sultanî (dirhem)'ye satılan Malatya'da halk, Ali Bahadır'ı iyi karşıladı ve O'da buralarda Sultan İzzeddin Keykavus'un hakimiyetini tesis etti. Onun otoritesi ile yollar açıldı ve kıtlığa son verildi ⁽¹⁴⁹⁾.

1258 baharında Baycu Noyan İç Anadolu'dan dönüşünde İzzeddin Kılıç Arslan'ı tahta geçirmek maksadıyla Erzincan yolundan Orta Anadolu'ya gidip geri dönüşünde Elbistan'ı işgal ederek şehirde yedibin kişiyi öldürdü; genç erkek ve kızlarını da esir edip Malatya üzerine yürüdü. Ali Bahadır Kahta'ya kaçtı. Baycu, Malatyalılar'a KılıçArslan'ın saltanatı için tekrar yemin ettirdi. Şehrin altunlarını topladıktan sonra Kılıç Arslan'ın emirlerinden Fahreddin Ayaz'ı Malatya vâliliğine tayin etti. Baycu, 1258 Eylülünde bölgeden ayrılınca Ali Bahadır, hizmetine aldığı Ağaç-erilerle tekrar Malatya'ya döndü. Fakat ahali, Rükneddin KılıçArslan'a biat ettikleri ve Baycu'dan korktukları için şehrin kapılarını yüzüne kapadılar. Ali Bahadır, yanındaki Ağaç-erilerle şehri tekrar muhasara etti. Şehirde yine müthiş bir kıtlık ve sefalet baş gösterdi. Tuzun yükü dörtüüz ve buğdayın yükü de yetmiş sultanî dirheme satıldığından şehir halkı teslim olmaya mecbur kaldı ⁽¹⁵⁰⁾. Ali Bahadır minarelerden gece yaptığı ilanlarda halka dokunmayacağına söz vermiş

(146) Bu Türkmen grubunun ormanlık ve dağlık yerlerde yaşayıp geçimlerini orman ürünlerini işliyerek sağlamaları nedeniyle kendilerine ağaç-eri (Orman adamı- tahtacı) ismi verilmiştir.

Geniş bilgi için Bkz. A. Cafaferoğlu, **Türk Kavimleri**, Ankara 1983, s.71; Ayrıca Bkz. Ş.K.Seferoğlu-A. Müderrisoğlu, **Türk Devletleri Tarihi**, s.110.

(147) Ebu'l Ferec, s.563; O.Turan, **Selçuklular....**, s.485-487; Aynı Muel., **Doğu Anadolu**, s.229; Honigmann, a.g.m., **IA, VII**, s.238; I. Sunguroğlu, a.g.e., s.108.

(148) Ebu'l Ferec, s.564 vd.; O. Turan, **Selçuklular....**, s.487.

(149) Ebu'l Ferec, s.565; O. Turan, **Selçuklular....**, s.487.

(150) Rivayete göre şehirdeki kıtlık o dereceye yükselmiş idi ki halk eski ayakkabılarını pişirip yiyordu. Hatta birkadın kendi çocuğunu öldürüp yemişti. Fakat sorgulandığında çocuğun daha önce öldüğünü ifade etti. Şehirde kedi, köpek hiç bir hayvan bile kalmadığından insanlar ölü cesetleri bile yiyorlardı. Halk oğullarını ve kızlarını köle olarak ağaç-erilere satıyordu. Bkz. Ebu'l Ferec, s.565.

sadece yöneticileri cezalandıracağını bildirmişti. Verdiği söz gereği Kılıç Arslan'ın vâlisi Fahreddin Ayaz'ı, İğdiş-başı Muin ve bir kaç emiri öldürerek Müslüman ve Hıristiyan halka eman verdi. Fakat bölgeye doğru ilerleyen Moğollara karşı koyamayacağını anlayan Ali Bahadır, Malatya'yı terk edip İzzeddin Kaykavus'un yanına gitti. Giderken şehir eşrafından yanına aldığı Hüseyin Çoban ve daha bir kaç kişiyi de yolda öldürdü (151). Bu sırada Bağdat'ı zaptederek bir yıl sonra Suriye seferine çıkan Hülagu, Malatya yakınlarından geçerek yoluna devam etmiş ise de O'nun bölgede ne gibi tasarruflarda bulunduğu hakkında fazla bir bilgiye sahip olunamamıştır.

d- Ağaç-erilerin Bölgedeki Faaliyetleri

Moğollar, Selçuklu Türkiyesine karşı çeşitli baskı ve zulüm uygulamalarına ve ülkeyi ağır vergilere bağlamalarına rağmen ülkenin hudutlarına ve devletin birliğine saygı göstermişlerdir. Nitekim, devrin İslam kaynakları Selçuklu devletinin hüküm sürdüğü sahaları sayarken bu hususu teyid etmektedirler.

Moğol istilasının önünden kaçan Türkmenler kendilerine sığınacak yer ararken büyük akınlar halinde Türkiye'nin kuzey, güney ve batı hudutlarına, bilhassa başta hudud şehirleri olmak üzere Anadolu-Suriye arasındaki bölgeye yığılmışlar ve bölgede yoğunlaşan bu Türkmen kitleleri Anadolu Selçuklu Devleti tarafından umumiyetle Malatya ve Maraş bölgelerine yerleştirilmişlerdir (152). Burada Türkmenlerin sağladığı kesafet ve kurdukları beylikler sebebiyle Türk siyasi ve etnik hudutları Rum ve Ermeniler aleyhinde devamlı değişmiştir.

Bununla beraber bu göçebe Türkmenler Türkiye devleti hudutları içerisinde sık sık akın ve yağmaları ile nizam ve asayiş bozmuş, yerli Türkmenler aleyhine bir durum yaratmışlar, Selçukluları meşgul ederek bazan savaşa bile mecbur etmişlerdir. Bütün bunlar Selçukluların Moğollar önünde bir insan seddi oluşturabilmek gayesiyle bölgedeki nüfusu arttırabilmek gayesiyle bölgedeki nüfusu arttırmaya yönelik çabalarına önemli darbeler vurmuş ve bir yandan yeni gelen Türkmenlerin sebep oldukları asayişsizlik, öte yandan Moğol korkusu büyük bir nüfusun yöreden daha batıya göçmesine sebep

(151) Ebu'l Ferac, s.566; O. Turan, Selçuklular..., s.488; Honigmann, a.g.m., IA., VII, s.238.

(152) M.H. Yınanç, a.g.e., s.166-169.

olmuştur (153). Sıkıştıkları zaman hudutlara yığılarak Hıristiyanlara karşı gazalara girişip kendilerine yurt da edinebilmişlerdir. Yarı şamanî bu göçebe nüfusun arasına giren mutasavvıf ve din adamları bunları hem İslamlaştırmış ve hem de gaza ruhu kazandırmıştır. Bu Türkmenler, Maraş ve Malatya'nın ova ve ormanları merkez olmak üzere Anadolu, Çukurova, Şam ve Halep civarında faaliyet göstermekte idiler. Şehirleri istila ederek, yolları keserek kervanları soymakta idiler.

Selçuklu veziri Kadı İzzeddin ve beglerbegi Yav-taş, bunlara karşı ordu hazırlayıp sefere çıktılarsa da Baycu'nun Anadolu'yu istilaya giriştiği ve öncülerinin Erzincan'a geldiği haberi üzerine Elbistan'daki birlikleri geri çekerek Moğollarla karşı muharebeye hazırlandılar.

Malatya'nın etrafındaki dağları, tepeleri ve ovaları dolduran Türkmenler ve Ağaç-eriler, üzerlerinden baskının kalmasıyla Elbistan ve Maraş'tan başka Suriye civarına doğru yayılıp bir kaç yıl boyunca buraları istila altına aldılar. Çevrede yaptıkları soygun ve tahribat dolayısıyla çevre halkının büyük sıkıntılar çekmesine sebep oldular. Adıyamanın sadece bir köyünden yedibin büyük baş ve kırkbeşbin küçük baş hayvanı, gasbettüler. Halkın bağ, bahçe ve ekinlerini tahrip ettikleri gibi şehirler ve ülkelerarası ticari faaliyetler tamamen sekteye uğrattılar. Bundan dolayıdır ki bu yıllar Malatya'da üst üste şiddetli geçim sıkıntısı ve açlık yaşanmıştı. İzzeddin Keykavus'un vâli olarak Malatya'ya tayin ettiği Ali Bahadır, bu guruplarla geniş çapta mücadele ederek şeflerini yakaladı ve Malatya yakınlarındaki Minşar (Masara) kalesine hapsedti.

Bununla beraber, bütün Türkmenler gibi Moğollar'a düşman olan ve onlara karşı millî birlik şuuruna sahip bulunan Ağaç-eriler de, 1258 yılında İzzeddin Keykavus'un saflarında Moğollar'a karşı savaşarak Malatya'yı müdafaa ettiler (154).

---

(153) 1240 tarihinde Malatya civarında yaşayan Germiyanlar 1260'dan sonra Kütahya dolaylarında görülmeye başlamışlardır. Bu göçün başlıca sebebi Moğol baskısı olmalıdır. Bkz. F.Sümer, *Oğuzlar*, s.160; M.Ç. Varlık, *Germiyanlıların Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s.2-22.

(154) Ebu'l Ferac, s.564; O.Turan, *Selçuklular....*, s.477 vd.; Aynı Muef., *Doğu Anadolu* s.229; R.Yinanç, , a.g.e., s.2 vd.

III.BÖLÜM

(MALATYA 'DA MEMLUKLU HAKİMİYETİNİN TESİSİ)

A- ANODUL'DA MEMLUKLU-İLHANLIMÜCADELESİ DÖNEMİNDE MALATYA

Anadolu'da Moğol zulmü bütün şiddetiyle sürerken, Ortadoğu siyasetinde de önemli gelişmeler ortaya çıkmaya başladı. Bağdat'ı zapt ve tahrip ettikten sonra Hülagu, ordusunu Malatya, Rumkale ve Birecik'te inşa ettirdiği köprülerden geçerek en önemli İslam merkezlerinden birisi olan Haleb'i tahrip ederek halkını da kılıçtan geçirdi (1) . Bunu müteakıp Mısır'a yönelen Moğol ordularının 3 Eylül 1260'da Ayn-Calut'da feci bir şekilde mağlub olmaları bu gelişmelerin başlangıç noktasını teşkil eder.

Ayn-Câlut mağlubiyeti neticesinde, Cihan hakimiyeti iddiasıyla ortaya çıkan ve yenilmez güç olarak görülen Moğollar hakkındaki kanaat temellerinden sarsılırken, bu başanda büyük rolü bulunan ve bir sene sonra Mısır'da Memluklu tahtına oturacak bir Kıpçak Türkü olan Baybars da aynı zamanda bir İslam sultanı olarak Anadolu'daki Türklüğün hayranlığını kazanmıştı. O sebeple Anadolu Türklüğü bütün teveccühünü onun üzerine yöneltmekte gecikmedi. Bu sıralarda İslamiyeti kabul eden Altunordu hükümdarı Bereke de İlhanlılarla Kafkasya ve Türkistan hudutlarında ihtilaf halinde bulunduğu için Sultan Baybars ile, akrabası putperest Moğollara karşı ittifak etmekte gecikmedi (2) . Bu ittifak Ortadoğu'daki bütün siyâsî dengeleri alt-üst edecek mahiyette idi. Zira çok geçmeden Bizans da bu ittifakta yer alacak, fakat Hülagu'nun baskısı üzerine kısa süre sonra bu politikasını değiştirecektir. Bütün bu gelişmeler, neticede Ortadoğunun iki büyük devletinin başında bulunan Baybars ile Abaka Han'ı, biraz da Selçuklu veziri Muineddin Pervane'nin tahrikleri ile Türkiye üzerinde karşı karşıya getirmiştir.

---

(1) Aksarayî, s.134; Ebu'l Ferec, s.573 vd.; O. Turan, Selçuklular...., s.574.

(2) Baybars Tarihî, (Nşr. M.Şerefüddin Yalıtıkaya), İstanbul 1944, s.19; O. Turan, Selçuklular...., s.498.

Memlukluların desteğiyle, 1276'da Hatiroğullarının⁽³⁾ Moğollara karşı Anadolu'da başlattığı hareket, Muinuddin Pervane'nin ihaneti ve bazı taktik hataları yüzünden başarılı olamayınca Memluklu Sultanı Baybars, bizzat Anadolu seferine⁽⁴⁾ çıkmak ihtiyacını hissedecektir. Baybars 1277'de Elbistan Ovası'nda Moğoları bir kere daha şiddetli bir mağlubiyete uğrattırırken Moğol ordusunda yer alan Selçuklu askerleri de canla başla bir savaşı yapmamışlardır. Bazı birlikler Memluk ordusu tarafına katılmış, hatta gönüllü olarak esir düşen beylere de rastlanmıştır. Bunların arasında Malatya'nın eski yöneticilerinden Reşidüddin'in oğulları da mevcuttur. Ayrıca Elbistan zaferini müteakib Baybars'ın mukafatlandırdıkları arasında Malatya arızı Nusreddin b. Çalış da görülmektedir. Elbistan zaferinden sonra Baybars, ordusuyla Kayseri'ye kadar giderek orada adına hutbe okuttu ve para bastırdı. Kayseri'ye gidişi sırasında, Develi ve Darende mülkî amirleri Memluklu sultanına itaatlerini arzemişlerdir⁽⁵⁾.

Elbistan yengilisi üzerine Anadolu'ya hareket eden Abaka, Erzincan ve Divriği yoluyla önce Elbistan ovasındaki savaş meydanına uğradı. Müinedin Pervane de Moğollara burada mülâki oldu. Savaş meydanını tedkik eden Abaka, her tarafın Moğol cesedleri ile dolu olduğunu, fakat ölümler arasında hiçbir Selçuklu askerinin cesedenin olmadığını gördü⁽⁶⁾. Bunun üzerine geniş çaplı bir intikam ve katliam hareketine girişen Abaka, Malatya-Kayseri arasında en az ikiyüzbin civarında Türkmeni öldürttü⁽⁷⁾.

Abaka'nın bu zulmü, yörede etkisini göstermiş olmalı ki bölgede ortaya çıkan bazı karışıklıklar yanında artık Memlukluların da bu yöreyi, bilhassa Malatya ve havâlisini sık sık vurmaya başladıkları dikkati çekmektedir. Nitekim babası İzzeddin Keykavus'un ölümü üzerine Kınırdan Anadolu'ya geçen Gıyaseddin Mesud, Abaka Han'ın huzuruna çıktı. Han, kendisine ikramlarda bulunarak Malatya, Erzurum, Erzincan, Sivas ve Diyarbekir şehirlerinden müteşekkil Doğu Anadolu'yu idaresine tahsis etti, 1280⁽⁸⁾,

(3) Hatiroğlu hareketi için Bkz. Baybars Tarihi, s.79; O. Turan, Selçuklular..., s.538, 539 vd.

(4) Baybars Tarihi, s.87; O. Turan, Selçuklular..., s.545.

(5) Baybars Tarihi, s.87; en-Nücüm, VII, s.173; F.H. 'Aşur, *el-Alakâtü's-Siyasiyye*, İskenderiye 1976, s.107; O. Turan, Selçuklular..., s.545 vd.

(6) Abaka'nın Elbistan'a ulaştığı vakit Baybars da Şam'da idi. Ancak Abaka Baybars'la savaşı göze alamamıştı. Bkz. Baybars Tarihi, s.90; O. Turan, Selçuklular..., s.550.

(7) Baybars Tarihi, s.91 vd.; O. Turan, Selçuklular..., s.550 vd.

(8) İbn Bibî, *el-Evâmir*, s.740-742; Mehmet Neşri, *Neşri Tarihi*, I, (Nşr. M.A. Köymen), Ankara 1983, s.30 vd.; O. Turan, Selçuklular..., s.582, 583, nu. 50; Y. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, I, Ankara 1988, s.45; Aynı Müell., *Çobanoğulları-Çandarogulları Beylikleri*, Ankara 1980, s.45; M.Ç. Varlık, a.g.m., DGBİT, X, s.94; İ. Sunguroğlu, a.g.e., s.108 vd.

ancak hemen Anadolu'ya göndermeyerek bir süre yanında tuttu. Daha sonraki gelişmeler üzerine de 1284 yılında tek başına Selçuklu sultanı ilan edildi.

Ahmed Teküdar (1282-1284)'ın tahta çıkmasıyla yapılan taksimat sırasında; Malatya, Harput ve Diyarbakır civarı II. Mesud'a verilmişse de bu durum çok uzun sürmemiştir (9). Ahmed Teküdar'ın ölümünden sonra ortaya çıkan taht kavgaları ve şehzadeler arasındaki isyanlar bir süre daha devam etti. İlhanlılar bu iç mücadele ile meşgul iken Kalavun, Bire emiri Haydar (veya Hızır) kumandasında bir süvari kuvvetini Malatya ve Harput beldelerine gönderip akın ve yağmalarda bulunmuş. Geri dönüşünde Malatya bölgesinde dörtbin esir alarak götürmüştü (10). Moğolların elinde bulunan Rumkale'nin 1292'de Memlukulardan tarafından zaptedilmesi üzerine bölgede Moğollara karşı Türkmenlerin mücadelesi de yoğunlaştı. Bilhassa Halep Türkmenlerinin giriştiği büyük mücadelelerin, Malatya'nın bölge yöneticileri tarafından da tasvip görmesi ile Halep-Sivas arasında çok geniş çaplı bir yağmacılık faaliyetlerinin ortaya çıkmasına sebep oldu (11).

Yine aynı yıl bölgede yaşanan ciddi hâdiselerden birisi de; Malatya'da bir grubun yol keserek Memluk tüccarlarının mallarını yağmalamaları üzerine, Halep emiri İzzeddin Mavsîlî'nin Emir Seyfeddin Bektemur'u bölgeye göndermesi olayıdır. Emir Seyfeddin, Habeş askerlerinden oluşan birliğiyle Malatya'nın varoşlarına vardığı zaman, Moğolların dörtbin kişilik bir tümeni ile karşı karşıya gelmiştir. Halep askerleri ise binbeşyüz süvariden müteşekkildi. Başlangıçta biraz cesaretsiz davranan Halep ordusu, Emir Seyfeddin'in teşciinden sonra Moğollara saldırarak darma dağın ettiler ve otuz kişiyi esir aldılar. Bunun dışında çok sayıda deve ve koyunu ganimet olarak aldılar. Muzaffer bir şekilde Halep'e dönen ordu komutanına, Sultan tarafından hil'atlar gönderildi ve tablhane emirliği ile taltif edildi (12).

Buna benzer bir Memluklu akını da 1303 yılında Hama emiri Seyfeddin Kıpçak tarafından yapılmış, Malatya ve Kaltu'r-Rum civarları yağmalanmıştır (13).

1289 yılında Selçukluların yurtları Moğollardan paylaşılınca, bölge idarecileri halka çok zulüm yapmış ve bu nedenle yer yer isyanlar çıkmıştır. Bu isyanların en büyüğü

(9) M.Ç. Varlık, , a.g.m., DGBİT, X, S.94.

(10) Ebu'l Ferec, s.608 vd., O. Turan, Selçuklular..., s.579; Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.238;

(11) O. Turan, Selçuklular..., s.606.

(12) Bedreddin Mahmud Aynî, *İkdü'l-Cüman fi Tarih-i Ehli'z-Zaman*, V, Süleymaniye Ktb., Hacı Beşir Ağa Koleksiyonu, nr. 468, v. 200a-200b.

(13) İbn Kesir, XIV, s.29.

Sülemiş Türk isyanıdır. Bu isyan, en çok Malatya, Harput ve Diyarbakir bölgelerini sarsmıştır. Bölgedeki bütün halk dağlara çekilmiştir (14).

Sülemiş isyanına katılmamak için Tebrize giden ve Han'ın damadı olarak bir süre burada ikamet eden Sultan Alaaddin Keykubad, Sultan Mesud'un ölümü üzerine 1300 yılında Anadolu'ya döndü. Yanında devlet erkaniyle Diyarbakir'den Harput'a geçen Sultan burada cebri tahsilata girişti. Şehrin kadısından zorla beşyüzbin dirhem para aldı. Artık bir Selçuklu Sultanı da Moğol devri irtikablarına bulaşmıştı. Malatya'ya geldikleri zaman Emir Şahab Divani'ye de Harput'ta yaptıkları muameleyi yapmaya çalıştılar. Oysa sultanlara ve hakanlara elçi olarak gidip gelmiş dirayet ve maharetini göstermiş bulunan bu seksenlik ihtiyar, misafirleri şehrin yakında hediyelerle karşılamıştı. Onlar bu mümtaz adamı kırkbin altın ödemeye zorladılar. Malatya vâlisi olan oğlu Kutbeddin, babasının bu baskı neticesinde ölümü üzerine isyana mecbur kaldı. Nitekim o, müsadereye gelen memurları bizzat soyup ellerinde bulunan paraları aldı ve kendilerini çıplak bir hale getirdi. Bu hâdise, sözkonusu Sultan ve maiyetinin asker toplayarak, Malatya'yı kuşatmalarına sebep oldu. Bununla beraber Emir Kutbeddin'in müdafaası sayesinde Malatya'da bir şey elde edemeyen Sultan ve etrafı, Divriği ve Sivas'a geçerek aynı hareketlerini devam ettirdiler (15).

B- MEMLUKLU HAKİMİYETİ ÖNCESİNDE MALATYA'NIN UMUMİVAZİYETİ

Anadolu'yu kendisine yurt olarak seçen Türkler, önceleri burada küçükü büyükü beylikler kurmuş ve mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Gerek Bizans'a karşı gerek Haçlılara karşı ve gerek diğer yerli unsurlara karşı üstünlüğü devamlı bir şekilde ellerinde tutarak neticede mutlu ve müreffeh bir devlet haline gelmişlerdir. Ancak, Moğolların büyük bir hızla ortaya çıkmalarından itibaren önce Moğolların önünden kaçan kitlelerin batıya doğru kaymaları üzerine ve daha sonra da Moğolların bizzat gelmeleriyle Anadolu Türklüğü büyük sıkıntılar içinde kalmıştır.

Moğolların Anadolu'ya gelmesiyle ortaya çıkan durum içler acısıdır. Belki de Anadolu tarihinin en büyük acıları ve buhranları bu dönem yaşanmıştır. Moğollara yenilen

(14) Ebu'l Ferec, s.629; I. Sunguroğlu, a.g.e., s.118; (Müneccimbaşı, *Sahifü'l-Ahbar*, Şair Nedim Tercümesi, İstanbul 1285, II.cilt, s.146-49'dan naklen).

(15) Aksarâyi, s.281 vd; Osman Turan Selçuklular...., s.633; I. Sunguroğlu, a.g.e., s.109.

Selçuklular hemen hemen tamamen acz içinde teslimiyet göstermişler ve Moğollar'ın doymak bilmeyen para ve mal ihtiraslarının kurbanı olmuşlardır. Her yıl, yüzlerce at yükü altın ve değerli eşya olarak Anadolu'yu haraca bağlayan Moğol Hanlar, önceleri devletin hudutlarını değiştirmemişlerse de, XIV asrın başlarından itibaren bölge şehirlerini Moğol noyanlarına mülk olarak vermeye başlamışlardır. Yarım yüzyıldan fazla süren hakimiyetleri sırasında bölge halkını ekonomik açıdan soyup soğana çevirdikleri gibi işledikleri vahşetler ve sayısı milyonları aşan katliamlarla Anadolu Türklüğünü sindirmeye çalışmışlardır. Ölmek, veya zulüm ve baskı altında muzdarip yaşamaktan başka hiç bir tercihi kalmayan halk zaman zaman Moğollara karşı baş kaldırarak Anadolu'nun büyük isyanlarla çalkalanmasına sebep olmuştur. Gerek ferdi ve gerek organize bir şekilde gelişen bu isyanlar her seferinde çok kanlı bir şekilde bastırılmış ve sonuçta da masum halktan intikam alınarak Anadolu'da oluk oluk Türk kanı akıtılmıştır. Moğolların desteğinde taşkınlıklarını iyice artıran Anadolu'daki etnik ve Hıristiyan unsurlar, velînimetleri olan Anadolu Türklerine karşı küfrani nimet ederek fitne-fesatçılığa başlamışlar ve İslam'a da alenen dil uzatıp onların diniyle eğlenmeye başlamışlardır (16).

Dünyada, Moğolları yenen yegâne kuvvet olan Memluklu devleti böyle çileli ve buhranlı bir dönemde Anadolu Türklüğünün tek dayanağı olarak görülmüş ve gönüllerde yaşatılmıştır. Cihanhakimiyeti anlayışlarını şiddet ve vahşete dayandıran Moğol ların, Ayn Câlût'taki müthiş bozgunu gururlarına yediremedikleri için, Hülagu'nun: "Sen Sivas'ta satılan bir kölesin; dünya hükümdarlığına karşı nasıl muhalefet edebilirsin?" diyerek tezyif ettiği (17) Baybars, Anadolu Türkleri arasında ilahî bir mucize ve asrın müceddidi olarak telakki edilmiştir (18).

Bu halin bütün Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Malatya'da da Memluklular'a karşı büyük bir sevginin doğmasına sebep olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla halkın bir yandan Moğol dehşeti, öte yandan Memluklu hayranlığı arasında sıkışıp kaldığı söylenebilir. Bu hususlar dikkate alınmadan Malatya'da Memluklu hakimiyetinin tesisi pek anlaşılabilir. Ayrıca Moğol korkusu veya onlardan menfaat sağlamak gayesiyle hareket eden bir kısım Selçuklu hanedan mensupları ve devlet adamlarının da efendilerinden pek de geri kalmadıkları gözönüne alınmalıdır. Anşıldığı kadarıyla bu dönemde ahlaki zaaf ve Moğolların sebep olduğu sefalet halktaki asaleti ortadan

---

(16) O. Turan, Selçuklular..., s.488, 494.

(17) O. Turan, , a.g.e., s.502.

(18) O. Turan, a.g.e., s.540.

kaldırılmış, öyle ki Selçuklu Sultanları, Moğollar'ın Anadolu'ya gönderdikleri vâlilerin karşısında bile sıradan bir devlet memuru durumuna düşerek birer kukla olmaktan ileri gidememişlerdir. Bu yıllar, Anadolu birliği tamamen çöktüğü, Anadolu'da huzur ve güven kalmadığı gibi halk ekonomik yönden de çok fakir bir duruma düşmüştü. XI. yüzyılın sonlarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da odaklaşan yoğun bir Türk nüfusu Moğolların gelişiyle daha batıya doğru kaymış ve Ege sahillerini doldurmuştur. Doğuda nefes alma imkanı bile bulamayan Türk kitleleri Batıda da Moğol baskısından kurtulamamışsa da yine de Anadolu Türklüğünün ümidi batıdan doğuya doğru yeşermeye başlamıştır. XIII. yüzyıl sonlarına doğru, gittikçe zayıflayan Moğol zorbalığı karşısında Türk beyleri ve Türk halkının yer yer direnmeleri görülmüş ve bundan, çökmekte olan Selçuklu devletinin yıkıntıları üzerine yavaş yavaş İnanoğulları, Aydınoğulları, Karamanoğulları vs. gibi Anadolu beylikleri teşekkül etmeye başlamıştır. Anadolu'nun batısından doğuya doğru genişleyen Osmanlı beyliği de bunlardan birisidir.

Anadolu'yu kasıp kavuran Moğol baskısı ve zulmü, Malatya ve çevresinde de bütün dehşeti ve şiddetiyle hissedilmiştir. Bir sanat, ticaret ve ziraat şehri olan Malatya'da da sosyal hayat felç olmuş, yollar işlemez ve ticaret yapılamaz bir duruma gelmiştir. Şehrin kısa aralıklarla uğradığı kuşatmalar sırasında halk büyük sıkıntılara maruz kalmış açlık ve sefalet çekmişlerdir. Halkın bağ ve bahçeleri tahrip edilmiş, meyve ağaçları imha edilmiş, hayvanlarına da el konmuştur.

Bölgede eşkiyalık faaliyetleri çok yoğun bir şekilde devam etmiş, gerek bölgede türeyen eşkiya faaliyetleri sırasında ve gerekse Moğollar'a karşı mücadele eden Halep Türkmenlerinin isyanları sırasında Malatya, coğrafi konumu itibariyle çok etkilenmiş ve bütün isyanlarda da nasibini almıştır. Bölgede yaşayan Türklerin bir kısmı, bu sıkıntılardan ve Moğol zulmünden kaçarak Anadolu'nun batısına doğru çekilmişler⁽¹⁹⁾ ve burada kalan Türkler de Moğolların oldukça yakın takibinde oldukları için, sindirilmiş ve susturulmuş bir duruma gelmişlerdir. Diğer şehirlerde olduğu gibi Malatya'da yaşayan Müslüman- Türk ahali, iç içe yaşadıkları Hıristiyanların taşkınlık ve patavatsızlıklarına ses çıkaramaz olmuşlar hatta daha önceleri Hıristiyanlardan sadece kız alarak yapılan evlenme teamülü değişerek, Hıristiyanlar'a kız verir duruma gelmişlerdir. Gerçi E. Honigmann, Ebu'l-Fida'dan naklen 1300'lü yılların başlarında Malatya'da "Müslümanların ve Hıristiyanların tam bir anlaşma halinde yaşadıkları" nı ifade ediyorsa da meseleye biraz Hıristiyanlardan

(19) Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.238.

yana bakmakta; ifadesinin devamında "şehir halkı büyük iktidara sahip olan Moğolların tarafını tutmakta ve civarda olup-biten hâdiseleri onlara haber vermekte idi" diyerek belki de farkında olmadan Hıristiyanların tavrını ortaya koymaktadır (20).

Söylenenin aksine Malatya'da Türklerin yaşadığı zulüm ve baskı zaman zaman onların isyan etmelerine sebep olmuş, hatta böyle bir isyan Memlûkluların Malatya'yı fethi öncesinde de yaşanmıştır. Olcayto (Ölceytü)'nun zamanında (1304-1316), Anadolu'da Moğol vâlisi olarak bulunan İrencin Noyan'ın zulmü altında ezilen Türkler, bu bölgelerde isyan başlatmışlardı. Bunun üzerine, Anadolu'da Moğol hakimiyetinin tehlikeye düştüğünü gören Olcayto Han, İrencin'i geri çekerken Emir Çoban'ı Anadolu'ya vâli olarak tayin etmiş ve Malatya'yı da kendisine mâlikâne olarak tahsis etmişti (21). Anadolu'nun yeni genel vâlisi Emir Çoban, Malatya ve Konya'daki ayaklanmaları ancak Moğol ve Gürcü askerlerinin yardımıyla bastırabilecektir (22). Buna rağmen aşağıda görüleceği üzere Baycu, Olcaytu'dan da takviye aldığı halde Memlûkluların Malatya ve yöresini yağmalamasını önleyememiştir.

C- MEMLÜKLULARIN MALATYA'YA YÖNELİŞİ

a- Memlûkluları Malatya'ya Yönelten Sebepler

Memlûklular, İlhanlıların Ortadoğu'daki hızlı yayılma arzularının önüne set çekip bilhassa Suriye bölgesinde üstünlüğü ele geçirmelerinden sonra, bu iki gücün Anadolu topraklarına sahip olma konusunda karşılıklı mücadeleye giriştikleri görülmektedir. Moğolların Anadolu topraklarında yönettiği halkın desteğini kaybetmiş olması, bu mücadelede Memlûklulara cesaret vermiş ve onların hüsnükabul görececeklerini tahmin ettikleri Fıratın batısından İç Anadolu'ya kadar uzanan bölgede bir dizi harekatta bulunmalarına sebep olmuştur. Sahip olduğu jeopolitik konumu itibarıyla önemli bir ticaret merkezi olan ve iktisâdî bakımdan oldukça müreffeh bir durumda bulunan Malatya da Memlûkluların ilgi alanı içerisinde bulunmaktadır. Devlet yönetimini elinde bulunduran bir çok memlûkun da satılmış olduğu Sivas'taki köle pazarına giden yollar

(20) Honigmann, a.g.m., IA, VII, s.239.

(21) O. Turan, a.g.e., s.190 nu. 100; Z.V. Togan, a.g.e., s.288'de Malatya civarının Emir Çoban Sulduz'un atalarının kopisi olduğundan bahsedilmektedir.

(22) B. Spuler, a.g.e., s.128; Nadir Devlet, "İlhanlılar", DGBİT, IX, s.73.

Malatya'dan geçmekteydi. Memlûkluların Malatya'ya yönelten siyâsî ve iktisâdî sebepler dışında, kaynaklar bir kısım sosyal ve psikolojik sebeplerden de söz etmektedirler.

Bahsedildiği üzere Sultan Olcayto, Malatya'yı Emir Çoban'a mâlikâne olarak verirken şehrin yerli beylerinden Cemaleddin Hızır'ı da kendisine naib ve Kürt şeyhi Mandu'yu ise onun yanında haraç işlerine memur olarak görevlendirmiştir. Fakat Çoban Bey'in naibi Cemaleddin ve Mandu, Malatya halkına ve mülklerine tecavüzde bulunmuşlar (23), bilhassa Mandu, halktan resmi vergilerin üzerinde yüklü vergiler alarak halkın şikâyetine sebep olmuşlardır. Tecavüze uğrayan Malatyalılar, bu emlakın yüzyetmiş yıldan beri kendilerine ait olduğunu, Selçuklu sultanlarının verdiği beratlarını ellerinde bulunduğunu beyan etmişlerdir (24). Malatya halkı bu Kürt şeyhinin başlarından alınması için, önce emir Çoban'a müracaat etmişler fakat Emir Çoban konuyla ilgilenmediği için şehrin ileri gelenleri kendileri için bir kurtuluş ümidi haline gelen Mısır Sultanı Melik Nasır'a haber göndererek ondan bu zulme son vermesini isteyeceklerdir (25).

Memlûkluların İlhanlılara karşı Anadolu hudutlarında giriştikleri mücadele sırasında Besni, Gerger, Kahta beldelerine gidiş ve dönüşlerinde Malatya'da bulunan Moğolların saldırılarına uğruyorlardı (26). Memlûklar, Güneydoğu'dan Anadolu'ya açılan bir kapı mahiyetinde olan Malatya'yı ele geçirmeyi fetih stratejilerinin bir parçası kabul etmekte idiler. Yine bu sıralar bir kısım Türkmenler, Moğollara karşı isyan etmişlerdi. Memlûklular, bu isyanlardan istifade ile bir yandan kendilerine bağlı Türkmenleri desteklemiş oluyorlar, öbür yandan da yeni toprak kazanmaya devam ediyorlardı.

Melik Nasır, Suriye emirlerinden bazılarının yerlerini değiştirmiş bazılarını da tutuklamıştı. Bunun üzerine, Dımaşk naibliğinden Haleb naibussultanlığına tayin edilen Karasungur, Sultan'la ihtilafa düştüğünden tevkif edileceği endişesiyle, kendisine katılan emirlerle birlikte İlhanlı ülkesine iltica ederek Olcayto'yu Suriye'nin fethine teşvik etmekte idi. Hatta bu teşvik sonucunda Olcayto taraftarları, Rahbeyi işgal etmişlerse de netice alamadan kuşatmayı kaldırmışlardı. Bu sebeple çok sınırlanan Sultan, Karasungur'u öldürmek için bir fedayi grubunu Malatya'ya göndermiş; fakat bu grubun bir kısmı keşfedilerek, Malatya'da Emir Çoban adına yönetici olarak bulunan Mandu tarafından

(23) O. Turan, a.g.e., s.640.

(24) O. Turan, a.g.e., s.640.

(25) O. Turan, Doğu Anadolu..., s.191; M. Oğuz, a.g.e., s.110.

(26) O. Turan, Selçuklular..., s.640.

tutuklanmışlardı. Bu hâdise Memluklu sultanının kızgınlığına ve Malatya yöneticileriyle olan ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştu (27).

Yine anlatıldığına göre; Melik Nasır, bir gün Cünd meydanında çıktığı gezintiden geri dönerken bir adam, feryad ve figan ile bağıarak padişaha söyleyecek bir sözünün olduğunu ve mutlaka O'nu görmesi gerektiğini söyleyerek neticede Sultan'la görüşmüştür. Sultan'a, Malatya ile ilgili olarak anlattığı başından geçen birtakım hâdiselerin hülasası şu şekilde ifade edilebilir;

Ticaret erbabından birisi olan bu kişi İran'a yolculuğu sırasında bir süre Anadolu'da kalmış ve Malatya'da da ikamet etmişti. Burada alış-verişle meşgul olurken bir gün bir grup Ermeni halkın toplu olarak muhabbetlerine şahit olmuş ve bu muhabbetlerinde oldukça uygunsuz ifadelerle Mısır sultanını tahkir ettiklerini ve istihza yollu ifadelerle oradakilerin gülüp eğlendiğini bizzat görmüştü. Bu hâdiseden sonra derhal Malatya'dan uzaklaşarak Mısır'a giden bu tüccar, yukarıda bahsedildiği gibi durumu Sultan'a arz etmişti.

Sultan hâdiseyi duyunca oldukça kızmış ve Malatya'nın fethine karar vermiştir. Üç gündün sonra adı geçen tüccarı yanına çağırarak çeşitli hediyelerle taltif eden Sultan, ayrıca keskin zehir sürülü bir altın akçe vererek tekrar Malatya'ya dönmesini, adı geçen grubu tekrar dinlemesini, alaycı kişinin anlatımının sonunda mezkur akçeyi ona vermesini ferman etmişti. Maksat bir akçe gibi değerli bir meblağı alan kişinin sevincinden bu akçeyi ağzına atmasını ve bu sayede ölmesini sağlamaktır.

Hadise aynen icra edilmiş, bu görevi yerine getiren tüccar daha sonra tekrar Mısır'a döntünce, Sultan tarafından kendisine hil'at giydirmiş ve bin dinar ihsan edilmiştir. Ayrıca mezkûr Sultan'ın hükümeti süresince yönetimi altındaki bölgelerin tamamında gümrüksüz ticaret yapabilmesi hakkı da sağlanmıştı (28).

Malatya'nın fethedilmesine sebep olarak biraz müneferid bir hâdise gibi görülen bu hâdisenin haricinde daha başka hâdiseler de mevcuttur. Çağdaş tarihçiler, şehirde karışık olarak yaşayan Müslüman ve Hıristiyan halk arasında evlenmeler olduğunu fakat bu evlenmelerde Hıristiyanlardan kız almak yerine Müslüman kızların Hıristiyan erkeklerle evlendirilerek İslamiyetin dejenere edildiğini ve bu durumun Müslüman ahali tarafından şikayet konusu edilerek Mısır sultanına iletilildiğini bildirmektedir (29). Bu hususlar

(27) Makrizî, **es-Süfuk II Ma'rifeti Dâvelü'l-Müfuk, II**, Kahire (Nşr. Mustafa Ziyade), Kahire 1941, s.143; F.H. 'Aşur, *el-Alakatü's-Siyasiyye*, s.184.

(28) Aynı, a.g.e., vr. 417 a.

(29) Ebu'l Fida, *Tarih*, s.77; Aynı Muel., *el-Muhtasar*, s.74; O. Turan, *Doğu Anadolu...*, s.191; M.Öğuz, a.g.e., s.109.

Memluklu Devleti'nin o dönemki yapısı ve İslam şeriatına bağlılığı dikkate alındığında önemli bir sefer için yeterli bir sebep teşkil edebilirse de esas sebebin yukarıda yapılan tesbitlerle birlikte Selçuklu devrinde çok zengin ve sanayileşmiş belde olan Malatya'nın o sıralarda da devam eden cazibesıyla buradaki Moğol zulmünün sağladığı avantajların değerlendirilmesi olduğu yönünde bir kanaate ulaşmak mümkündür.

b- Şehrin Muhasara ve Yağma Edilmesi

Mısır Sultanı, Şam vâlisi Seyfeddin Tengiz'e (30) bir mektup göndererek mektubun eline geçer geçmez Şam askerî ile Malatya'ya doğru yola çıkmasını, Humus'a varıp oradaki askerî birliklerle birleştikten sonra Hamâya varmasını oradaki askerleri de yanına aldıktan sonra asıl mektubu açarak mektubun muhtevası gereğince hareket etmesini emretmişti. Mektubun Şam'a varması üzerine, üç günlük süre içinde hazırlıklar yapılmış, ülemâdan İbn Sasrî ile Şerefuddin b. Fazlullah'da orduda olmak üzere yola çıkılmış ve Derbend denilen yere varıldığında diğer mektup da açılmıştır. Bu ana kadar seferin istikametinin Sis Ermeni Prensiği üzerine olduğu sınımlıydı. Okunan mektubun muhtevasında, Malatya'ya varılması, şehrin yağmalanması, tımerasının tutuklanması ve kendisine gönderilmesi şeklinde emirler mevcuttu. Seyfeddin Tengiz, mektubun muhtevası mucibince derhal harekete geçerek Malatya'ya yönelmiştir (31). Seferde bizzat bulunan tarihçi Ebu'l- Fida bu seferi çok güzel anlatmaktadır. O, meşhur eserinde: "Fihakika Memluk ordusu Halep, Antep ve Rab'an'dan sonra Göksu'ya vardı, yontma taştan yapılmış görülmemiş genişlikte bir köprüden geçtikten sonra Hısnı Mansur'u sağda bırakarak Kamereddin geçildikten sonra harap bir vaziyette olan Doğanşehir'e varıldı. Buradan hareket edilerek 22 Muharrem 715 (27 Nisan 1315) 'de Malatya önünde ordugah kuruldu" sözleriyle bu hadiseyi dile getirir (32).

Memluk ordusu, Malatya kalesinin önlerine varıp burada sağ ve sol kanada ayrılarak ordugah kurup şehri kuşatmaya başlayınca Melik Nasır'ın Malatya halkına hitaben kaleme aldığı bir emirname de okunmuştur. Bu emirnamede, şehirde bulunan Müslümanların Suriye'ye götürülüp Memluklu himayesine alınması karşılığında hiç kimsenin malına ve

(30) İbn Haldun, Tarih, V, s.918, 948; İbn Dokmak, *Cevherü's-Sıma'n*, II, Suudi Arabistan 1982-1985, s.350.

(31) Aynı, a.g.e. vr. 416; Makrizî, es-Süfuk, II, s.143.

(32) Ebu'l-Fida, Tarih, s.77 vd.; Aynı Müel., el-Muhtasar, IV, s.77; O. Turan, Doğu Anadolu..., s.191; M. Oğuz, a.g.e., s.110.

canına dokunulmayacağı taahhüd ediliyor, aksi halde şehrin tamamen tahrip ve yağma edileceği bildiriliyordu. Bu hal karşısında Cemaleddin Hızır, şehrin yağmalanmasına ve halkın katledilmesine taraftar olmadığı için, şehri emanla teslim etmek istemiş ise de bir grup halktan destek bulamamıştır. Her halde bir kısım halkın yerlerinden ayrılmak istemedikleri anlaşılmaktadır. Memlukuluların, Anadolu Türk ahalisi üzerinde o dönemki etkisi dikkate alındığında Cemaleddin Hızır'a karşı çıkan grubun daha çok Moğollarla işbirliği içerisinde bulunan ve muhtemelen vaziyetleri de oldukça iyi olan Ermeni, Süryani gibi gayri Türk unsurlardan müteşekkil olduğu tahmin edilebilir. Bunlara rağmen Cemaleddin Hızır ile onun yanında vergi işlerine bakan Mandu'nun Mısır ordusunu istikbale çıktıkları da görülmektedir. Aslında Emir Seyfeddin'in de Selçuklular zamanından beri çok zenginleşmiş ve sanayileşmiş olan bu şehri yağma ve tahrip etmek istemediği anlaşılmaktadır⁽³³⁾. Zira bu maksatla şehrin kapısına ilk günler bir kıta muhafız koyarak şehrin yağmalanmasına mani olmak istemiş ise de, şehir halkının bir kısmından gereken karşılığı görememiş⁽³⁴⁾, bunun üzerine şehre hücum emrini vermiştir. Dört tarafı sarılmış olan kalenin üzerine hücum eden askerler, kale kapılarını sökerek şehre girmişler, Müslüman ve Hıristiyan demeden katliam ve yağmaya başlamışlardır. Yirmidört saat boyunca şehir yağma edilmiş ve şehirde büyük yangınlar çıkmıştır⁽³⁵⁾. Bu yağma sırasında askerler sayısız miktarda eşya, vazolar, kumaşlar, halılar ve para almışlardır. Malatya'nın merkezini yağmalayan Memluk ordusu, daha sonra civar köy ve kasabaları da yağmalayarak faaliyetlerini sürdürmüşler, hatta Darend'e kadar ulaşarak bu şehri de fethetmişlerdir⁽³⁶⁾. Hıristiyan ve Müslüman demeden esir ettikleri halktan Müslüman olanları yolda serbest bırakmışlar, Hıristiyan esirlerle Müslümanlara zulmeden yöneticilerden Şeyh Mandu ve Tatar şihnesi Gür-bugaoğlu'nu yanlarında götürmüşlerdir. Fakat Müslümanlara çok zarar veren Mandu kaçmağa fırsat bulabilmiştir.

Memluk ordusu Malatya'dan ayrıldığı zaman Emir Çoban da ordusuyla buradaki malikanesine varmıştı. Şehrin emniyetini temin maksadı ile o da şehrin yedi kapısını kapatıp, halkın bağ ve bahçesine gidip gelmesi için yalnız bir kapıyı açık bırakmıştır. Harap olan binaların imar ve inşasını emretmiş Malatya'nın müdafası için de ikibin süvari bırakarak 1315 baharında Tebrize dönmüştür.

(33) M.Öğuz, a.g.e., s.110.

(34) O.Turan, Doğu Anadolu..., s.192.

(35) Aynı, a.g.e., vr. 416; Ebu'l-Fida, el-Muhtasar, s.75; Aynı Müel., Tarih, s.78.

(36) İbn Şihna, a.g.e., s.239.

Mısır ordusu geri dönerken Merc Dabik'e vardığı sırada, Ermeni Oşin'e elçi gönderip Ceyhan bölgesini teslim etmesini ve yıllık haracın da bir milyon dirheme çıkarılmasını bildirmişlerdi(37).

Bu fetih sonunda Memlûklular Malatya'ya yerleşerek iskan hareketine girişmemişler, şehri yağmaladıktan sonra geri çekilmişlerdir. Emir Çoban, Seyfeddin Tengiz'in geri dönmesinden sonra Memlûklularla anlaşmak üzere Sultan'a bir elçi göndermiştir (38).

Malatya kuşatması sırasında şehirde bulunan Çoban Bey'in Naibi Cemaleddin Hızır, halk tarafından çok sevilen ve sayılan bir kişi idi. Şehrin yerli Hıristiyanları bile kendisini çok sevdiğinden büyük emir manasına "Mizamir" lakabını veriyorlardı (39). Mısır Sultanı ile de iyi ilişkiler içinde bulunmuş olan Cemaleddin'e, Sultan tarafından gönderilen sancak ve hil'at kuşatma sırasında eman dilemeye gelmiş olan heyetin huzurunda takdim edilmişti. Savaş sonucunda ise Cemaleddin ve oğlu, otuz kişilik bir grupla beraber Mısır'a gönderilmiştir. Mısır'da bazı şüpheli hareketleri üzerine tutuklandıktan sonra Emir Çoban'ın şefaatiyle 724 yılında serbet bırakılmıştır. Cemaleddin'in oğlu da daha sonra bir yolunu bularak Mekke'ye kaçmış, oradan da Irak'a geçerek Emir Çoban'a sığınmış ve başından geçenleri ona anlatacaktır (40).

c- Memlûkluların Malatya'yı Ellerine Geçirmelerine Rağmen, Burada Kendi İdarelerini Tesis Etmeyerek, Aldıkları Esirler ve Ganimetlerle Birlikte Geri Dönmelerinin Yörede Önemli Bir Boşluğun Ortaya Çıkmasına Sebep Olduğu Görülmektedir. Her Ne Kadar Memlûk Ordusu Çekilirken Malatya ve Yöresi Tekrar Emir Çoban'ın Eline Geçmiş, Dolayısıyla Bölgede Bir Süre Daha İlhanlı Hakimiyeti Devam Etmiş İse de Bu Sırada İlhanlı Tahtında Meydana Gelen Değişikliğin de Etkisiyle Yörede Meydana Gelen Otorite Boşluğunun Kısa Bir Süre İçin de Olsadoldurulamadığı Anlaşılmaktadır.

Memlûkluların Malatya'yı ellerine geçirmelerine rağmen, burada kendi idarelerini tesis etmeyerek, aldıkları esirler ve ganimetlerle birlikte geri dönmelerinin yörede önemli bir boşluğun ortaya çıkmasına sebep olduğu görülmektedir. Her ne kadar Memlûk ordusu çekilirken Malatya ve yöresi tekrar Emir Çoban'ın eline geçmiş, dolayısıyla bölgede bir süre daha İlhanlı hakimiyeti devam etmiş ise de bu sırada İlhanlı tahtında meydana gelen değişikliğin de etkisiyle yörede meydana gelen otorite boşluğunun kısa bir süre için de olsadoldurulamadığı anlaşılmaktadır.

(37) Aynı, İkd, vr. 416 a.; Ebu'l Fida, Tarih, s.78; Aynı Müel., el-Muhtasar, s.76; Makrîzi, s.144; O. Turan, Selçuklular..., s.641; M.Öğuz, a.g.e., s.111.

(38) Makrîzi, s.163.

(39) O.Turan, a.g.e., s.641 nu. 65; N. Göyünc, "Memlûk Devrinde (Eski) Malatya'da Bir Aile", İÜEF, Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül 1985, Tebliğler III. Türk Tarihi I, İstanbul 1986, s.245 vd.

(40) Makrîzi, s.144; M.Ç. Varlık, "Anadolu Beylikleri" DGBİT, VIII, S.570.

Memlûkluların çok büyük önem verdikleri bir bölge olan Malatya'dan çekilişlerini izah edebilmek şimdilik mümkün olamamıştır. Ancak bu çekilmenin, halktan beklenen teveccühün görülememesinden kaynaklanmış olabileceğini dikkate almak gerekir. Belki de İlhanlı tahtında o sırada önemli bir değişiklik beklemeyen ve Büyük Han Olcaytu'nun Anadolu'da gittikçe zayıflamaya yüz tutan Moğol hakimiyetini tekrar tesis etmek üzere 1314 yılından itibaren almaya çalıştığı bir takım tedbirlerin etkisiyle olsa gerek Moğollarla şiddetli bir mücadeleyi göze alamadılar. Nitekim geri çekilmelerine rağmen aşağıda görüleceği gibi Malatya ve yöresindeki etkilerini sürdürmek istemeleri bu ikinci görüşe daha çok değer kazandırıyor. Ama Memlûkların yörede tesirlerini devam ettirmek istemeleri, bölgedeki son siyasî gelişmelerin bir neticesi olabileceği gözden uzak tutulmamalıdır.

Olcaytu Han'ın 1316 yılında ölümünü takiben İlhanlı tahtına da Ebu Said Bahadır Han'ın gelmesi Moğolların Anadolu'daki faaliyetlerine yeni bir çehre kazandırmıştır. Zira Malatya muktii Emir Çoban, kısa sürede İlhanlı Devleti'nin tek hakimi haline gelirken, Anadolu'da ona karşı Moğol valileri arasında önemli bir muhalefet grubu ortaya çıktı. Böylelikle o zamana kadar Moğol valilerinin sömürge alanı olan Anadolu, artık kısa süreli de olsa bu valilerin mücadele sahası haline gelecektir (41).

Emir Çoban, İlhanlı tahtı üzerinde gücünü pekiştirirken 1317'de kendi uhdesinde bulunan Anadolu valiliğine de oğlu Timurtaş (Demirtaş)'ı getirmişti. Çoban, 1319'da Zencan Çayı kıyısında kendisine karşı oluşan muhalefet cephesini çökertirken oğlu Timurtaş'ın Anadolu'daki konumu da oldukça güçlenmişti. Bu arada iç çekişmelere katılmayarak merkeze bağlı bir bey olarak kalmayı tercih eden Eretna (42), kendi devletini kurmak için uygun ortam kollamakta idi. O sebeple Timurtaş ile Eretna arasında akrabalık hasil olmuştu.

Timurtaş'ın Anadolu valiliği sırasında, babasının aksine Kayseri'yi kendisine merkez yaptığı görülmektedir (43). Bunun yanında, onun Anadolu'daki diğer Moğol valileriyle olan mücadelesi esnasında Malatya'nın nasıl etkilendiğini tespit etmek mümkün olmamaktadır. Ancak, onun döneminde bihassa sulama kanalları ve tesisleri yapıldığı yolundaki Hafız Ebru'nun verdiği bilgilere bakılırsa Malatya'nın oldukça bayındır bir merkez haline getirildiği söylenebilir. Ayrıca adil, dindar, cömert ve cesur birisi olarak ilk

(41) Y. Yücel, Anadolu Beylikleri, II, s.5 vd.

(42) Eretna hakkında bilgi için bkz. Y. Yücel, a.g.e., s.5 vd.

(43) O. Turan, Selçuklular..., s.646

defa Timurtaş'la, Moğollar'ın Anadolu'da huzurlu bir idare tesis ettikleri düşünülürse bu vaziyetten Malatya'nın da payını aldığı kanaatine varılır.

1- Malatya'nın Eretnalılar'ın Eline Geçiş

Emir Çoban'ın 1327'de öldürülmesini müteakıp Anadolu'nun idaresi tamamen oğlu Timurtaş'a kalmış ise de onun da babası gibi öldürüleceği korkusuyla, yerine kayınbiraderi Eretna'yı (44) vekil bırakarak Memluklara iltica etmesi Malatya'nın bir yandan Eretnalılar'ın eline geçmesine, öte yandan da zımnen tekrar Memluklu hakimiyeti altına girmesine neticesini vermiştir.

Memluklular, 1315 yılında Malatya'yı fethetmişler ancak tarihî gelişmelerin seyrinden anlaşıldığı üzere Memluklu idaresini tesis etme yoluna gitmemişlerdir. Böylece Malatya, bir süre daha Moğol vâlilerinin elinde kalmaya devam etmiştir.

Bu hâdiseden sonra Eretna, İlhan Ebu Said Bahadır Han'a ve Anadolu'ya genel vâli olarak tayin edilen Büyük Şeyh Hasan'a itaat ve bağlılığını göstererek makamında kalmayı başarmıştır. Ebu Said Bahadır Han'ın ölümü üzerine yönetimden pay kapmak üzere İran'a hareket eden Şeyh Hasan, Anadolu vâliliğine Eretna (=Eretne) 'yı vekil bırakmış, O da bu durumu fırsat bilerek Eretna istiklalini ilan etme yollarını aramıştır (45).

2- Memlukluların Bozok Türkmenlerini Malatya Civarına Kaydırmaları ve Yörede Eretnalı-Türkmen Mücadelesi

Anadolu'da İlhanlı hakimiyeti gittikçe zayıflarken Türkmenlerin faaliyetleri de o nisbette artmakta idi. Bunun haricinde hala Malatya'ya hakim olmak ve bilhassa İlhanlılar ile aralarında önemli bir sed oluşturmak istedikleri anlaşılan Memlukluların da bu Türkmen faaliyetlerini destekledikleri görülmektedir. Nitekim, Oğuzların Bozok koluna mensup Türkmenler Halep -Antep arasındaki yurtlarından alınarak Maraş-Malatya bölgesine

(44) Makrizi, s.144.

(45) İsmail Yigit, *İslam Tarihi*, VII, s.152; Y. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, Ankara 1989, s.14; I. Sunguroğlu, a.g.e., s.119 nu.2. Müslümanlığı çoktan kabul ile adil ve iyi buylu bir emir olan Eretna'nın yüksek şahsiyetine izafette kendisine, "Köse Peygamber" denmiş ve beyliği de kendi adıyla isimlendirilmiştir.

kaydırıldılar (46) . Memlûklular, bu Türkmenler vasıtasıyla aynı zamanda Çukurova yöresindeki Ermeni kalıntılarına da kontrol altında tutmak istemiş olmalıydılar. Ama bu Türkmenler başlangıçta esas faaliyetlerini Eretnalılar üzerine teksif edeceklerdir.

Bozok Türkmenlerinin başına geçerek 1227 yılında Maraş ve Elbistan civarında Memlûkluların himayesi altında bir beylik kuran Karaca Bey, İlhanlı şehzadeleri arasında devam eden kanlı mücadeleler sırasında, beyliğini genişletmek üzere Eretna'nin idaresine terkedilmiş olan bölgeleri yağmalamaya başladı. Bu sırada Sivas'ta bulunan Eretna ise, İlhanlıların Anadolu emiri olan Celayirli Şeyh Hasan'ın, kendi rakibi Timurtaşoğlu Şeyh Hasan ile ittifak etmesinden endişelenerek (47) , Siyâsî iktidarı kurabilmesi için dış müttefikler aramaya koyuldu. Süratle, Kayseri kadısı Siraceddin Süleyman'ı Mısır Memlûku Sultanı Melik'u-Nasr'a elçi olarak gönderdi. Elçisi aracılığıyla Anadolu'da artık Memlûklu Sultanın naibi olarak göreve devam etmek istediğini bildirdi. Ayrıca da muhafızlarına karşı askeri yardım talep ederek Anadolu'da Sultan adına hutbe okutup sikke kestireceğini bildirdi. Mısır sultanı, elçilere fevkalade ikramda bulunarak hilat giydirildi ve Eretna'ya da "Memâlik-i Rûm" naibliği menşuru gönderdi (48) .

Eretna, Melik Nasır'ın ölümüne kadar Sultanla ilişkisini korumuş, Sultan adına hutbe okutup, sikke kestirmişti (49) . Adet üzere de bunları Kahire'ye göndermişti. Fakat bu münasebetler zaman zaman kesintiye uğramış olmalıdır ki bu gibi durumlarda Sultan, Eretna'yı cezalandırmaktan da geri durmamıştır. Bu cezalandırma daha çok Türkmenlerin kışkırtılması ve Eretna'nın kontrolündeki güney hudutlarında mevcut uç şehirlerinin bu arada Malatya'nın da yağmalatılması şeklinde idi. Ayrıca, Ebu Saïd Bahadır Han'ın ölümü üzerine Anadolu'da ortaya çıkan otorite boşluğu da Türkmenlerin bu arzularını kamçılıyordu(50) .

Türkmenlerin Eretna sınırına yerleşmeleri ve giriştikleri faaliyetler Emir Eretna'nın durumunu zorlaştırdığı gibi, Memlûklu-Eretnalı ilişkilerini de bozmakta idi. Nitekim,

(46) Moğolların iktidar mücadeleleri sırasında kontrolsüz kalan Anadolu'da bu durumdan faydalanarak beylik kuran Türkmen gruplarından Bozokların, Melikü'n-Nasır'ın isteği sonucu, yaşadıkları Halep-Antep bölgesinden Malatya-Maraş bölgesine geçerek faaliyetlerine başladıkları hakkında bilgiler mevcuttur. Bkz. Y. Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, II, s.9.

(47) R.Yınanç, a.g.e., s.10.

(48) Nücûm V, s.137; İ.H.Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.156; Y. Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II, s.8; İ.Yigit, a.g.e., s.152.

(49) Makrîzî, s.533.

(50) Cemal Server, Devlet-i Beni Kalıvun fi Mısır, Kahire (Basım Tarihi Yok), s.214; M.H.Yınanç, a.g.m., I, III, s.655; Y.Yücel, a.g.e., s.9 vd.; M.Ç.Varlık, a.g.m., DGBİT, VIII, s.574.

Eretna'nın 1340'da, daha önce Memlûklularla yaptığı anlaşma şartlarına uymak istemediğine dair bilgiler mevcuttur. Binaenaleyh, Eretna Bey'in kendi ülkesinde Memlûklular adına hutbe okutmadığını ve sikke bastırmadığını öğrenen Sultan'ın, Türkmenlere tekrar Eretna topraklarına akın yapmalarını emrettiğini görmekteyiz. Bunun üzerine Kahire'ye elçiler gönderen Eretna, bu Türkmen akınlarından açıkça şikayetçi olacak, cevaben de kendisine tâbiyet bağlarını gevşetmemesi ihtar edilecektir. (51)

Memlûk-Eretnalı anlaşmazlığında en önemli unsur olan Türkmenlerin Memlûklular tarafından adeta Eretnalıları kontrol vazifesiyle görevlendirildikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Memlûklulara bağlı olarak varlığını sürdürmeye çalışan Eretnalıları Türkmenler yüzünden bir türlü kendi hükümranlıklarını tam olarak ilan edememişlerdir. Bu husus 1340-1360 yılları arasında da devam etmiştir. Halbuki, bu yıllar, Bozok Türkmenlerinin reisi Karaca Bey'in zaman zaman Memlûklulara karşı tavır aldığı, hatta istiklal arayışı içerisine girdiği veya Memlûklular devletinde baş gösteren iç çekişmelerde taraf olarak bir takım olumsuzluklara da sebep olduğu bir dönemdir. O sebeple Memlûklular artık kontrollerinden çıkmaya başlayan Bozok Türkmenlerini yani Dulkadiroğullarını baskı altına almak için yöredeki diğer Türkmen grubu olan Üçokları kullanma yoluna gideceklerdir ki bunlara verilen Türkmen emir-i ümeralığı tarihimizde Ramazanoğullarının ortaya çıkmasına sebep olacaktır (52). Buna rağmen Eretnalıları için durumun pek değişmediği ve Malatya'yı elinde bulunduran bir siyasi kuruluşun Memlûklulara itaati sebebiyle Malatya'nın da zimmen Memlûklular hakimiyeti altında ve varlığını devam ettirdiği söylenebilir.

Ç- MALATYA'NIN DOĞRUDAN MEMLUKLU İDARESİNE GEÇİŞİ

Dulkadiroğlu Karaca Bey'in, Memlûkluların düzenlediği bir süikast neticesinde 11 Aralık 1353 tarihinde Kahire'de idam edilerek öldürülmesi (53) üzerine, tesis ettiği ve son zamanlarında adeta müstakil bir hale getirdiği beyliğin başına oğlu Halil Bey geçti. Bu beyliğin topraklarını tabiatıyla kendi hükümranlık alanı içerisinde gören Memlûklular yukarıda ana hatlarıyla belirtildiği üzere Dulkadirîlilere karşı ortaya çıkardıkları

(51) Y. Yücel, a.g.e., s.10.

(52) Bütün bu hadiseler hakkında geniş malûmat için Bkz. M.Ç. Varlık, "Anadolu Beylikleri", DGBİT, X, s.115; R. Yınanç, a.g.e., s16.

(53) Bkz. R. Yınanç, a.g.e., s.18 vd.

Ramazanoğulları'nı vermek istemekte idiler. Hatta bu maksatla Ramazan Bey Kahire'ye kadar gitmiş ve bu yoldaki dileği 10 Haziran 1354'de kabul de edilmiştir (54). Fakat Ramazanoğulları Dulkadirli'lere bağlı kalan Bozok Türkmenleri üzerine hakimiyet tesis edemediler. Dolayısıyla bu mücadele Memlukluların kuzeyde; Anadolu'nun ve Suriye'nin bir kısım topraklarında önemli bir kargaşanın çıkmasına sebep oldu.

Ramazanoğullarının başarısızlığı Memluklu Sultanı Melik Salih'i Dulkadirli ailesinin Bozok Türkmenleri üzerindeki nüfuzunu kabul etmeye mecbur bıraktı ve bölgede düzenin sağlanabilmesi için Dulkadirli Karaca Bey'in oğlu Halil Bey'in beyliği 1355'de tanımak zarunda kaldı (55). Böylelikle Dulkadiroğulları Beyliği'ni fiilen elinde bulunduran Halil Bey'in meşru bey olarak tanınması ile yörede Memluklu nüfuzu tekrar tesis edilmekle birlikte önemli ölçüde güç kaybına da uğramıştır.

Dulkadiroğulları beyliğini ele geçiren Halil Bey, bir taraftan durumunu kuvvetlendirmek ve babasının ölümüyle ortaya çıkan güçlükleri yenmeye çalışırken, diğer taraftan da komşularında meydana gelen olayları dikkatle takip etmekte idi. Nitekim, Malatya'dan Samsun'a, Konya'dan Erzurum'a kadar uzanan sahada hakim olan Eretna'nın ölümüyle ortaya çıkan vaziyeten istifade etmek ve daha önce babasına ihanet eden Eretnalıların yeni hükümdarı Mehmet'den intikam almak üzere harekete geçmekte gecikmeyecektir (56).

Dulkadirli'lerin civardaki şehir ve köylere akınlar yapmaya başlamaları Malatya ve yöresinde yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Zira kaynaklarda her hangi bir tafsilat bulunmamakla beraber bu sıralarda yani 1360 yıllarında "diğer bir Türkmen Reisi" olana Ömer Bey'in (57) Eretnalılarından Malatya'yı aldığı kaydedilmektedir. Bu sırada Halil Bey'de hakimiyet alanını Zamantı'ya kadar genişletmişti. Ömer Bey'in Malatya'yı sahiplenmesi karşısında Memlukluların her hangi bir faaliyette bulunmadıklarına bakılırsa bu olayın tasvip gördüğü hükmüne varılabilir. Dolayısıyla Memluklular, bu tarih itibarıyla Malatya'da doğrudan hakimiyetlerini kurmuşlardır. Ancak daha sonraki gelişen olaylara ve Ömer Bey'in aynı zamanda bir Türkmen reisi olduğuna bakıldığında onun

(54) Makrizi, II, s.921; M.Ç. Varlık, a.g.m., DGBIT, X, s.101.

(55) Makrizi, III, s.31; R. Yınanç, a.g.e., s.19.

(56) Bu olaylar için Bkz. M.Ç. Varlık, a.g.m., DGBIT, X, s.101 vd.; R. Yınanç, a.g.e., s.22.

(57) Kaynaklarda Malatya emiri olarak gösterilen Ömer Bey, Malatya'da medfun olup o zamanki Malatya mahallelerinin birisi de Ömer Bey Mescidi adını taşımaktaydı. Bkz. R. Yınanç-M. Etibüyük, Kanunî Devri Malatya Tahrir Defteri (1560), Ankara 1983, s.11, 26, 40; R. Yınanç, a.g.e., s.19.

Dulkadirilerden ayrı hareket eden, muhtemelen Memluklulara da bağı bulunmayan birisi olduğu intibai hasil olmaktadır. Belki de kısa süre içerisinde ölmesi Memlukluların ona karşı düşüncelerinin ne olduğunun tebaruz etmesini engellemiştir.

Malatya'ya hakim olan Ömer Bey'in aynı yıl içerisinde ölmesi , Dulkadirileri, bu şehri ele geçirmeye yöneltmiş, bu da Malatya üzerinde bir Memluklu-Dulkadirli mücadelesinin başlamasına sebep olmuştur. Nitekim, Dulkadirilerin emrine girmek istemeyen Malatya halkı, şehri Memluklulara teslim edecektir (58) . Memlukluların Malatya'daki bu ikinci hakimiyetleri, şehrin valiler eliyle doğrudan idare edilmesi şeklinde tecelli etmekle Malatya'da Memluklu hakimiyetinin tam olarak tesis edildiği neticesi ortaya çıkmaktadır.

Memlukluların, Malatya'da kendilerine bağı bir valilik tesis etmeleri haricinde fazla bir idari değişiklik yaptıklarına dair kaynaklarda her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu husus, yöredeki o dönemin siyasî teşekküllerinin şehir idareleri arasında fazla bir farklılığa sahip olmadıkları şeklinde izah edilebilir. Esasen bu husus başlı başına bir çalışma halinde işlenebilecek bir mahiyete de sahiptir. Zira daha sonraki gelişmeler, bilhassa Malatya'nın Mintaş idaresindeki dönemi çok dikkate şayan bir durum arz etmektedir.

---

(58) M.H. Yınanç "Dulkadir", İA, III, s.657; M.Ç. Varlık, a.g.m., DGBİT, X, s.101 vd.; R. Yınanç, a.g.e., s.20.

IV. BÖLÜM (MEMLUKLU İDARESİ ALTINDA MALATYA)

Memlukuluların Malatya'ya hakim olarak burada doğrudan Mısır'a bağlı bir idare tesis etmesi, şehri tabii genişleme alanı içerisinde gören Dulkadirliyle önemli bir ihtilafın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu ihtilaf aynı zamanda Dulkadiroğlu Karaca Bey'in son zamanlarında bu beyliğe kazandırdığı statünün oğlu Halil Bey zamanında da devam ettirildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla bu dönemde Dulkadirliiler çoğunlukla Memlukulular'dan müstakil bir halde hareket etmekte, hatta tek başlarına onlarla mücaadele edebilecek gücü kendilerinde bulabilmektedirler. Bu mücaadele ise bir müddet sonra yöreye dış güçlerin bilhassa Osmanlı nüfuzunun girmesine vasıta olacak, neticede Osmanlıhemen hemen aynı zamanda her iki gücü de ortadan kaldıracaktır.

A-MALATYA ÜZERİNDE MEMLUKLU-DULKADIRLI MÜCADELESİ

Memluklu-Dulkadirli çekişmesi, Anadolu'da Moğollar ve onların uzantısı olan İlhanlılar'ın zayıflaması ve Selçukluların yok olmasıyla ortaya çıkan boşluktan istifade ile kendi hakimiyetlerini tesis etme mücaadesidir. Bu mücaadelede Dulkadirliiler diğer Anadolu beyliklerine benzer bir yol takip ederlerken, Memlukulular da Moğollar gibi bölgedeki hakimiyetlerini devam ettirmek isteyen bir dış güç konumunda görünmektedir. Bu dönemde batıda Osmanlı-Bizans mücaadesinin bir benzeri, doğuda adeta Dulkadirli-Memluklu arasında yaşanmış gibidir. Elbette bu kıyaslamada rol alan devletlerin mahiyetlerinde mevcut farklılıklar dikkatlice değerlendirilmelidir. Her ne kadar Memluklu-Dulkadirli mücaadesi doğrudan Malatya'da zahir etmemiş ise de, bu mücaadele Malatya'yı da içine alan, hatta Malatya'nın merkez konumunda bulunduğu bir yörede geçmekle bu şehrin önemli ölçüde etkilendiği muhakkaktır.

a- Dulkadirliiler in Üstünlük Safhası

Memlukuluların Malatya'ya ikinci kez hakim olmaları, Dulkadirliyle aralarının iyice açılmasına sebep oldu. Memlukululara karşı kini artan Halil Bey, güneye yönelerek sürekli

akınlarla Halebi tehdit etmeye başladı (1) . Bunun üzerine Memlûkluların Malatya valisi Kuştimuroğlu Ahmed, Dulkadirli saldırılarını sona erdirmek ve Elbistan'a yerleştirmek üzere o sırada Anteb'e ulaşmış bulunan Muhammed b. Şehr hakkında verilen emri uygulamak üzere harekete geçti ise de her iki Memlûk emiri de Halil Bey karşısında mağlub olarak Haleb'e çekilmek zorunda kaldılar (2) . Bu zaferden sonra Dulkadirliiler Malatya'ya yönelmişlerse de bu beldeye büyük önem veren Memlûkluların Halep valisi Kutluboğa kumandasında bütün Suriye birliklerini seferber etmeleri üzerine, kuşatma altına aldıkları şehrin önünden çekilmek zorunda kaldılar (3) . Zira bu arada Memlûkluların Malatya'ya atadıkları yeni vali Esendemir Tâzî (4) de şehre gelerek göreve başlamıştır. Halil Bey'in düşmanı Eretnalı Mehmed Bey'in de yardımını almasına rağmen Esendemir Tâzî de Halil Bey'e mağlup olarak Malatya'ya kapanmak zorunda kalmış ve şehir Dulkadirliiler tarafından kuşatılmıştır.

Bu dönem, Anadolu-Suriye yolu üzerinde iktisadî açıdan son derece önemli olan Malatya'nın Memlûkluların bir hudut şehri olarak Dulkadirliilerle aralarındaki mücadelenin en önemli unsurlarından birisi haline geldiği dönemdir. Gerçekten de, Dulkadiroğulları kısa bir süre içinde bir yandan Malatya'yı tehdit ederken, öte yandan da Eretna topraklarındaki karışıklıklardan istifade ile de Harput'a yönelecekler ve 1364'de bu beldeyi ele geçireceklerdir (5) . Harput'un Dulkadirliilerin eline geçtiği sırada Memlûklu bir vali tarafından idare edildiği göz önüne alınırsa Dulkadirliilerin ne kadar güçlenmiş oldukları ortaya çıkar (6) .

Dulkadirliiler Harput'u ele geçirmekle Malatya'yı hem doğudan, hem de batıdan kısıka almış oluyorlardı. Dolayısıyla Malatya üzerindeki Dulkadirli baskısı iyece arttı. Halil Bey'i tenkil ile bu duruma bir son vermek isteyen Memlûkluların Halep valisi Seyfeddin Cerci (Corcu) vasıtasıyla giriştikleri ve Harput'un dört ay boyunca

(1) R. Yınanç, a.g.e., s.20.

(2) Münecimbaşı, II, s.165; R. Yınanç, a.g.e., s.20.

(3) Makrizî, II, s.75; M.H. Yınanç, a.g.m., IA, III, s.657; R. Yınanç, a.g.e., s.19 vd.; I. Sunguroğlu, a.g.e., s.115; M.Ç. Varlık, a.g.m., DGBİT, X, s.101.

(4) I.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri..., s.157; M.Ç. Varlık, a.g.m. DGBİT, VIII, s.576.

(5) I.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.170; R. Yınanç, a.g.e., s.20 vd.; I. Sunguroğlu, a.g.e., s.115; M.Ç. Varlık, a.g.m., DGBİT, X, s.102; İ. Yiğit, a.g.e., s.156.

(6) 1364 yılında Moğolları hesaba katmayan Eretna'nın oğlu, Babuk ve Devletşah şah gibi Moğol reislerinin taarruzlarına uğramıştı. Bunun üzerine Memlûklulardan yardım istemiş ve Harput, Memlûklu valisi Alaaddin Meliksah'ın yönetimine terk edilmişti. İşte tam bu sırada Harput, Halil Bey'in eline geçecektir. Bkz. Y. Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, II, s.17.

kuşatılmasıyla devam eden sefer de bir netice vermedi ve 1366'da Haleb'e döndü. Arık Memlûkluların kendisi hakkında çok ciddi kararlar alma noktasına geldiğini an Halil Bey, Harput'ta başarılı bir direniş göstermesine rağmen Memlûk kuvvetlerinin çekilmesinin hemen arkasından Melik Eşref Şaban'a müracaat ederek affını istedi.

Memlûklularca affedildiğinin bildirilmesi üzerine Mısır'a giderek hılat giyen Halil Bey, dönüşünde iade edeceğini taahhüd edeceğini vadettiği Harput'u elinde buldurmaya devam etti (7). Aynı yıl Aydemir Şeyh ve Esendemir kumandasında sevk edilen Memlûk kuvvetleri bu defa şehri teslim. Halil Bey'i de esir olarak Haleb'e dönmüşler ise de Dulkadiroğlu, Sultan'ın emriyle burada serbet bırakılmıştır (8).

On yıl kadar pek fazla bir faaliyette bulunmayan Halil Bey'in 1377'de Harput dışında Maraş, Besni ve Amik kalelerini de alarak bir yandan Memlûklular aleyhine genişlemesi, öte yandan bu devlete tabi Eretna topraklarına yaptığı tecavüzler bu sırada Mısır'da gerçek iktidarı elinde tutan Emirü'l-Asakir Berkuk'u çok kızdırdı ve üzerine yeni birlikler gönderilmesine sebep oldu. Aynı zamanda Memlûk devleti Halil Beyi azlederek yerine kumandanlarından Mübarekşah Tâzî'yi Elbistan'a yerleştirmek üzere harekete geçti. Mübarekşah Tâzî komutasındaki ordunun 1378 Temmuzunda mağlup olup komutanının öldürülmesi üzerine Memlûklular, Malatya valisi Hattat Yelboğa'yı Halil Bey'i tenkil etmekle görevlendirdiler. Ancak bu tayin hiç bir şeyi değiştirmedeği gibi bu arada Üçok Türkmenlerinin de desteğini alan Halil Bey, Memlûkluları üst üste mağlup etti ve Eretnalıları da sıkı bir baskı altına aldı (9).

Ramazanoğullarının da desteğiyle Memlûklulara ve Eretnalılara karşı üst üste kazanılan başarılar Dulkadirîleri bir taraftan kuzey Suriye'yi yani Haleb'i, öteyandan da Malatya'yı tehdit edebilecek bir konuma getirmişti. Tehlikenin gittikçe büyüdüğüne karar veren Sultan Berkuk 1379 yılı sonlarında Dulkadir Beyi'nin hakkından gelmek üzere bütün Suriye valilerine genel bir seferberlik emri verdi. Şam valisi Baydemir Harizmi'nin kumandasında sefere hazırlanan ordu Dulkadir Beyi'nin Halep üzerine akınlannartırması yanında Malatya'yı da iyice sıkıştırmaya başlaması üzerine harekete geçirildi. Bu sırada yeni atamalar da yapılmış, azledilen Halil Bey'in yerine Elbistan'a Malatya valisi

(7) Ibn Habib, *Tezkiretû'n-Nebiiye*, II, Kahire 1982, s.294; R. Yınanç, a.g.e., s.20; ; M.C. Varlık, a.g.m., DGBİT, X, s.102; I. Sunguroğlu, a.g.e., s.118; I. Yiğit, a.g.e., s.156; N. Ardıçoğlu, a.g.e., s.66.

(8) R. Yınanç, a.g.e., s.21.

(9) Ibn Hacer, *İnba'ul Gımr*, I, Beyrut 1986, s.269; M.H. Yınanç, a.g.m., İA, III, s.657; M.C. Varlık, a.g.m., DGBİT, X, s.102.

Altunboğa getirilirken, ondan boşalan Malatya valiliğine de Behisni valisi Timurboğa Mintaş görevlendirilmişti (10). Bu arada ordu hareket etmiş yolda Birecik valisi Sudun Muzafferî ve Mintaş'ın birliklerinin katılmasıyla iyice kuvvetlenerek Maraş önlerine ulaşmıştı. Fakat, Memluklu kuvvetlerini Maraş önlerinde karşılayan Dulkadirîler büyük bir zafer kazandılar. Kumandan Hacıb Çöğen maktül düşerken, Altunboğa ile diğer kumandanlar Halep'e doğru kaçtılar. Bu arada Mintaş da yaralı olarak canını zor kurtarabilmişti (11). Mintaş'ın Malatya valiliğine getirilmesi bu mücadelede başlıca dengeyi Memluklular lehine çevrirdi, aynı zamanda bölgede yeni bir dönemin açıldığına da işaret eder. Zira bu dönem mücadelenin bütün boyutlarıyla birlikte değişik bir çehre kazandığı görülmektedir.

b- Halil Bey'in Maraş ve Elbistan'ı Kaybederek Harput'la Yetinmek Zorunda Kalışı

Dulkadirîlerin kazandıkları bu zaferlerden sonra Memlukluların kontrolü altındaki bölgelere akınlarını daha da sıklaştırdılar. Buraları tahrip ederek Amik ovasına ve Halep'e kadar ulaştılar. Bu durum karşısında Berkuk, bütün Suriye valilerine emirler göndererek Dulkadirîlere karşı yeni bir sefer başlatmalarını istedi. Talimatın tam olarak uygulanmasını kontrol etmek için de devatdan Yunus'u Suriye'ye gönderdi (12). Nihayet Şam valisi Aşık Timur Merdanî, Halep valisi, Aynal Yusufî, Hama valisi Taştımur Kasimî, Safed valisi Taştımur Alayî, Trablus valisi Gümüşboğa, Yelboğavî birliklerini Helep'te topladılar. Memluklulara bağlı kalan Türkemenlerle çeşitli Arap ve Kürt kabileleri de onlara katıldı. Tarihçi Aynî'nin de Antep'ten geçerken müşahade ettiği bu kalabalık Memluk ordusu 3 Temmuz 1381'de Maraş'a ulaştı. Halil Bey'in kardeşi Suli Bey komutasındaki Dulkadirî birliklerinin 6 Temmuz 1381'de mağlup olması üzerine Memluklular Maraş'ı ele geçirdi, Elbistan'a çekilen Suli Bey burada yapılan savaşta da yenilince çareyi kaçmakta buldu (13). Fıratı geçerek Halil Bey'in tahkim ettiği Harput'a ulaştı. O esnada Halil Bey de

(10) Şehabettin Tekindağ, *Berkuk Devri Memluk Sultanlığı*, İstanbul 1961, s.85.

(11) İbn Hacer, s.56; M.H. Yınanç, a.g.m., 1A, III, s.657; Ş. Tekindağ, a.g.e., s.85; R. Yınanç, a.g.e., s.22 vd.; M.C. Varlık, a.g.m., s.102 vd.

(12) İbn İyas, *Bedayi*, I, s.292.

(13) İbn İyas, *Bedayi*, I, s.288.

buradan Malatya'ya tekrar akınlar yapıyordu (14) . Elbistan'da bir ay kalan Memluk ordusu Harput'a yöneldi. Fakat Fıratı geçmek mümkün olmadığından bir süre sonra Haleb'e dönmek zorunda kaldı (15) .

Dulkadirlielerin bu yenilgisi müttetikleri olan Ramazanoğlu İbrahim Bey'i zor duruma düşürmüştür. Tehlikenin yakın olduğunu anlayan İbrahim Bey, Memluklularla temas kurarak Dulkadirlielere yardım ettiği için özür diledi (16) . Bu durumda desteksiz kalmış olan Halil Bey ve Suli Bey de Memluk kumandanlarına mektup göndererek itaatlerini arzetmek zorunda kaldılar. Ancak her zamanki gibi Dulkadirlielerin bu itaati da geçici idi.

Halil Bey, en önemli iki büyük şehir olan Maraş ve Elbistan gibi Malatya'ya da iyice yerleşmişti. Zira buranın valiliğine atanan Mintaş, görevine başlarken Memluklular Elbistan'a da Alaaddin Altunboğa'yı vali olarak yerleştirmişlerdi. Dolayısıyla Dulkadiroğlu Halil Bey Harput'la yetinmek zorunda kaldı. Fakat Memluk ordusu döner dönmez Halil Bey, Amik civarındaki Türkmen reislerinden Özeroğlu'nun desteği ile tekrar Haleb'e doğru saldırıya geçecektir. Halep valisi Yelboğa Nasıf de bu akınlara mani olmak için emrindeki kuvvetlerle harekete geçip Dulkadir topraklarına girdi ve Nisan 1382'de Darendede yakınlarına kadar ilerledi ise de Halil Bey'in kaçtığını öğrenince geri döndü ve bu dönüşü sırasında Özeroğluna tâbi Türmenleri tedip ederek önce Maraş'a oradan da Haleb'e döndü (17) .

Bütün bu olaylar, yörede Memlukluların hakimiyetlerini tam olarak tesis ettiklerini ve Halil Bey'in kısa bir süre için de olsa Harput'la yetinmek zorunda kaldığını göstermektedir. Ama 1382 yılı sonlarında Emirü'l-Asâkir Berkuk'un hükümdarlığını ilan etmesi, Memluk topraklarında, özellikle Suriye'de büyük karışıklıkların çıkmasına sebep oldu (18) . bu karışıklıklar esnasında bir Çerkez olan Berkuk'a itaat etmek istemeyen Suriye valileri ile birlikte Anadolu'daki bir kısım Memluk valileri de birbirlerine girdiler (19) . Bu kargaşa

(14) Besim Atalay, **Maraş Tarih ve Coğrafyası**, (Basım yeri ve tarihi tesbit edilemeyen bu eser, IRCICA Kütüphanesinde bulunarak kullanılmıştır), s.45.

(15) İbn Hacer, II, s.505; Bosworth, **İslam Devletleri Tarihi**, (Nşr. E. Merçil-M. İpşirli), İstanbul 1980, s.295; İ. H. Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri**, s.170; M.H. Yınanç, "Dulkadir", IA, III, s.657; R. Yınanç, a.g.e., s.23; N. Arslanoğlu, a.g.e., s.68 vd. ; M. Ç. Varlık, "Anadolu Beylikleri", **DGBİT, X**, İstanbul 1989, s.102 vd.

(16) İbn İyas, **Bedayi**, I, s.292.

(17) R. Yınanç, a.g.e., s.24; M.Ç. , a.g.m., **DGBİT, X**, s. 103.

(18) İbn İyas, I, s.286.

(19) Bu hadiselerin teferruatı için Bkz. Ş. Tekinbaş, a.g.e., s.54 vd.; Y. Yücel, **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar**, II, s. 127 vd.

sırasında Dulkadirlielerin destekledikleri valilerin başarılı olamayışı⁽²⁰⁾ söz konusu devleti o sıralarda Eretna tahtına çıkmış olan Kadı Burhaneddin ile işbirliğine sevketti⁽²¹⁾. Bu yöneliş, yani Memlûklular'a karşı Dulkadirlielerin tek başına teşebbüs kabiliyetlerini büyük ölçüde kaybetmiş olmaları, Malatya yöresinde mücadele veren güçlerin artmasına ve olayların boyutlarının genişlemesine sebep olduğu gibi, daha farklı güçlerin de yöreye ilgilerinin çekilmesine vesile olacaktır.

c- Dulkadirli-Kadı Burhaneddin İşbirliği

Kadı Burhaneddin'in tahta çıkışıyla (1380) Dulkadirlielerin bu komşusuyla olan ilişkileri düzelmeye başlamıştı. Zira Memlûkluların düşmanca davranışları Halil Bey'i Kadı Burhaneddin ile dostluk kurmaya sevk etmiştir. Bu münasebetler basit bir dostluğa değil aynı zamanda aşağıda görüleceği gibi karşılıklı yardımlaşmaya da dayanıyordu.

Kadı Burhaneddin'in saltanatının ilk yıllarında bir kısım Dulkadirli Türmenleri onun hizmetine girmişlerdi. Hata Halil Bey, kardeşi Osmanı da Kadı Burhaneddin'e karşı isyan eden valileri tenkil için göndermişti. Bu sırada Harput'la yetinmek zorunda kalan ama Dulkadirlielere ait olan şehirleri kurtarmak için fırsat kollayan Halil Bey, Kadı Burhaneddin'den başka Ramazanoğulları ile yeniden dostluk tesis etmekte gecikmedi ve Maraş ile Elbistan'a yerleşen Memlûkluları buralardan atmak üzere mücadeleye girişti⁽²²⁾. Fakat, Berkuk'un sürekli olarak Memlûkluları uğraştıran Halil Bey'i Nisan 1386'da bir suikast sonucu öldürtmesi üzerine bu girişim neticesiz kalırken Kadı Burhaneddin

(20) Berkuk'a karşı düşmanlık gösteren bir çok vali gibi, Memlûkluların Elbistan valisi Alladdin Altunboğa da bir çerkeze bende olamayacağını ilan ederek, Dulkadirlielerden aldığı destekle Darende'ye saldırmış fakat şehir halkının şiddetli direnişi karşısında bir netice alamamıştı. Bu arada Halep valisi Yelboğa Nasiri'nin taarruzuna uğrayınca Kadı Burhaneddin'in yanına sığınmak zorunda kalmış ve Memlûklular Elbistan valiliğine Şeyh Ali Kazvini'yi tayin etmişlerdir. Ekz. R. Yınanç, a.g.e., s.24 vd.; Ş. Tekindağ, a.g.e., s.54.

(21) Kadı Burhaneddin ahmed (1344-1398) Kayseri kadısı Şemseddin Muhammed'in oğlu olup şair ve bilgin bir Türk devlet adamıdır. Oğuzların Salur boyuna mensuptur. Kadı Burhaneddin'in kayınpederi olan Gıyasüddin Muhammed'in Kadı Burhaneddin'in de karıştığı bir suikast sonucu öldürülmesinden sonra yerine geçen oğlu Ali Bey, eniştesi olan Kadı Burhaneddin'i kendisine vezir yaptı. Ali Bey'in de ölümünden sonra önce atabek olan Kadı Burhaneddin bir süre sonra kendisini sultan ilan etti, adına sikke bastırıldı ve hutbe okuttu. Kadı Burhaneddin'in hükümdarlığı 18 yıl sürdü. bu süre içerisinde komşusu olan beyliklerle mücadele etti. Bir yandan da Eretna beyliğinin zayıflayan siyasi birliğini kuvvetlendirmeye çalıştı. Bkz. Esterabadî, . a.g.e., s.50 vd.; Y. Yücel, a.g.e., s.43 vd.

(22) R. Yınanç, a.g.e., s.25.

Memluklu Sultanı Berkuk'a açıktan açığa cephe almış ve ona karşı düşmanca teşebbüslerini artırmıştır⁽²³⁾. Ama Halil Bey'in ölümüyle Dulkadiroğulları ailesinin kendi içinde bölünmesi Memlukluların Malatya valisi Mintaş'a yörede daha geniş hareket imkanı sağlayacak ve Kadı Burhaneddin ile Mintaş karşı karşıya gelecektir.

B-MINTAŞ'IN MALATYA VALİLİĞİ

Mintaş'ın Malatya'da vali olmasıyla bölgede yeni bir dönemin açıldığına daha önce işaret edilmiştir. Gerçekten de Mintaş Malatya'da bazen bir Memluk valisi, bazen de müstakil bir bey olarak adeta Halil Bey'den doğan boşluğu doldurmaya çalışacaktır⁽²⁴⁾. Aslında onun valilik yılları bölgede güçlü liderlere rağmen tam bir istikrarsızlığın hüküm sürdüğü dönemdir. Dolayısıyla Timur'un 1387 kışında Karabağ'da ordugahını kurarak Doğu Anadolu'yu istilaya hazırlanması hatta Erzurum'a kadar gelmesinden itibaren Anadolu ve Ortadoğu'yu fethetmesine kadar geçen süre içerisinde araştırmamıza konu olan coğrafyada sürekli bir buhran hüküm sürmüştü, bölgedeki siyasi güçler arasında yürütülen sürekli mücadeleler ve değişik ittifaklar neticesinde her an güç dengeleri değişmiş, siyasi bütünleşmesini henüz sağlayamamış olan bu bölgede sürekli bir belirsizlik hüküm sürmüştür. Karakoyunlu ve Akkoyunlu unsurlar her ne kadar uzakta gibi görülürse de bu belirsizlik döneminde bölgede cereyan eden gelişmelerin seyrinde dolaylı bir şekilde de olsa etkili olmuşlardır.

a- Mintaş'ın Sultan Berkuk'a Karşı Yaptığı İttifaklar ve İsyanı

Berkuk'un Memluklu tahtına geçtiği sırada sessiz kalarak ona biat eden Mintaş, Doğu Anadolu'da Memluklu nüfuz sahasında oturan Türkmenleri hakimiyeti altına almak üzere Timur'un Erzurum'a kadar ilerlemesiyle daha değişik bir politika izlemeye başlamıştır⁽²⁵⁾. Aslında Mintaş'ı böyle bir politika izlemeye sevk eden bir diğer sebebin de

(23) Y. Yücel, a.g.e., s.128; R. Yınanç, a.g.e., s.27.

(24) G. Gögebakan, a.g.e., s.37.

(25) Timur, XIII. yüzyılın başlarında Asyanın içlerinden çıkmış insanlığın bir bölümünün tarihinde etkili rol oynamıştır. Moğol Devleti'nin bu bölgedeki kalıntılarının siyasi iktidar olma güçlerini yitirdikleri XIV. yüzyılın ilk yarısında Timur'un çıkışı Asya ve Ortadoğu tarihinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Memluklu, Kadı Burhaneddin, Dulkadirîl ve daha sonraları Osmanlı nüfuz bölgelerinin arasında bulunan Malatya ve civarı da hiç şüphesiz, bu yeni durumdan

Berkuk'un giriştiği bir takım faaliyetlerde aranması gerekir (26) . Zira Mintaş Berkuk'un Suriye'nin kuzeyinde giriştiği temizlik hareketını tamamlar tamamlamaz, Timur meselesinden de kurtulduğu an Şam ordusunu kendi üzerine göndereceğini tahmin etmekteydi. Bu arada Berkuk'un Mısır'da Türk kumandanların büyük bir kısmını saf dışı bırakarak devlete Çerkezlerin hakim olmasını sağlaması bu ülkede bilhassa Türkler arasında huzursuzluğa sebep olduğu gibi önce Eşrefiye, sonra da Zahiriyememlûklarına intisab ettiği anlaşılan Mintaş'ı da rahatsız etmekteydi (27) . O sebeple Berkuk'un Suriye'de giriştiği ayıklama hareketi Mintaş etrafında Berkuk'a karşı kuvvetli bir muhalefet cephesinin oluşmasına sebep teşkil etti. Bu muhalefet grubunda Birecik naibi İlyas el-Macarî, Yelboğa el-Mencekî, Altunboğa el-Eşrefî, Esendemir el-Eşrefî gibi Türk ümerası dayer almıştı. Kadı Burhaneddin'in dostu ve müttefiki olan Dulkadirli Halil Bey'in Berkuk tarafından gaddarca öldürülmesi Kadı Burhaneddin'in de muhalifler tarafında yer almasına sebep olmuştu (28) . Kadı Burhaneddin'i Berkuk'a karşı cephe alıp Mintaş'la ittifaka iten daha başka sebeplerin de bulunduğu unutulmamalıdır (29) . Bu arada 1388'de Timur'un

---

etkilenmiştir. Bkz. Y. Yücel, **Timur'un Ortadoğu- Anadolu Seferleri ve Sonuçları**, Ankara 1989, s.9 vd; **Timur ve Tüzikası** (Nşr. Mustafa Rahmi), İstanbul 1339, s.11 vd.

(26) Timur tehlikesi karşısında bir takım faaliyetlere girişen Berkuk, bir ordühazırlayarak Suriye'ye gelmiş ancak Timur'un Altınordu Han'ı Toktamış ile savaşmak üzere döndüğünü öğrendikten sonra bölgedeki Timurlu kalıntıları temizlemekle işe başlamıştı. Memlûklû Sultanının bu yoldaki girişimlerini şöyle özetlemek mümkündür: Şam ve Halep'te kalışı sırasında Timur'la işbirliği halinde olduklarını öğrendiği ve daha önce kendisinin Mısır'dan zorla sürdürdüğü Eşrefiye-Türk memlûklularını tutuklatmış, yine onunla işbirliği içinde bölgede Timurlu yönetimi gerçekleştirmede yardımcı unsurlar olabileceğini göstermiş olan bir takım Arap oymaklarını şiddetle cezalandırmıştı. Bu arada durumlarından şüphe ettiği bir kısım büyük emirlerin de tukuklanmasını emreden Berkuk, sınır valileri arasında da geniş çaplı değişiklikler yapmıştı. Aynı zamanda Suriye'deki Türk emirlerini de bir birine düşüren Berkuk diğer yandan Melik Nasır'ın evlat ve torunlarının koklerini kazımaya çalışıyordu. Bkz. İbn Haldun, s. 1031; Y. Yücel, a.g.e. , s.45.

(27) Esterabadî, a.g.e. , s.316 vd.

(28) Ş. Tekindağ, a.g.e. , s.57; R. Yınanç, a.g.e. , s.28.

(29) Bu sebep kaynaklarda: Sivaslı bir tüccar, Eretna hükümdarı Ali Bey'in iznini alarak, satmak üzere bir kısım malları Suriye'ye götürmüştü. Fakat Ali Bey'in öldüğü haberini alınca Suriye'de ikamete karar vermiş ve mallarını geri getirmemişti. İşte Kadı Burhaneddin bu malları Ali Bey'in varislerine vermek için tüccarın ve eşyaların geri gönderilmesi yolunda Mısırhükümeti nezdinde yaptığı müteaddid teşebbüsler hep cevapsız kalmıştı. Fakat aradan bir müddet geçtikten sonra Berkuk'un tüccarlarından biri Sivas'a geldiğinde Kadı Burhaneddin, bir misilleme hareketinde bulunmuş, tüccarın elindeki malların bir kısmını müsadere ile Ali Bey'in varislerine dağıtmıştı. Şam'a dönen tüccar ise durumu Sultan Berkuk'a bildirmiş ve şikayetde bulunmuştu. İkinci bir husus ise; Kadı Burhaneddin, Yakın Şark'a gelen Timur'un niyetini anlamak maksadıyla nezdine bir elçi göndermişti. Elçi elinde Timur'un cevabî mektubuyla dönmekte iken Mutahharten tarafından yakalanmış ve bu mektup Şam'daki Memlûklû makamlarına gönderilmişti. (Bkz. Esterâbâdî, s.319; Y. Yücel, a.g.e. , s.129 vd.) Fakat hepsinden daha önemlisi; Kadı Burhaneddin

oğlu Miranşah komutasındaki öncü kuvvetler Karakoyunluları sıkıştırarak Anadolu'ya ulaşmış ve bozguna uğratan Karakoyunlu hükümdarı Kara Mehmed Memlukluların Malatya valisi Mintaş'ın yanına kaçmıştı (30) . Bu mağlubiyetin hemen arkasında Kara Mehmed, dağlardaki kürtleri etrafına toplayarak Timur'un öncü kuvvetlerine galip gelmeyi başarmıştı (31) . Böylece Malatya, Timur'un da dikkatini üzerine toplarken Mintaş da Berkuk'a karşı Kara Mehmet'in desteğini sağlamış oluyordu (32) . Böylelikle, Timur tehlikesine rağmen Berkuk'a karşı Malatya etrafında gelişen muhalefetin Kadı Burhaneddin ve Karakoyunlu Kara Mehmed'le birlikte iyice genişlemesine ve Mintaş'ın Berkuk'a karşı isyan edecek güce kavuşmasına sebep oldu (33) .

1- Mintaş'ın Malatya'yı Kadı Burhaneddin'e Vaadetmesi

Mintaş, Berkuk'a karşı çıkıp bir dizi ittifaklarla oldukça güçlenmesine rağmen bir türlü kendisini emniyette hissedemiyordu. O sebeple de 1388 baharında Kadı Burhaneddin'e bir elçi göndererek Mısır ve Suriye askerlerinin kendi üzerine saldırıya geçtikleri anda Malatya'yı ona teslim etmeyi vadediyordu (34) . Ayrıca Şam ve Halep emirlerinin hepsinin kendisiyle müttefik olduğunu ve Berkuk'tan kaçan emirlerin kendi yanında yer alacağını, her gün güçlenip çoğaldığını ifade eden Mintaş, Kadı Burhaneddin'e güven vermek istiyordu (35) . Bu elçinin Sivas Sarayına ulaştığı sırada Kadı Burhaneddin, ahbine sadakatsızlık gösteren Erzincan emiri Muttaharten'i tedip için harp hazırlıkları içerisinde idi (36) .

Çok geçmeden Mintaş Sivas'a ikinci bir elçi göndererek Malatya kalesinin teslimi için Kadı Burhaneddin'den yakın bir adamını Malatya'ya göndermesini istedi (37) . Bu teklif

---

bir sohbet esnasında bundan böyle Çerkez kölelerine Anadolu'dan geçme izni vermeyeceği şeklindeki ifadesi ve Şamlıların Türkmenlere karşı vaktiyle yapmış oldukları yağma ve tahripler bu husumeti kamçılamıştı. Bkz. Esterâbâdî, s.319; Y. Yücel, a.g.e. , s.131, nu.114.

(30) R. Yınanç, a.g.e. , s.28.

(31) F. Sümer, Karakoyunlular, s.51; Y. Yücel, a.g.e. , s.122.

(32) F. Sümer, a.g.e. , s.51.

(33) İbn Haldun, el-Iber, V, s.1039; İbn Tağribirdi, En-Nücum, XI, s.319; Kalkaşandı, Subh, IV, s.121; İbn İyas, Bedayı, I, s.385; Ş. Tekindağ, a.g.e. , s.57; İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e. , s.163; K. Y. Kopruman, a.g.e. , s.13; E. Mercil, a.g.e. , s.300; M. Ç. Varlık, a.g.m., DGBİT, X, s.48; İ. Yiğit, a.g.e. , s.101.

(34) İbn Tağribirdi, XI, s.251; M. Ç. Varlık, a.g.m., DGBİT, X, s.48; Y. Yücel, a.g.e. , s.132.

(35) Esterabadî, s. 317; Y.Yücel, a.g.e. , s.132.

(36) Y. Yücel, a.g.e. , s.128, 270; Y. Yücel, Timurun..., s.8; R. Yınanç, a.g.e. , s.31.

(37) M.Ç. Varlık, a.g.m., DGBİT, X, s.48; İ. Yiğit, a.g.e. , s.152 vd.

Kadı Burhaneddin'e çok cazip gelmiş ve Mutahharten 'e karşı yapmayı tasarladığı Erzincan seferini de tehir etmiştir. Kadı Burhaneddin, emirlerinden birini yanına az bir asker katarak Malatya'ya gönderdi ve kendisi de hemen arkasından Malatya'ya doğru harekete geçti. Kadı Burhaneddin Malatya'ya yaklaştığı sıralarda Mintaş ahdini bozarak gönderilen öncü kuvvetleri esir aldı. Buna mukabil Kadı Burhaneddin de kendi yanındaki Mintaş'ın elçisini esir edip geri döndü. Hemen arkasından Mintaş, esir ettiği kişiyi salıverdi ve Kadı'ya haber göndererek özür beyan etti ⁽³⁸⁾.

2- Kadı Burhaneddin'in Mintaş'ı Esir Ederek Sivas'a Götürmesi

Yakın Şarka gelen Timur'un memleketine döndüğü haberi alındıktan az sonra Mintaş, naibi Hasan Kur'du ve kardeşini Sivas'a göndererek tekrar Malatya kalesini teslim edeceğini bildirdi. Mintaş'ın Kadı Burhaneddin gibi bir müttefiki yanında tutabilmek için Malatya'yı bir koz olarak kullandığı görülmektedir. Ama onun daha önce gösterdiği sadakatsizliği yüzünden bu isteğe hemen cevap verilmemiş ve elçiler Sivas'da kalış sürelerini uzatmaya mecbur olmuşlardır. Onlar bu uzun görüşmeler sırasında Kadı Burhaneddin 'i Mintaş'ın Malatya'yı bir saldırı karşısında koruyamayacağı konusunda ikna etmeye çalışıyorlardı. Yine bu elçiler Malatya'nın coğrafi konumu nedeniyle iktisadî bakımdan çok önemli olduğunu, şayet kabul etmezlerse Mintaş'ın bu kaleyi diğer bir müttefiki olan Karakoyunlu Kara Mehmed ⁽³⁹⁾ veya başka bir kimseye vermek niyetinde olduğunu ifade ettiler ve neticede Kadı Burhaneddin'in bu teklifi kabul etmesini sağlamış oldular ⁽⁴⁰⁾.

Kadı Burhaneddin bu sefer ihtiyatlı bir politika izleyerek Mintaş'a, Sivas'a geldiği takdirde böyle bir teklifi kabul edeceğini bildirdi ⁽⁴¹⁾. Mintaş ise, bu teklifi kabul edemeyeceğini, şayet şehri terk ederse şehirde isyan çıkabileceğini, bu durumda kendisinin askerlerinden ve Kadı'nın da Malatya'dan mahrum kalabileceğini ifade etti. Neticede Kadı Burhaneddin kuvvetli bir ordu donatarak Malatya'ya hareket etti. Mintaş, Kadı Burhaneddin'in ordusunu Malatya dışında karşıladı ve görüşmelere başlandı. Mintaş'ın bu görüşmelerdeki en önemli isteği, Şam tarafına müşterek bir askerî hareket

(38) Estarabadi, s.319; Y. Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, II, s.132.

(39) Esterabadi, s.321; F. Sümer, a.g.e., s.52; Y. Yücel, a.g.e., s.133.

(40) İbn Hacer, II, s.253; İbn İyas, I, s.390 vd. Esasen Kadı Burhaneddin'in Malatya'nın iktisadî-stratejik önemini dikkate alarak böyle bir beldeden vazgeçmek istemediği anlaşılıyor.

(41) İbn Haldun, V, s.1033.

yapmak. Mintaş'ın bu isteğinin yerine getirilmesi Malatya'yı teslim şartına bağlanmaktaydı. Esasen Kadı Burhaneddin'in kendisinin Mintaş'ı yok etmek için kışkırtan Şeyh Hasan'ın elçisinin söylediği "o bölgenin şehri ve toprağı imar edilmiştir. Bu yüzden Mısır, Suriye ve Irak tüccarlarını kendine çeker, Eğer siz orayı teslim alma konusunda ağırdan alırsanız, gerekli çabayı göstermezseniz mecburen kale, Kara Mehmed'e veya başka birine verilecek" sözlerine karşılık "o, bölge ülkeye katılır, o vilayet yönetim altına alınırsa Şam ordusuna karşı yapılacak savunmada, ondan daha sağlam bir set ve daha büyük bir kale düşünülemez" (42) şeklindeki ifadeleri de XIV. yüzyılda Malatya'nın ne kadar önemli bir yer olduğunu ortaya koyduğu gibi, güneye karşı girişilecek hareketlerde de sahip olduğu stratejik ehemmiyeti göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu sözlerle Kadı Burhaneddin aynı zamanda eski zamanlardan beri Rum ülkesinin bir parçası olup Memlûklularca zorla Şam topraklarına katıldığına işaretle belki de bu şehrin ele geçirilmesinin devletlerarası veraset gereği kendisinin hakkı olduğunu ifade etmek istemektedir (43).

Neticede Kadı Burhaneddin'in gönderdiği mutemedi ve diğer adamları vasıtasıyla derhal kalenin teslim alınma işine başlandı. Fakat Mintaş'ın Berkuk tarafları olduğu anlaşılınca devatdan isyan ederek kaleye kapandı ve Kadı Burhaneddin'in gönderdiği adamları esir edildi. Buna mukabil çadırında gözetim altında tutulan Mintaş da esir edilerek zincire vuruldu (44).

Malatya düzlüğüne inerek Mintaş'ın katibine haber gönderen Kadı Burhaneddin, esir alınan adamlarına karşılık kendisinin de Mintaş'ı sağ istiyorlarsa kendi adamlarının geri gönderilmesini, aksi takdirde Mintaş'ın adı ancak hikayelerde duyabileceklerini bildirdi. Fakat müsbet bir cevap alamayınca Mintaş ve adamlarını yanına alarak Sivas'a döndü (45).

Mintaş'ın Sivas'a gidişi (46) bazı Arap kaynaklarında daha değişik şekilde ifade edilmektedir. Bunlardan İbn Dokmak, Aynî, İbn Hacer ve İbn Hatib en-Nasıryenin eserlerinden Mintaş'ın Kadı Burhaneddin'le olan ilişkisinden hiç söz edilmeyerek onun

(42) Esterâbadî, s.321.

(43) Esterâbadî, s.322-324; F. Sümer, a.g.e., s.51 vd.

(44) Esterâbadî, s.323; Y. Yücel, a.g.e., s.135.

(45) İbn Haldun, V, s.482; Esterâbadî, s.324; Y. Yücel, a.g.e., s.135; M.Ç. Varlık, a.g.m., DGBİT, X, S.48.

(46) İbn Dokmak, *Cevherü's-Sımin*, Suudi Arabistan 1982, s. 268.

Berkuk'a karşı isyan ettiği, üzerine kuvvet gönderilince de Malatya'yı terk ederek Sivas'a kaçtığı ve Kadı Burhaneddin tarafından himaye edildiği zikredilmektedir (47).

Kadı Burhaneddin bu hareketini Halep naibi olan Mısır Memluklu ordusu seraskeri Yelboğa'ya bildirdi. Maksudı, Yelboğa'nın Malatya üzerine asker göndermesine gerek olmadığını, yapılması gerekenin kendisi tarafından yapıldığını anlatmaktı. Fakat Yelboğa gelişmeyi tasvib etmeyerek Mısır Sultanı'nın kölesine karşı yapılan bu harekete karşılık bütün Memalik-i Rum'u alma tehdidinde bulundu (48).

3- Memluk Ordusunun Malatya ve Sivas'a Yürütmesi

Kadı burhaneddin'in Malatya'yı almak üzere teşebbüse geçmesini kendisine karşı hasmane bir hareket olarak vasıflandıran Berkuk, Mintaş üzerine gönderdiği Yelboğa komutasındaki ordunun Sivas'a yönelmesini emretti (49). Nihayet Kadı'nın rakipleri olan Amasya emiri Ahmet Bey, Erzincan emiri Mutahharten ve Kayseri kalesi sahibi Ömeroğlu Cüneyd'in teşvik ve tahrikleriyle harekete geçen Yelboğa, 789 (=1388) yılı rebiülahirinde Sivas önlerine kondu (50). Böylelikle Malatya meselesi adeta bölgede hakim olan devletlerarası mühim bir hadise haline gelmiş oluyordu. Buradan Memlukluların Orta Anadolu'yu tehdit etmelerini, aynı zamanda Memluklular gibi kendileri de Kadı Burhaneddin ile savaş halinde olan Osmanlılarla yapılmış bir ittifaka bağlama ihtimali mevcuttur (51).

Memluklu ordusunun Sivas önlerine gelmesi üzerine Kadı Burhaneddin karşı koyma kararı alarak süratle müdafaa harbine hazırlanmaya koyuldu. Muhasematın başladığı ilk günlerde iki taraftan da hayli ölü ve esir düşmüş ağır zayıat verilmişti. Savaşın ikinci gününde bizzat Mintaş'ı da harp kıyafeti ile Memluk ordusu karşısına çıkararak hükümdar, kaleye kadar sokulan düşman askerlerini burçlardan yağdırdığı ok ve taş darbeleriyle rica'ate mecbur bıraktı. Bu sırada Moğol ve Tatar uluslarından aldığı yardım sayesinde Kadı

(47) Ayni, İkd, VIII, vr. 491 b, 493 b; İbn Tağribirdi, XI, s.319; Y. Yücel, a.g.e. , s.135.

(48) İbn Haldun, V, s.1034; Esterâbadî, s.325; Y. Yücel, a.g.e. , s.135.

(49) Ayni, İkd, VII, vr. 492 a.; Esterâbadî, s.325; Antuan Halil, a.g.e. , s.305; Ş. Tekindağ, a.g.e. , s.57; Y. Yücel, a.g.e. , s.136; M.Ç. Varlık, a.g.m., DGBİT, X, s.48.

(50) İbn Haldun, V, s.1034.

(51) Y. Yücel, a.g.e. , s.139-140; nu. 136.

Burhaneddin, Memlûklular'ın saldırılarına başarı ile karşı koymuştur (52). Neticede hem içten, hem dıştan gelen pek çok tehlikenin önünü almayı başaran Kadı Burhaneddin'in maiyetini teskin edip, onların maneviyatını yükselterek kendisini toparlaması karşısında ümitlerini kesen Memlûklular, sulh teklifinde bulunmak zorunda kaldılar. Onların tek şartı, Mintaş'ın iade edilmesiydi. Eğer bu şart yerine getirilirse muhasarayı kaldırarak tükelerine geri döneceklerini bildirmekte idiler (53). Fakat, Kadı Burhaneddin, bu teklifi kabul etmedi. Uzun görüşmelerden sonra Mintaş'ın kendi arzusuyla dönmek istediği takdirde buna mani olunmayacağı hakkında verilen taahhüd üzerine anlaşma sağlandı. Bu şart, Mintaş'ın Kadı Burhaneddin'in tarafından zorla götürüldüğü, dolayısıyla yukarıda söz konusu edildiği üzere Mintaş'ın Sivas'a kaçmadığını ortaya koymaktadır. Bir ara sulh görüşmeleri kesintiye uğramış ve Memlûklular tekrar Mintaş'ın iade edilmesi şartını ileri sürmüş iseler de, bu arada Sivas'ta başlayan muhalefetin şiddetle ezilmesi ve bunların ihanetiyle şehre sızmaya muvaffak olan Memlûkluların dışarı atılması (54) üzerine yeniden

(52) Bu uzun çarpışma günlerinden birinde Kadı Burhaneddin'e gelmekte olan Moğol yardımını önlemekle görevli olan Divriği naibi Veleğ Şuhri de vuku bulan savaşta maktul düşmüştü. Bir müddet sonra yeni Moğol yardımcı kuvvetlerinin gelmekte olduğu haberini alan Memlûklular, muhasarayı geçici bir süre için kaldırmak mecburiyetinde kalmışlardır. Fakat bir yandan Amasya emiri Ahmed Beg ile memlûklular'a klavuzluk eden Kayseri kalesi sahibi Cüneyd'in, öte yandan da ölen Eretna-oğlu Ali Bey'in oğlu Mehmed'in devamlı tahrik ve teşvikleri neticesinde Yelboğa, çok geçmeden yeniden taarruza geçti. Bir ara şehrin suyunu bile kesmeğe teşebbüs etti ise de netice alamadı. Bilahare imdatçı Moğol kuvvetlerinin gelerek Murkum kenarında harp nizamına girdiğini gören Kadı Burhaneddin, bu kere genel bir karşı taarruz için kendini yeter derecede güçlü buldu ve Memlûklular ordusunu iki cephede savaşmak zorunda bıraktı. (Esterâbâdî, s.325-329; Y. Yücel, a.g.e. , s.136) Bir kısmı şehri muhasaraya devam ederken, diğerleri Moğollar'a mukavemetle meşgul oluyordu. İki taraf arasında şiddetli bir savaş başladı. Nihayet Moğol ve Kadı Burhaneddin kuvvetlerinin birbirleri ile teması sağlanması neticesinde Memlûklular ordusu firar yolunu tutmağa hazırlanmıştı. Tam bu sırada Kadı'ya muhalif siyasetin başı Seyyidi Husam'ın tahrikleri sonucunda Moğollar Sivas meydanını terk ettiler. Bunun üzerine Kadı kuvvetleri dağıldı, düşman Sivas'ın Kayseri kapısına kadar sokuldu. Bu yenilgi karşısında Kadı, ordusunda başgösteren bozgun ruhunu önlemek için sevkâlâde tedbirlere başvurdu. Bkz. İbn Dokmak, s.268.

(53) İbn Dokmak, s.265; Esterâbâdî, s.331; Y. Yücel, a.g.e. , s.137.

(54) Barışın akdı için Şeyhülislam Şeyh Yar Ali, elçilikle Memlûklular karargahına gönderildi. Tam barışın imza edileceği sırada şehirden firar eden Hama'lı bir şahsın tahrikleri sonucunda müzakereler kesildi. Memlûklular yine eski iddialarını tekrarlayarak Mintaş'ın iadesini sulh için ilk şart olarak kabul edebileceklerini bildirdiler. Böylece muhasemet yeniden başladı. Bu defa şehrin Subaşı semtinde taarruza geçen Memlûklular ordusu yine Kadı'nın yerinde müdahalesiyle tesirsiz bırakıldı. Ancak çok geçmeden şehirde Kadı Burhaneddin'e muhalif partinin üyelerinden bazılarının Erzincan kapısını kırarak düşmanın şehre sızmasını sağlamaları sonderece tehlikeli bir durum yaratmıştı. Fakat cesur bir karşı taarruzla bu kuvvetleri de şehirden dışarıya atmaya muvaffak olan Kadı Burhaneddin, bu işin faillerini ağır bir şekilde cezalandırdı. Bu yenilgi üzerine Memlûklular Mintaş'ı unutarak yeniden sulh istemeye başladılar. Bkz. Esterâbâdî, s.332-335; Y. Yücel, a.g.e. , s.137.

sulh görüşmeleri başlamıştır. Ama Kadı Burhaneddin'in başarılarının cezb ettiği Moğolların yaklaşması Memluklu ordusunun Mintaş'ı da unutup bütün ağırlıklarını bırakarak geri çekilmelerine sebep olacaktır (55).

b- Mintaş-Yelboğa Yakınlaşması ve Mintaş'ın Sonu

Halep naibi Yelboğa'nın kırk gün süren muhasaraya rağmen bir netice alamadan Sivas önlerinden çekilmek zorunda kalması (56) üzerine devatdar Yunus marifetiyle Berkuk'un onu öldürtmek istediği (57) görülmektedir. Yelboğa bu suikastı atlatmakla birlikte, Berkuk'a karşı olan düşüncelerini açığa vurmak zorunda kalmıştır. Esasen Yelboğa'nın siyasetini başından beri şöyle özetlemek mümkündür.

Yelboğa ile Mintaş Berkuk'un icraatı karşısında aynı şeyleri hissediyorlardı. Bu itibarla belki gizli dostlukları da vardı. Bu sebeple Mintaş'ın Kadı Burhaneddin tarafından tutuklanması Yelboğa'nın gücüne gitmişti. Fakat Sivas hareketinin sebebi Berkuk'a böyle izah edilmemiş, "Rum ülkesinin Sultanımızın ülkesine katılması ve Sultanımızın kölesinin kurtarılması" şeklinde zahiri sebeple Berkuk'tan askerî ve nakdi yardım almaktı. Rum ülkesinin sevdasını Berkuk'un gönlüne yerleştiren Yelboğa, sefer için izin almaya muvaffak oldu. Asıl maksadı bu şekilde askerî gücünü artırarak hatta tutuklu bulunan Mintaş'ı da kurtarmak suretiyle onun siyasî ve askerî gücünü de yanına almak suretiyle Berkuk'a karşı isyan etmektir. Bu savaş süresince Mintaş'ı kurtarmak mümkün olmamışsa da Yelboğa Berkuk'tan para yiyecek ve takviye kuvvet olmağa muvaffak olmuştu. Savaş sırasında Mintaş'la gizli görüşmelere giren Yelboğa'nın asıl niyeti ve Mintaş'la olan dostluğu ortaya çıkmıştır (58).

---

(55) Moğollar çekilmekte olan Memluklu ordusunu arkadan yağmalamak istedilerse de Kadı Burhaneddin, anlaşma olduğunu ileri sürerek buna müsaade etmedi. Buna rağmen yağmacı Moğollar Mintaş'ın tahrikleri ile, Sivas suyunu (Kızılırmak) karşı tarafa geçmiş olan Memluklular'ın karşı taarruzu neticesinde, Mintaş'ın da dahil bulunduğu Moğol kuvvetleri bozuldu ve ancak tam zamanında imdadına yetişen Kadı Burhaneddin'in yardımı ile esir olmaktan kurtuldular. Bkz. Makrizî, III, s.488 vd.; Y. Yücel, a.g.e. , s.138.

(56) Esterâbâdî, s. 335; Y. Yücel, a.g.e. , s.138.

(57) Yunus en-Nevruzî'nin Yelboğa'yı devre dışı bırakma isteği ve çarşgiri vasıtasıyla Yelboğa'nın öldürülmesi istenmesi konusunda geniş bilgi için Bkz. Y. Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II, s.138.

(58) Esterâbâdî, s.325 vd.; İbn Hacer, II, s.280; Y. Yücel, a.g.e. , s.138; İ. Yiğit, a.g.e. , s.101.

Bu hadiselerin akabinde Mintaş, Kadı ile anlaşmazlığa düşmüş ve Amasya'ya kaçmıştır (59). Yelboğa ise Berkuk'un kendisini ortadan kaldırmak yolundaki niyyetini farkettiği için Berkuk'a isyan etmiş ve Halep naibi Sudun Muzaffer'i öldürerek şehre ikinci kez hakim olmuştur.

Sultan Berkuk'a karşı isyan eden Yelboğa'ya katılan Mintaş'ın bundan sonraki faaliyetleri Malatya'nın dışında kaldığından fazlaca sözkonusu edilmeyecektir. O sebeple de söz konusu edilmeyecektir. Ama Şam'da Yelboğa'ya katılan Mintaş, Berkuk'un iktidardan uzaklaştırılmasında önemli rol oynamasına rağmen bir süre sonra Berkuk'un tekrar sultan olmasını engelleyemeyecektir. Neticede Berkuk'un düzenlediği bir süikastle 1393'te Mintaş, daha sonra da Yelboğa ortadan kaldırılacaktır (60).

Mintaş'ın Kadı Burhaneddin'e esir olarak Sivas'a götürüldüğü 1388 yılından, öldürüldü 1393 yılına kadar geçen beş sene içerisinde Malatya'da ne gibi olayların cereyan ettiğine dair kaynaklarda her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu süre içerisinde şehrin Mintaş'a bağlı kalması muhtemeldir. Esasen Malatya'da Mintaş'ın ölümünden Osmanlıların eline geçtiği 1399 yılına kadarki sürede de ne gibi olayların geliştiği ve kimin elinde kaldığı bilinmemektedir. Sadece 1395 yılında Akkoyunlu Ahmed Bey'in burayı yağmalamak üzere geldiği fakat Kadı Burhaneddin'den çekinerek ona iltihak ettiğini M.H. Yınanç haber vermektedir (61). Ama onun ifadelerinde de bir açıklık yoktur. Zira Ahmet Bey'in Malatya'yı yağmaladıktan sonra Sivas'a döndüğü bildirilmektedir ki bu durumda Malatya'nın Memlûklular veya bir başkasının elinde olması gerekir. Kadı Burhaneddin'den çekindiğine bakılırsa da şehir Eretnalıların kontrolindedir. Belki de Kadı Burhaneddin Memlûklular kontrolünde bulunan ama kendi nüfuz alanı içerisinde saydığı bu şehrin tahrip edilmesine rıza göstermemiştir.

(59) İbn Hacer, II, s.284; İbn İyas, Bedayi, I, s.390 vd.; Y. Yücel, a.g.e., s.139.

(60) Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, s.300 vd.; Ş. Tekindağ, a.g.m., s.21.

(61) M.H. Yınanç, "Akkoyunlular", IA, I, s.255; M.Ç. Varlık, a.g.m., DGBİT, VIII, s.412.

V.BÖLÜM

(ANADOLU'DA DEVLETLERARASI MÜCADELE DEVRİNDE MALATYA)

Baştan beri ortaya konulmaya çalışıldığı gibi Malatya tarihinde devletlerarası mücadelelerin önemli bir yeri vardır. Esasen, Malatya, en parlak dönemlerini bu mücadeleler esnasında yaşadığı gibi yine bu mücadeleler sırasında büyük yıkıntılara da uğramıştır.

Anadolu'da Moğol baskısı çökmeye yüz tutarken XIV. yüzyılın başlarında ortaya çıkan yeni siyasî oluşumlarla birlikte Selçuklu devleti de inkıraza sürüklenmekte gecikmedi (1). Bu seretle Alaaddin Keykubad zamanında (1220-1237) Anoduludaki Türk birliğini sağlayarak önemli bir siyasî otorite tesis eden Selçukluların ortadan kalkmasıyla meydana gelen boşluk bilhassa Doğu Anadolu kesiminde Memlûklular tarafından doldurulmaya çalışılmış (2), bu arada Orta Anadolu'da da Karamanoğullarıyla (3) Kadı Burhaneddin Ahmed idaresindeki Eretna Devleti (4) önemli birer güç haline gelmişlerdi. Anadolu'nun eski sahibi Bizanslıların Miryakefalon yenilgisinden (1176) sonra bir daha bu topraklara yönelme cesareti gösterememeleri (5) veya Osmanlı beyliğinin önemli bir güç olarak batıda bu devlete set teşkil etmesi başlangıçta Selçuklulardan doğan boşluğun iyice artmasına sebep oldu. Batıda kısa sürede Türk birliğini sağlayan Osmanlıya karşılık Orta Anadolu'da da Kadı Burhaneddin Samsun, Amasya, Erzincan, Malatya hattı üzerinde yayılırken, aynı zamanda Orta Toroslardan kuzeye doğru genişlemeye çalışan Karamanoğullarıyla karşı karşıya gelmekteydi (6). Bu arada Osmanlılardan 1387 ve 1390 tarihlerinde üst üste yedikleri darbelerle Karamanoğullarının Orta Anadolu yaylasını bu devlete bırakması aynı zamanda Ankara'yı

---

(1) Selçukluların inkırızı ile ilgili olarak Bkz. O. Turan, Selçuklular... s. 608 vd.

(2) Bkz. O. Turan, a.g.e. , s.573 vd.

(3) Karamanoğulları hakkında bilgi için Bkz. M.Ç. Varlık "Anadolu Beylikleri" DGBİT, X, s.23 vd.

(4) Kadı Burhaneddin Ahmed yönetimindeki Eretna Devleti için Bkz. K. Göde, **Sultan Alaaddin Eretna**, Ankara 1990, s.13 vd.; M.Ç. Varlık, , a.g.m., DGBİT, VIII, s.570 vd.

(5) Bkz. M.A. Çay, a.g.e. , s.131.

(6) Y. Yücel-A. Sevim, , a.g.e. , s.345.

ele geçirmek isteyen Kadı Burhaneddin Devletiyle (7) bu sırada da Niğbolu zaferinin kazanarak batıdan emin bir şekilde doğuya yönelen Osmanlıya karşı karşıya getirdi.

Kadı Burhaneddin Ahmet, başlangıçta Osmanlılara karşı belirli bir üstünlük sağlamış (8) ise de, Akkoyunlularla olan mücadeleyi kaybedince Osmanlılar onun topraklarını da ilhak etmekte gecikmeyecektir. Böylelikle, Osmanlı bir yandan Memlûklularla temesa geçerken öte yandan da istikbalde yeni bir Timur tehlikesiyle karşı karşıya gelerek, dolayısıyla Anodulu'da yerli sayılabilecek Osmanlı Devleti ile tamamen dış güçler olan Memlûklular arasında geçecek devletlerarası bir mücadele dönemi başlayacaktır. Bu arada Memlûkluların iç karışıklıklar vesair gibi sebeplerle bir mücadelede tam olarak yer alamadıkları da bir gerçektir (9) . O sebeble söz konusu mücadele daha çok bir Osmanlı-Timurlu mücadelesi gibi görünmekte ise de esasda Memlûklular da bu mücadelenin bir parçasıydılar. Onun için anodulu'da bilhassa Malatya ve yöresinde önemle üzerinde durulması gereken bir Memlûklular-Osmanlı mücadelesine şahit olmaktayız.

---

(7) Murad Hüdavendigârın 1369'da şehit düşmesinden sonra meydana gelen otorite boşluğundan istifade ederek Osmanlılar'ın hakimiyeti altında bulunan bir kısım yerleri ele geçirmek üzere harekete geçen Karamanoğulları'na karşı sefere çıkan Yıldırım Bayezid, Konya'yı kuşatmıştı. Bunun üzerine Karamanoğlu Alaaddin Ali Bey de Kadı Burhaneddin'den yardım istemiş fakat bu yardım bizzat Konya'ya asker gönderilerek yapılmayarak bir kısım devlet adamlarının teşviki sonucunda Sivrihisar, İskilip, Ankara civarları 40 gün boyunca yağmalanarak bu şekilde Yıldırım'ın Konya kuşatmasını kaldırması hedeflenmiştir. Bkz. Esterabadî, s.361; Y. Yücel, a.g.e. , s.152; M.C. Varlık, "Anadolu Beylikleri" DGBİT, X, s.28.49.

(8) Kadı Burhaneddin'in Yıldırım Bayezid'e karşı bir dönem sağladığı geçici üstünlüğün bazı sebepleri mevcuttur. Kadı Burhaneddin ile Yıldırım'ın arasının gerginleştiği sıralarda Rumeli'de Macarların taarruzu söz konusu olduğundan kendisi bizzat Kadı Burhaneddin üzerine yürümeyip oğlu Ertuğrul'u göndermiş ve o da Kırkdilim mevkiinde yapılan savaşta mağlub olmuştu. Bu zaferle şöhreti iyice artan Kadı Burhaneddin'e, daha önce Yıldırım'a tabi olan bir kısım Anadolu beyleri saf değiştirerek tâbiyetlerini arzetmişlerdi. Bkz. Esterabadî, s.372.; Y. Yücel, a.g.e. , s.152 vd.; M.C. Varlık, "Anadolu Beylikleri", DGBİT, X, s.48 vd.

(9) Memlûklular 1365 yılında ciddi bir haçlı taarruzuna maruz kalmışlar ve haçlılar İskenderiye şehrine saldırmışlardı. Bu saldırıdan önemli bir netice alamayan haçlılar Memlûkluların deniz ticaretini çökertmek için aralarında bazı kararlar almışlar ve kendi ülkelerine mensup tüccarların Memlûklular'a ait limanlara uğramalarını yasaklamışlardı (Bkz. Y. Yigit, a.g.e. , s.91). Bu gelişmeler muhakkak ki Memlûkluları siyasi ve iktisadi yönden menfi bir şekilde etkilemiştir. Bunun haricinde 1382 yılında iktidarı ele geçiren Çerkes asıllı Berkuk'un Türk ümerayı bertaraf ederek Bahri memlûklularının iktidarına son vererek Burci memlûkluların dönemini açması (Bkz. İ. Yigit, a.g.e. , s.99) ülke içinde çok geniş çapta isyanların ve karışıklıkların çıkmasına sebep olmuştur. Her ne kadar bu isyanlar yine Berkuk tarafından bastırılmış ise de bu dahili meseleler yüzünden olmalıdır ki XIV.yüzyılın son çeyreğinde Memlûkluların Anadolu işlerinde fazla faal rol oynamadıkları dikkat çekmektedir.

A- OSMANLILARIN MALATYA'YA YÖNELİŞİ

Memlûkluların Osmanlılarla olan ilk münasebetleri XIV. asrın ilk yarısından beri dostane bir şekilde başlamıştır. O tarihlerde küçük bir beylik olan Osmanlıların Rumeli'deki muvaffakiyetleri ve İslam hudutlarını genişletmeleri Memlûklular tarafından memnûnlukla karşılanarak ve iki devlet arasında olumlu yönde bir muhabere devam etmekteydi ⁽¹⁰⁾. Bu münasebetler, Yıldırım Bayezid devrinde oldukça gelişmiş ve adeta bir birine denk iki devlet arasında yürütülen dostane mahiyetteki diplomatik münasebetler seviyesine ulaşmıştı⁽¹¹⁾.

(10) İ.H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, s.187; Bu sıralar Mısır sultanlığında el-Meliku'z-Zahir Seyfuddin Berkuk bulunmakta idi. Sultan Berkuk'un I.Murad'ın muzafferiyetlerini tebrik için bir nâme ile kıymetli atlar kılıçlar ve kumaşlar gönderdiği rivayet edilmektedir. Her ne kadar bundan evvel Şehzade Bayezid'in doğumuna Mısır'dan elçiler gönderildiği ifade edilirse de bunun siyasi bir özellik taşımadığı bu suretle ilk siyasi münasebetin tesisinin de bu zafer tebrikanmesiyle başladığını kabul etmek daha doğru olur (İ.H. Danişmend, **Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, I, İstanbul 1971, s.70).I. Murad'ın Kosova meydan muharebesinde (1389) şehid düşmesi üzerine Memluk Sultanı Berkuk, Sultan Murad'ın Bursa'daki türbesinde okutmak üzere otuz cüz Kuran-ı Kerim ve yanısıra kıymetli bir şamdan ve bir tas vakfetmiştir (Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, II, s.187; İ. H. Danişmend, , a.g.e. , s.81). Şehabettin Tekindağ da, ilk Osmanlı-Memlûklular ilişkilerinin başlangıcını bu hadiseye bağlamaktadır.

(11) I. Bayezid devrine kadar Mısır'daki Abbasi halifeleri tarafından hiç bir Osmanlı hükümdarına "Sultan"lık ünvanının tevcih edildiği malum değildir. Anadolu'da ve Rumeli'deki fethatıyla muazzam bir devlet haline gelmiş ve bilhassa Hıristiyanlara karşı kazandığı büyük zaferlerle bütün İslam âleminin teveccühünü kazanmış olan Osmanlı Devleti'nin hükümdarlarına hala "Bey" denilmesi bilhassa milletler arasındaki teşrifat bakımından çok tuhaf bir vaziyet arz etmekteydi. Çünkü bu beyin tabiiyetine girmiş veya haraçgüzarı olmuş imparatorlar ve krallar mevcuttu. Yıldırım, 1396 yılında Mısır'a elçiler ve hediyeler göndererek bu uygunsuz vaziyete son vermek istemiştir. O sırada Abbasi halifeliğinde Birinci Mutevekkilullah bulunmakta idi. Yıldırım Bayezid, doğrudan doğruya bu halifeye müracaat etmeyip Mısır Sultanı Berkuk'a müracaat etmiştir. Zaten o sıralarda Osmanlı-Mısır siyasi münasebetleri çok sıkı bir dostluk halinde daha ileri giderek günden güne yaklaşan Timu istilasının ortaya çıkardığı müşterek tehlike karşısında bir ittifak şeklini almıştı (İbn İyas, I, s.390; İbn Arabşah, **Acaibü'l-Makdûr**, Beyrut 1986, s.171 nu. 2; İbn Hacer, II, s.282; H.E. Abdüsseyyid, a.g.e. , s.146). Bu suretle Yıldırım müttelikine müracaat etmiş demektir. Hediyelerle giden Osmanlı elçilerinin vazifesi, halifenin Yıldırım Bayezid'e "Sultan" ünvanının tevcih ettiğine dair bir "Teşrif" vermesi hususunda Sultan Berkuk'un delaletini temin etmektir. Bağdat Abbasisleri'nin Moğollar tarafından yıkılmasından itibaren bu hilafet hanedanının Mısır'a iltica eden şubesi hiç bir siyasi nüfuzu haiz olmayarak yalnız dinî reislik vaziyetinde idi. Onun için Mısır sultanlarının bu halifeler üzerinde kat'i bir nüfuzları vardı. Bunun içindir ki Yıldırım'ın bu arzusunun halifeye Sultan Berkuk'un kabul ettirdiği rivayet edilmektedir (Bkz. İ.H. Danişmend, I, s.104 vd.). Yıldırım Bayezid Bursa'daki hastahanesini yaptırdığı zaman Sultan Berkuk'tan mesleğinde maharetli olan bir tabib istemiş ve o da Tabib Şemseddin b. Sağır'i göndermiştir (Bkz. İbn Arabşah, s.171, nu. 2; İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e. , II, s.187).

Osmanlı Memluklu münasebetlerinin gelişmesinde başlangıçta her iki devletin de savaş halinde bulunduğu Kadı Burhaneddin Ahmed devleti rol oynarken sanraları Timur tehlikesi büyük bir ehemmiyet kazanacaktır. Nitekim Yıldırım Bayezid zamanında (1389-1402) Mısır'a çok sık gönderilen elçilik heyetlerinin başlıca konusunu Timur'a karşı ittifak teklifi oluşturmaktaydı (12). Ayrıca 1399'da Berkuk öldüğü zamanda oğlu Melik Nasır Ferec'in hükümdarlığını temin için Osmanlılar yirmibin kişilik bir kuvvet göndermişlerdi (13).

Fakat bu iyi ilişkiler, XIV. yüzyılın sonlarına gelindiğinde birden bire bozulacaktır. Bunun da sebebi Osmanlıların Malatya'yı zaptetmeleridir.

a- Yıldırım Bayezid'in Malatya'yı Ele Geçirmesi

Kadı Burhaneddin Ahmed'in başında bulunduğu Eretna Devleti, onun akıllı ve dirayetli idaresi sayesinde bir yandan Samsun-Amasya-Erzurum-Malatya hattı üzerinde kuzeyden güneye, diğer yandan da Orta Anadolu yaylasını elinde bulduran Karamanoğullarını Toroslara sürmeye çalışarak batıya doğru yayılmaya çalışıyordu. Kadı Burhaneddin'in esas gayesini Anadolu ticaretinin, aynı zamanda Osmanlı iktisadiyatının en önemli yollarından birisi olan Tebriz-Tokat-Bursa yolunu kontrol eden mühim merkezleri, bu arada Malatya'yı da ele geçirerek Suriye'ye doğru genişleme isteği şeklinde tesbit etmek mümkündür. Bu maksat onu batıda Osmanlılarla karşı karşıya getirirken doğuda da Timur tehlikesinin Anadolu'ya yönelmesine sebep olacaktır.

Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'in Timur'un önünden Kadı Burhaneddin'e sığındıktan sonra ondan habersiz Sivas'tan ayrılması üzerine bu iki hükümdar arasında baş gösteren münazaanın kadı Burhaneddin'in ölümüyle neticelenmesi bölgede önemli bir boşluk yaratmıştı. Yıldırım Bayezid hızla hareket ederek Sivas (14) ile birlikte bütün Eretna topraklarına hakim olarak bu boşluğu dolduracaktır.

1390 yıllarında Berkuk'un halifeye iyi davranmadığı, onu hapsedip birkaç yıl hapiste tutarak hilafeti vekaletle idare etmesi üzerine Yıldırım Bayezid umeradan Sadeddin Bey'i Mısır'a göndererek halifeyi Bursa'ya davet etmişti. Bkz. Hayrullah Efendi, **Devlet-i Aliyye-i Osmanîyye, IV**, İstanbul (Baskı tarihi yok), s.4.

(12) Hekim Emin Abdüsseyyid, , a.g.e. , s.128.

(13) I.H. Uzunçarşılı, II, s.187.

(14) Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra Sivas halkının kararıyla yerine oğlu Alaaddin Ali Bey (Zeynelabidin) hükümdar seçilmiştir. Kara Yülük Osman Sivas'ı muhasara ederek almak isteyince Timur'dan çekinen Sivas halkı Osmanlı hükümdarını yardıma çağırdı. Yirmibin atlı ve dört bin yaya ile oğlu Süleyman Çelebi'yi Sivas'a gönderen Yıldırım bu sayede Kara Yülük'ü yenmiş ve Sivas'ı kurtarmıştı (Bkz. Y. Yücel, Timurun Ortadoğu..., s.63; Y. Yücel-A. Sevim, a.g.e. , s.341 vd.).

Yıldırım'ınbu genişleme faaliyeti Berkuk tarafından endişe ile izlenmekteydi. Bir müddet sonra Memluklu Sultanı Berkuk'un 801 Şevval / 1391 Haziran'da vefatı, yerine geçen oğlu Ferec'in küçük yaşta olması ve umera arasındaki ihtilaflardan yararlanan Yıldırım Bayezid, Türklerine meskün olan Malatya'nın (15) Kadı Burhaneddin'e aidiyyetinden bahisle kendisine terk edilmesini istedi (16). Bu maksatla Sultan Ferec'e de elçi gönderen Yıldırım red cevabı alınca sefere çıkarak Malatya'ya indi. Müdafaa edildiğini görünce şehri kuşattı ve etrafındaki hendekleri doldurdu. Neticede Malatyalılar teslim oldular (17). Yıldırım burada bir miktar asker bırakarak geri döndü, Muharrem 802 / Eylül 1399. Yine bu sıralar Memluklulara ait olan Kahta, Divriği, Behisni ve Darende kaleleri de Osmanlıların eline geçti (18). Garbî Anadolu beyliklerinden sonra Kadı Burhaneddin'in ülkesinin işgali Artık Osmanlı devletinin hemen bütün Anadolu'ya hakim bir vaziyete getirmiş oldu. Yıldırım bu durumda Malatya'dan Kilikya'ya kadar hulul etmiş olan Mısır Memluklu hakimiyetiyle karşı karşıya gelmiş oldu. O zamana kadar Osmanlılarla dostluk münasebetlerinden ayrılmamış olan Mısır Memluklu sultanlığı Osmanlı'nın bu jeopolitik durumu dolayısıyla rakib, hatta düşman bir devlet haline gelmesine sebep oldu (19).

Fakat kurtarılan şehre Süleyman Çelebi bizzat girmeyerek babasını davet etmişti. Sivas'a giden Yıldırım, Zeynelabidin'i Dulkadiroğlu Nasıreddin'in yanına göndererek 1399'da Sivas'ı kendi mülküne ilhak etmişti. Bu suretle Sivas'tan başka Tokat ve Kayseri ile Kadı Burhaneddin'in Karamanoğullarından almış olduğu Aksaray elde edilmiştir. Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, I, s.299; İ.H. Danişmend, I, s.118.

(15) Kaynaklar da, o dönemde Malatya'nın tamamen Türklerin elinde olduğunu ve bir Türkmen yurdu bulunduğunu kaydederler. Mesela Yıldırım'ın Malatya'yı aldığı konusunda bilgi veren Hoca Sadeddin, "Türkmenlilerden Malatya'yı", Münecimbaşı ise "Türkmenlerin elinden Malatya alındı", Aşıkpaşazade ise soru cevap şeklinde bir diyalog halinde verdiği bu konuda "Sual: Bayezid Han ki Malatya'yı aldı, o illeri kimden aldı? Cevap: Malatya'yı Türkmenden aldı, Behisni'yi de Türkmen'den aldı" şeklinde bilgi vermektedir.

(16) İ.H. Uzunçarşılı, I, s.300.

(17) Ahmedî, **Dasitan ve Tevarih-i Mülûk-i Al-i Osman** (Nşr. N.Çiftçioğlu, N.Atsız), İstanbul 1949, s.23.; Neşri, **Kitab-ı Cihan Numa, I**, (Nşr. F.R. Unat-M.A.Köymen), Ankara 1987, s.335, 341; Hoca Sadeddin Efendi, **Tacû't-Tevarih, I**, (Nşr. İ. Parmaksızoğlu), Ankara 1979, s.229; Neşri, **Neşri Tarihi I** (Nşr. M.A. Köymen), Ankara 1983, s.159; Aşıkpaşazade, **Tevarih-i Al-i Osman** (Nşr. N.Atsız, İstanbul 1947), s.141; İbn Tağribirdi, XII, s.179; İbn İyas, I/2, s.616; Hayrullah Efendi, V, s.6 vd.; İ.H.Uzunçarşılı, I, s.300, 304, 497; İ.H. Danişmend, I, s.121; Y. Yücel, a.g.e., s.69; Y.Yücel, "Timur Tarihine Dair Araştırmalar II", **Bellefen XXXV/140**, (1971); Y. Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II, s.288; F.Sümer, a.g.e., s.206; T. Erdoğan Şahin, **Erzincan Tarihi I**, Erzincan 1983, s.397; İhan Şahin, "Osmanlı Siyasî Tarihi", **DGBİT, IX**, s.163; İ. Aka, "Timurlular Devleti", **DGBİT, X**, İstanbul, 1988, s.293; H.E. Abdüsseyyid, a.g.e., s.131, 148; İ. Yiğit, a.g.e., s.106,148.

(18) İ.H. Uzunçarşılı, I, s.301; T. Erdoğan Şahin, **Erzincan Tarihi, I**, s.397; Münecimbaşı, **Şahzifû'l-Ahbar, II**, İstanbul (Basım tarihi yok), s.311

(19) İ.H. Uzunçarşılı, I, s.300; İ.H. Danişmend, I, s.126.

Yıldırım'ın Malatya civarını alması Kahire'yi çok müşkil bir durumda bırakmıştır. Memlûklular Osmanlılar'a harp ilan edememişlerse de dış biler hale gelmişlerdir. Bu şekilde II. Murad'ın Memlûklularla kurduğu dostluk bu şekilde bozulmuş oldu. Derin bir siyasi görüş sahibi olan Sultan Berkuk'un Mısır'ın Malikî Baş Kadısı İbn Haldun'a söylediği; "Herkesin aleyhinde bulunduğu Timur'dan değil, bilakis bütün İslam aleminin tevaccühünü kazanan Osmanoğlu'dan korkmaktayım" sözleri dikkate değer (20).

Gerçekten de Yıldırım Bayezid gibi faal ve atak bir hükümdara sahip olan Osmanlı Devleti, Adalar denizinden Malatya'ya kadar uzanan bölgede, Aydın, Menteşe, Germiyan, Karaman, Candaroğlu beylikleri ile Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'in ve Kadı Burhaneddin'in topraklarına hakim olarak Anodulu'nun en güçlü ve büyük devleti haline gelmişti. Bu devlet Mısır Sultanı Berkuk'un ölümü üzerine (1399) Memlûklulara nüfuz sahasına inerek Fırat Havzası boyunca Malatya, Elbistan, Behisni, Darendede ve Divriği idaresine alıp hudutlarını doğuda oldukça genişletmiş oldu (21). Osmanlı Devleti'nin doğuya yönelmi politikası ile birlikte Anodul'da Türk siyasi birliğini sağlama yolunda attığı adımlar onu bu sırada doğudan batıya yönelen Timur tehlikesiyle de karşı karşıya getirdi (22).

b- Osmanlıların Malatya'da Tesis Ettikleri Düzen ve Dulkadirîlilerin Malatya'da Hakim Olmaları

Timur gibi bir tehlikenin ufukta belirdiği bir sırada Memlûklularla muhasemat pahasına Malatya'yı ele geçiren Yıldırım Bayezid burayı Sivas'ın aksine doğrudan merkeze bağlayarak ilhak etmeden bir düzen tesis etmiştir. Nitekim o, buranın idaresini Dulkadiroğullarından Nasireddin Mehmet Bey'e bırakarak Bursa'ya dönecektir. Bu atama yani Nasireddin Mehmed Bey'in Osmanlı Devleti'nin eline geçmiş olan Malatya'nın idaresine memur edilmesi aynı zamanda Dulkadirîlilerin başına geçirilmesi demek olup dolayısıyla bu beyliğin de Osmanlı Devleti'nin metbuu haline sokulmasıdır (23).

(20) Ş. Tekindağ, "Fatih Devrinde Osmanlı-Memlûklular Münasebetleri", *Tarih Dergisi*, 30 (1976), s.73; Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, II, İstanbul 1983, s.339.

(21) Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi* (Nşr. N. Atsız), İstanbul 1972, s.57; Aşıkpaşazade, s.74 vd.; Hoca Sadeddin, I, s.229 vd.; Solakzade, *Solakzade Tarihi*, I, (Nşr. V. Çubuk), Ankara 1989, s.89; Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, I, (Nşr. F.R. Unat- M.A. Köymen), Ankara 1987, s.341 vd.

(22) S. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, İstanbul 1982, s.55.

(23) E. Tihrani, *Kitab-ı Diyarbakriyye, Ak-Koyunlular Tarihi*, I, (Nşr. N. Lugal-F. Sümer), Ankara 1962, s.102; Eserde Dulkadirîli Nasıreddin Bey'in yirmibin hane sahibi olduğu ve

Kaynaklar Yıldırım Bayezid'in Malatya ve yöresini Osmanlı hakimiyeti altına sokmasını hukukî bir temele de bağlamak isterler. Onların açıkca belirttiklerine göre Malatya ve yöresinin Osmanlıya geçişi Kadı Burhaneddin Ahmet Devletinden tevarüs etmiştir. Bu kayıtlara göre yörede hakim olan Türkmenler bölgenin eski padişahlarından olmayıp, Eretna Devleti'nin yıkılmasıyla bu toprakların mütegalibesi olmuşlardı (24).

Memluklu tahtında meydana gelen değişiklikten istifade ile I. Bayezid'in Malatya'yı ele geçirmesi bu devletin Anadolu'daki nüfuz sahasına bir müdahale olarak yorumlanmış o sebeple de Berkuk'un oğlu Ferec Y. Bayezid'le Timur'a karşı ittifak yapmaya yanaşmamıştır. Esasen bu noktada Osmanlı'nın güttüğü siyaset Anadolu'da siyasi açıdan Türk birliğini sağlama haricinde Kadı Burhaneddin'in politikasından farklı değildir. Nitekim onun gibi Osmanlılar da Anadolu ticaretinin şah damarlarından birisi olan Tebriz-Tokat-Bursa yolunu kontrol edebilecek bir mevkiye bulunan önemli merkezleri bu arada Malatya'yı da elde tutmak istemekteydiler. Bu isteği Osmanlı'nın aynı zamanda Suriye'ye doğru genişleme arzularının bir belirtisi olarak yorumlamak da mümkündür.

B- MALATYA 'NIN TİMUR'UN ELİNE GEÇİŞİ

Timur, 1393-1394 yılları arasında ilk defa Anadolu kapılarına dayandığı sırada (25) onun Moğollar ve Selçukluların ortadan kalkmasıyla Anadolu ve Suriye'de ortaya çıkan boşluğu doldurmak arzusuyla buraları ele geçirmek istediği anlaşılmıştı (26). Ama onun

---

Mısır Sultanına arz-i itaat ederek Harput'tan Malatya'ya kadar olan yerlerin Memluklulara ait olduğunu anlatmıştır.

(24) Aşıkpaşazade, s.75; Oruç Bey, s.57; Neşri, s.341.

(25) Y.Yücel, Timur'un Ortadoğu... s.9 vd.

(26) Timur Anadolu'ya yöneldiği sırada bu ülkedeki siyasi yapı şu şekilde özetlenebilir: Cengiz Han İmparatorluğu yerin kendi adıyla anılan yeni bir imparatorluk kuran Timur, hiç bir plan ve programa bağlı kalmadan yaptığı sayısız askerî seferlerden sonra, 1393-94 yılında Arapların hakimiyetindeki Irak'ın kapılarına dayandığında Anadolu'da; henüz Orta Anadolu'da hakimiyet kuramamış bir Osmanlı Devleti, Kayseri-Sivas bölgesinde Kadı Burhaneddin Ahmed'in devleti, Siyasi baskı ve tehditler sonucu Osmanlı tâbiyetine giren ve Kayseri-Sivas devletine karşı yurtlarında tutunabilme çabası veren Karamanoğulları Beyliği, Doğu Anadolu'da Kadı Burhaneddin Ahmed'le uğraşmakta olan Erzincan Emirligi ve Karakoyunlu ile Elbistan-Maraş çevresinde Dulkadirîliler ile nihayet bir siyasi kuruluş haline gelmemiş Akkoyunlular, siyasi görüntüyü karakterize eden başlıca kuruluşlar olarak varlıklarını sürdürüyorlardı. Bunların dışında dikkate değer tek siyasi varlık Memluklu devletiydi. Malatya'ya kadar toprakları uzanan bu devlet Anadolu'daki olaylarda söz sahibiydi. Fakat iç mücadeller bu devleti yıpratmaya başlamıştı. Bkz. Y. Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, II, s.160; İ. Aka, "Timurlular Devleti", DGBIT, X, s.199. Ortadoğu'ya gelen Timur, çevredeki siyasi kuruluşlara elçiler ve mektuplar gönderdi. Yine bölgede bulunduğu sırada, bu mektuplara cevap gelmeye başladı. Mısır'a gönderdiği mektupta Irak sınırına kadar ki bölgelerin Cengizlilere ait olduğunu

---

Hindistan'da meydana gelen olaylara öncelik vererek geri dönmesi Anadolu'daki siyasi olaylara kısa bir süre için de olsa derin bir nefes aldırması. Esasen Timur'un Ortadoğu'ya gelip Anadolu işlerine müdahale etmesi, o zamana kadar iki muhasım devlet durumunda olan Memlûklularla Kadı Burhaneddin Ahmed yönetimindeki Eretnalılar bir birine yaklaştırmış ve bunlar müşterek tehlikeye karşı tedbirler alma yolundaki ilk çabaları Kahire ve Sivas'da başlatmışlardı (27).

iddia etmiş, tehdit anlamına gelen kılıç ve ok göndermiş ve Celayirli Ahmed'in geri verilmesini ısrarla istemişti. Gelen cevapta ise Berkuk'un bu tür tehditlerden korkmadığını, Sultan Ahmed'in geri verilmeyeceğini ve gönderilen heyetin yarısının öldürüldüğünü öğrenmiştir. Bu haberler üzerine her ne kadar Suriye'ye saldırmayı istemiş ise de Anadolu'daki ilerlemesini tamamlamadan böyle bir riski göze alamamıştır.

Avnik'te bulunduğu sıralarda gelen cevabi mektuplarda Karamanoğlu Alaaddin Bey kendisini Anadolu'nun fethine, Dulkadiroğlu Sulî Bey ise Suriye'nin fethine özendirmişler ve kendilerinin bizzat yardımda bulunacaklarını ifade etmişlerdir (Bkz. Esterabadi, s.418; İ.Aka, a.g.m., s.200). Timur'un oğlu Miranşah kumandasındaki Karakoyunluları sıkıştırması sırasında Karakoyunlu Türkmenlerinin Beyi Kara Mehmed mağlup olarak Timur'un önünden kaçmış ve Memlûkluların Malatya valisi Mintaş'ın yanına sığınmıştı (Bkz. İbn Hacer, II, s.258; İbn Tağribirdi, XI, s.247; İbn İyas, I/1, s.386; R.Yınanç, a.g.e., s.28; Ş. Tekindağ, a.g.e., s.56; Y. Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, II, s.122, 165, 284). Buna rağmen Arap müverrihlerinin ifadeleri ve Kara Mehmed'in mücadelesine bizzat şahid olan Medzoplu Toma, bu savaşta Karakoyunluların yenik duruma düşmediklerini ifade etmektedir. Bkz. F. Sumer, Karakoyunlular, s.50 vd.

(27) Her iki başkentte de ordu meclisleri toplanarak alınacak tedbirlerin ve hazırlıkların tartışıldığını görmekteyiz. Bkz. Esterabadi, s.415; İ. Aka, a.g.m., DGBİT, X, s.200.

Timur tehlikesi karşısında yöresel bir kısım tedbirler alan Kadı Burhaneddin, bölgesel dayanışma ve işbirliği kurma çalışmalarına başlayarak Berkuk'a ittifak çağırısında bulunmudur (Bkz.Esterabadi, s.419). Berkuk bu ittifak çağırısına müsbet cevap vermiş ve Altınordu Devleti'yle de gerekli teması sağlayarak onu da ittifaka almayı başarmıştır. Yıldırım Kadı Burhaneddin'in uyarıları sonucunda bu ittifaka katılmıştır. Bu dörtlü ittifak aralarındaki bütün siyasi rekabet ve çekişmeleri bölge barışı yararına bir kenara iterek bu tehlikeye karşı bir araya gelmeyi başarmışlardır.

Fakat çok geçmeden Timur'un bu ittifakı parçalamak için harekete geçtiğini görmekteyiz. 1394 yazında Timur, Kadı Burhaneddin'e bir elçi göndererek ittifaktan ayrılmasını ve elinde tuttuğu ilk elçisi Kutluşah'ı geri vermesini istemiştir. Kadı Burhaneddin ise Berkukla sıkı ilişkiler içinde bulunduğunu şayet kendisine saldırıda bulunacak olursa karşı koyacağını Timur'a cesaretle bildirmiştir. Bkz. Y. Yücel, a.g.e., s.164; İsmail Aka, a.g.m., s., a.g.yer, s.200.

Timur bu cevap üzerine harekete geçmiş, Doğu Anadolu'nun kuvvetli kalelerinden Erciş ve Macıngerd'ı zaptetmiştir. Buradan Sivas'a doğru hareket ettiği haberi üzerine Kadı Burhaneddin savaş hazırlıklarına başlamıştır. Bu sırada Malatya naibinin telaşa kapılarak şehri tahliye ile firar yolunu tuttuğunu, Darende ve Divriği emirlerinin memleketlerini terk ettiklerini, o civarda bulunan göçebe Türkmen ve Moğolların emin yerlere sığınmak üzere göç ettiklerini görmekteyiz (Bkz. Esterabadi, s.424; İ.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.164; Y. Yücel, a.g.e., s.165; F. Sumer, a.g.e., s.151.).

1394 yılında Timur'un batı istikametinde giriştiği bir kısım faaliyetlerini Mısır Memlûkluları Sultanı Berkuk, adamları vasıtasıyla takip ettiriyordu. Memlûkluların bir kısmının Malatya'da bulunduğu sırada Halep askerlerinin Erzincan'a gittiği, ancak Timur'un bu bölgede olmadığını anlamaları üzerine süratle memleketlerine döndükleri anlaşılmaktadır (Bkz. Y. Yücel, a.g.e., s.170, 284; T.E. Şahin, a.g.e., s.394).

Timur'un Anadolu'ya bu ilk yönelişinde Konya, Elbistan ve Erzincan gibi başkentlerde ise bunların akisen korku yerine tam bir sevinç havasının estiği görülmektedir (28). Buna karşılık Timur'un Sivas'a doğru harekete geçtiği haberinin yayılması Memlûkluların Malatya naibini de telaşlandıracak ve şehrin tahliye edilmesine sebep olacaktır. Ayrıca civarda bulunan göçebe Türkmen grupları ve Moğol kalıntılarının da emin yerlere saklanmak üzere göç ettiklerinden kaynaklar uzun uzadıya bahsederler (29).

Timur'un, 1394 tarihinde Anadolu'ya girdiği zaman karşısında ilk safta Malatya'ya kadar sokulmuş olan, fakat iç mücadeleler yüzünden yıpranmış bulunan Memlûklularla, Orta Anadolu'da kuvvetli bir devlet haline gelmiş olan Kadı Burhaneddin Devleti'ni bulmuştu. İkinci defa 1400 yıllarında Anadolu'ya yöneldiğinde ise, Kadı Burhaneddin'in Devleti yerini Osmanlılara bırakmış, bu devlet de Malatya yüzünden Memlûklularla düşman hale gelmişti. Memlûklular da Berkuk'un 1399 tarihinde ölümüyle birlikte önemli bir iç kargaşa ile karşı karşıya idiler (30). Dolayısıyla Timur'un söz konusu birinci ve ikinci seferleri arasında geçen çok kısa süre içerisindeki dönemde yörede önemli gelişmeler olmuş ve güç dengeleri büyük ölçüde değişmiş bulunuyordu.

Arapların hakimiyetinde olan Irak'ta Celayirliilerin son temsilçisi Celayirli Ahmed Timur'un 1393 Eylülünde Timur'un Bağdat önlerine gelmesiyle ülkesini terk etmiş ve Memlûklular sultanlığına sığınmıştı. Burada iyi karşılanan Sultan Ahmed, Timur'un dönüşünden sonra tekrar ülkesine sahip olmak istiyor ve bu konuda Berkuk'un yardımını elde etmeye çalışıyordu. Bunda başarıya ulaşan Celayirli Ahmed, tekrar Bağdad'a hakim olmuştu (Bkz. I.H. Uzunçarşılı, I. s.301). Aslında Berkuk'un bu beyi korumasındaki amaç, kendi ülkesine yakın yerlerde Timurlu yöneticilerin bulunmamasını istemesiydi. Bkz. Y. Yücel, Timur'un Ortadoğu..., s.47.

(28) Bu dönemde Konya, Osmanlı ve Kadı Burhaneddin Ahmed'in tehdidi altında olup Karamanoğullarının başkenti durumundadır. Elbistan ise Dulkadiroğullarının merkezi olup onlar da Memlûklular ve Kadı Burhaneddin arasında sıkışıp kalmışlardı. Erzincan'da Mutaahharten'in idaresinde idi ve Kadı Burhaneddin tarafından tahrip edilmişti. Onun için Timur'un Anadolu ve Suriye'ye yönelmesinde bu hadisenin önemli bir rolü vardır. Bkz. Y.Yücel, Anadolu Beylikleri..., s.265 vd.

(29) Esterabadî, s.424 vd.; Y. Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, II, s.165; Aynı Muel., "Türkiye ve Yakınoğu Üzerinde 1393/94 Timur Tehlikesi", **Atatürk Konferansları, V**, 1971-1972'den ayrı basım, Ankara 1975, s.208.

(30) Timur'a karşı kurulmuş olan bölgesel ittifak ve dostluğun Toktamış Han'ın tahtını kaybedip Litvanya'ya sığınması üzerine gelişen hadiseler, Kadı Burhaneddin'in ve Berkuk'un ölümüyle Yıldırım'ın yayılmacı bir politika izleyerek Kadı Burhaneddin'in topraklarını ve bilhassa Memlûklular Sultanlığı'na ait Malatya'yı hakimiyet sahasına katması bu ittifakı çökertmiş ve bölgenin Timur felaketini maruz kalmasına sebep olmuştur. Anadolu'da ve Mısır'da meydana gelen gelişmelerden sonra yani Kadı Burhaneddin gibi bir rakibin ölümünden ve topraklarının Yıldırım tarafından hakimiyet altına alınmasından sonra meydana gelen birtakım hoşnutsuzluklar ve Yıldırım'ın Erzincan emirliğini tehdide başlaması, Berkuk'un ölümüyle tahta geçen küçük yaştaki oğlu Ferid döneminde sultanlıkta meydana gelen otorite boşluğu ve ayrıca Akkoyunlu Beyi Kara Yoluk Osman'ın tahrikleri sonucu Timur tekrar bölgede görüldü. Bkz. Y. Yücel, a.g.e., s.47, 50.

Yıldırım Bayezid'in Malatya'yı hakimiyet sahasına katması ve Erzincan'da hakim olan Mutahharten i tehdide başlaması yörede bir takım hoşnutsuzluklara sebep olmuştu. Bu sırada Mısır'da hüküm süren iç kargaşa yüzünden Osmanlı devletinin genişlemesine müdahale edemiyen bazı Memluklu emirleri Mutahharten le birlikte Timur'u Anadolu'ya yönelmeye teşvik etmekteydiler. Neticede 1400 yılında Anadolu'ya giren Timur kısa bir sürede Sivas önlerine ulaşmış ve yeterli müdafaa tedbirleri alınmayan, Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi tarafından yönetilen bu şehri yerle bir etmiştir (31). Bu esnada zahiren Osmanlılar'a bağlı Dulkadirli Türkmenleri'nin Elbistan dolaylarından hareketle ansızın yaptıkları baskın sonucu Timur ordusuna ait pek çok araç ve gereci ele geçirerek geri dönmeleri, bu büyük tehlikenin Malatya üzerine yönelmesine sebep olacaktır (32). Esasen Sivas kuşatmasının devam ettiği sırada meydana gelen bu olayı karşılıksız bırakmak istemeyen Timur Şahrüh kumandasında bir kuvveti Dulkadirliiler üzerine sevk etmiş, yanında tecrübeli kumandanlardan Emir Süleyman, Şah Bahadır olduğu halde harekete geçen Şahrüh da Elbistan'a kadar ulaşmıştı. Bunun üzerine yerleşim mahallerini terk ederek çevreye dağılan Dulkadirliiler Şahrüh komutasındaki öncü birlikler tarafından süratle takib edilerek ağır bir yenilgiye uğratılmışlar ve pek çok ganimet bırakmışlardı (33).

Timur, Dulkadirli Türmenlerine karşı girişilen, başarı ve yarıya çok sayıda maddi gelir sağlayan bu hareketten sonra Malatya'ya yönelme kararı almıştı. Elbistan'dan bu şehre haberci göndermiş ve halkını kendi emrine uymaya çağırmıştı. Bu sırada Nasireddin Mehmed ile birlikte Malatya'da Sivas muhafızı Mustafa Bey'in oğlu da idareci olarak bulunmaktaydı (34). Ancak Malatya'ya Timur'un emirlerine uymaya çağırdığı mektubunu getiren elçinin Osmanlı bölge hakimi tarafından tutuklanması üzerine Timurlu ordusu şehir üzerine yürüyüşe geçti. Başlangıçta direnme kararı alan şehrin hakimi, Timur'un gelmekte olduğu haberini duyunca bu karardan vazgeçerek yanına Osmanlı askerlerini de alarak Malatya'dan uzaklaştı. Böylece başsız ve savunmasız kalan şehir ise, 15 Eylül 1400 tarihinde kolayca Timur'un işgali altına girdi (35).

(31) İbn Tağribirdi, XI, s.265; Hoca Sadeddin, I, s.232; Y. Yücel, a.g.e., s.81.

(32) Y. Yücel, a.g.e., s.82.

(33) Y. Yücel, Timurun Ortadoğu..., s.82; Aynı Müell., "Timur Tarihine Dair Araştırmalar, II", a.g.yer, s.257; R. Yinanç, a.g.e., s.35; M.Ç. Varlık, a.g.m., DGBİT, X, s.106.

(34) Hoca Sadeddin, I, s.236; Nizameddin Şamî, **Zafername**, (Nşr. N. Lugal), Ankara 1987, 263; Solakzade, I, İstanbul 1297/1879, s.64.

(35) İbn İyas, I/2, s.596; İbn Tağribirdi, XII, s.218, 265; Makrizî, III/3, s.1028; Hayrullah Efendi, V, s.18vd.; Hoca Sadeddin, I, s.236; Hekim Emin Abdüsseyyid, a.g.e., s.131; Z.V. Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, s.347 vd.; R. Yinanç, a.g.e., s.35; İ.H. Uzuncarşılı, Anadolu Beylikleri, s.171;

Şehrin hakimlerinden kolayca şehri teslim alan Timur müslüman halktan cezalandırmak amacıyla bir miktar mal aldıktan sonra Hıristiyan unsuru esir ettirdi (36). Daha sonra da Malatya çevresinde geniş çapta bir sindirme hareketini başlatmıştı. Cihan Şah ile birlikte bir çok kale komutanı bu işte görev almış, Kahta Kalesi'ne kadar tüm bölge üzerinde tam bir kontrol mekanizmasını kuran kuvvetler bol ganimetle Malatya'daki ordugaha dönmüşlerdi (37). Bu hadise bize şu gerçeği göstermektedir: Sivas ve Malatya Yıldırım tarafından Osmanlı topraklarına yeni katılan iki önemli merkez olmasına rağmen buralarda yeterli düzenleme yapılmamış ve Osmanlı idaresi adeta göstermelik kalmıştır. Timur tehlikesi öncesi Yıldırım Bayezid'in buralarda gerekli tertibatı almaması onun zaafına bir örnek olarak gösterilebilir (38).

Ayrıca Sivas'tan sonra Osmanlı hakimiyet sahasına dahil olan Malatya'nın da Timur tarafından ele geçirilmiş olmasının, Yıldırım Bayezid tarafından nasıl değerlendirildiği hakkında fazla bir malumatımız yoktur. Ancak Sivas'ta olduğu gibi Malatya'nın işgal altına alınması sırasında da Yıldırım'ın fazla bir hareket göstermemesi dikkat çekicidir. Hatta Elbistan'dan Sivas'a gelerek Timur ordusuna ait araç ve gereçleri yağmalama cesaretini göstermiş bulunan Dulkadirli'nin davranışı bile onu harekete geçirememiştir.

Malatya'yı ele geçirdikten sonra buranın idaresini 1394 tarihindeki Avnik kuşatmasından beri yanında bulunan ve Sivas'ın alınmasında da emeği geçen Bayındır Türmenlerin'den Kara Yülük Osman Bey'e bırakan Timur ordusuyla birlikte 1401 tarihinde Malatya'nın güneyinden Dermesihsuyu boyunca ilerleyecektir (39). Oradan da

---

Aynı Muel., Osmanlı Tarihi, I, s.304; Y. Yücel, Timurun Ortadoğu..., s.86; E. Merçil, a.g.e., s.292; İ. Yiğit, a.g.e., s.107; İ.Şahin, "Kurtuluşun Fetret Devrine Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi", **DGBİT, X**, İstanbul 1989, s.163; M.Ç. Varlık, a.g.m., **DGBİT, X**, s.106; İ. Aka, a.g.m., **DGBİT, IX**, s.205.

(36) Tıhranî, I, s.45; Hoca Sadeddin, I, s.35 vd.; Nizameddin Şamî, a.g.e., s.262 vd.; Emir'in Malatya tarafına haberci göndererek itaate davet ettiğini, Sivas hakimi Mustafa'nın oğlu olan Malatya beyinin bu haberciyi hapsederek kaçtığını, bu haberin Emir'e vasıl olması ile Malatya'ya gelip ele geçirdiğini ayrıntılı olarak anlatır.

(37) Nizameddin Şamî, s.263; Bosword, a.g.e., s.295.

(38) Aslında Yıldırım Bayezid'i birtakım tedbirler almaya yöneltecek sebepler de mevcuttu. Zira Timur, Osmanlılara müşkilat çıkarmak üzere Sivas, Kayseri ve Malatya taraflarında bulunan ve Moğol istilasından arta kalıp Kadı Burhaneddin hükümetinin ihkakından sonra Osmanlılar'a tâbi olan hemcinsleri durumundaki göçebe Tatarlar'ı baştan beri Osmanlılar aleyhine tahrik etmekte idi.

(39) Timur Avnik'de iken Berkuk'a gönderdiği kalabalık bir elçi heyeti aracılığıyla Celayirli Ahmed'i kendine teslim etmesini istemişse de Berkuk bu isteği yerine getirmediği gibi bu elçilerin bir kısmını da öldürmüştü. Timur Gürcistan seferi için geri döndüğü sırada Avnik'in korunmasını Atlamış'a bırakmıştı. Fakat Timur'un uzakta olmasını fırsat bilen Karakoyunlu Kara Yusuf eski yurduna dönerek Atlamış'la yaptığı savaşta Atlamış'ı esir almış ve Timur'a duyduğu garaz sebebiyle Atlamış'ı Memluklu sultanı Berkuk'a göndermiş ve o da Kahire de hapsedirmişti

güney-batıya dönerek bugünkü Beyler Deresi'nden geçip Suriye seferine çıktığı görülmektedir. Bu arada Dulkadirlileri iyice cezalandırmak için yöredeki ikiyüzünü aşkın koyuna da el koydurmuştur (40). Böylece bir yandan Dulkadirlieler Timur'un yüksek hakimiyetini kabule mecbur bırakılırken öte yandan da Yıldırım Bayezid'in kulağı çekilmiş oluyordu (41).

Timur'un Suriye seferini tamamlayarak geri döndüğü sırada Malatya'nın yine Kara Yülük Osman Bey'in elinde olduğu anlaşılmaktadır (42). Zira Birecik'te Timur'u

---

(Bkz. Ş. A. Yezdi, Zafername, s.200; İsmail Aka, "Timurlular Devleti", DGBİT, X, S.205). Timur'un tüm ısrarlarına rağmen Memluklu Sultanlığı Atlamış'a geri vermeye yanaşmamıştı. Atlamış meselesi ve Celayirli Ahmed meselesi Timur'la Memluk sultanlığı arasında ciddi bir hadise haline gelmişti.

İşte bu gibi sebepler kendi açısından Memluklu sultanlığı topraklarına inmesi için haklı sebeplerin varlığını ortaya koymaktadır. Nitekim Malatya sınırından Mısır Memluklu Sultanlığı'nın başkenti Kahire'ye yeni bir elçi heyeti göndermişti. Elçisi aracılığıyla da Sultan Ferec'e, "Suriye bölgesine yabancı asker getirmek istemiyorum. Siz daha fazla direnmeden Atlamış'ı derhal gönderin, böylece topraklarınıza askerî müdahaleden vazgeçeyim?" demektedir. Timur tarafından Sultan Ferec'e gönderilen mektupta Timur, aradaki düşmanlığın kalkması için yerine getirilmesi gerekli olan isteklerini sıralamakta, Atlamış'ın iadesini ısrarla istemekte ve Celayirli Ahmed'le Kara Yusuf'un korunması ve yakalanarak kendisine teslimini, bunlar yerine getirildiği takdirde Suriye'ye yürümekten vazgeçeceğini bildirmektedir. Mektubun muhtevası şöyle idi: "Geçen yıl Rahbe'de elçimizi öldüren den öcümüzü almak için Halep ülkesine niyetlenip Irak'a vardığımızda Berkuk'un öldüğünü ve Hind'in durumunu öğrendik. Önce fesad içerisinde bulunan Hindistan'a yöneldik. Allah'ın izniyle onları yendik, sonra Gürcistan'a döndük ve Allah'ın izniyle orada da galip geldik. Sonra şu Yıldırım Bayezid çocuğunun edepsizliğini öğrenip kulağını çekmek istedik. Sivas ve öteki yerlerde yani Malatya'da sizin de duyduğunuz şeyleri yaptık. Mısır'a mektupları göndeririz cevap gelmez. Size akrabamız Atlamış'ı göndermenizi bildiririz. Bunu yapmazsanız, Müslümanlarının kanının vebali sizin boynunuzdadır, bunu böyle bilin" (Bkz. Y. Yücel, Anadolu Beylikleri..., s.259; Aynı Mül., Timur'un Ortadoğu..., s.89).

Yukarıda sözü edilen mektubu getiren Timur'un elçisi Haleb'e gelmiş, ancak gerekli saygıyı görmemişti. Sultan Ferec, babası Berkuk gibi davranarak elçiyi Halep Kalesi'ne hapsedirmişti (Bkz. Hoca Sadeddin, I, s.237; İ. Aka, a.g.m., DGBİT, X, s.205). Sultan Ferec'in bu davranışı Timur'a ulaşınca çok kızmış. "Osmanlı Hükümdarı Yıldırım Bayezid de aynı şekilde davrandığı için cezasını bulmuş, Sivas ve Malatya elinden alınmıştır" diyerek Memluklu sultanlığı üzerine yürümeye karar vermiştir. Timur, Haleb'e gönderdiği elçinin getireceği cevabı beklemek üzere Behisni'de bulunmaktaydı. Ancak Kahire'den Haleb'e gelen askerlere komutan tayin edilmiş olan Sudun'un, Halep naibi Demitaş'tan Timur'un Behisni'yi kuşatmakta olduğunu öğrenmesi üzerine elçisini yakalayıp boynunu vurdurduğunu duyunca çok kızarak Anteb'e yöneldi. Oraya vararak şehri yakıp yıktı, hisarın burçlarını yerle bir etti. Burada iki gün durakladıktan sonra askerleriyle beraber ayrılarak Haleb'e yöneldi. Bkz. Mustafa Rahmi, Timur ve Tüzükatı, s.20; Y. Yücel, Timurun Ortadoğu..., s.94.

(40) Nizameddin Şamî, Zafername, II, s.198, 250; R. Yınanç, a.g.e., s.34 vd.

(41) Timur'un 39 nolu dipnotta sözkonusu edilen mektubunda "... şu Yıldırım Bayezid çocuğunun edepsizliğini öğrenip kulağını çekmek istedik. Sivas ve öteki yerlerde yani Malatya'da sizin de duyduğunuz şeyleri yaptık" sözleri dikkate değer.

(42) Sivas ve Malatya'nın işgaline seyirci kalan Yıldırım Bayezid, Timur'a karşı bizzat silahlı bir harekette bulunma cesaretini gösterememişti. Sadece memleketindeki vilayetler işgal altına

karşılayan Kara Yülük Osman Bey, ona karşı itaatını yenilemiştir (43) . Bu hareketle uzun süreden beri Anadolu'nun güney ve doğu bölgelerinde göçebe hayatı yaşayan Akkoyunlu Türkmenlerinin milli bir organizasyona gidebilmek için ele geçirdikleri fırsatı iyi kullanmak yani Malatya'yı kendilerine merkez haline getirmek istedikleri görülmektedir. Ancak bu amaçlarına Malatya'da değil de Diyarbakır'da ulaşabileceklerdir (44) . Zira bir müddet sonra Malatya tekrar Dulkadirîliler'in eline geçecektir. Yalnız bu arada Malatya'ya kısa bir süre Köpekoğullarının hakim olduğu görülmektedir.

C- MALATYA'DA KÖPEKOĞULLARI BEYLİĞİ

Köpekoğlu ailesi Avşar boyuna mensup olup, XV. yüzyıl civarında Antep dolaylarına yerleşmişlerdi. Fırat bölgesinde 1404 ile 1435 tarihleri arasında bir müddet etkili olan bu topluluk, Memluklu ordusunun yardımcı kuvvetleri arasında görülmektedir (45) . Bu aileye adını vermiş olan Köpek hakkında hiç bir bilgimiz yoktur. Yezd'li Şerefüddin'in verdiği bilgiye göre 1401'de Dımaşk'tan dönüşü sırasında Köpekli Türkmenleri Fırat kıyısında Timurlu ordusunun yolunu kapatmışlardı. Timur Humus'a geldiğinde ordusunun merkez kolundan ayrılan beşbin kişilik bir kuvveti Halil Sultan'ın kumandasında bunların üzerine gönderdi. Bu kuvvet yolda Antakya çevresini yağmaladıktan sonra Haleb dolaylarına gelen sol kol ile birleşerek Rum-Kale'de Köpekoğlu Türkmenleri'ne hücum etmişlerdir. Bu Türkmenler müdafaya kalkışmışlar ise de bozguna uğramışlardır, beyleri Şeyh Hüseyin öldürülmüş, Şeyh Hüseyin'in kardeşleri de çöle kaçmışlardı. bunun neticesinde Timurlular pek çok ganimet elde etmişlerdir. Fakat Köpekoğlu Hüseyin'in öldürüldüğü yolundaki Şerefüddin'in sözleri pek doğru olmasa gerektir. Çünkü, ilerde

---

alınırken Memluklu Sultanlığı ile dostluğu yeniden kurarak bunların yardımını sağlamak istemişti. Ne var ki bu arzu Memluklu başkenti Kahire siyasî çevrelerinde haklı gerekçeler ileri sürülerek, iltifat görmemişti. Timur'un Suriye dönüşü Bağdat'ı tahribinden sonra da Yıldırım Bayezid tekrar, Timur'a karşı birlikte hareket etme ve dostluğu yenileme maksadıyla tekrar temasa geçmiştir. Temmuz 1401 yılında Emir Ahmed riyasetinde gönderilen elçilik heyetinde on köle, on at, on gümüş kupa, on gümüş tabak ve emirler için gönderilen değişik hediyeler verdi. Fakat bu isteğin de bir önceki gibi dikkate alınmadığı çünkü Sivas ve Malatya'nın alınışından sonra eski yapıtlarını unutarak Mısır'a dostluk çağrısında bulunduğu zamanki şartlarda he hangi bir değişme meydana gelmiş değildi. Bkz. İbn Tağribirdi, XI, s.217; Aynı Müel., VI/1, s.45; Hayrullah Efendi, V, s.6 vd.; İ.H. Uzunçarşılı, I, s.305.

(43) Y. Yücel, a.g.e., s.112.

(44) M.H.Yınanç, "Akkoyunlular", IA, I, s.258; M.Ç.Varlık, a.g.m., DGBIT, VIII, s.415.

(45) K.Y. Koprıman, a.g.e., s.180; F. Sümer, Oğuzlar, s.262; R.Yınanç, a.g.e., s.36, nu.4.

bahsedilecek olan hadiselerde Köpekoğlu Türkmenleri'nin başında Hüseyin adlı bir bey görülmektedir (46).

Timurluların önünden kaçarak Osmanlılar'a sığındığı anlaşılan Hüseyin Bey Ankara savaşı sonucunda meydana gelen kanışıklığı fırsat bilerek Artukova'ya (47) konarak Tokat bölgesinde yağma ve tahriblerde bulunmuş ise de Çelebi Mehmet'e yenilerek o bölgeden ayrılmak zorunda kalmıştır (48). Fakat Hüseyin Bey'in talihi güneyde yaver gitti. 1404 yılında Dulkadiroğlu Mehmed, Darendede ve Kara Yülük Ruha'yı (Ufa'yı) zaptederken Köpekoğlu Mehmed de onun hakimiyetindeki Malatya'yı ele geçirmişti (49).

Yalnız Köpekoğullarının burada bir idare tesis edemediğini ayrılmak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Esasen bu döneme ait Malatya ve Köpekoğullarıyla ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Köpekoğulları aşağıda ele alınacağı üzere yörede Memlûkluların kendi aralarındaki iç mücadelelerde rol oynamaya devam ettikleri görülmektedir. Buna bakılırsa söz konusu sürede yani 1409 tarihinden itibaren iki yıl kadar Köpekoğullarının yörede hakim oldukları ve Malatya'yı da ellerinde bulundurdukları söylenebilir. Ancak bu dönemde Makrizî ve Aynî'nin kayıtlarında Malatya hakimi olarak gösterilen (50) Bazoğlu Hüseyin'in Köpekoğlu Hüseyin ile aynı kişi olup olmadığı bilinmemektedir. Muhtemelen Bazoğlu Hüseyin Köpekoğulları'na bağlı belki de onların Bey sülalesine mensup birisi idi ve başlangıçta Bazoğlu lakabıyla anılmaktaydı.

1409 yılında Halep valisi Demirtaş, Sultan Ferec'e âsi olan emirlerden Nevruz'un üzerine yürüdüğünde maiyetinde Türkmen beyleri arasında Köpekoğullarından Aydoğmuş da vardı. Hatta Demirtaş'ın ordusunun öncü kuvvetlerini Köpekli teşkil ediyordu. Köpekli Avşaroğulları'nın Nevruz'un öncülerini yemeleri, Nevruz'un da bozguna uğramasına sebep oldu (51).

1410 yılında Sultan tarafından affedilip Dimaşk valiliğine getirilen Nevruz ile buna karşı ayaklanan Emir Şeyh el-Mahmudî arasında Asi ırmağı kıyısında yapılan savaşta

(46) F.Sümer, a.g.e., s.266; Y. Yücel, a.g.e., s.111.

(47) Y.Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, II, s.89, 94, 264; A.Sevim-Y. Yücel, a.g.e., s.378; Günümüzde Tokat'a bağlı bir ilçe olan Artukova eski kayıtlarda Artukabad şeklinde isimlendirilmektedir.

(48) I.H.Uzunçarşılı, I, s.330, 347.

(49) F.Sümer, a.g.e., s.267; R.Yınanç, a.g.e., s.361.

(50) Bkz. R.Yınanç, a.g.e., s.38'den naklen: Makrizî, IV, s.51; Aynî, s.700.

(51) K.Y. Koprıman, a.g.e., s.80; F.Sümer, a.g.e., s.267.

Köpekliler de bulunmuş ise de hangi emirin ordusunda yer aldıkları hakkında müverrihler arasında ihtilaf vardır. Yalnız bu savaşta Avşarlar'ın Nevruz ordusunda buldukları bilindiğinden Köpekliler'in aynı emirin safında olmaları muhtemeldir. Makrizi'nin bildirdiğine göre savaşın çetin bir anında Şeyh el-Mahmudi'nin tarafına geçmişler ve bu Nevruz ile Demirtaş'ın bozguna uğramalarında mühim bir âmil olmuşlardır (52) . Daha sonra gelişen olaylar o sırada Malatya'nın yine Köpekoğulları'nın elinde olduğunu göstermektedir. Zira tekrar bir araya gelip anlaşarak isyan eden Nevruz ile Şeyh el-Mahmudi'nin üzerlerine yürüten Sultan Ferec'in Haleb'e ulaştığı sırada gönderdikleri aracılara Malatya ve yöresinin kendilerine bırakılmasını istemelerine ve bu şehri idareye kendilerinin Türkmenlerden daha layık oldukları yönündeki iddiaya (53) bakılırsa böyle bir neticeye varılabilir. Bu dileğin reddedilmesi ise Malatya'ya hakim olan Köpekoğulları'nın Memlûklular'ın müttefiki, daha doğru bir ifade ile metbuları olduğunu gösterir.

1410 yılında Haleb valisi Korkmaz, Dulkadirli ulusunun en büyük boylarından Dokuz boyunun başında bulunan Bişanoğulları ile savaşmak için Köpekoğulları'nı ve Gündüzoğlu Gördü Bey'i askerleri ile yanına çağırmişti. Fakat bu beyler geciktiler. Korkmaz, Bişanoğulları'na Maraş ile Göyntük arasındaki yurtlarında baskın yaptı. Savaşın sonuna doğru Köpekoğulları Aydoğmuş ve Hüseyin Bey ikiyüz atlı ile göründüler. Fakat Aydoğmuş, Korkmaz'ın yüzüne ok attı. Bu sebeple Korkmaz da Anteb'e geldiğinde Hüseyin Bey'i ve onun ileri gelen adamlarını tevkif ederek Haleb'e gönderdi. Fakat yolda Türkmenler beylerini ve onunla birlikte tevkif edilenleri kurtardılar (54) .

1412 yılında sultan olan Şeyh el Mahmudi, I. Suriye seferini gerçekleştirerek Nevruz'u yok etikten sonra, 1414 yılında Halep'ten Darend'e oradan da Malatya'ya gelmiş ve buraya kendi memlûklerinden Güzel'i vali tayin etmişti. Hüseyin Bey'e gelince o, Şeyhin geldiğini öğrenince şehirden çıkıp gitmişti (55) . Fakat Hüseyin Bey iki yıl sonra Malatya valisi Güzel'i yenerek şehri ele geçirdi. Sultan Mueyyed Şeyh, tahta çıktığından beri Suriye'ye yapacağı üçüncü sefer için 23 Mart 1417'de Kahire'den çıktı.

(52) K.Y.Koprıman, a.g.e., s.84 vd.; F.Sümer, Oğuzlar, s.267.

(53) İbn Hacer, II, s.451 vd.; Marizî, IV, s.139 vd.; K.Y.Koprıman, a.g.e., s.89; R.Yınanç, a.g.e., s.39; E.Karatekin, *Ramazanoğulları Tarihi*, İstanbul 1979, s.45; Bu dileğin reddedilmesi üzerine Sultan karışsında tutunamayacağını anlayan isyancılar, Dulkadirliiler'den de gerekli desteği alamayacaklar ve Ağustos 1410'da Kayseri yönüne çekileceklerdir. Sultanın Elbistan'dan geri dönmesini müteakıp de tekrar Suriye'ye hareket edeceklerdir. Bkz. R.Yınanç, a.g.e., s.39.

(54) R.Yınanç, a.g.e., s.39 vd.

(55) K.Y. Koprıman, a.g.e., s.148, 164, 170; R.Yınanç, a.g.e., s.42.

Sultan'ın bu sefere çıkmasının sebebi, bazı naiblerin isyanının yanısıra Güney ve Güney-Doğu Anadolu'daki gelişmeler olduğu açıktır. Çünkü Ramazanoğlu Ahmed Bey'in vefatından sonra Karamanoğlu Tarsus'u tekrar almış; Darende ve Behisni Dulkadiroğullarının eline geçmiş ve Köpekoğlu Hüseyin Bey de Malatya'yı ele geçirmişti (56).

Bunun üzerine Memluk Sultanı Şeyh, elden çıkan yerleri geri almak ve Türkmenleri itaat altına sokmak için bizzat sefere çıktı; Haleb'e geldiğinde Hüseyin Bey'i Malatya'dan çıkarmak için Dimaşkvalisinin kumandasında bir ordu gönderdi. Bu orduda Avşar ve İnallular'dan beşyüz kişilik bir yaya kuvveti de vardı (57). Bu Avşarlar Kutbeyioğulları Avşan veya müstakil bir oymak idiler.

Şeyh el-Mahmudî, Maraş'ın güneyindeki Göynük'te iken Dimaşkvalisinden gelen bir mektupta Köpekoğlu Hüseyin Bey'in Malatya'yı yakıp Divriği tarafına gittiği bildiriliyordu. Sonra onun Divriği yöresinde Osmanlı ülkesine geçtiği öğrenildi (58). Fakat Şeyh el-Mahmudî Mısır'a döner dönmez Hüseyin Bey tekrar Malatya topraklarında görüldü. Darende valisi ona karşı çıktı ise de tutsak alınıp öldürüldü. Bunu müteakip Hüseyin Bey Malatya'yı kuşattı. Fakat az sonra muhasarayı kaldırarak Karakoyunluların Erzincan valisi PirÖmer'in yanına gitti. Burada bir gece uyurken Tağri-Birdi adlı bir memluk tarafından 8 Haziran 1418'de öldürüldü. Söz konusu Tağri-Birdi, Malatya kuşatması esnasında şehirden çıkarak Hüseyin Bey'e sığınmıştı. Fakat bunun bir hile olduğu anlaşılmaktadır. Tağri-Birdi Malatya valisinin de tasvibiyle bir fırsatını bulup Hüseyin Bey'i öldürmek için böyle hareket etmişti. Bu suretle Şeyh kendisini epeyce rahatsız etmiş olan Hüseyin Bey'den kurtulmuş oldu.

Çerkezler dönemi memluklu sultanlarının, mağlub edemedikleri Türkmen beylerini suikastler ile ortadan kaldırmayı adet edinmiş oldukları görülmektedir. Halbuki Türkmenler bu gibi usullere başvuruyorlardı. Malatya bölgesinde bir beylik kurmak gayesiyle (59) hareket eden, cesur ve faal bir kişiliğe sahip olan Hüseyin Bey'in bu şekilde ortadan kaldırılışından sonra Köpekli Avşarların başına onun kardeşi Eslemez geçmiştir. Eslemez 1435 yılında diğer bir Avşar beyi olan Kutbeyioğlu Mehmed ile Sultan Barsbay'ın hasmı olan Canibeg es-Sufî'nin yanına giderek onunla birlikte Malatya'yı

(56) K.Y.Koprıman, a.g.e., s.152, 171; F.Sümer, a.g.e., s.267; R.Yınanç, a.g.e., s.42.

(57) K.Y. Koprıman, a.g.e., s.154; R.Yınanç, a.g.e., s.42.

(58) K.Y.Koprıman, a.g.e., s.156, 172; F.Sümer, Karakoyunlular, s.97.

(59) F.Sümer, a.g.e., s.262.

kuşatmışlardı⁽⁶⁰⁾. Fakat Eslemez daha sonra Canibeg'den ayrılarak Kahire'ye gitti ve Barsbay'ın iltifatına mazhar oldu⁽⁶¹⁾. Bu olayı müteakıp Köpekoğullarından bahsedilmez. Ancak bunların Antep yöresindeki Baraklılara katıldıkları yönünde bir görüş mevcuttur⁽⁶²⁾.

---

(61) Şehrin Köpekoğulları tarafından oldukça önemli ölçüde tahrip edildiği anlaşılmaktadır ki Şeyh el-Mahmudî, buranın bayındır hale getirilebilmesi için bir miktar para göndermiştir. Bkz. K.Y. Koprıman, s.178, 222.

(61) F.Sümer, a.g.e., s.268.

(62) F.Sümer, Oğuzlar, s.262.

VI. BÖLÜM (MALATYA'DA MEMLUKLU HAKİMİYETİNİN TEKRAR TESİSİ)

Eylül 1399'da Yıldırım Bayezid vasıtasıyla Malatya'da sona erdirilen Memluklu hakimiyeti daha sonra yörenin Timureliyle Akkoyunlular'a geçmesiyle kısa bir süre için de olsa inkıta uğramıştır. Her ne kadar Köpekoğulları dönemi de Memluklu hakimiyeti dışında sayılabilirse de bu hadiseyi 1402 Ankara savaşının Anadolu'da meydana getirdiği siyasî buhranın bir tezahürü olarak görmek gerekir. Dolayısıyla Köpekoğullarının büyük ölçüde Memluklulara bağlı buldukları da düşünülürse bu Türkmenler eliyle Memluklu hakimiyetinin Malatya'da tekrar tesis edildiği söylenebilir. Malatya yöresindeki siyasî boşluğu doldurmaları ve zaman zaman da istiklal arayışları içinde bulunmaları dikkate alınarak bu çalışmamızda Köpekoğullarının bir beylik olarak değerlendirilmiş olmaları bu gerçeği değiştirmez. Ama yörede kesin olarak Memluklu hakimiyetinin yeniden tesis edilmesi Şeyh el-Mahmudî'nin sultan olarak 1414'de Malatya'yı ele geçirerek Güzel'i buraya naib tayin etmesiyle mümkün olacaktır. Devletler hukuku açısından da bu tesbit daha doğru olmalıdır. Esasen bu dönem Malatya'nın tarihinde Memlukların eline geçtiği 1315'ten itibaren bir kaç defa görüldüğü (1) gibi yörede söz konusu hakimiyetin kısa süreli ve gelip geçici mahiyetteki kesintiye uğradığı dönemlerden birisidir. Malatya'da Köpekoğulları hakimiyetinin kısa sürdüğü ve 1414'den itibaren yörede Memlukluların hakim olduğu anlaşılmaktadır. Köpekoğulları'nın bir kaç sefer şehri ele geçirmiş olmaları bu gerçeği değiştirmez. Zira her defasında Memluklular tarafından tard edilecekler ve yukarıda anlatıldığı şekilde ortadan kaldırılacaklardır.

A- SULTAN ŞEYH EL-MAHMUDİ'NİN MALATYA YÖRESİNDEKİ FAALİYETLERİ ve BÖLGEDE İSTİKRARIN SAĞLANMASI

Kasım 1412'de "el-Müeyyed" ünvanını alarak Mısır Memluklu Sultanlığı tahtına geçen Şeyh el-Mahmudî, (2) kendisine karşı çıkan Nevruz'u Temmuz 1414'de ortadan kaldırdıktan (3) sonra Dimaşkişlerine bir çeki düzen verdi. oradan 26 Temmuz 1414'de

---

(1) 1387 yıllarında Kadı Burhaneddin Ahmed, 1389 yılında Yıldırım Bayezid, 1400 yılında Timur tarafından icra edilen işgaller sırasında meydana gelen kesintiler örnek olarak verilebilir.

(2) İbn Hacer, II, s.516; İ.Yiğit, a.g.e., s.110; R.Yınanç, a.g.e., s.41.

(3) Nevruz'la Şeyh el-Mahmudî arasında Sultan Ferec'e karşı muhalefet yapmak için önceleri sun'i bir ittifak varmış gibi gözükmesine rağmen Ferec'in katli ile bu ittifak bozuldu. İki emir arasında

Haleb'e hareketle bu belde bir müddet kaldıktan sonra 18 Ağustos'da Dulkadirîliler'in itaatından emin olmak üzere Elbistan'a yürüdü. Bu arada daha önce kendi tarafına çekmek için Darende'yi verdiği Dulkadiroğlu Nasireddin Bey'den burayı alarak Malatya'ya hareketle mütegalibe Köpekoğullarını oradan sürdü.

Sultan Şeyh el-Mahmudî'nin Malatya'ya bizzat kendi kölesi olan Güzeli naib tayin ederek Haleb'e dönmeden önce bir müddet kaldığı Malatya'da bölgedeki meseleleri halletmeye çalıştığı görülmektedir (4). Ancak fazla bir şey yapamadan geriye dönmek zorunda kalacak ve ikinci defa Malatya'ya gelmek ihtiyacını hissedecektir. Zira bu arada Anadolu'da bir kısım gelişmeler vuku bulmuş ve Şeyh'in başa geçtiği sıralarda meydana gelen iç kargaşalıktan istifade ile Türkmenler yer yer istiklallerini ilan ettikleri gibi Memluklu topraklarına da taarruzdan geri kalmamışlardı. Bunun neticesinde Karamanoğulları Tarsus'u ele geçirirlerken Köpekoğlu Hüseyin Bey de Malatya'ya tekrar hakem olmuş, Dulkadirîliler Darende ve Behisni'yi geri alırlarken (5) Gerger ile Kahta ise Kürtreislerin elinde kalmıştı (6). Bütün bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak üzere Sultan Şeyh el-Mahmudî'nin Anadolu'ya hareket ettiği görülmektedir.

Sultan Şeyh el-Mahmudî Haleb'e gelince Dimaşk naibi Akbay ile Hama naibi Car Kutlu'yu Malatya'ya gönderdi. Bunlar kendi bölgelerinin askerlerinin yanı sıra Avşar ve İnallu Türkmenlerinden beşyüz kişilik bir kuvvet ile Bozcalılar ve Al-i Musa Araplarından birer bölük alarak 9 Mayıs 1417'de Malatya'ya hareket ettiler. Bunların görevleri Köpekoğlu Hüseyin'i Malatya'dan çıkarmaktı.

Sultan Amik'e vadiğinde yanına ulaşan Karamanoğlu'nun elçisi beyinin itaatını bildirmesine rağmen, Sultan Şeyh el-Mahmudî Kayseri'ye vardığı zaman Karamanoğlunun yanına gelmeyerek kusur etmesi, Malatya naibi Güzel ve onunla birlikte

---

bir çatışma beklendiği bu nazik durumda Nevruz'un kendi isteği ile Şam valiliğine talip olması duğümü kendiliğinden çözdü. Bir müddet bu görevde bulunan Bektemir Çolak, azledilerek Nevruz bu göreve getirildi. Ancak daha öncekilere nazaran Nevruz'un yetkileri, genişletilerek adeta Suriye'de bağımsız bir saltanat şeklini almıştı. Nevruz'un Suriye'de kalması Sultan Şeyh el-Mahmudî'nin de işine gelmekteydi. Çünkü Mısır'da yapacağı her tasarrufta kendisine karşı çıkacak böyle bir rakipten kurtulmuş oluyordu.

Şeyh el-Mahmudî'nin Mısır'da iktidarı ele geçirdiğini ve sultan olduğunu öğrenen Nevruz, ona itaat etmediği gibi kendisine müttelikler arayarak 1413 yılında büyük bir isyan hareketi başlattı (Bkz. K.Y.Kopraman, a.g.e., s.136 vd.).

Bu hareketi bastırmak için, bizzat ordunun başına geçerek Suriye'ye hareket eden yeni sultan, yirmibeş günlük bir savaştan sonra Temmuz 1414'de Nevruz'u yakalayarak öldürttü. Bkz. K.Y. Kopraman, a.g.e., s.145-147.

(4) İbn Haşer, II, s.36; K.Y.Kopraman, a.g.e., s.148, 164, 170; R.Yınanç, a.g.e., s.42.

(5) K.Y.Kopraman, a.g.e., s.152; R.Yınanç, a.g.e., s.42.

(6) F.Sümer, Karakoyunlular, s.97.

kaçanları yakalamakta ihmal göstermesi ve Tarsus'u istila ettiği zaman anahtarlarını göndermemesi gibi kusurlarını sayarak elçiye haşın davrandı ve ayıpladı (7).

Sultan buradan Elbistan'a doğru yola çıktı, Göynük menziline konduğunda Malatya'ya gönderilen Şam naibi Akbay'ın mektubu gedi. Akbay mektubunda Köpekoğlu Hüseyin Bey'in 22 Mayıs 1417'de Malatya şehrini yaktığını, hasta ve ihtiyarlar dışında Malatya ve civarında yaşayan insanları oradan göçürüp gittiğini, kendisinin ise onun peşine düşmüş bulunduğunu bildiriyordu (8).

Sultan Göynük 'te iken oğlu İbrahim'i Dulkadiroğlu Nasıreddin Mehmed Bey'in üzerine gönderdi. Mehmed Bey ise Memlûklularla çarpışmayı göze alamadığı için Elbistan'ı boşaltarak kaçmıştı. Memlûklular Mehmed Bey'in izini takib ederek ona yetiştiler. Bütün ağırlıklarını bırakarak kaçmayı başaran Mehmed Bey'in bir miktar adamlarını yakaladılar ve eşyalarını yağmaladılar (9).

Sultan'ın dörtbir tarafa sevk ettiği kuvvetler kendilerine verilen görevleri yaparken Sultan da Elbistan yaylalarında bir otlaktan diğerine yer değiştiriyordu. Sultan'ın yanına ilk dönen Şam naibi Akbay oldu. Akbay, Malatya işlerini düzene koymuş, oradan göçürülen halk tekrar yurtlarına yerleştirilmiş ve Köpekoğlu Hüseyin Bey de Osmanlı topraklarına kadar kovalanmıştı. Sultan, yanına dönen Akbay'ı Kahta ve Gerger üzerine gönderdi (10).

Memlûklular, Dulkadirlielerin eline geçen Darende'yi de kuşatmışlar ve Nasıreddin Mehmed Bey hiç olmazsa topraklarının bir kısmını kurtarmak için itaatten başka bir çarenin kalmadığını görerek oğullarından birini Sultan nezdine gönderip ondan Darende'yi tahliye etme karşılığında ülkesini kendisine terketmesini rica etti. Sultan bizzat kalkarak Darende'ye gitti. Fakat Mehmed Bey'in amcasının oğlu Davud bir süre daha direnmeye devam etti. Darende'ye giden Sultan şehre bakan geçit üzerinde uyuyup, sabahleyin hepsi silahlı olan askerleri ile kalenin etrafını çevirdi. Zaten bir süredir devam eden kuşatma dolayısıyla sıkışık durumda bulunan kaledekiler Sultan'ın geldiğini görünce aman dileyip kaleden indiler. Sultan Dulkadiroğlu Nasıreddin Bey'e Maraş naibliğine ek olarak Elbistan naibliğini de verdi (11). Sultan fetihnameler yazarak Darende kalesinin

(7) K.Y.Kopruman, a.g.e., s.154.

(8) K.Y.Kopruman, a.g.e., s.156.

(9) R.Yınanç, a.g.e., s.43; K.Y.Kopruman, a.g.e., s.156.

(10) K.Y.Kopruman, a.g.e., s.156,171 vd.

(11) K.Y.Kopruman, a.g.e., s.173; R.Yınanç, a.g.e., s.43.

fethedildiğini dört bir tarafa bildirdi. Reisinevbelerden birisi olan Altunboğa el-Cakemî'yi Darend'e'ye, Tablahane emirlerinden birisi olan Mengliboğa el-Argunşah'ı da hilat giydirek Temmuz 1417'de Malatya ve Divriği naibi olarak tayin etti (12). Ayrıca Köpekoğlu Hüseyin Bey'in Malatya'da yaptığı tahribattan sonra, bir zaviye, bir kapalıçarşı, bir han ve iki değirmen yapılması için kırkbin dinar para tahsis etti (13).

Sultan, Besni, Kahta ve Gerger'e gitmekte iken, Hısn Mansur'a geldiğinde Besni kalesini müdafaa eden Dulkadiroğlu Nasıreddin Mehmed Bey'in yeğeni Tuğrak teslim alınmış olarak Sultan'ın huzuruna getirildi. Sultan Şeyh el-Mahmudî tarafından ilgiyle karşılanan Tuğrak'a hilat giydirildi. Ancak Behisni'nin idaresi Tuğrak'a verilmeyerek buraya 10 Ağustos 1417 tarihinde Gümüşboğa Rükûnî adında bir memluk tayin edildi (14).

Oradan Kahta'ya yönelen Memluklu sultanı Şeyh el-Mahmudî, Kahta'yı kuşatmış sırata Kara Yusuf'un yakın bir yerde Kara Yülük'e saldırdığı haberi geldi. Az sonra Malatya'ya vasil olan Mengliboğa, Kara Yusuf'un ordusundn bir bölüğün Minşar kalesi altında Kürt obalarını yağmaladıktan sonra Fıratı geçtiklerini ve kendisinin onlarla savaşarak yirmi kadarını öldürdüğünü, bir o kadarının Fırat Nehri'nde boğulduğunu ve bir miktarında esiralandığını, yenilgiye uğrayan Kara Yusuf'lular'ın Harup'a doğru gittikleri haberini bildirdi. Kara Yülük'ün bozguna uğradığı haberi üzerine Gerger'i muhasara etmekte olan Halep valisi Kaçkar korkusundan muhasarayı kaldırıp göçmüştü (15).

Emin Çakmak'ın Kahta kuşatmasını devam ettirmesi için orda bırakan Sultan Şeyh el-Mahmudî, Gerger'e geçerek derhal saldırıya başladı. Ancak Kahta ve Gerger kalelerine naibler tayin ederek kendisi Halep'e doğru yola çıktı ve önce Runkale ve Bire yoluyla Halep'e ulaştı. Halep'de bulunduğu sırada Kara Yusuf ve Kara Yülük arasında barış yapıldığı haberi geldi. Bu haber Halep'den ayrılmaya hazırlanan Sultan'ın yarısıra halkı da çok memnun etti (16). Böylelikle Malatya yöresinde istikrar sağlanırken Memluklular Anadolu'da ağırlıklarını tekrar ortaya koymuş oldular. Tabiatıyla bu başarılar yörede kendilerine karşı durabilecek önemli bir gücün bulunmamasıyla ilgilidir. Zira bu dönemde Osmanlılar Ankara bozgununun yaralarını sarmakla meşgulüldü ve ve Türkmenler de

(12) İbn Hacer, III, s.130; K.Y.Koprıman, a.g.e., s.157, 173.

(13) K.Y.Koprıman, a.g.e., s.222.

(14) Müneccimbaşı, II, s.643; K.Y.Koprıman, a.g.e., s.158; R.Yınanç, a.g.e., s.43 vd.

(15) F.Sümer, Karakoyunlular, s.97; K.Y.Koprıman, a.g.e., s.159, 175, 194.

(16) F.Sümer, a.g.e., s.97; K.Y.Koprıman, a.g.e., s.160,176, 195.

bölük pörçük halde olup, mesela Kadı Burhaneddin Ahmed gibi birleşik güçlü bir siyasi oluşum meydana getirememişlerdi. Bütün bu husular Şeyh el-Mahmudî vasıtasıyla Anadolu'da bir müddet daha devam edecek olan Memluklu hakimiyetini sağlamada etkili olmuştur. Ancak yöredeki Türkmenlerin güçlenmesiyle birlikte Malatya üzerinde bu Türkmenlerle Memluklular arasında bir rekabet tekrar başlayacaktır.

B- MALATYA'DA MEMLUKLU-DULKADİRLİ REKABETİ

Pek çok başarıdan sonra Memlukluları tekrar büyük bir devlet haline getiren Melik Müeyyed Şeyh el-Mahmudî'nin 13 Ocak 1421 tarihinde ölmesi üzerine Mısır-Suriye ile birlikte Anadolu'da Memlukluların hakim olduğu yörelerde bir kaşıklık başgösterecektir. Zira Sultan Şeyh el-Mahmudî'nin yerine geçecek güçlü bir halefi bulunmamaktaydı (17).

Memluklu tahtında meydana gelen değişiklikten istifade etmek isteyen Türkmenler Anadolu'da isyan etmekte gecikmediler. Söz konusu Türkmen gruplarının başında hiç şüphesiz Dulkadirililer yer alır.

a- Dulkadiroğlu Tuğrak'ın Malatya'da Kısa Süreli Hakimiyeti

Memluklu sultanı Şeyh el-Mahmudî'nin sağlığında ordu komutanlığın görevinden uzaklaştırılmış olan Altunboğa Karmışî'nin, Memluklu tahtındaki değişikliği fırsat bilerek Suriye'de isyan etmesi daha kuzeyde yer alan Dulkadirilileri de harekete geçirdi. Nitekim Dulkadirli İbrahim Bey'in torunu Davudoğlu Tuğrak, önemli bir kuvvetle Malatya'ya girdi. Saltanat naibi Tatar'ın Suriye'deki isyanı bastırmak için harekete geçtiği sırada Dulkadirililer de Altunboğa Karmışî'ye yardım edecekleri yerde Tatar'a destek verdiler. Biraz da bu yardımın neticesinde Tatar, Tuğrak'ın Malatya'yı ele geçirerek meydana getirdiği oldu bitiyi kabul etmek, hatta Antep ve Darende'yi de onlara bırakmak zorunda kaldığı görülmektedir (18). Aslında bu davranış Suriye'de çıkabilecek muhtemel isyanlara karşı Tatar'ın Anadolu'da Dulkadirilileri kendisine müttefik kılmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim 1 Nisan 1422'de Barsbay'ın Sultan olmasından sonra

(17) Melik Müeyyed Seyh el-Mahmudî, sağlığında henüz bebeklik çağında olan oğlu Ahmed'i velişah, Emir Tatar'ı da ona vasi ve vekil tayin etmişti. Onun ölümünden sonra sultan ünvanını iki yaşındaki "el-Muzaffer" lakabı verilen oğlu Ahmed taşımakla birlikte devlet idaresi tabii olarak Tatar tarafından yürütülüyordu. Bkz. İ.Yiğit, a.g.e., s.111.

(18) R.Yınanç, a.g.e., s.46.

cezalandırılmaktan korkan Tuğrak, 1424 yılı başlarında Kahire'ye giderek itaatını sunmuştur. Ama bu arada Akkoyunlu Kara Yülük Osman'ın 1426'da Harput'u Dulkadirlilerden alarak Malatya'ya doğru bir dizi cüretkar akınlarda bulunması Memlukuluları tekrar harekete geçmeye sevk edecektir. Nitekim Akkoyunlu akınlarını önlemek bahanesiyle Malatya'yı Tuğrak'tan alan Memlukulular 1426 yılının sonlarında Özdemir Şaya'yı buranın valiliğine atayacaklardır.

b- Canibeg es-Sufi'nin Malatya Kuşatması

Sultan Tatar, Kahire'de öldüğü sırada (30 Kasım 1421)⁽¹⁹⁾ Canibeg naiblik, Barsbay da atabeylik görevinde bulunuyorlardı. Tahtı ele geçirme hürsü her iki emirin aralarının açılmasına sebep oldu⁽²⁰⁾. Nihayet Barsbay tahtı ele geçirinca Canibeg, Kahire'de tutuklanarak İskenderiye'de hapsedildi. Fakat 1423 yılında hapisten kaçmayı başaran Canibeg, 13 yıl saklanarak bütün aramalara rağmen, ele geçirememişti. Canibeg önce kıyafet değiştirerek Suriye'ye geçmiş daha sonra da Anadolu'ya gelerek Osmanlılara sığınmıştı.

Memlukuluların desteklediği Karamanoğullarının, Osmanlıların desteklediği Dulkadiroğullarının elinde bulunan Kayseri'yi almaları (Temmuz 1135) Osmanlılarla Memlukulular arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Yörgüç Paşa'nın, yanında bulunan Canibeg bir koz olarak kullanılmıştır. Yörgüç Paşa, Canibeg'in Memlukulular'a karşı tasarladığı isyana müsait bir zemin hazırlamak için barsbay tarafından aldatılmış Dulkadir Beyi ile muhaberata girişti. Canibeg'in kendi yanlarına sığınmaya mecbur kalması durumunda onu kimseye teslim etmeyeceğine dair Nasireddin Mehmed Bey'den yemin aldı. Ayrıca Yörgüç Paşa ücretli askelerden bir kuvvet teşkil ederek Canibeg'in emrine verdi. Canibeg, Çemişkezek Bey'i Kara Yülük'ün oğlu Muhammed Bey ile birleşerek Memlukulular'a ait Divriği'yi kısa bir kuşatma neticesinde ele geçirdikten sonra Malatya üzerine yürüdü. Fakat bir süre sonra Timur'un oğlu Şahruh, Kara Yülük ve oğullarını Karakoyunlu hükümdarı İskender'e karşı tertip ettiği sefere davet edince, Canibeg kuşatmış olduğu Malatya önünde yalnız kaldı. Tam bu sırada Dalkadirli Nasireddin Mehmed Bey'in oğlu Süleyman fırsattan istifade isyancılardan yanaymış gibi görünerek

(19) İ.Yigit, a.g.e., s.111.

(20) İ.H.Uzunçarşılı, I, s.188; Ş.Tekindağ, "Memluk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", **Tarih Dergisi**, S.25, İstanbul 1971; s.26; R.Yınanc, a.g.e., s.51.

Canibeg'e yardım teklifinde bulundu. Bunun üzerine Canibeg kendisi gibi isyan halinde bulunan Memluk kumandanlarından Karmaş Avur'u derhal Süleyman'ın yanına göndererek ondan Malatya'ya gelmesini rica etti. Süleyman Bey yüzelli kişilik atlı bir kuvvetle yardıma geldi; ancak bir müddet sonra Canibeg'i tuzağa düşürerek 12 Eylül 1435'de onunla birlikte babasının yanına döndü ⁽²¹⁾. Bu arada Malatya'yı kuşatan birliklerin başına Memluk kumandanlarından Karmaş Avur'u getirmişti. Bu kuşatmanın sonucunda ne olduğunu bilememekteyiz. Ancak şehir yine Memluktuların elinde kalmış olmalıdır. Canibeg'inde Dulkadiroğlu Nasıreddin Mehmed Bey'in kızıyla evlendikten sonra fazla bir faaliyet görülmemektedir. Ama sultan Barsbay'ın Tağribirmiş komutasındaki ordusu Elbistan'a girerken ⁽²²⁾, Memluktuların Divriği valisi tarafından sıkıştırılan Canibeg es-Sufî'nin Kara Yülük'ün oğullarına sığındığı ve bir müddet sonra 27 Ekim 1437'de onlar tarafından öldürüldüğünü görmekteyiz ⁽²³⁾.

C- MALATYA YÖRESİNDE OSMANLI-MEMLUKLU REKABETİNİN YENİDEN BAŞLAMASI

Canibeg'in Malatya kuşatması sırasında bozulmuş olan Dulkadirli-Memluklu münasebetleri Barsbay'ın 1438'de ölümünü müteakip yeniden düzelmeye başlamıştır. Esasen Doğu Anadolu'da bu sırada başgösteren Akkoyunlu-Karakoyunlu rekabeti zaman zaman Malatya'yı dolayısıyla Dulkadirliyle Memluktuların da etkilemekteydi. Mesela Memluktuların, Timurluların desteklediği Akkoyunlulara karşı arka çıktıkları Karakoyunlular'dan İskender Bey, Erzurum'da tutunamayarak Osmanlı'ya sığındıktan sonra bir müddet misafir muamelesi görmesine rağmen daha sonra Osmanlı ülkesini terk etmeye zorlanınca ⁽²⁴⁾ Malatya'ya gelecek ve burada Memluktular'ın desteğini

(21) Barsbay, Elbistan'a gönderdiği elçilerle onu Dulkadiroğlu Süleyman Bey'den ısrarla istemesine rağmen çevre hükümdarların ve bilhassa Anadolu'daki beyliklerin hamisi rolünü oynayan Şahruh'un tavsiyeleri ile rehinini Mısır'a teslim etmeyi reddettiği gibi kızlarından birini ona vererek onunla dostluk münasebetlerini geliştirdi. Bkz. R. Yınanç, a.g.e., s.50 vd.

(22) Sultan Barsbay, Canibeg'i ele geçirmekte kararlı olduğu için Mısır ve Suriye askelerinden oluşan güçlü bir orduyu Maraş üzerine gönderdi. Orduya komuta eden Tağribirmiş, binbir zorluklarla Maraş'a ulaşmış, oradan da Elbistan'a hareket etmişti. Elbistan'dan da Nasıreddin Mehmed Bey'i bulamayınca şehri yağmalamış ve halkını Darendeye'ye sürerek öfkesini teskin etmişti. Bkz. R. Yınanç, a.g.e., s.52.

(23) Ş. Tekinbaş, a.g.m., s.28; R. Yınanç, a.g.e., s.54; İ. Yiğit, a.g.e., s.114.

(24) F. Sumer, Karakoyunlular, s.136 vd.; İ.H. Uzunçarşılı, Anadolu ..., s.183; T.E. Şahin, a.g.e., s.415; W. Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, (Nşr. Tevfik Bıyıklıoğlu), Ankara 1954, s.111.

sağlayacaktır (25). Bunun yanında Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah da Akkoyunlu hükümdarı Cihangir'i takip ederek gelebilecek muhtemel bir yardımı engellemek için kumandanlarından Rüstem Tarhan mahiyetinde Fırat istikametine doğru sevk ettiği kuvvetler, Aralık 1451'de Malatya yakınlarına kadar sokulacak ve Memlukluları endişelendirecektir (26).

Canibeg, Osmanlı-Memluklu münasebetlerinin bozulmasına da sebep olmuştur. Bunun yanında 1442'de Dulkadir Beyliği'nin başına geçen Süleyman Bey'in Karakoyunlu ve Karamanoğlu tehlikesi (27) karşısında Osmanlı'yı kendi yanına çekmek istemesi de (28) bu münasebetlerin iyice bozulmasına zemin hazırlayacaktır. Dolayısıyla

(25) Osmanlılar tarafından Tokat yöresinde sürüldükten sonra Sivas üzerinde Malatya'ya gelen İskender burada ikameti esnasında Akkoyunlu idaresine muhalif şehzadelerden Kara Yülük Osman'ın yeğeni Palu hakimi Kılıç-Arslan ve onun kardeşi Pir Hüseyin beyleri yanına çağırılmıştı. Kılıç-Arslan kardeşi Pir Hüseyin'i Malatya'ya gönderdi ve daha sonra kendi de İskender'le buluştu. Bunlar hep birlikte Kara Yülük Osman Bey'in oğlu Ali Bey'e ait Harput'u kuşattılar. Fakat Pehlivan Seyyidi Ali beklenmeyen bir savunma göstererek İskender'in muhasarayı kaldırmasını sağladı.

İskender daha sonra yönetimi elinde bulunduran kardeşi Cihanşah'la mücadele etmek için Tebriz'e yürüdü. Kardeşi ile yaptığı savaşta taraftarlarının Cihanşah'ın saflarına geçmesi dolayısıyla başarı gösteremedi. Savaş meydanından kaçarak Alıncak kalesine sığındı (Bkz. W. Hinz, a.g.e., s.112). Burada uzun süreli bir müdafaa yürüten İskender'in tek ümidi Mısır'dan kendisini kurtarmaya gelecek olan ordu idi.

Melik Eşref Barsbay, Şahrub'a ve Kara Yülük'e karşı duyduğu husumetine mukabil İskender'i desteklemekteydi. Bu sebeple İskender, Kara Yülük'ün başını ona göndermişti. Bundan memnun kalan Memluk Sultanı, İskender'e bir çok hediyeler yollamış ve ona yardım için sefere çıkacağını vaad etmişti. İskender, Alıncak kalesinde mahsur kalınca yeniden adam göndererek yardım ricasında bulundu. Bunu haber alan Barsbay, Emir Sifah Korkmaz kumandasında mühim bir kuvveti İskender'i kurtarmaya memur etti. Bu Memluk ordusu Malatya tarihiyle Erzincan'a kadar geldi ise de 1438'de Barsbay'ın ölümünü duyarak geri döndü. Bkz. F. Sümer, Karakoyunlular, s.139 vd.; I.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri..., s.183; T.E. Şahin, a.g.e., s.416.

(26) Cihanşah'ın amacının sadece Cihangir'i takip etmek olduğunu bildirmesi, Sultan Çakmak'ı rahatsızlamış ise de Memluklular, Akkoyunlu Cihangir ve Uzun Hasan'ı da desteklemekten geri kalmamışlardır. Her halde Memlukluları böyle davranmaya sevkeden sebeplerin başında, Dulkadirîlilerin zaman zaman Osmanlılar'a meyletmeleri gelmektedir. Bkz. W. Hinz, a.g.e., s.122; I.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.172; R.Yınanç, a.g.e., s.56-60.

(27) Karamanoğulları, aynı zamanda Osmanlılar için de bir tehlike teşkil etmekte idi. O sebeple bu devletin Memlukluların desteğini sağlayarak Dulkadirîlilerin elinde bulunan Kayseri'yi 1435'de ele geçirmeleri, esasen Dulkadirîliler'i Osmanlılarla bu beyliğe karşı bir ittifaka itmisti, (Aralık 1436). Neticede Dulkadirîliler, Osmanlı desteğiyle Kayseri'yi Memluklular'ın desteklediği Karamanoğulları'ndan geri aldılar. Bu hadise Osmanlı-Memluklu devletleri arasında bir gerginliğe sebep olmuşsa da; Karamanoğlu İbrahim Bey'in Osmanlılar'la sulh yapması bu gerginliği azaltmıştır. Bkz. I.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.24 vd.; I.H. Danişmend, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, I, s.203; R.Yınanç, a.g.e., s.54.

(28) Dulkadiroğlu'nun Osmanlı'ya meyletmesi, Osmanlı-Memluklu münasebetlerini bozarken, bu beyliğin başı Süleyman Bey, her iki devletle de dostça münasebetler geliştiriyor, bir yandan

diğer bölgelerde olduğu gibi Malatya ve civarı da 1442'de sonra yeniden bir Osmanlı Memluklu mücadelesine sahne olacaktır (29). Yörenin aynı zamanda tampon bölge durumunda olup, Dulkadir topraklarının bir uzantısını teşkil etmesi de daha başka bazı çatışmaları mucib olacaktır. Nitekim bölge üzerindeki Osmanlı Memluklu rekabeti Uzun Hasan'ı da yöreye celb edecek (30), hatta Aynal zamanında (1453-1461) onun Malatya'yı kuşatmasına sebep olacaktır (31). Bu arada Süleyman Bey'in Dulkadirilerin

---

kızlarından Sittî Mukrime Hatun'u 1449'da II. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed'e (Bkz. Hoca Sadeddin, I, s.395 vd.), diğer bir kızını da Memluklu Sultanı Melik Zahir Çakmak'a vererek onlarla akrabalık tesis ediyordu. Bkz. Aşıkpasazade, s.135.

(29) Bu dönemde Osmanlılar'la Memluklular arasındaki rekabeti körükleyen bir başka hadise de Emir Süleyman Celebi'nin Mısır'a iltica eden torunlarının Memluklu Sultanı Melik Eşref Barsbay tarafından saraya kabul edilerek iyi muamele görmüş olmalarıdır. II. Murad, mukerreren name ve adam göndererek bu iki şehzadenin teslimini istemiş ise de Barsbay'dan red cevabı almıştır. Daha sonra bunları elde etmek için yüklü paralar vererek adamlar gönderip kaçırmak teşebbüsünde bulundu ise de bu teşebbüs akamete uğramıştır (Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, "Memluklu Sultanlarına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensup Şehzadeler", **Bellekten**, XVII/68'den ayrı basım, s.525; İ.H.Uzunçarşılı, II, s.141, 188).

Bütünü bunlara rağmen bu dönemde Osmanlı-Memluklu husumet uzun süre devam etmemiş hatta 1444'de Varna muharebesinden sonra Sultan Murad bir elçi ile Kahire'ye bir hayli ganimet malı göndermiştir ve ilişkileri istenilen seviyeye getirmeye çalışmıştır. Bkz. İ.H.Uzunçarşılı, II, s.188, nu.2.

(30) Uzun Hasan'ın Güney-Batı'ya doğru genişleme gayretleri doğrudan doğruya Akkoyunlular'la Mısır münasebetlerine dokunuyordu. Çünkü, o zamanlarda bütün Suriye ve Anadolu'dan bazı yerler (Elbistan) Mısır idaresinde idi. Her iki komşu arasındaki münasebet yıllarca Uzun Hasan'ın zahiren Memluk sultanlarına bağlı olması esasına dayanıyordu. Akkoyunlu hükümdarı bu zahiri bağlılığını bir çok sözler ve bazan da zaptedilen kaleler ve şehirlerin anahtarlarını göndererek kuvvetlendirmekten geri kalmıyordu. Gerçekte, hiç bir vakit mevcut olmayan bu bağlılık Uzun Hasan'a Kahire ile dostça münasebetler sağlıyordu. Akkoyunlular Doğu'da vahim ihtilaflar karşısında bulundukça bu dostluğun kıymeti vardı. Uzun Hasan, bir fırsatını bularak (1462-1464), Kahire sultanı zararına Güney-Batı istikametine arazisini genişletmeye çalışmışsa da Memluklular'la bütünü bozuşmak istemediğinden fazla bir şey elde edememişti. Kahta ve Gerger'i ele geçirerek tehdit eder bir tavırla Dulkadiroğlu Şahbudak Bey'i itaate davet eden Uzun Hasan, Şahbudak'ın hamisi Kıyatbay tarafından Yeşbek Komutasında gönderilen bir Mısır ordusu ve Osmanlıların da saldırı haberi üzerine Malatya'ya kadar ilerlemiş olmasına rağmen Fırat'ın gerisine çekilmeye mecbur oldu. Bkz. R.Yınanç, a.g.e., s.77.

Karakoyunluları yenmekle ve İran'ı zaptetmekle Osmanlılarla bir savaşı göze alan Uzun Hasan, Kıbrıs açıklarında dolaşan Hıristiyan Avrupa donanmalarıyla temasa geçebilmek için Mısır ve Suriye zararına Akdeniz kıyılarına kadar ilerlemenin zaruretini gören Uzun Hasan, Bire üzerine bir taarruzda (1472-73) bulunmuş ise de bundan bir netice alamamış ve Fırat Nehri Uzun Hasan'la Memluk devleti arasında hudut olarak kalmıştır.

Uzun Hasan'la Kayıtbay arasında o vakte kadar samimi olan münasebetler bu hadiseden sonra bozulmuş fakat 1478'de Uzun Hasan'ın ölmesi Mısır Sultanı'nı büyük bir endişeden kurtarmıştır. Bkz. W. Hinz, a.g.e., s.40 vd.; İ.Yiğit, a.g.e., s.121.

(31) Ş.Tekindağ, "Memluk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", **TD**, XXV'den ayrı basım, s.29; Aynı Müel., "Fatih'le Çağdaş Bir Memluklu Sultanı Aynal el-Ecrud", **Tarih Dergisi**, XXVI, (1969)'dan ayrı basım, s.40: Uzun Hasan, Malatya'yı kuşatmış ise de, Hoşkadem kumandasında gönderilen ordu onu geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Aynı şekilde 1468'deki Darende

başına geçen Melik Arslan'ın Osmanlılara daha da yakınlık göstermesi Memlûklular tarafından ortadan kaldırılmasına vesile olacaktır (32). Bu hadise Fatih'le Memlûklular arasındaki münasebeti iyice kopma noktasına getirecektir (33).

kuşatması da Özdemiroğlu kumandasında gönderilen Memlûk ordusu sebebiyle kaldırılmış ve Frât'ın Akkoyunlular'la Memlûklular arasında sınır olması sağlanmıştır. Zira bu arada Uzun Hasan 1465 Eylül'ünde Memlûklular'ın muarızı Dulkadirîler'den Harput'u almış bulunuyordu. Bkz. **Tarih-i Emir Yeşbek**, (Nşr. Abdulkadir Ahmed Talimad), Kahire 1973, s.32.

(32) Bununla beraber bu sırada Dulkadir Beyliği'nde meydana gelen karışıklıkların, iç anlaşmazlıkların da münasebetlerin bozulmasına sebep olduğu ileri sürülebilir. Nitekim, Fatih'in kayınpederi Süleyman Bey'in (1442-1454) vefatı üzerine, yerine geçen oğlu Melik Arslan'ın Memlûklular'a taraf kardeşi Şah Budak tarafından öldürülmesi, aradaki anlaşmazlığı şiddetlendirmiştir. Zira, Hoşkadem'in, Osmanlı taraftarı Melik Arslan'ı öldüren Şah Budak'ı Dulkadir Beyliği'ne tayin etmesini doğru bulmayan Bozok ulusu beyleri, Fatih'e müracaat edip, ondan Süleyman Bey'in İstanbul'da bulunan diğer oğlu Şehsuvar Bey'i istediler. Fatih de bu beyliğin işlerine karşına fırsatını bularak yanına bir miktar Osmanlı askeri kattığı bu Bey'i 1465 senesi aralık ayında Dulkadir topraklarına göndermiştir. İ.H. Uzunçarşılı, II, s.42; İsmet Miroğlu "Fetret Devrinden II. Bayezid'e Kadar Osmanlı Siyasî Tarihi", **DGBİT**, X, İstanbul 1989, s.248; Ş.Tekindağ, "Fatih Devri Osmanlı Memlûklu Münasebetleri", **TD**, **XXX**, s.78.

(33) Fatih devrinde Memlûklularla ilk münasebet, İstanbul'un fethi ve yeni Memlûklu Sultanı Melik Eşref Seyfeddin Aynal'ın tahta çıkmasıyla başlamıştır. 857 senesi Şevval'inde hem Aynal'ın Memlûklu tahtına çıkışını tebrik ve hem de İstanbul'un fethini haber vermek üzere gönderilen elçi Emin Cemaleddin Yusuf, bir kısım esir, kumaş ve sair hediyelerle bir mektubu Memlûklu Sultanına takdim etmişti.

Başta Kahire olmak üzere Mısır'ın büyük şehirlerin günlerce şenliklerle kutlanan bu haberdan sonra Aynal da mukabele olarak Fatih'e aradaki dostluk bağlarını kuvvetlendiren mektup ve hediyelerle bir elçi göndermiştir.

Dostça olan bu münasebetler neticesinde iki sünî devlet arasında bir yakınlaşma olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Memlûklu Sultanı, Karamanoğlu II. İbrahim Bey'in Fatih'i ortodoks dostu ve hamisi olarak takdim etmesini nazarı itibara almamış ve Fatih'in elçisini kabul etmiştir (Bkz. Ş.Tekindağ, "Fatih Devrinde Osmanlı Memlûklu Münasebetleri", **TD**, **XXX**, s.75 vd.; İ.H.Uzunçarşılı, II, s.189; İ.Miroğlu, a.g.m., **DGBİT**, X, s.246). Hatta Memlûklu nüfuz sahasına tecavüz eden Karamanoğlu İbrahim Bey üzerine kuvvet sevk edildiği vakit bu kuvvetler erzak bakımından Fatih tarafından desteklenmiştir. Bkz. Ş. Tekindağ, "Fatih Devrinde Osmanlı Memlûklu Münasebetleri", s.76.

Cihanşümul hakimiyet fikrini benimseyen Fatih'in bir takım hareketlerde bulunması iyi bir mecrada devam eden bu münasebetleri kesintiye uğratmış ve Memlûklu Sultanı'nı endişeye düşürmüştür. İşte bunun üzerinedir ki, 1463'te Fatih tarafından Kahire'ye gönderilen Osmanlı elçisi, adet üzere, yer öpmemiştir.

Ote yandan, Fatih'in Mısır Memlûklu sultanlığı için hayati bir önem taşıyan Dulkadir topraklarıyla ilgilenmesi, hatta Dalkadir beyliğini himayesine almak istemesi devam edegelen dostça münasebetleri bozmuştur. Nitekim, gelecekte kendisi için büyük bir tehlike olacağı anlaşılan Osmanlı sultanıyla mücadeleye hazırlanan Melik Eşref Aynal, Fatih'i Trabzon seferinden dolayı tebrik etmediği gibi, Fatih de yeni Memlûk sultanı Melik Zahir Seyfeddin Hoşkadem'i tebrik etmemiştir.

Ma'amafih ilk ciddi anlaşmazlık hicaz su yollarının tamiri meselesinden çıkmıştır. 1458'de hac maksadıyla Mekke'ye giden bir Osmanlı hacısı, su bürke (havuz) lerinin harap olması yüzünden hac kafilelerinin yollarda çektiği zahmeti görmüş, dönüşünde durumu Fatih'e bildirmişti. Fatih, müslüman hacılar için büyük sıkıntılara sebep olan burkleri tamir ettirmek üzere birtakım

Memluklu-Osmanlı rekabetinin en önemli unsuru olan Dulkadiroğulları'nın 1467'den itibaren Memluk devletinin baskısından tamamen kurtulmak için giriştikleri mücadele ve bu arada üzerlerine gönderilen çok kalabalık Memluk ordularını bir biri ardısına mağlubiyete uğratmalarıyla iyice kızıştırmıştır (34) . Bu mücadele içerisinde Malatya'nın önemli bir yere sahip olduğu da görülmektedir.

a- Dulkadiroğlu Şehsuvar Bey ve Kardeşi Yahya'nın Malatya'yı Kuşatması

Fatih'in desteğiyle Dulkadiroğlu Beyliği'nin başına geçen (35) Şehsuvar Bey (36) gerek Memluklu nüfuz bölgesinde ve gerek Memluklu hakimiyetini tanıyan

---

ustaları vazifelendirmiş, Mısır naibi, vali ve hakimlerine bunlara yardım etmek için de mektuplar yollamış idi. Ancak bürkeleri tamir etmek üzere giden Osmanlı ustalarını Memluklular hoş karşılamamışlar ve onları tahkir edip geri çevirmişlerdir. Bu konuda Karamanoğlu Pir Ahmed'in Memluk sultanına elçi ve mektup göndererek: "Osmanlılar bürke bahanesiyle Mekke sultanını yanlarına almak istiyorlar" şeklindeki ifadelerinin de tesiri olabileceğini hesaba katmak gerekir. Bkz. Ş.Tekindağ, a.g.m., Belleten, XXX, s.77; I.H. Uzunçarşılı, II, s.141, 189; I.Miroğlu, a.g.m., DGBİT, X, s.247 vd.

(34) F.Sümer, **Yabancı Pazarı**, İstanbul 1985, s.37; R.Yınaç, a.g.e., s.63 vd.

(35) Esasen Fatih akrabalık bağıyla da bağlı bulunduğu bu beyi açıktan açığa da destekliyordu. Fatih'in desteğiyle hareket eden Şehsuvar Bey, dahili mücadelelerinde başarılı olduğu gibi Memluk Sultanı Kayıtbay'ın bir kaç kez üzerine gönderdiği orduya yenilmiştir (I.H. Uzunçarşılı, II, s.141 vd.; Ş.Tekindağ, "Fatih Devrinde Çukurova'da...", s.78 vd.; I.Miroğlu, a.g.m., s.248). Nihayet, ordularının devamlı mağlubiyeti üzerine Fatih'e müracaat edip vaktiyle bürkeleri tamir etmek üzere gelmiş olan ustaları bu hayır işten meneden kimseleri cezalandırdığı bildirmek suretiyle özür dileyen Kayıtbay, iki devlet arasındaki dostluğun ezeli ve ebedi olduğunu ileri sürdü ise de, bu son teşebbüseünden bir netice çıkmadı. Zira Fatih, kendisiyle yeniden iyi münasebetlerde bulunmak üzere teşebbüse geçmek isteyen Kayıtbay'a gönderdiği mektupta, adet hilafına, "Hadım-ı Haremeyn ve Karındaşım Mısır Sultan"ı" diye hitap etmekten çekinmemiştir. Halbuki Osmanlılar, Aşıkpaşazade'nin belirttiğine göre, Memluk sultanlarına gönderdikleri mektuplarda, onlara "Sultan-ı Haremeyn babam" diye hitap ederlerdi. Bunun neticesi olarak Fatih'in mektubu ile hediyelerini Kahire'ye götüren Türk elçisini Memluklular, yine adet hilafına, karşılamadılar. Öte yandan Türk elçisi de, bütün uyarılara rağmen, Memluk sultanı önünde eğilmedi ve "Ben yer opmeye gelmedim; padişahımdan Mısır sultanına selam getirdim" hitabında bulundu ve yeni hakaretlere uğradı. Ş.Tekindağ, a.g.m., s.80 vd.; I.H.Uzunçarşılı, II, s.143; I.Miroğlu, a.g.m., s.249.

Diplomatik münasebetlere büyük önem veren Fatih, bu hadise üzerine, vaziyeti izah maksadıyla İstanbul'a gelen Memluklu elçisine "Mısır şehri gibi bir şehre kanun, kaide bilmez bir kişi hükmeyleyor" şeklinde bir harekette bulunmuştur. Kaynaklardan anlaşıldığına göre, Şahsuvar Bey'in başarılarını yakından takibeden Fatih, bu olaydan sonra, Memluklu sultanlığına karşı sefere karar vermiş ve bu maksatla da ordusuyla beraber Afyon'a gelmiştir. Ancak, kılavuzluk yapmak üzere davet ettiği Karamanoğlu Pir Ahmed'in tâbiyet şartlarına rağmen davete iştirak etmemesi üzerine, bu sefer Karaman iline yapılmıştır.

Bu son durum üzerine Osmanlılarla anlaşmak lüzumuna kanı olup, Karamanoğlu Pir Ahmed'e yardım etmekten vazgeçen Kayıtbay, Fatih'e müracaat ederek, Şahsuvar Bey'i himaye etmediği takdirde, Dalkadir topraklarını bırakabileceğini vaad etti ve Dalkadirliilerle işbirliği halinde

Ramazanoğulları bölgesinde ciddi mücadeleye girişerek Memlukluları endişelendirmeye başladı (37).

Ekim 1467'de Sultan Hoşkadem'in emri ile hazırlanan Memluk ordusunu Turna Dağı eteklerinde müthiş bir şekilde bozguna uğratan Şehsuvar Bey ertesi yıl Memluk ordusunu tekrar bozguna uğratarak Darende'yi ele geçirmeye çalışıyordu (38).

Bu arada Mısırlılar'la yaptığı muharebede esir olarak ele geçirdiği Memluk kumandanlarını serbet bırakmak için fidye talep ediyordu. Bu durum Şehsuvar'ı daha da güçlülüyor, bağımsızlık arzularını kamçılıyordu (39). Nihayet, üzerine gönderilen üçüncü Memluk ordusunun da kesin bir netice alamaması sonucunda Şehsuvar'la müşterek hareket eden kardeşi Yahya, Dulkadirli kuvvetleriyle Malatya üzerine yürüdü. Şehrin Memluk valisi Korkmaz, Yahya'nın yaklaşması üzerine çekilir gibi görünerek kuvvetlerini civarda gizledi. Dulkadirli şehir kuşatmaya başlayınca Ramazanlı Beyi ile beraber harekete geçen Korkmaz, Ağustos 1469'de şehre baskın yapıp beşyüz kadar Türkmeni öldürdü. Şehsuvar Bey'in kardeşi Yahya akrabalarından bir çoğu ile esir düştü ve Haleb'e götürüldü (40). Oradan da Memluk kumandanı Özbey tarafından Kahire'ye sevkedilerek bir zafer nişanesi gibi Sultan Kayıtbay'a takdim edildi ve 1470 yılı Mart'ında Kahire kalesine hapsedildi (41).

1471 yılında Sultan Kayıtbay'ın büyük yetkilere sahip kılınarak Anadolu'ya gönderdiği Emir Yeşbek, büyük bir ordu ile Haleb'e geldiğinde Dulkadirlilerden Pehlivanlı aşiretinin reisi Serim İbrahim, Malatya ile Besni arasında bir Memluk kervanına baskın yaparak mallarını gasb etti. Soygun haberini alan Malatya valisi Korkmaz, derhal Serim İbrahim'in peşine düşerek Sakaltutan mevkiinde ona yetişti ise de, yapılan çarpışmada atı ok isabeti ile yıkılınca esir düştü ve aşiret reisi tarafından Şehsuvar Bey'in yanına götürüldü.

bulunan Türkmenleri bunlardan ayırmaya çalıştı. Tafsilat için Bkz. Ş. Tekindağ, "Son Osmanlı - Karaman Münasebetleri", TD, XVII-XVIII, s.54 vd.; Aynı Muel., "Fatih Devrinde Osmanlı-Memluklu..", s.51; İ. Miroğlu, a.g.m., s.249.

(36) İ.H. Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri..., s.172; Ş. Tekindağ "Fatih Devrinde Çukurova'da...", s.78.

(37) R.Yınanç, a.g.e., s.64 vd.; M.Ç. Varlık, "Anadolu Beylikleri", s.123.

(38) R.Yınanç, a.g.e., s.67; M.Ç. Varlık, "Anadolu Beylikleri", s.108; İ.Yigit, a.g.e., s.120.

(39) O kadar ki, Türkmenlerin ileri gelenleri ile yaptığı bir görüşme sırasında kendisinin de Osmanlı hükümdarı gibi bir sultan olduğunu ileri sürdüktan sonra Fatih'in kendisine vermiş olduğu Osmanlı bayrağını yırtmaktan çekinmiyor, kendi adına hutbe okutup sikke kestirerek "Meliku'l-Muzaffer" imzası ile yazdığı mektuplarla Suriye halkını kendisine itaate çağırıyordu. Bkz. Besim Atalay, a.g.e., s.50; İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s.174; Ş. Tekindağ, "Fatih Devrinde Çukurova'da..", s.79; R.Yınanç, a.g.e., s.65.

(40) B. Atalay, a.g.e., s.50; Ş. Tekindağ, "Fatah Devrinde Çukurova'da..", s.82 vd.

(41) Ş. Tekindağ, a.g.m., s.82; R.Yınanç, a.g.e., s.69; M.Ç. Varlık, "Anadolu Beylikleri", s.123.

Şehsuvar Bey öldürülen Türkemenlerinin intikamını almak için Korkmaz'ı bir eve hapsederek kapılarını duvarla ördürüp Mayıs 1471'de onu ölüme terk etti.

Osmanlılara karşı sergilediği hareket dolayısıyla Fatih'in desteğini de kaybeden Şehsuvar Bey, uzun takibten sonra Yeşbek tarafından Zamantı Kalesi'nde sıkıştırıldı⁽⁴²⁾. Şehsuvar'ın Darende'yi teslim karşılığında barış teklifini reddeden Yeşbek neticede Şehsuvarı yakalayarak Kahire'ye gönderdi. Memlukulardan uzun süre uğraştıran bu bey, büyük şenlikler içerisinde Babu'z-Züveyle'de idam edildi⁽⁴³⁾.

b. Dulkadiroğlu Alaüddevle Bozkurt Bey'in Malatya'yi Kuşatması

Kayıtbay'ın, verdiği söz hilafına hareket edip Şehsuvar Bey'i idam ettirmesi yanında Osmanlı aleyhdarı Şahbudak'ı yeniden Dulkadir topraklarına göndermesi, Fatih Sultan Mehmed'in tepkisine sebep olaak ve Osmanlı-Memluklu rekabeti sadece Orta Fırat havzasıyla sınırlı kalmayıp Çukurova bölgesine de taşınacaktır⁽⁴⁴⁾. Neticede, 1480 senesi

(42) Osmanlıların Karamanoğlu ile işbirliği yaparak Şehsuvar Bey'e yardımı azaltmaları üzeri, Atabek Özbek kumandasındaki Memluk ordusu Şehsuvar Bey'i Maraş'ın güneybatısında yendi. Şehsuvar mukavemet edemeyerek Kadirli'ye çekildi. Akabinde de Malatya önünde ağır bir hezimete uğradı; esir edilenler Halep'e sürüldü. Buna rağmen Şehsuvar Bey, ertesi sene (Haziran 1470) Adana, Tarsuz ve Kozan'ı geri almaya muvaffak oldu. Bunun üzerine Yeşbek kumandasında gönderilen bir Memluk ordusuna önce Antepte (1471) ve daha onra da Ceyhan nehri kıyısında yenildi.

Ceyhan nehri kenarında meydana gelen diğer bir savaşta da mağlub olarak Zamantı Kalesi'ne sığınan Şehsuvar Bey, hükümdarın tâbiî ve beyliğin sahibi kalmak şartıyla 4 Haziran 1472'de teslim oldu ise de, yakalanıp esir edilerek Kahire'ye götürüldü ve Kayıtbay anlaşmalarına aykırı olarak uç kardeşi ile birlikte Züveyle kapısında onu çengele vurulmak suretiyle idam ettirdi. Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, II, s.142; Ş.Tekindağ, "Fatih Devrinde Osmanlı Memluklu...", s. 82; R.Yınanç, a.g.e., s.75; İ.Miroğlu, a.g.m., s.251.

(43) Ş.Tekindağ, "Fatih Devrinde Çukurova'da...", s.82; İ.H.Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s.172; Aynı Muel., II, s.142 vd.; R.Yınanç, a.g.e., s.74 vd.; M.H. Yınanç, "Dulkadir", İA, III, s.661; M.Ç. Varlık, a.g.m., s.109, 251; İ.Yiğit, a.g.e., s.121.

(44) Bu yüzden Çukurova ile ilk defa olarak ilgilenip, Memlukularla işbirliği yapan Karamanoğullarını şiddetli bir şekilde sıkıştıran Fatih, bu beyliğin yardımcılarından Turgut Oğullarını Çukurova'ya kadar takib ettirmiş, 1476'da Kayıtbay'a müracaat ederek Memlukulular'a sığınmış olan Karamanoğlu Kasım Bey'in iadesini istemiştir (Bkz. Ş.Tekindağ, a.g.m., s.83; İ.Miroğlu, a.g.m., s.251). Öte yandan Fatih, bu Beylikle olan ilgisi bulunan Varsakları da şiddetle tazyik etmiştir. Bundan sonra Fatih, Bozok beyleriyle birlikte kendisine sığınan Alaüddevle Bozkurt Bey'i, yanında Osmanlı kuvvetleri olduğu halde Dulkadirli topraklarına göndermiştir. Bununla beraber, Amasya valisi Şehzade Bayezid'in kapıcıbaşı emrindeki Osmanlı askerlerinin desteğiyle hareket eden Alaüddevle Bozkurt Bey mağlub olmuş ve maiyetindekilerden bir kısmı, özellikle Osmanlı askerleri esir düşmüştü. Memluk Sultanı'nın Sis (Kozan) naibi tarafından Kahire'ye gönderilen Osmanlı askerlerinin başlarıyla çevgan (polo) oyunları tertip etmesi ise, iki

başlarında Osmanlı devletinin desteklediği Alaüddevle Bey, Dulkadirli topraklarına gönderilerek bu beyliğin idaresini ele alması sağlanacaktır.

Babasının politikasına sadık kalan II. Bayezid de, Memlûklularla olan münasebetin iyice gerginleşmesi üzerine (45) aynı zamanda dayısı olan Dulkadir Beyi Alaüddevle Bozkurt Bey'e destek vererek harekete geçirdi. Esasen Dalkadir beyi de gönderdiği mektuplarla onu Memlûklular aleyhine kaşkırtmaktaydı.

1483 Temmuzunda Memlûkluların elinde bulunan Malatya'nın Alaüddevle Bozkurt Bey tarafından kuşatılması Mısır'da büyük bir heyecan yarattı. Bu beklenmedik hareket aynı zamanda Memlûkluların Cem Sultan'ı desteklemelerine bir karşılık olmalıydı. Bu gelişmenin arkasından bir Osmanlı taarruzunu muhtemel gören Sultan Kayıtbay, bir yandan Suriye valiyetlerini tahkim etmek amacıyla Mısır'dan takviye birlikler gönderirken öte yandan da bu bölgedeki valilerine Alaüddevle Bozkurt Bey'i cezalandırmak üzere harekete geçmelerini emrediyordu.

Dulkadir Bey'i 1484 Şubat'ında Memlûkluların kuvvetlerini Elbistan yöresinde karşılayarak hezimete uğratınca Kayıtbay, bütün Mısır ordusunu seferber etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine tehlikenin iyice büyüdüğünü gören Alaüddevle Bozkurt Bey,

---

devlet arasında savaşı kaçınılmaz bir hale getirmişti. İnsanlığa sığmaz hareketlere tevessül eden Kayıtbay'a karşı harekete karar veren Fatih 1480 senesi başlarında Alaüddevle Bozkurt Bey'i yeniden Dulkadirli topraklarına gönderdiği gibi, kendisi de 1481 yılı Nisan ayında hasta olmasına rağmen Üsküdar'a geçip Mısır seferine çıkmıştı. Ancak Gebze yakınlarında hastalığı büsbütün şiddetlenerek 3 Mayıs 1481 Perşembe günü vefat etti. Bkz. İ.H.Uzunçarşılı, II, s.143 vd.; Ş.Tekindağ, a.g.m., s.84; İ.H.Danışmend, I, s.350; İ.Miroğlu, a.g.m., s.251.

(45) II. Bayezid dönemi Osmanlı-Memlûklular münasebetlerinin gerginleşmesinin başlıca sebepleri olarak şu hususlar gösterilebilir: Behmenî hediyelerinin gasbedilmesi, Bayezid'e taziye ve tebrikte bulunulmaması, Memlûklular'a sığınan Cem Sultan meselesi, Adana ve Tarsus'un Memlûklular'ca alınması, Hac yollarının tıkanması, Cem'in Anadolu'ya geçmesine destek sağlanması.

II. Bayezid de babasının siyasetine sadık kalarak bir takım tedbirler almaya çalıştı. Melik Eşref Ebu'n-Nasr Seyfeddin Kayıtbay, II. Bayezid'in kardeşi Gıyaseddin Cem Çelebi'yi dostça karşıdağı gibi Çukurova'ya hakim olan Üçoklar ile Maraş ve Elbistan'a hakim olan Bozoklar'ı baskı altında tutmaya çalışmaktaydı. Öte yandan, Hindistan'ın Dekkan bölgesinde hüküm süren Behmenîlerden (1347-1525) III. Muhammed Şah (1463-1482)'in, Hacı-i Cihan ile Osmanlı padişahına gönderdiği hediyelere, diplomasi kurallarına ters bir şekilde el konulması Bayezid'i oldukça üzmüştü. Fakat yine bu hadiseyi gündeme getirmeksizin değişik tedbirler almayı düşündü.

Memlûkluların Sultanı Kayıtbay, Emir Özbek kumandasında Halep'te bir ordu toplarken Ramazanoğulları'nı da yanına almayı başarmışlar ve Ramazanoğullarının mahiyetindeki Turgutoğlu Mehmet Bey'i de Ermenek üzerine göndererek Süfeyman Bey'e saldırtmışlardı. Bkz. İ.H.Uzunçarşılı, II, s.189 vd.; İ.H.Danışmend, I, s.384; S.Tansel, **Sultan III. Bayezid'in Siyasi Hayatı**, İstanbul 1966, s.94; G.W.F. Stirling, **The Ottoman Türks the Arabs (1511-1574)**, Urbana 1942, s.38.

Sultan II.Bayezid'den talep ettiği yardıma karşılık olarak Yakup Paşa kumandasında önemli bir takviye birliği aldı (46).

Osmanlılardan himaye gören Alauddevle Bozkurt Bey, Nisan 1484'de Halep ve Safed naiblerini, arka arkaya mağbul etmiş, Kayseri valisi Yakup Paşa kuvvetlerinin desteğiyle Mısır ordusunun büyük emir ahurunun kurmuş olduğu tuzaklardan kurtulmuş, Elbistan sahrasında Osmanlı askerinin gayretiyle Eylül 1484'de Memlûklular bozulmuş, Halep naibini telef ederek; Runkale, Bîre ve Antep naibleri ve Halep Hacıbulhuccab'ı başta olmak üzere bir çok Çerkez beylerini esir etmiştir. Bu arada Memluk ordusunun yardımcı kuvvetlerinden sayılan bir çok esir urbanın ok atan başparmakları kesilmiştir (47). Elbistan Ovası'nda vuku bulan bu savaş, Osmanlı-Memlûklular arasında meydana gelen "mebde-i adavet ve ibûda-yi husumet oldu" (48).

c- Yakup Paşa Kumandasındaki Osmanlı Birliklerinin Memlûklular Tarafından İmha Edilmesi

Malatya'yı kurtarmak üzere Dulkadirli Alauddevle Bozkurt Bey'in üzerine gönderilen Memluk kuvvetlerinin üst üste mağlup olarak başarısız kalmalarından sonra Emir Özbek es-Sagır, Emir Aynal el-Fakih, Emir Özdemir, Emir Mogalbay ve sair ümeranın yönettiği el-Memaliki's-Sultaniye, süratle Malatya'ya gelerek burasını takviyeye muvafak olmuştur (49). Elbistan zaferini müteakıp Alauddevle Bozkurt Bey, Yakup Paşa'yı daha önce kuşattığı halde ele geçiremediği Malatya üzerine yürümeye teşvik etmekteydi. Müttelik kuvvetler şehre doğru yol alırken Osmanlı ordusu, biraz fazla ilerlediğinden, Suriye kuvvetlerinin mağlubiyetini haber alarak bölgeye henüz gelmiş olan Mısır kuvvetleri komutanı Timraz tarafından pusuya düşürüldü. Yakup Paşa büyük kayıplar vererek canını zor kurtardı, Eylül 1484. Alauddevle Bozkurt Bey ise daha geride olduğu için tehlikeyi az bir zayıyla atlattı (50). Burada birdenbire Osmanlı aleyhine

(46) R.Yınanç, a.g.e., s.51.

(47) Bkz. Ş.Tekindağ, "II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", *Bellekten* 123 (1967), s.348 vd.

(48) S.Tansel, a.g.e., s.97.

(49) Elimizdeki kaynaklara göre Alauddevle'nin 1483 yılı Temmuz'undaki hareketi esnasında Malatya kuşatılmış fakat ele geçirilememiştir. 1484 yılı hadiselerinin seyri de bu kanaatimizi destekler mahiyettedir. Bkz. Ş.Tekindağ, a.g.m., s.350.

(50) Hoca Sadeddin, III, s.247; J.H.Uzunçarşılı, II, s.191; R.Yınanç, a.g.e., s.62.

dönen Alauddevle, Yakup Paşa'nın ordugahını da yağmalayarak esir olarak yanında bulunan Tarablus-Şam ve Tarsus naiblerini serbet bırakmak suretiyle Memlûklular'a sığınmıştır⁽⁵¹⁾. Bazı rivayetlere binaen, Alauddevle'nin Memlûkluların pususundan haberi olmuş ancak Yakup Paşa'ya haber vermemiştir⁽⁵²⁾.

Bu son muvaffakiyetlere rağmen, Emir Özbek ez-Zahirî'nin tavsiyesi üzerine, Emir Ahurisanî Canibey Habib'i bir tarziye mektubu ile deniz tarikiyle II.Bayezid'e gönderen Kayıtbay, müsadere olunan eşyalar hakkında açıklamada bulunmak ihtiyacını duymuştu. Yine bu mektubun muhtevasına ait mühim kısımlardan biri de Osmanlı padişahının elindeki bütün yerlerde ve gayri müslimlerden fethettiği yerlerde Sultan makamında olmasının kabul edilmesi idi. Kayıtbay'ın mektubuna ilaveten her iki İslam devletine sulhu tavsiye eden ve sultanlığını tasdik eden halifenin memorandumunu da Bayezid'e takdim edilmiştir, fakat Memlûklu elçisinin bu teşebbüsünde muvaffak olmadığı ve Osmanlılarca hoş muamele edilmediği anlaşılmaktadır⁽⁵³⁾. Zaten Kayıtbay'ın bu hareketi de Alauddevle Bey'in yalnız kalamsını temin ederek hakkından gelmek için yapılmış bir manevra idi. Zira memlûklu Sultanı daha Osmanlı padişahından cevap almadan önce, Dulkadiroğulları'na karşı hazırlamış olduğu bir orduyu 1485 başlarında Kahire'den yola çıkarmıştı. Aynı zamanda Alauddevle Bozkurt Bey'e karşı rakip olarak kullanılmak üzere Şam'dahapis

(51) Sofakzade, I, s.401 vd.; Hoca Sadeddin, III, s.246 vd.; Aşıkpaşazade, s.214; Münecimbaşı, II, s.385 vd.; I.H.Uzunçarşılı, II, s.191; Ş.Tekindağ, a.g.m., s.350.

(52) I.H.Danişmend, I, s.385.

(53) Osmanlı Memlûklu ihtilafının başlamasında bu bilinen zahiri sebeplerin dışında daha değişik sebepler de düşünebilmemiz mümkündür. Bu yıllar iki devlet arasındaki rekabetin gittikçe arttığı ve çarpışmaya da coğrafi, iktisadi, ırki, dini sebeplerle üstün olma fikrinin amil olduğu anlaşılmaktadır. Öteden beri Torosların öte tarafında Osmanlı Devleti'nin itibarı düşüktü. Osmanlı İmparatorları buralarda sadece bir Rum Tekfur'u olarak kabul olunuyordu. Halbuki bu sıralarda yalnız doğuda değil batıda bile Osmanlı İmparatorluğu ile kudret ve kuvvet bakımından kıyaslanacak devlet hemen hemen yok gibi idi. Gücünün ve itibarının farkında olan Bayezid, belki de Torosların güneyindeki toprakların kendi devleti için lüzumuna kani idi. Zaten bu bölgenin insanının Suriye ve Mısır'la ırki bir yakınlığı da mevcut değildi. Çünkü önceleri bu topraklar, Varsak, Turgutlu ve Ramazanogullarının elinde idi. Fakat daha sonraki tarihlerde bazı anlaşmazlıklar yüzünden Memlûk sultanının egemenliği altına girmişlerdi. Bayezid bölgede yaşayan halkın kendi soyundan geldiğini ve bölgenin ekonomik bakımdan ne derece önemli olduğunu mutlaka bilmekteydi.

Sulh ve sükûneti sevmesine rağmen dini hisleri de kuvvetli olan Bayezid'in Toroslar'ın güneyindeki bu yerlerde hutbenin kendi adına okunmasını, hakimiyet bakımından olmasa bile, manevi nüfuz bakımından önemli görmüş olması ihtimali de kuvvetlidir. Bundan dolayıdır ki Memlûkluların gönderdikleri mektuba itibar etmemiş hatta memlûkluların samimiyetine de inanmamıştır. Muhtemelen, güçlü olduğuna inanan Bayezid, Sultanlık makamının Mısır sultanı tarafından kendisine layık görülmesini de küçüklük telakki etmiş ve bu teklifi gururuna uygun bulmamıştır. Bkz. S.Tansel, a.g.e., s.97 vd.

bulunan kardeşi Şahbudak Bey de serbest bırakıldı; fakat kendisine güvenilmediği için tekrar hapsedildi (54).

Memluklu-Osmanlı rekabeti bu olayı müteakip ağırlığını Çukurova da daha çok hissettirecek, o sebeple de Malatya yöresindeki rekabet önemini yitirecektir. Hadisenin bu şekilde gelişmesinin bir başka sebebi de II. Bayezid'in kişiliği yanında Dulkadir Beyi Alaüddevle Bozkurt Bey'in uyguladığı politikadır. Bilhassa Osmanlılarla Memlukluların sulh yaptığı 1490 tarihinden itibaren (55) her iki devleti de idare eden Alaüddevle Bozkurt Bey, bu devletler arasındaki dostane münasebetleri bozmamaya özel bir gayret sarfetmiştir(56).

(54) R.Yınanç, a.g.e., s.83.

(55) Bu sulha ulaşıncaya kadar Osmanlılarla Memluklular arasında gelişen hadiseler hakkında gerek Memluklular'ın ve gerek Alaüddevle'nin yaptıklarına fena halde canı sıkılan Sultan II. Bayezid, bizzat sefere çıkma kararı alarak hazırlıklara başlamıştı. Tam bu sırada Memluklular sulh istemek için İstanbul'a elçi gönderdiler. Aslında Memluklular'ın ekonomik durumu Osmanlılarla yeni bir savaşı kaldıracak mahiyette de değildi. Gerek Mısır ulaması ve gerek osmanlı uleması durumu değerlendirerek iki devlet arasında sulh yapılması gerektiğine inanıyorlardı. Bu sıralar Papa Innocent VIII'nin Osmanlılar'a karşı bir haçlı seferi tertip etme hazırlıklarının içerisinde olduğu da biliniyordu. Bu gelişmeleri değerlendiren Sultan II. Bayezid, İstanbul'da tevkif edilmiş bulunan Memluklu elçisi Mamay Haseki'yi serbest bırakarak Bursa Kadısı Şeyh Ali Çelebi ile beraber Kahire'ye gönderdi. Mekke ve Medine evkafına ait olan Adana ve Tarsus kalelerinin anahtarlarını da beraber gotüren elçi, orada sulh şartlarını görüşerek Gulek boğazı iki devlet arasında hudut kabul edilmiş ve Çukurova Memluklular'a bırakılmak şartıyla sulh anlaşması imzalanmıştı. Bkz. Hoca Sadeddin, III, s.246-271; Ş.Tekindağ, "II. Bayezid Devrinde Cukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s.351-372; İ.H.Uzunçarşılı, II, s.191-195; İ.H.Danışmend, I, s.385-392; S.Tansel, a.g.e., s.101-115; R.Yınanç, a.g.e., s.83-87.

(56) Bu dönemden itibaren Memlukluları Osmanlı Devletine karşı tahrik ederek iki taraf arasındaki gerginlik yaratmaya devam eden Alaüddevle zaman zaman Osmanlıya karşı yakınlık göstermekte geri kalmayacaktır. Bu politikasıyla Dulkadiroğulları Beyliği'nin geleceğini Osmanlı-Memluklu rekabeti üzerine kuran Alaüddevle'nin bu iki devletin barış yaptığı 1490 tarihinden itibaren her iki devleti de idare ederek dostluk münasebetlerini bozmamaya gayret gösterdiği dikkati çekmektedir.

Yavuz Sultan Selim'in tahta çıktığı 1512 tarihinde Osmanlı Devleti'nin sınırları doğuda Fırat nehrine yaklaşmıştı. Ancak bölge İran'da ortaya çıkan ve batıya doğru genişlemeye çalışarak gittikçe büyüyen Safevî tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Bu devlet Doğu Anadolu bölgesinde mezhep farklılığını kullanarak kargaşa yaratmakta ve batılı devletlerle de işbirliğine giderek Doğu Anadolu'nun emniyetini tehdit etmekteydi. Diğer taraftan Alaüddevle Bey Safevîler'le ittifak yaparak gün geçtikçe Osmanlılar'dan uzaklaşan bir siyaset uygulamaya başladı. Ayrıca Dulkadiroğlu, Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışını da tebrik etmemişti. Bütün bunların yanında 1514 tarihinde yapılan Çaldıran muharebesine de yaşlılığını bahane ederek iştirak etmeyen Alaüddevle Bey Osmanlılar'a karşı tavrını açıkça ortaya koymuş oluyordu. Bkz. Hoca Sadeddin, IV, s.236; R.Yınanç, a.g.e., s.95 vd.

ç- Osmanlı Şehzadesi Ahmed'in Malatya Yöresine Gelişi

II. Bayezid döneminde sağlanan sulh ile Malatya yöresindeki Osmanlı-Memluklu mücadelesi önemini yitirmekle birlikte bu dönem Memluklu hakimiyetindeki Malatya tarihiyle ilgili pek fazla bir bilgiye sahip değiliz. Anlaşılan Malatya, söz konusu dönemde sükunet içerisinde varlığını sürdürmüştür. Ancak Memluklu hakimiyeti altında geçen bu sükunet Yavuz Sultan Selim'in tahta geçtiği sıralarda Osmanlı Şehzadesi Ahmed'in yöreye girmesiyle yeniden yerini bölgede bir rekabete terkedecektir.

Esasen II. Bayezid'in oğlu olan Osmanlı Şehzadesi Ahmed'in firar ederek Malatya'ya gelmesi hadisesi kaynaklarda çok az yer alır (57). Bu şehzade Memluklulara ait olan Darende hududuna gelerek aradan Sultan Kansu Gavri'ye yazdığı mektupta biraderi Selim'in saltanatı babasından zorla aldığı ve bu yüzden babasının ölümüne sebep olduğunu bildirmekteydi. Şehzade Ahmed'in oğlu Süleyman, babasının gönderdiği mektupla birlikte Kahire'ye ulaştığı zaman babasının da geleceğini söylemiş olması Şehzade Ahmed'in Malatya'ya iltica hadisesini kesinleştirmektedir. Ayrıca Vezir-i Azam Mustafa Paşa, Darende'ye gelerek oradan Memluklu sultanına elçi göndermiş ve Şehzade Ahmed'in iltica edeceğini haber vermiştir. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim, Malkoçoğlu Tur Bey'in oğlu Ali Bey kumandasında üzerine kuvvet göndermesinden sonra Şehzade Ahmed'in Amasya'ya döndüğü görülmektedir (58).

(57) Bu hadiseyle ilgili bilgi veren bütün kaynaklar, G.Goğebakan tarafından büyük bir titizlikle taranmış ve elde edilen bilgiler ilk defa bizim de yukarıda aynen aldığımız başlık altında bir bütün olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır (Bkz. G.Goğebakan, a.g.e., s.48 vd.). Biz de yeni bir şey ekleyemediğimiz bu değerlendirmeyi aynen almayı uygun bulduk.

(58) Hoca Sadeddin, IV, s.150; Solakzade, II, s.3; Münecimbaşı, II, s.448; İ.H.Uzunçarşılı, "XV. Yüzyılın İlk Yarısıyla XVI. Yüzyılın Başlarında Memluk Sultanlarına Kaçan Osmanlı Şehzadeleri", *Bellekten XVII/68*, (1953), s.521-531. Bu kaynakta ayrıca Emir Süleyman'ın oğullarından Mehmedşah Çelebi'nin ölümünden sonra (1410), 30 Aralık 1421'de Darende'de vefat ettiği yazılıdır. O tarihlerde Memluklu toprakları içinde yer alan Darende'de bulunma sebebi bilinmemekle beraber, M.Çelebi'nin bir yolunu bulup Suriye ve Mısır'a kaçırılması ihtimali göz önünde tutularak hududa oturması dikkat çekici olmakla birlikte, kesin değildir. Bkz. Ş.Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *TD XVII/22*, (1968), s.52.

Ç-MALATYA'NIN OSMANLI HAKİMİYETİNE GİRİŞİ

Osmanlılarla Memlûklular arasındaki savaşları (59) müteakip 1490 yılında yapılan antlaşma, adeta bir mütareke niteliğinde idi. Bundan sonra II. Bayezid'le Memlûklular sultanı arasındaki dostluk devam etmiş ve budostluk iki devlet arasında samimi bir şekil almışsa da Osmanlılar, Memlûklular karşısındaki başarısızlıklarını bir türlü hazmedememişlerdi.

Bu sıralarda Memlûklular devleti, iki düşman karşısında bulunuyordu. Bunlardan birisi, Osmanlı diğeri ise Safevî devleti idi. Osmanlılarla Safevîler arasındaki mücadelede, özellikle Çaldıran Seferinde Osmanlıların başarısı, sünî Memlûklular Sultanlığı'nı sevindirmiş, bu nedenle Suriye ve Mısır'da şenlikler düzenlenmişti. Çünkü Akkoyunlulardan Irak ve Doğu-Anadolu'ya alarak Memlûklulara tâbi olan Alaüddevle Bozkurt Bey'in topraklarına saldırarak onu yenilgiye uğratan, ayrıca gönderdiği adamları vasıtasıyla şiî propogandası yaptıran Şah İsmail, Osmanlılardan çok daha tehlikeli bir hale gelmişti (60).

---

(59) Karagöz Paşa'nın, Adana ve Tarsus'u Memlûklular tarafından himaye edilen Turgutlu ve Varsaklı Türkmenleri'nden alıp Osmanlı topraklarına katmasını müteakip bölgeye gönderilen Özbek kumandasındaki Memlûklular ordusuyla Ceyhan nehri kıyısında yapılan savaşta Karagöz Paşa yenilmiş, Adana ve Tarsus hatta Çukurova'nın tamamı 1486 yılında tekrar Memlûkluların eline geçti. Adana'nın kurtarılmasına memur edilen Anadolu Beylerbeyi Hersekzade Ahmed Paşa da Dulkadiroğlu Alaüddevle'den beklenen yardımı görememiş ve yapılan savaşta esir düşmüştü. Daha önceki teşebbüslerden müsbet bir netice alınamaması yüzünden denizden de desteklenecek şekilde tertip edilen Hadim Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu da Eylül 1485'de Ağaçayır mevkiinde yapılan savaşta mağlup oldu. Dulkadiroğlu Alaüddevle'nin Memlûklular'a karşı meyilli olduğunun anlaşılması üzerine Osmanlıların Şahbudak'a destek vererek beyliğin başına geçirmek şeklindeki bir niyetleri de başarıya ulaşmadı. Şahbudak ve Alaüddevle arasında meydana gelen savaşta Mihaloğlu İskender Bey, Alaüddevle tarafından esir edilerek Kahire'ye gönderildi. Memlûklular tarafından teklif edilen sulh isteğinin II. Bayezid tarafından kabul edilmemesi üzerine Atabetü'l-Asâkir Emir Özbek komutasında Kulek'te bekleyen Memlûk ordusunun harekete geçerek 1490'da Kayseri'yi işgal etti. Niğde, Ereğli, Larende (-Karaman) ve Aksakray civarını yağmalayan Memlûklular ordusu, Hersekzade Ahmed Paşa'nın Karahisar yoluyla bölgeye hareket etmesi üzerine geri çekildi. Bkz. Hoca Sadeddin, III, s.246-271; Ş.Tekindağ, "II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", s.351-372; I.H.Uzunçarşılı, II, s.191-195; I.H.Danişmend, I, s.385-392; S.Tansel, a.g.e., s.101-115; R.Yınanç, a.g.e., s.83-87.

(60) Yavuz Sultan Selim, planlı bir biçimde hareket eden bir hükümdar olduğu için yapacağı işleri bir sıraya koymuştur. Bu nedenle, Çaldıran seferine giderken casuslar aracılığıyla, Şah İsmail'e karşı Kansu Gavri'yi sünî mezhepli olması sebebiyle, ittifaka davet etmiş, onun bu sefere katılmayacağını bildiği halde, tarafsızlığını sağlamakla, Osmanlılar'a karşı muhtemel bir güvensizliğini önlemek istemişti. Bkz. I.H.Uzunçarşılı, II, s.279; Y.Yücel-A.Sevim, **Fatih, Yavuz, Kanuni**, Ankara 1991, s.126.

Çaldıran savaşında yenilgiye uğrayan Şah İsmail'de, Memlûklularla birlikte Osmanlılara karşı savaşmayı Kansu Gavri'ye önermiş ise de Osmanlı hükümdarının Memlûklulara karşı bir harekette bulunmayarak Safevîler üzerine ikinci bir seferhazırlığı yaptığını etrafa yayması Memlûklu sultanını rahatlatmış ve böylece Safevîlerle bir ittifak yapmamıştı⁽⁶¹⁾. Bununla beraber Memlûklular her ihtimale karşı askerî bakımdan hazır bulunmayı kendi siyasetlerine uygun görmüşlerdi. Çünkü onlar, bu iki hükümdardan hangisi galip gelirse onunla mücadele sırasının kendilerine geleceğini tahmin ediyorlardı⁽⁶²⁾. Esasen İran'dan kaynaklanan şia, dolayısıyla Safevî tehlikesinin bertaraf edilmesiyle birlikte daha sonra belirginleşen Osmanlı doğu politikası II. Bayezid döneminde olduğu gibi başlangıçta Osmanlı-Memlûklu rekabetini Çukurova üzerinde düğümlerken kısa bir süre sonra Dulkadiroğulları Beyliği ve Malatya bu rekabetin yeniden odak noktalarından birisi haline gelecektir. Zira Memlûklu ve Dulkadirli hakimiyetindeki Malatya Osmanlılar için cazibesini devam ettiren önemli bir hudut şehri görünümündedir ve bu şehrin kuzeyinde Fırat'ın doğusunda kalan bütün topraklar da Osmanlı'nın eline geçmiş bulunuyordu. Haliyle Malatya noktasından itibaren güneyde yer alan Fırat'ın doğusu daha Osmanlı hakimiyetine geçmemişti.

Osmanlılarla Memlûklular arasında bulunan topraklarda yer alan Dulkadiroğulları Beyliği'nin kontrolünde ama Memlûkluların yüksek hakimiyeti altında bulunan Malatya⁽⁶³⁾ diğer şehir ve kasabalarda olduğu gibi imar görmüş, özellikle bazı kazalarda çeşitli mimari yapılar meydana getirilmiştir ki bunların büyük bir kısmı hala ayakta⁽⁶⁴⁾.

---

(61) Safevî- Memlûklu ittifakının kendisi için zorluk yaratacağını iyi bilen Sultan Selim, Memlûklu sultanını aldatmak için gönderdiği mektuplardan başka, Halifeye ve büyük Memlûklu beylerine de çok değerli armağanlar göndererek onları aldatmış, böylece Safevî-Memlûklu ittifakı fikrinin gerçekleşmesine engel olmuştu (Bkz. İ.H. Uzunçarşılı, II, s.252; Y.Yücel-A.Sevim, a.g.e., s.129). Sinan Paşa'nın Memlûklu sınırlarına gelmesi üzerine Kansu Gavri ellibin kişilik bir kuvvetle, beraberinde Şehzade Kasım olduğu halde, Şam'a gelmiş, Mısır'da yerine kardeşinin oğlu Tomanbay'ı bırakmıştı. Sinan Paşa, durumu ve bütün gelişmeleri padişaha arzetti. Esasen Memlûklular'a savaş açmak için bir bahane arayan Sultan Selim, Kansu Gavri'nin Şah İsmail ile ittifaka girişini ve sınıra Memlûklu kuvvetlerinin yığılmasını sebep göstererek Memlûklularla savaşa karar verdi.

(62) İ.H. Uzunçarşılı, II, s.280; Y.Yücel-A.Sevim, a.g.e., s.128.

(63) G.W.F. Stripling, a.g.e., s.16.

(64) R.Yınanç, "XVI. Yızyılda Maraş Sancığının Nüfus Yapısı", **Kahramanmaraş I. Kurtuluş Sempozyumu (10-11 Şubat 1986)**, Ankara 1987, s.19; H. Gündoğdu, **Dulkadir Beyliği Mimarisi**, Ankara 1986, s.20,21. Memlûklu-Dulkadiroğulları hakimiyeti döneminde Malatya'da pek çok eser yaptırılmış olduğu 16. yy'a ait Tahrir defterlerindeki kayıtlardan da anlaşılmaktadır. Bunlar arasında özellikle Cemalettin Hızır ailesinden gelen kişilerin yaptırmış

a- Memlûklularla Savaş Hazırlıklarının Başlaması ve Sinan Paşa'nın Hareketi

Alauddevle Bozkurt Bey'in öldürülmesi üzerine daha önce kendisine Dulkadiroğlu toprakları vaadedilen Şehsuvaroğlu Ali Bey bu beyliğin başına getirildi ve kısa sürede rakiplerini bertaraf ederek dirlik ve düzeni sağladı.

Ali Bey, Osmanlı Devleti'ne sadakatını ispatlamış ve Bıyıklı Mehmed Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusunun Diyarbakır üzerine yaptığı sefere de yardımcı olmuştur. Buna rağmen Ali Bey Memlûklularla da dostane münasebetler geliştirmek istemesine rağmen olumlu bir sonuç elde edemediği gibi Memlûklular Dulkadiroğlu Beyliğini içten karıştırmaya başladılar. Bu sırada Osmanlı diplomasisi Memlûkluları şaşırtarak oyalamakta idi. Öte taraftan da Mısır'a savaş açılması kararı verilmiş ve ordu görünüşte İran'a ama hakikatte Mısır'a vurmak niyetiyle 5 Haziran 1516 tarihinde İstanbul'dan Üsküdar'a geçerek sefere başlamış oldu (65). Yavuz Sultan Selim, Acem diyarına sefer yapılacağını söyleyerek, kırkbin kişilik orduyu vezir Sinan Paşa komutasında Doğu'ya sefere gönderdi. Sinan Paşa'ya Kayseri'de toplanan kuvvetleri alarak Maraş ve Malatya yoluyla gidip Diyarbakır'a doğru gidecek ve eğer yolda bir engelle rastlayacak, ya da şüpheliyi gerektirecek bir durum ortaya çıkacak olursa bunu derhal padişaha bildirecekti. Aksi halde Diyarbakır hududunda kendilerini beklemesi emredilmişti. Böylece Sinan Paşa (Hadim), Malatya derbendinden ilerleyerek (66) Fırat'ı geçip Diyarbakır'a gitmekle görevlendirildiği hususunu sınırdaki Memlûklu beylerine bildirdi ve Fırat'ı geçmek üzere onlardan izin istedi. Suriye sınırına kuvvet sevk etmiş olan Memlûklu kumandanları, Sinan Paşa'nın bu önerisini reddettiler. Çünkü Şah İsmail, Kansu Gavri'den Osmanlılarla arasını bulmasını ya da Osmanlı askerlerinin kendi topraklarına geçmesine mani olmasını rica etmişti (67). Sinan Paşa'nın bu isteğinin Kansu Gavri tarafından kabul edilmemesinin bir sebebi de, Alauddevle'nin kesik başının Kahire'ye gönderilmiş olmasıdır (68). Kansu

oldukları camiler, medreseler ve zaviyeler dikkati çekmektedir. Bkz. N.Göyünç, a.g.e., s.12; G.Gögebakan, a.g.e., s.49.

(65) Binbaşı Husnu, "Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi 1516-1517", 77 **ncü Askeri Mecmua Layihası**, İstanbul 1930, s.69 vd.

(66) Hoca Sadeddin, IV, s.274 vd.

(67) Münecimbaşı, **Sahîfû'l-Abbar, III**, İstanbul 1258, s.461 vd.; Hoca Sadeddin, IV, s.274 vd.; M.Nuri Paşa, **Netayicü'l-Vakıat, I**, (Nşr. N.Çağatay), Ankara 1982, s.85; Solakzade, II, s.46 vd.

(68) Bkz. İbn İyas, IV, s.462.

Gavri, Osmanlı ordusunun Acem diyarına geçme bahanesiyle Memluklu topraklarına vaki olabilecek bir taarruza mani olmak için elli bin kişilik orduyla Şam'a doğru yürüyecektir.

b- Osmanlılar'ın Malatya'yı Ele Geçirisi

Yavuz Sultan Selim'in başında bulunduğu Osmanlı ordusu 28 Temmuz 1516 tarihinde Elbistan üzerinden (69) Sultansuyu yoluyla Malatya'ya gelirken bölge henüz Memlukluların elinde bulunmaktaydı. Bu sırada savunmasız olan şehir kolayca zapt edilmiştir (70). Bu durumda Malatya, Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı öncü kuvvetleriyle Yavuz Sultan Selim'in başında bulunduğu Ordu-yi Hümayun'un bulunduğu yer (71) olması ve aynı zamanda seferin asıl hedefin açığa vurularak Mısır seferinin başlangıç noktasını teşkil etmesi bakımından önemli bir yere sahip olmuştur. Padişah Tohma çayırında iken seferin Mısır üzerine olduğunu bildirmiştir (72).

Ordu, 30 Temmuz 1516'da Malatya'dan hareketle Merzuban çayı denilen yere geldi (73) ve Antep emiri Yunus Bey'in gelip kalesini Yavuz'a teslim etmesinden sonra Halep yakınlarında Merc Dabik adlı ovada savaş yapıldı (24 Ağustos 1516) (73). Bu sefer münasebetiyle Malatya, Darende, Gerger, Behisni, Divriği, Kahta, Ayıntab, Adana gibi kaleler zapt edilmiş ve Memluklu topraklarında girilen bu hareketle Osmanlı devleti toprak bakımından genişlemiştir (74). Müneccimbaşı, fethedilen Malatya emsali kalelerin toplamının otuz kadar olduğunu söylemekte, Solakzade ise bunlardan Halep eyaletine bağlı olanları Malatya, Divriği, Darende, Behisni, Rumkale ve Antep şeklinde sıralamaktadır (75).

Bu seferden sonra tamamen fethedilmiş olan Dulkadir memleketinin, bir sancak itibar edilerek, Şahsuvaroğlu Ali Bey'e verildiği gibi, bu toprakların padişahın emri altına girdiği

(69) Bkz.Y.Ercan, "Suriye'nin Osmanlı Yönetimine Girişi ve Bunun Azınlıklar Açısından Önemi", **Askeri Tarih Bülteni**, 27, Ankara 1989, s.44 vd.

(70) Müneccimbaşı, II, s.463; Hoca Sadeddin, IV, s.292, 331.

(71) Müneccimbaşı, III, s.462.

(72) I.H.Danişmend, II, s.26; Y.Ercan, a.g.e., s.45.

(73) I.H.Uzunçarşılı, II, s.284; I.H.Danişmend, II, s.27.

(73) Celalzade Mustafa, **Selim-Name**, (Nşr. A.Uğur, M.Çuhadar), Ankara 1990, s.416; A.Uğur, **Yavuz Sultan Selim**, Kayseri 1989, s.98.

(74) J.V.Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, II, İstanbul 1983, s.481 vd.

(75) Müneccimbaşı, III, s.463; Solakzade, II, s.56.

ferman-ı şerifle (fetihneme) her yere duyurulmuştur (76) . Merc Dabik ve Ridaniye’de kazanılan zaferle süküt eden Memluklu devletinin ardından padişah, oğlu Süleyman’a gönderdiği Muharrem 923/ Ocak 1517 tarihli Mısırfetihnemesinde “Cemi memalik-i Mısır Malatya, Haleb, Şam-ı şerif...” aldığı yerleri sıralayarak, fetih sebeplerini izah etmektedir (77) .

Gelişen siyasî hadiseler neticesinde Malatya’nın içinde bulunduğu bölgenin alınması, Osmanlı Doğu ve Güney siyasetinin bir parçası olup, ekonomik sebepleri ağır basan askerî bir harekattır. Böylelikle Doğu Anadolu ticaret yolunun denetimi Osmanlıya geçmiş, Memluklu topraklarının ilhaki da Kınımdan Süveys’ kadar ticarî yolların gelirleri bu devlete bağlanmıştır (78) .

Bu suretle 1250 senesinden beri 267 senedir devam edip Yakınoğu’da Moğol ve Haçlıaldırılmınuvaffakiyetle durduran Memluklu Sultanlığı’nın bölgedeki hakimiyeti sona ererken (79) Diyarbakır’dan Malatya’ya kadar uzanan bir saha içerisinde İdris-i Bitlisi’ye verilen görevle beylerin uzlaştırılması meselesi de halledilmiş ve bölgede Osmanlı idaresi altında birleşme, bütünleşme uzun bir aradan sonra tekrar sağlanarak mahalli beylerin tahakkümü de kırılmıştır (80) . İlkçağdan itibaren Osmanlı dönemine gelinceye kadar önemli bir hudut şehri olan Malatya’nın Osmanlı idaresi altına girdikten sonra sıradan bir Anadolu şehri haline geldiği görülmektedir. Bununla birlikte zaman zaman bazı siyasî hadiselere sahne olmaktan da geri kalmamıştır.

(76) Solakzade, II, s.56.

(77) Hulusî Yavuz, **Yemen’de Osmanlı Hakimiyeti (1517-1571)**, İstanbul 1984, s.179 vd.

(78) Stefanos Yerasimos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, I**, (Nşr. B.Kuzucu), İstanbul 1986, s.320 vd.

(79) P.Kh.Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, II**, (Nşr. Salih Tuğ), İstanbul 1989, s.1125; I.Miroğlu, “Yavuz Sultan Selim Devri”, DGBİT, X, s.309; I.Yiğit, a.g.e., s.133.

(80) Hoca Sadeddin, IV, s.246; Bayram Kodaman, **Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu’nun İdari Durumu**, Ankara 1986, s.12.

SONUÇ

Malatya, yer aldığı coğrafi konum itibariyle Anadolu'nun Arap yarımadası ve İran ile olan münasebetlerinde önemli bir mevkiye sahiptir. Bunun yanında ortaya koyduğu iklim ve hayat şartları bakımından da en eski çağlardan itibaren insanların yaşadığı mühim bir iskan sahasının merkezinde bulunmuştur. Bilhassa Fırat nehri boyunca zamanımıza kadar ulaşmış bulunan en eski devirlere ait iskan izlerine pekçok yerde rastlamak mümkündür. Buna bağlı olarak Malatya'nın da bir kaç defa yer değiştirmiş olması dikkate değer bir husustur. Buna rağmen isminde görülen devamlılık buradaki iskanın sürekliliğini göstermesi bakımından da önemlidir.

Takriben on kilometre çapında bir alan içerisinde üç defa yer değiştiren Malatya'nın Geç Hititler döneminde (M.Ö. 1200-1700) bir şehir devleti olarak ortaya çıktığı ve çoğunlukla Asur, Urartu Phryg devletlerinin iltisak noktasını teşkil ettiği görülmektedir. O yüzden şehir İranlılar'ın hakimiyeti dönemine kadar zaman zaman bu devletler arasında el değiştirip durmuştur.

İran hakimiyeti döneminde de Malatya önce Kimmer-İran, sonra da Makedonyalılar ve Ermenilerle Romalılar arasında önemli çatışmalara sahne olacaktır. Bilhassa Roma-İran mücadelelerinde Malatya'nın önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir ki bu özellik M.S. VII. yüzyılda İran'ın yerini Müslüman Arapların almasından sonra da devam edecektir.

639'da Müslüman Arap hakimiyetine geçen Malatya, gerek stratejik konumu gerekse sağladığı daha bir takım imkanlar sebebiyle hızla İslamlaştırılarak Avasım bölgesinin merkezi haline getirilmiştir. Bu dönemde bölgede, hem üretimin, hem de ticaretin gelişmesiyle müreffeh bir neticenin sağlanmasında hilafet ordusunda görevli olarak yöreye gelen Türklerin de önemli bir payı olmalıdır. Ancak X. yüzyılın başlarından itibaren Abbasi halifeliğinde başgösteren zaafılar Malatya'da da etkisini gösterecek zaafılar ve şehir bu yüzyılda bütün Doğu Anadolu ile birlikte Bizanslıların hakimiyetine geçecektir.

Anadolu'nun bir Türk yurdu haline gelmesiyle neticelenen Oğuz akınları dönemine kadar Bizansın yüksek hakimiyeti altında ama genellikle yörede ortaya çıkan feodal mahiyetteki siyasi oluşumların yönetiminde kalan Malatya, İslam dönemindeki ihtişamından oldukça uzaklaşmıştır. Oğuz akınlarının başlamasıyla birlikte de adete bir askerî garnizon şehri hüviyetine bürünecektir.

Malatya'ya Türklerin ilgisin M.Ö. VII. yüzyılda Kimmerleri takiben Doğu Anadolu'ya giren Sakalar dönemine kadar uzatmak mümkün ise de kesin olarak bilinen ilk alaka M.S. IV. yüzyılda Doğu Avrupa'ya yayılan Hunlar'dan bir grubun Kafkas dağlarını aşarak Azerbaycan'a inmesiyle başlar. Tarihte Doğu Anadolu'ya ilk giren Türk grubu olarak bilinen bu Hunlar, Kursık ve Basık kumandasında Erzurum'dan hareketle Fırat havzası boyunca güneye sarkarak bu arada Malatya'ya da ulaşmışlardır. Onların yöredeki hakimiyetini Sabıral sürdürmüş ise de Malatya ve yöresinde bu döneme ait herhangi bir iz rastlamak şimdilik mümkün olamamıştır. Türklerin yöreye ikinci defa gelişleri ise M.S. VIII. yüzyılda itibaren Araplar eliyle olmuş ve üç asır aralıksız devam edecek olan bir geçiş dönemini şekillendirmiştir. Bize büyük bir halk tarihi ile destanları bırakan ve zamanımıza kadar yiğitlik hatıraları yaşayan bu gaza ve cihad devri her ne kadar X. yüzyılın ikinci yarısında hezimetle neticelenmiş ve büyük felaketleri de beraberinde getirmiş görünmekte ise de, Bizans'ın Anadolu'daki müstahkem mevkiilerinin tahrip edilip XI. yüzyılda Türk fatihlerin bölgeyi ele geçirmelerinin bakımından bu dönem önemli bir merhaleyi teşkil eder.

Anadolu'nun bir Türk yurdu haline gelmesiyle neticelenecek ilk Oğuz akınlarının başladığı dönemde İbrahim Yinal'a bağlı Türkmenlerden Emir Dinar kumandasındaki bir grup 1058 yılında Malatya'nın cazibesine kapılarak şehri ele geçirmişler ise de on gün kaldıktan sonra geri çekilmişlerdir. Bu hareket beklenen neticeyi vermediği gibi Malatya'nın da hızla müstahkem bir hale getirilmesine sebep olmuştur. Buna rağmen Malatya 1067'den itibaren önce Emir Afşin'in, sonra da Artuk Bey'in emrindeki Türkmenlerin baskısı altında kalmış, Bizans'ın şehri olabildiğince tahkim etme yönündeki çabaları boşa çıkarıldığı gibi, yörenin kırlık bölgelerinin de hemen hemen tamamen boşalması temin edilmiştir. Bu son gelişmede Bizans'ın yöredeki toprak politikasının da rolü büyüktür. Ama esas sebep Türk akınları olup belki de yöre ahalisinin Türklere meyletmeye başlaması Bizans'ı böyle bir politikaya mecbur etmişti.

Malazgirt meydan muharebesini müteakip Bizans'ın yükümlülüklerini yerine getirmemesi neticesinde Anadolu'nun Türkleşme süreci başlarken Malatya da Artuk Bey tarafından fethedilmiştir. Ne var ki, Melikşah ile Kavurd arasındaki mücadele sebebiyle Artuk Bey'in geri çekilmesi Malatya ve yöresinde Türk hakimiyetinin kesin olarak tesisini bir müddet geciktirecek ve bu hakimiyet tesis etme hadisesi 1095 yılından itibaren Kutalmuşoğulları dönemiyle birlikte yeniden başlayacaktır. Bu süre içerisinde Malatya Flaretos adlı yerli bir Ermeni'nin hakimiyetinde kalmakla beraber, sürekli Darişmendli Gümüştekin Ahmed'in baskısı altında yaşayacaktır. Hatta bir takım kaynaklar Kasım 1085'de söz konusu Türk komutanının Malatya'yı ele geçirdiğini kaydetmekte iseler de

muhtemelen Büyük Selçuklu Hükümdarı Melikşah'ın müdahalesiyle şehir yine Flaretos'a bırakılmıştır.

Flaretos ve diğerlerinin Malatya'daki hakimiyetlerini Bizans'ın Malazgirt'te yediği darbeden sonra bölgede ortaya çıkan boşluktan istifade etmek isteyen yerli unsurların istiklal arayışlarına bağlamak mümkündür. Ancak bu unsurların Türklerin Anadolu'daki istikbalini kısa süre içinde gördükleri de bir gerçektir. O sebeple Malatya yöresi 1095'den itibaren Türkmenlerle dolmuş ve şehir 18 Eylül 1101 yılında Danişmendli Gümüştekin Ahmed tarafından kesin olarak Türk hakimiyetine kazandırılmıştır.

Malatya'nın kesin olarak Türk hakimiyetine geçişini engelleyen hususlardan birisi de birinci Haçlı seferidir ki I. Kılıç Arslan'ın o sebeple 1096'da şehri tam ele geçirmek üzere iken geri dönmüş ve daha sonra da Gümüştekin Ahmed'in teşebbüsleri beklenen neticeyi vermemiştir.

Malatya'nın Türk hakimiyetine geçişi bütün Doğu Anadolu'da olduğu gibi bu şehir için de önemli bir dönüm noktasıdır. Daha Anadolu Selçuklu sultanlarının yüksek hakimiyetinin diğer Türk komutanlarca tam olarak tanınmadığı dönemlerde bu şehirdeki Türk hakimiyeti Danişmenlilerle önemli bir ihtilafın konusunu teşkil etmiş ise de bu dönem fazla uzun sürmemiş ve şehir 1105 tarihinde Anadolu Selçuklularının yüksek hakimiyeti altına girmiştir. Bundan sonra da bir takım ihtilafı ve kısa süreli Artuklu, Danişmendli hakimiyetlerine sahne olmasına rağmen Malatya, Selçukluların elinde 1175'den itibaren bir Konya, Sivas, Kayseri seviyesinde önemli bir merkez haline gelmiş ve "Daru'r-Rıf'at" olarak anılmaya başlanmıştır.

Anadolu'ya yönelik Moğol istilası öncesinde bilhassa Alaaddin Keykubad döneminde bayındır bir hale getirilen Malatya her yönden ihtişamının zirvesine ulaşmıştır. Ancak önce Harizm problemi, sonra da Moğol tehlikesi Malatya yöresinde bir takım olumsuzlukların ortaya çıkmasına sebep olacak, Eyyübîlerin de yöreye ilgisini çekecektir. Bu dönemde yörede gelişen en önemli hadise Anadolu Selçuklu Devleti'ni de oldukça etkileyen Babaîler isyanıdır. Amasya, Sivas, Tokat'a kadar uzanan sahayı etkisi altına alan bu hadisenin çıkış noktası olarak Malatya ve yöresi görülmektedir.

Moğolların Anadolu'daki yarattığı karışıklıklar Malatya'da da etkisini göstermekle birlikte şehir ehemmiyetini korumuş ve önemli bir sınaî ve ticaret şehri olma hüviyyetini sürdürmeye çalışmıştır. Bu özelliği İlhanlılara karşı başarılı bir mücadele sürdüren Memlûklular'ı da cezbedecektir. Her ne kadar Malatya'nın 1315'de Memlûklular hakimiyetine geçişini bazı kaynaklar bir takım sosyal ve psikolojik olaylara bağlamakta iseler de, esas sebep siyasi ve iktisadîdir. Onun için Memlûkluların Güney Doğu'dan Anadolu'ya açılan bir kapı mahiyetinde olan Malatya'yı ele geçirmelerini kendi fetih

stratejilerinin bir parçası kabul etmek gerekir. Tabii ki bu stratejide Moğollar'a karşı olan Türkmenlerin önemli bir yeri vardır. Zira Memlûklular Anadolu'da ele geçirdikleri yörelere kaydardıkları kendilerine bağlı Türkmenlerle hakimiyetlerini sürdürme politikası güttüler ve böylelikle Türkmenler yeni yurtlar kazanırken Memlûklular da hakimiyetlerini yeni topraklara yayma imkanına kavuşmuş oluyorlardı. O sebeple yörede Memlûkluların hakimiyeti Bozok Türkmenleri eliyle sağlanmış ancak bu Türkmenler daha sonra Dalkadır Beyliği'ni tesis ederek zaman zaman istiklal arayışlarına girmekten çekinmemişlerdir. Buna rağmen bilhassa Moğol baskısının azaldığı hatta bu baskıyla birlikte Selçukluların da ortadan kalktığı bir dönemde çevrede ortaya çıkan Türk siyasi oluşumlarına karşı Malatya'yı ve buradaki Memlûkluların hakimiyetini muhafaza etmeyi başarmışlardır. Malatya üzerinde Dalkadirli-Eretnalı mücadelesi buna bir örnek teşkil etmektedir.

Memlûkluların hakimiyeti altında Malatya tarihinin en önemli karakteristiği şehir üzerindeki Memlûklular- Dalkadirli mücadelesidir. Bu mücadele Mısır'da Memlûkluların başşehirlerinde ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak zaman zaman Dalkadirlilerin üstünlüğüyle devam etmiştir. Bilhassa Beyliğin kurucusu Dulkadiroğlu Karaca Bey'in sağladığı statünün oğlu Halil Bey zamanında da sürdürüldüğü dönemlerde bu üstünlük açıkça görülür. Ama bahse konu rekabet bir müddet sonra yöreye dış güçlerin, bilhassa Kadı Burhaneddin Ahmed ve Osmanlı nüfuzunun girmesine vasıta olacak ve neticede bu sonuncu güç yanı Osmanlı hemen hemen aynı zamanda rakip tarafların her ikisini de birlikte ortadan kaldıracaktır.

Malatya ve yöresinde Yıldırım Bayezid zamanında hakim olan Osmanlı nüfuzunun Timur'un yarattığı gâile ile kısa sürede ortadan kalkmasına ve Malatya'da Köpekoğlu Türkmenlerin tesis ettiği ara dönemin siyasi akımlarına zemin hazırlamasına rağmen söz konusu gâilenin bertaraf edilmesinden sonra yeniden etkisini sürdürecektir. Ancak bu etki, Malatya'da yüksek hakimiyetlerini tekrar tesis eden Memlûklularla Dalkadirliiler arasında yeniden başlayan rekabette daha çok zayıf gücün yanı Dalkadirliilerin desteklenmesi şeklinde gelişecektir. Ancak Alauddevle Bozkurt Bey'in uyguladığı politika ve bu arada Osmanlıların Memlûklularla olan mücadelelerini güneye kaydırmaları, yani Çukurova'nın bu mücadelenin merkezi haline getirilmesi Malatya'nın bir müddet için rahatlamasını da sağlayacaktır.

Memlûklular-Osmanlı rekabetinin Orta Fırat havzasından Çukurova'ya kayması ve genel bir değerlendirme ile II. Bayezid zamanında Memlûkluların daha üstün görünmeleri fazla uzun sürmeyecek, Doğu Anadolu'da başgösteren Şif tehlikesinin bertaraf edilmesine yönelik tedbirlere bağlı olarak Orta Fırat havzası bu arada Malatya da tekrar önemli bir konuma gelecektir. Neticede Şif tehlikesi Çaldıran'da yok edilirken

Memlûklular'ın Anadolu'dan atılması, hatta Batıların, bu arada Portûkezlilerin Hint Okyanusu'nda ve Kızıldeniz'de gittikçe gelişen faaliyetlere bağlı olarak ortaya çıkan Osmanlı'nın Doğu'ya yönelme politikasının bir parçası olmak üzere, bu devletin ortadan kaldırılmasına yönelik bir seferin daha başlangıç safhasında Malatya, 28 Temmuz 1516'da kesin olarak Osmanlı hakimiyetine geçecektir. O ana kadar Osmanlı ordusunun Memlûklular üzerine sefer yaptığının gizlendiği ve İran üzerine yöneldiği intibahın yaratılmaya çalışıldığının bilinmektedir. Ancak Malatya'da Yavuz Sultan Selim'in başında bulunduğu Ordu-yı Hümayun'un Osmanlı öncü kuvvetleriyle birleşerek seferin Mısır üzerine yapılacağıının burada açıklandığının düşünülürse Malatya, Mısırseferinin de başlangıç noktasını teşkil eden bir yer olması bakımından da önem kazanmaktadır.

Malatya'nın Osmanlı hakimiyetine girdiği döneme kadar dikkati çeken en önemli özelliği, bulunduğu Ortadoğu coğrafyasında ortaya çıkan devletler arasında adeta bir gelgit bölgesinde yer alması ve buna bağlı olarak da siyasî alanda önem kazanması, bu gelgitlerin sona erdiği ve Malatya'nın büyük bir siyasî teşekkülün sınırları içerisinde bir iç bölge merkezi haline geldiğinde öneminin azalmasıdır. Anadolu'da İran, Roma hakimiyetleri geliştirdiği dönemlerde Malatya tarihinde görülen oldukça uzun süreli boşluklar bunun neticesi olmalıdır. Bu husus Malatya'da ilk Türk hakimiyetinin başlamasından itibaren Osmanlı dönemine kadar da kısmen devam etmiştir.

Gelişen siyasî hadiseler, neticesinde Malatya'nın da içinde bulunduğu bölgenin Osmanlı hakimiyetine geçişi bu devletin doğu ve güney siyasetinin bir parçası olup iktisadî yönü ağır basan bir askerî hareketin sonucudur. Böylelikle Doğu Anadolu'daki ticaret yollarının denetimi Osmanlıya geçerken Memlûkluların topraklarını ilhakıyla da Kırından Süveyş'e ve Basra'ya kadar uzanan ticarî yolların tek bir siyasî kuruluşun hakimiyeti altına girmesi sağlanmıştır.

Yakın Doğu'da Moğol ve Haçlı saldırılarına başarıyla karşı duran Memlûkluların Sultanlığı'nın bölgedeki hakimiyeti sona ererken, Diyarbakır'dan Malatya'ya kadar uzanan bir saha içerisinde yer alan mahallî beylerin uzlaştırılması sağlanmış ve bölgede Osmanlı idaresi altında meydana getirilen birleşme ve bütünleşme sayesinde feodal beylerin tahakkümü de kırılmıştır. İlk çağlardan itibaren Osmanlı dönemine gelinceye kadar önemli bir hudut şehri olan Malatya'nın Osmanlı idaresi altına girdikten sonra sıradan bir Anadolu şehri haline geldiğini görülmektedir. Bununla birlikte zaman zaman bazı siyasî hadiseler sahne olmaktan da geri kalmayacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Açıkgözoğlu, M., **İslam Devletleri Tarihi**, İstanbul 1975
- Ahmedi, **Dasitan ve Tevarih-i Mulûk-i Al-i Osman** (Nşr. N.Çiftçioğlu, N.Atsız), İstanbul 1949.
- Ahmet Muhtar İbad, **Kıyam Devletü'l-Memâlikü'l-Ulâ**, Beyrut 1969.
- Aka, İ., "Timurlular Devleti", **DGBİT, X**, İstanbul, 1988, s.293.
- Aksarayî, (Kerimüddin Mahmûd), **Mûsameretü'l-Ahbar ve Mûsayeretü'l Ahyar** (Nşr. O. Turan), Ankara 1944.
- Aladağ, S., **En Eski Çağlardan Bizans Dönemine Kadar Malatya Tarihi**, Konya 1988 (Basılmamış doktora tezi)
- Alptekin, C., "Büyük Selçuklular" **DGBİT, VII**, İstanbul 1988.
- Alptekin, C., "Artuklar" **DGBİT, VIII**, İstanbul 1988.
- Alptekin, C., "Büyük Selçuklular", **DGBİT, VIII**, İstanbul 1988
- Alptekin, C., "Musul Atabeyliği" **DGBİT, VII**
- Antuvan Halil, **ed-Devletü'l-Memlûkiyye** Beyrut 1982.
- Apaydın, M.Z., **Samsat Tarihi**, Ankara 1973
- Ardıçoğlu, N., **Harput Hükümdarı Belek Gazi**, Ankara 1966
- Ardıçoğlu, N., **Harput Tarihi**, İstanbul 1964
- Artuk, İ., **Artukoğulları Tarihi**, İstanbul 1944
- Aşıkpaşaoğlu, **Tevarih-i Al-i Osman** (Nşr. N.Atsız, İstanbul 1947).
- Atalay, B., **Maraş Tarih ve Coğrafyası**, (Basım yeri ve tarihi tesbit edilemeyen bu eser, IRCICA Kütüphanesinde bulunarak kullanılmıştır).
- Ayalon, D., "The Plague and its effects upon teh Mamluk Army", **Journal of the Royal Asiatic Society (JRAS)**, 1946, s.67-73.
- Aziz b. Erdeşir-i Esterâbadi, **Bezm u Rezm**, (Nşr. Mürsel Öztürk), **Baybars Tarihi**, (Nşr. M.Şerefüddin Yaltkaya), İstanbul 1944
- Bedreddin Mahmud Aynî, **İkdü'l-Cüman fî Tarih-i Ehli'z-Zaman**, V, Süleymaniye Ktb., Hacı Beşir Ağa Koleksiyonu, nr. 468
- Belazurî, **Fütûhu'l-Büldan** (Nşr. M. Payda), Ankara 1987
- Binbaşı Hüsnü, "Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi 1516-1517", **77 nolu Askeri Mecmua Layihası**, İstanbul 1930.
- Bosworth, C.E., **İslam Devletleri Tarihi**, (Nşr. E. Merçil-M. İpşirli), İstanbul 1980.
- Cafaferoğlu, A., **Türk Kavimleri**, Ankara 1983
- Celalzade Mustafa, **Selim-Name**, (Nşr. A.Uğur, M.Çuhadar), Ankara 1990, s.416; A.Uğur, **Yavuz Sultan Selim**, Kayseri 1989.
- Cemal Server, **Devlet-i Beni Kalavun fî Mısır**, Kahire (Basım Tarihi Yok)
- Çay, M.A., **Anadolu'nun Türkleşmesinde Dönüm Noktası**, İstanbul 1984.
- Danışmend, İ.H., **Osmanlı Tarihi Kronolojisi, I**, İstanbul 1971.
- Darkot, B., "Malatya", **İ.A., VII**
- Demirkent, İ., **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, I**, Ankara 1990.

- Devlet. N., "İlhanlılar", DGBİT, IX, İstanbul 1988.
- E.Tihrani, **Kitab-i Diyarbakriyye, Ak-Koyunlular Tarihi, I**, (Nşr. N. Lugal-F. Sümer), Ankara 1962.
- Ebu'l-Fida, **Takvîmu'l-Buldan**, Tahran 1970.
- Ercan, Y., "Suriye'nin Osmanlı Yönetimine Girişi ve Bunun Azınlıklar Açısından Önemi", **Askeri Tarih Bülteni**, 27, Ankara 1989.
- Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, III-IV, (Nşr. T. Temelkuran-N. Aktaş), İstanbul 1986.
- Göde, K., **Sultan Alaaddin Eratna**, Ankara 1990
- Gögebakan, G., **1530 (H. 927) Tarihli Malatya Mufassal Tahrir Defterine Göre Malatya ve Çevresinde Osmanlı Hakimiyetinin Tesisi (1530-1560)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 1992.
- Göyünç, N., **Malatya'dan Görüş**, İstanbul 1985.
- Göyünç, N., "Mamluk Devrinde (Eski) Malatya'da Bir Aile": İÜEF, Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül 1985, Tebliğler III. **Türk Tarihi I**, İstanbul 1986.
- Gregory Ebu'l Fereç (Bar Hebraeus), **Ebu'l Fereç Tarihi I**, (Nşr. Ö. Rıza Doğrul), Ankara 1987.
- Günaltay, Ş., **Tarih ve Müverrihlerler**, İstanbul 1991, s.197.
- Günaltay, Ş., **Yakın Şark II Anadolu**, Ankara 1987.
- Gündoğdu, H., **Dulkadir Beyliği Mimarisi**, Ankara 1986.
- Halit, H., "Ebu'l Fereç ve Moğollar", **Daru'l Fünûn İ.F.M., X**.
- Hammad 'Aşur, **el-Alâkâtü's-Siyasiyye İskenderiye** 1974.
- Hammer, J.V., **Osmanlı Devleti Tarihi, II-IV**, (Nşr. M. Çevik-E. Kılıç), İstanbul 1983-1984.
- Hayrullah Efendi, **Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, IV**, İstanbul (Baskı tarihi yok).
- Hekim Emin Abdüsseyid, **Kıyam Devletü'l-Memâlikü's-Sâniye**, Mısır 1966.
- Hinz, W., **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, (Nşr. Tefik Bıyıkhoğlu), Ankara 1984.
- Hitti, P.Kh., **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, II**, (Nşr. Salih Tuğ), İstanbul 1989.
- Hoca Sadeddin Efendi, **Tacü't-Tevarih, I**, (Nşr. İ. Parmaksızoğlu), Ankara 1979.
- Honigmann, E., "Malatya", **IA, VII**.
- Honigmann, E., **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, (Nşr. Fikret İşıltan), İstanbul 1970
- Honigmann, E., "Suğur", **IA, XI**
- İbn Arabşahı, **Acaibü'l-Makdûr**, Beyrut 1986.
- İbn Bibî (Hüseyin b. Muhammed el-Münşî el- Ca'ferî), **el-Evâmirü'l-Alâiyye fi Umûri'l- Alâiyye** (Nşr. A.S. Erzi), Ankara 1956 (TTK Faksimile).
- İbn Bibî, **Tevarih-i Al-i Selçuk**, (Nşr. M. TH. Houstma), Leiden 1902.
- İbn Dokmak, **Cevherü's-Simîn**, II, Suudi Arabistan 1982.
- İbn Habîb, **Tezkiretü'n-Nebiyye, II**, Kahire 1982.
- İbn Hacer, **İnba'ul Gümri, I**, Beyrut 1986.
- İbn Haldun, **Tarih (el-Iber)**, III, Beyrut 1983.
- İbn Kemal, **Tevarih-i Al-i Osman**, II (Nşr. Ş. Turan) Ankara 1983
- İbn Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, II, Beyrut 1977-82
- İbn Şihna, **ed-Dürrü'l-Müntahab fi Tarih-i Haleb**, Beyrut 1909.
- İbn Tağribirdî, **en-Nücümü'z-Zahire fi Muluki'l-Mısır ve'l-Kahire**, VIII, Kahire 1929-1956.

- İbnü'l Esir. *el-Kamil fi'-Tarih Tercümesi*, II, (Nşr. M. Tulum), İstanbul 1986.
- İbnü'l Kalânisi. *Zeyl-i Tarih-i Dımaşk*. Beyrut 1908.
- Irwin, R., *The Middle East in The Midlle Ages*, Great Britain 1986.
- Kafesoğlu, İ., *Selçuklular*, İstanbul 1992.
- Karatekin, E., *Ramazanoğulları Tarihi*, İstanbul 1979.
- Kınal, F., *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara 1991.
- Kırzioğlu, M.F., *Her Bakımdan Türk Olan Kürtler*, Ankara 1964.
- Koca, S., "İzzettin Keykavus ve Alaaddin Keykubad Arasında Geçen Otorite Mücadelesi", *Belleten*, LIV (211).
- Kodaman, B., *Osmanlı Devrinde Doğu Anadolu'nun İdari Durumu*, Ankara 1986.
- Koprıman, K.Y., *Mısır Memlukleri Tarihi*, Ankara 1989.
- Köymen, M.A., "Anadolu'nun Fethi". *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, (1961'den ayrı basım).
- Kuşçuoğlu, M., *Evliya Çelebi'den Malatya*, İstanbul 1968.
- Makrizî, *es-Sülûk li Ma'rifeti Düvelü'l-Mülûk*, II, Kahire (Nşr. Mustafa Ziyade), Kahire 1941.
- Merçil, E., *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1991.
- Miroğlu, İ., "Fetret Devrinden II. Bayezid'e Kadar Osmanlı Siyasî Tarihi", *DGBİT, X*.
- Mustafa Rahmi, *Timur ve Tüzikatı* (Nşr. Mustafa Rahmi), İstanbul 1339.
- Müderrişoğlu, A.- Kafesoğlu, S.K., *Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1986.
- Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbar, II-III*, (Şair Nedim Tercümesi), İstanbul 1258.
- Neşri, M., *Kıtab-i Cihan Numa, I*, (Nşr. F.R. Ünat-M.A.Köymeh), Ankara 1987.
- Neşri, M., *Neşri Tarihi I* (Nşr. M.A. Köymen), Ankara 1983.
- Nizameddin Şamî, *Zafername*, (Nşr. N. Lugal), Ankara 1987.
- Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat, I*, (Nşr. N.Çağatay), Ankara 1982.
- Ocak, A.Y., *Babâiler İsyanı*, İstanbul 1980.
- Oğuz, M., *Malatya Tarihi*, İstanbul 1984.
- Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi* (Nşr. N.Atsiz), İstanbul 1972.
- Ostrogorsky, G., *Bizans Devleti Tarihi*, (Nşr. F.İşiltan), Ankara 1991.
- Özaydın, A., "Danışmendliler". *DGBİT, VIII*, İstanbul 1989.
- Özaydın, A.K., *Sultan Mehmet Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, Ankara 1990
- Öztuna, Y., *Büyük Türkiye Tarihi, II*, İstanbul 1983.
- San, M. Salih, *Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kranolojik Tarihi*, Ankara 1982.
- Sevim, A., *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Ankara 1990.
- Sevim, A., *Anadolunun Fethi*, Ankara 1990.
- Sevim, A., "Suriye Selçukluları", *DGBİT, VII*, İstanbul 1988.
- Sevim, A., *Ünlü Selçuklu Komutanları*, Ankara 1990.
- Shaw, S., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, I*, İstanbul 1982.
- Solakzade, *Solakzade Tarihi, I*, (Nşr. V. Çubuk), Ankara 1989.
- Streck, "Avâsım". *İA, II*.
- Stripling, G.W.F., *The Ottoman Turks and Arabs (1511-1574)*, Urbana 1942.
- Sunguroğlu, İ., *Harput Yollarında, I*, İstanbul 1958.
- Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *SAD, I/1* (1970).
- Sümer, F., *Karakoyunlular*, Ankara 1984, s.8.

- Sümer, F., **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri Boy Teşkilat-Destanları**, İstanbul 1980.
- Sümer, F., **Yabanlu Pazarı**, İstanbul 1985.
- Sümer, **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, Ankara 1990.
- Süryânî Patrik Mihael'in Vekayinamesi, II.** (Trc. Hrant D. Andreasyan). (Basıma hazırlanmış müsvette), Diyanet İslam Ansiklopedisi Kütüphanesi, No: 956/MIH, 1932.
- Şahin, İ., "Kurtuluştan Fetret Devrine Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi", **DGBİT, X**, İstanbul 1989.
- Şahin, T.E., **Erzincan Tarihi I**, Erzincan 1983.
- Şeker, M., **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması**, Ankara 1991.
- Şeşen, R., **Selahaddin Eyyübi ve Devlet**, İstanbul 1987.
- Tansel, S., **Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı**, İstanbul 1966.
- Tarih-i Emir Yeşbek**, (Nşr. Abdülkadir Ahmed Talimad), Kahire 1973.
- Tekindağ, A., **Berkuk Devri Memluk Sultanlığı**, İstanbul 1961.
- Tekindağ, Ş., "Fatih Devrinde Osmanlı Memluklu Münasebetleri", **Tarih Dergisi XXX** (1967).
- Tekindağ, Ş., "Fatih Devrinde Osmanlı-Memluklu Münasebetleri", **Tarih Dergisi, 30** (1976).
- Tekindağ, Ş., "Fatih'le Çağdaş Bir Memluklu Sultanı Aynal el-Ecrud", **Tarih Dergisi, XXVI**, (1969)'den ayrı basım.
- Tekindağ, Ş., "II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", **Belleten 123** (1967).
- Tekindağ, Ş., "Memluk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", **Tarih Dergisi, XXV** (1971)'den ayrı basım.
- Tekindağ, Ş., "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", **TD XVII/22**, (1968).
- Tıhrani, E., **Kitab-i Diyarbakriyye, Ak-Koyunlular Tarihi, I** (Nşr. N.Lügal-F.Sümer), Ankara 1962.
- Tekindağ, Ş., **Berkuk Devri Memluk Sultanlığı**, İstanbul 1961.
- Togan, Z.V., **Umumi Türk Tarihi'ne Giriş**, İstanbul 1981.
- Turan, O., **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul 1973.
- Turan, O., **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, İstanbul 1984.
- Turan, O., **Türk-İslam Medeniyeti Tarihi**, İstanbul 1980.
- Umar, B., **Türkiye Halkının İlk Çağ Tarihi, I**, İzmir 1982.
- Unat, **Hicri Tarihleri Miladi Tarihlerle Çevirme Kılavuzu**, Ankara 1988.
- Urfalı Mateos, **Urfalı Meteos Vekayinamesi**, (Nşr. Hrant D. Andreasyan), Ankara 1987.
- Uzunçarşılı, İ.H., "Memluklu Sultanlarına İltica Etmış Olan Osmanlı Hanedanına Mensup Şehzadeler", **Belleten, XVII/68**'den ayrı basım.
- Uzunçarşılı, İ.H., "XV. Yüzyılın İlk Yarısıyla XVI. Yüzyılın Başlarında Memluk Sultanlarına Kaçan Osmanlı Şehzadeleri", **Belleten XVII/68**, (1953).
- Uzunçarşılı, İ.H., **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara 1988.
- Uzunçarşılı, İ.H., **Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal**, Ankara 1984.
- Uzunçarşılı, İ.H., **Osmanlı Tarihi, I-II**, Ankara 1972-1975.
- Varlık, M.Ç., "Anadolu Beylikler", **DGBİT, X**, İstanbul 1989.
- Yakut b. Abdullah el-Hamevi, **Mu'cemu'l-Buldân, V**, Beyrut 1979.

- Yavuz, H., **Yemen'de Osmanlı Hakimiyeti (1517-1571)**, İstanbul 1984.
- Yerasimos, S., **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, I**, (Nşr. B.Kuzucu), İstanbul 1986.
- Yınanç, M.H., "Akkoyunlular", **İA, I**.
- Yınanç, M.H., "Danişmend" **İA., III**.
- Yınanç, M.H., **Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I**, İstanbul 1944.
- Yınanç, R., "XVI. Yızyılda Maraş Sancağının Nüfus Yapısı", **Kahramanmaraş I.Kurtuluş Sempozyumu (10-11 Şubat 1986)**, Ankara 1987.
- Yınanç, R., **Dulkadir Beyliği**, Ankara 1989.
- Yiğit, İ., **İslam Tarihi, VII**, İstanbul 1991.
- Yurtaydın, H.G., **İslam Tarihi Dersleri**, Ankara 1988.
- Yücel, Y., "Timur Tarihine Dair Araştırmalar II", **Belleten XXXV/140**, (1971).
- Yücel, Y., **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar , II**, Ankara 1989.
- Yücel, Y., **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, I**, Ankara 1988.
- Yücel, Y., **Çobanoğulları-Candaroğulları Beylikleri**, Ankara 1980.
- Yücel, Y., **Timur'un Ortadoğu- Anadolu Seferleri ve Sonuçları**, Ankara 1989.
- Yücel, Y., "Türkiye ve Yakınoğu Üzerinde 1393/94 Timur Tehlikesi", **Atatürk Konferansları, V**, 1971-1972'den ayrı basım, Ankara 1975.
- Yücel, Y.- Sevim, A., **Türkiye Tarihi, I**, Ankara 1990.
- Yücel, Y. -Sevim, A., **Fatih, Yavuz, Kanuni**, Ankara 1991.

DİZİN (*)

A

- Abaka Han, 74
Abbas b. Muhammed, 9
Abbâs, 25
Abbâsi, 8, 9, 10, 11, 13, 21, 25, 146
Abdolvahhab, 9
Abdülmelik, 8
Abu Hafs, 14
Adana, 44, 47
Adıyaman, 3, 24, 48, 60, 72
Adil, 55, 56, 58
Afganistan, 20
Afşin, 147
Ağaç-eri, 70, 71, 72
Ağancık, 2
Ahlat, 15, 24, 62
Ahmed Teküdar, 75
Ahmethisar, 69
Akbat, 124, 125
Akçadağ, 10, 45
Akdeniz, 25
Akkoyunlu, 97, 105, 107, 109, 111,
118, 123, 128, 129, 141
Aksaray, 55, 69
Alaaddin Altunboğa, 95
Alaaddin Keykubad, 57, 58, 59, 60,
61, 62, 63, 66, 76, 106, 148
Alauddevle Bozkurt Bey, 137, 138,
139, 141, 143, 149
Alexis, 34, 36
- Ali (Hz.), 7
Ali Bahadır, 69, 70, 71, 72
Ali-Şir, 66
Alp - İlig, 30
Altun-aba, 60, 61
Altunboğa el-Cakemi, 126
Altunboğa el-Eşrefi, 98
Altunboğa Karmışi, 127
Altunboğa, 89
Altunordu, 73
Amanos, 24
Amasya, 27, 33, 55, 66, 102, 105,
106, 109, 148
Amid, 15, 26, 45, 63, 69
Amik, 93, 94, 95, 124
Amr b. Ubeydullah, 13
Amûriye, 7
Anadolu, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30,
33, 36, 38, 39, 43, 50, 52, 53, 54,
55, 60, 61, 62, 64, 66, 68, 69, 70,
71, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81,
82, 84, 85, 86, 87, 89, 91, 92, 95,
97, 99, 110, 112, 113, 114, 115,
118, 123, 124, 127, 128, 134,
145, 146, 147, 148, 149, 150
Anazarba, 29
Ankara, 43, 49, 55, 57, 58, 106,
119, 123, 126
Antakya, 23, 27, 28, 29, 31, 33, 36,
37, 118
Antalya, 62
Antep(b), 82, 86, 92, 94, 118, 120,
122, 127, 137, 144
Arap, 5, 25, 43, 94, 101, 146
Araplar, 5, 11, 147
Arguvan, 12
Arka, 10, 45

(*) Bu dizinde Malatya, Memlüklu, Türk gibi hemen hemen her sayfada yer alan kelimelere yer verilmemiştir.

- Artuk Bey, 26, 27, 147
 Artuklular, 40, 43, 50, 60, 62
 Artukoğlu, 40, 41, 42, 47
 Artukova, 119
 Asi, 119
 Aspuzu, 10
 Asur, 1, 2, 3, 146
 Asya, 17, 20, 66
 Aşık Timur Merdani, 94
 Avâsım, 5, 10
 Avnik, 116
 Avrupa, 20, 33, 147
 Avsarlar, 120, 121
 Ay-aba, 57, 58, 59, 61
 Aydemir Şeyh, 93
 Aydın, 111
 Aydoğmuş, 119, 120
 Ayn-Calut, 73
 Aynal Yusufi, 94
 Aynal, 131, 137
 Ayni, 94, 101, 119
 Aynüddeve, 44, 45, 46, 47, 48
 Ayse Hatun, 38, 39, 40
 Azaz, 40
 Azerbaycan, 17, 22, 26, 67
 Aziziye, 44
- B**
- Baba İshak, 64, 65
 Babâiler, 66
 Bağdat, 11, 15, 43, 59, 60, 69, 73
 Bahaeddin, 60
 Balkan, 20
 Bar Sabuni, 34
 Bar Suma, 54
 Bar- Savma, 54
 Baraklılar, 122
 Barsbay, 121, 122, 127, 128, 129
 Barsuma, 33, 47, 48, 52
 Basık, 20, 147
 Basileos, 13
 Basra Körfezi, 3
 Basra, 150
 Baudouin, 32, 33, 37, 44
 Baybars, 73, 74, 77
 Bayburt, 31
 Baycu, 69, 70, 71
 Baydemir Harizmi, 93
 Baydemir, 89
 Bayındır, 116
 Bayram, 63, 64
 Bazrig, 24
 Bedreddin Ceriri, 61
 Behisni, 48, 88, 94, 110, 111, 121,
 124, 126, 144
 Behram, 39
 Bektemur, 75
 Belek, 33, 38, 39, 40, 41, 42
 Bereke, 73
 Berkuk, 88, 89, 93, 94, 95, 96, 97,
 98, 99, 101, 102, 104, 105, 110,
 111, 114
 Berkyaruk, 55
 Besni, 80, 89, 93, 126, 134
 Bet Gazve, 67
 Beyler Deresi, 117
 Beyt -Hanış, 49
 Bire, 52, 75, 126, 137
 Birecik, 52, 73, 89, 94, 98, 117
 Bişanoğulları, 120
 Bitlis, 15, 50
 Bizans, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14,
 15, 16, 17, 19, 21, 22, 23, 24, 25,
 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36,
 37, 43, 45, 47, 50, 52, 69, 73, 76
 Botaniates, 24
 Boybeypınarı, 2
 Bozan, 29
 Bozcalılar, 124
 Bozmış, 38
 Bozok, 85, 86
 Bursa, 109, 111, 112
 Burudiye, 46

C

Ca'vene, 8
 Câcermî, 61
 Candaroğlu, 111
 Canibeg, 121, 122, 128, 129, 130
 Canibey Habib, 138
 Car Kutlu, 124
 Celaleddin Karatay, 68
 Celaleddin Harızmsah, 61
 Celayirli, 87
 Cem Sultan, 136
 Cemaleddin Hızır, 80, 83, 84
 Cerî, 87
 Cerrah Vasil, 61
 Ceyhan, 9, 39, 40, 44, 46, 47, 84
 Cezire, 7, 9, 13, 16, 19, 24
 Cihan Şah, 116
 Cihangir, 130

Ç

Çağrı Bey, 22
 Çaldıran, 141, 142, 149
 Çankırı, 49, 55
 Çavlı, 38
 Celebi Mehmet, 119
 Çemişkezek, 60, 128
 Çerkez, 95, 98, 121, 137
 Çorum, 27
 Çokermiş, 38
 Cubukoğlu Muhammed Bey, 39
 Çukurova, 39, 72, 87, 135, 139, 142,
 149

D

Danışmendli Gümüştekin, 27, 30,
 31, 147, 148
 Danışmendli, 32, 33, 37, 41, 43, 44,
 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 148

Danışmendliler, 37, 41, 42, 43, 45,
 46, 50
 Danışmendoğlu, 37, 41
 Darende, 2, 8, 13, 50, 74, 83, 95,
 110, 111, 119, 120, 121, 124,
 125, 126, 127, 134, 135, 140,
 144
 Daru'r-Rıf'at, 60, 148
 Davud, 30, 41, 42, 47
 Demirtaş, 85, 119, 120
 Derbend, 62, 82
 Dermesih Cayı, 13
 Dermesih, 116
 Develi, 74
 Dımaşk, 80, 118, 121, 123, 124
 Dinar, 22, 23, 147
 Diogenes, 25, 26, 28
 Dionysios Angur, 67
 Divriği, 13, 40, 74, 76, 110, 111,
 121, 128, 129, 144
 Diyarbakır, 53, 60, 74, 75, 76, 118,
 143, 145, 150
 Doğanşehir, 10, 82
 Doğu Anadolu, 3, 20, 97, ~~147~~
~~Doğu Anadolu~~, 106, 129, 145, 146,
 147, 148, 149, 150
 Dukas, 23, 24
 Dulkadir Beyliği, 130
 Dulkadirli İbrahim Bey, 127
 Dulkadirliler, 88, 89, 90, 91, 92, 93,
 94, 95, 96, 111, 115, 116, 117,
 118, 124, 125, 127, 128, 129,
 134, 149
 Dulkadiroğulları, 88, 89, 92, 111,
 121, 128, 133, 138, 142
 Dülük, 24

E

Ebu Said Bahadır Han, 86, 87
 Ebu'l- Ferec, 27, 39
 Ebu'l- Fida, 78, 82

Ebu'l-Kasım, 50
 Elbistan, 27, 36, 39, 44, 45, 46, 47,
 49, 55, 70, 72, 74, 87, 92, 93, 94,
 95, 96, 111, 114, 115, 116, 124,
 125, 129, 136, 137, 144
 Emeviler, 8
 Emir Çoban, 79, 80, 83, 84
 Emir Gazi, 41, 42, 43, 44
 Emir Süleyman, 42, 115
 Emir Yeşbek, 134
 Er-Tokuş, 63
 Erbil, 60
 Ereğli, 51, 52
 Eretna, 85, 86, 87, 88, 89, 93, 96,
 105, 106, 113, 149
 Eretnalı Mehmed Bey, 92
 Ergani, 24
 Erhaç, 10
 Ermeni, 3, 8, 13, 14, 15, 23, 24, 27,
 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 39,
 41, 43, 44, 45, 48, 54, 71, 81, 82,
 83, 84, 87, 146, 147
 Erzen, 15, 50
 Erzincan, 22, 39, 40, 69, 70, 72, 74,
 99, 100, 102, 106, 114, 115, 121,
 3
 Erzurum, 20, 21, 22, 50, 56, 57, 66,
 74, 86, 89, 97, 109, 129, 147
 Esdeddin Ayaz, 60
 Esendemir el-Eşrefi, 98
 Esendemir Tâzi, 92
 Eski Malatya, 1
 Eskişehir, 33, 47, 55
 Eslemez, 121, 122
 Eşref Şaban, 87, 88
 Eşrefiye, 98
 Eyyûbi, 52, 53, 55, 60, 61, 62, 64,
 148

F

Fahreddin Ayaz, 61, 70, 71

Fahreddin Kara Arslan, 47, 48
 Fahreddin Muhammed, 61
 Fatih Sultan Mehmed, 135
 Ferec, 110, 112, 119, 120
 Feridun, 51, 52
 Ferras, 55
 Fırat, 1, 2, 4, 5, 20, 24, 28, 29, 31,
 47, 50, 51, 58, 60, 62, 63, 79, 94,
 95, 111, 118, 126, 130, 135, 142,
 143, 146, 147, 149
 Filistin, 66
 Flaretos, 25, 27, 28, 29, 147, 148
 Frank, 28, 31, 32, 34, 39, 40, 45
 Fulminata (Legion), 1

G

Gabriel, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34
 Gafina (Gafna), 32
 Gaziantep, 24
 Gazirpert (Gezerpirt), 58
 Gaziye Hatun, 61
 Geç Hitit, 2, 3, 146
 Gerger, 41, 48, 65, 80
 Germiyan, 40, 66, 111
 Gıyaseddin Keyhüsrev, 56, 63, 68
 Gıyaseddin Mesud, 74
 Göksu, 82
 Göksun, 29, 44, 48
 Goynük, 120, 121, 125
 Gümüşboğa Rükni, 126
 Gümüşboğa, 94
 Gümüşhane, 41
 Gümüştekin Ahmed Gazi, 27, 31, 33,
 41, 148
 Gündüzoğlu Gördü Bey, 120
 Gür-bugaoğlu, 83
 Gürcistan, 23
 Gürcü, 26, 56, 79
 Gürün, 2
 Güzel, 120, 123, 124

H

Habeş, 75
 Habib b. Mesleme, 5
 Habur, 38
 Hacıb Coğen, 94
 Hacı, 31, 32, 33, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 76, 145, 148, 150
 Hadrianus, 3
 Hakkari, 69
 Haleb(p), 42, 58, 67, 71, 72, 75, 78, 80, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 99, 102, 104, 105, 118, 119, 120, 121, 124, 126, 134, 137, 144, 145
 Halil Bey, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 149
 Hama, 75, 82, 94, 124
 Hanzit, 23, 42, 45, 62
 Hareb, 29
 Harizmli, 62, 63, 64
 Harput, 22, 26, 29, 39, 40, 41, 42, 47, 48, 50, 51, 52, 61, 62, 63, 64, 69, 75, 76, 92, 93, 94, 95, 96, 128
 Harran, 9, 38, 63, 64
 Harşana, 8
 Harun er-Reşid, 10
 Hasan b. Kahtabe, 9
 Hasan Kurd, 100
 Hatiroğulları, 74
 Hattat Yelboğa, 88, 93
 Hazar Denizi, 20
 Hemdanî, 16
 Hısn Keyfa, 30, 53
 Hısn Mansur (Adıyaman), 65, 82, 126
 Hısnü'l-Mere, 7
 Hindistan, 20, 113
 Hint Okyanusu, 150
 Hişam, 8
 Hitit, 1

Hitit, 1, 2, 3, 4
 Hokkabazoğlu, 60
 Honigmann, 78
 Horasan, 7, 9, 19, 21, 22
 Hoşkadem, 134
 Humus, 82, 118
 Hunlar, 20, 147
 Hurri, 2
 Hülagu, 66, 69, 73
 Hüsrev, 3
 Hz. Muhammed, 5

İ

İbn Bibî, 64
 İbn Dokmak, 101
 İbn Hacer, 101
 İbn Haldun, 111
 İbn Hatib en-Nasırıyye, 101
 İbn Şihna, 4
 İbrahim Yınal, 22, 147
 İç Anadolu, 11, 17, 24
 İdris-i Bitlisi, 145
 II. Bayezid, 136, 139, 140, 141, 142, 149
 II. Murad, 111
 II-Arslan, 38, 39
 İlgazi, 40
 İlhanlı, 69, 73, 75, 79, 80, 84, 85, 86, 87, 91, 148
 İlyas el-Macarî, 98
 İmran, 17
 İnallular, 121
 Irak, 8, 84
 İran, 3, 4, 5, 16, 17, 20, 21, 25, 66, 81, 84, 86, 142, 143, 146, 150
 İrencin, 79
 İsa b. Ali, 9
 İshak, 40, 41, 56, 57
 İskender Bey, 129
 İskender, 3, 4
 İskenderiye, 128

- İstanbul, 13, 23, 33, 34, 47
 Izgın, 2
 İznik, 30, 31, 33, 36, 37
 İzolu, 2
 İzzeddin b. Hubel, 61
 İzzeddin Keykavus, 57, 58, 69, 72,
 74
 İzzeddin Saltuk, 50
- J**
- Joscelin, 40, 45, 47, 48
 Justinyanus, 4
- K**
- Kadı Burhaneddin, 96, 98, 99, 100,
 101, 102, 103, 104, 105, 106,
 107, 109, 110, 111, 112, 113,
 114, 149
 Kadı İzzeddin, 72
 Kadisiye, 5
 Kafkas, 20, 73, 147
 Kahire, 87, 88, 89, 111, 113, 120,
 122, 128, 134, 135, 138, 140,
 143
 Kahta, 48, 60, 70, 80, 110, 116, 124,
 125, 126, 144
 Kalavun, 75
 Kaluziye, 54
 Kamereddin, 82
 Kamil, 60
 Kansu Gavri, 140, 142, 143
 Kara Mehmed, 99, 100, 101
 Kara Yusuf, 126
 Kara Yülük, 109, 111, 116, 117,
 118, 119, 126, 128, 129
 Karaca Bey, 85, 86, 87, 88, 89, 91,
 149
 Karadeniz, 12, 43, 45
 Karahitay, 54
 Karahöyük, 2
 Karakoyunlu, 97, 99, 121, 128, 129,
 130
 Karaman, 111
 Karamanoğulları, 78, 106, 109
 Kargamış, 2
 Karmaş Avur, 129
 Kasım, 50, 51
 Kastamonu, 43, 55
 Katia, 40
 Kavurd, 26, 147
 Kayır Han, 63
 Kayıtbay, 134, 135, 136, 138
 Kayseri, 24, 25, 27, 28, 44, 45, 46,
 49, 51, 55, 57, 59, 60, 61, 63, 69,
 74, 85, 87, 102, 124, 128, 137,
 143, 148
 Kayseri, 55, 56
 Keban, 45
 Kemah, 8, 22, 39, 40
 Kemaleddin Kamyar, 62, 63
 Kemerhisar, 3
 Kılıç Arslan, 30, 31, 33, 34, 36, 37,
 38, 41, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54,
 55, 69, 70, 71
 Kıpçak, 73, 75
 Kırım, 74, 145, 150
 Kızılırmak, 26
 Kilikya, 24, 28, 29, 43, 44, 47, 54
 Kimmer, 3, 20
 Klodia, 9, 54
 Klodya, 9, 49, 54, 70
 Komana, 52
 Konstantin, 8, 9, 23, 40
 Konya, 79, 89, 114, 148
 Korkmaz, 120, 134, 135
 Koyulhisar, 55
 Köpekçiler, 119, 120
 Köpekoğlu Hüseyin, 118, 119, 121,
 124, 125, 126
 Köpekoğlu Mehmed, 119
 Köpekoğulları, 118, 119, 120, 122,
 123, 124

- Kösedag, 66, 67
 Kötukale, 2
 Kudus, 55
 Kumh, 3
 Kurkuas, 14, 15, 16, 44
 Kursik, 20, 147
 Kuştimuroğlu Ahmed, 92
 Kutalmışoğlu, 27, 28, 29, 30, 87
 Kutalmışoğlu, 29, 30
 Kutalmışoğulları, 27, 147
 Kutbeyioğlu Mehmed, 121
 Kutbeyioğulları, 121
 Kutluboga, 92
 Kutluca, 60
 Kürt, 58, 80, 94, 124, 126
 Kürtler, 66, 70
 Kütahya, 55
- L**
- Lontinas, 8
- M**
- Makedonya, 14
 Malati, 6
 Malazgirt, 12, 25, 26, 28
 Malkoçoğlu Turgut Bey, 140
 Mamigonian, 23
 Mandu, 80, 82, 83
 Mansur, 9, 64, 88
 Manuel, 47, 50
 Maraş, 10, 11, 28, 29, 36, 48, 72, 86,
 87, 93, 94, 95, 96, 121, 125, 143
 Masara, 41, 42, 43, 45, 57, 63, 72
 Masisa, 29
 Me'mun, 10
 Mecdeddin, 56, 57, 64
 Mecingert, 26
 Med, 3
 Medine, 8
 Mehdi, 9, 21
- Mekke, 8, 84
 Melik Arslan, 132
 Melik Esref Saban, 93
 Melik Gazi, 40, 43, 44, 48
 Melik Muhammed, 44, 45, 46
 Melik Mueyyed, 127
 Melik Nasir Ferec, 109
 Melik Nasir, 80, 81, 82, 87
 Melik Salih, 86
 Melikşah, 26, 28, 29, 30, 39, 55,
 147, 148
 Menbiç, 41
 Mengliboga, 126
 Mengüçük, 39, 40, 41
 Mentese, 111
 Merc el- Uskuf, 12
 Merzuban, 144
 Meyyafarkin, 15, 67
 Mısır, 52, 61, 73, 81, 82, 84, 87,
 137, 141, 143, 144, 145, 149,
 150
 Michael, 3, 11, 12, 28, 47, 53, 54
 Mihael, 28, 47, 53, 54
 Mileh, 15
 Mişar, 41, 42, 57, 63, 72, 126
 Mintaş, 89, 90, 94, 95, 97, 98, 99,
 100, 101, 102, 103, 104, 105
 Miranşah, 99
 Miryakefalon, 52, 106
 Mizamir, 84
 Mogalbay, 137
 Moğol, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67,
 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76,
 77, 78, 79, 80, 82, 85, 86, 102,
 106, 114, 145, 148, 149, 150
 Moğollar, 59, 60, 83, 85, 86, 91,
 104, 112, 148, 149
 Morfiya, 31, 32
 Muaviye, 7
 Mugiseddin Tuğrulşah, 55, 57
 Muhammed b. İbrahim, 9
 Muhammed b. Muad, 13

Muhammed b. Şehr, 92
 Muhammed Tapar, 38, 39
 Muineddin Pervane, 73
 Muineddin Sokmanoğlu, 41
 Muizeddin Kayserşah, 55, 57
 Muktedir, 15
 Munis el-Muzaffer, 14
 Musa b. Ka'b, 9
 Mustafa Bey, 115
 Mustafa Paşa, 140
 Mustain, 13
 Musul, 38, 61, 69
 Muş, 23, 29
 Mutahharten, 100, 102, 115
 Mutasım, 10, 11
 Mubarekşah Tâzi, 93
 Mübarekşah, 88
 Müseyyeb, 9

N

Nasireddin Mehmed Bey, 111, 125,
 126, 128, 129
 Nebati, 8
 Necca, 16
 Necmeddin Nahcivani, 69
 Necmeddin Razi, 59
 Nevruz, 119, 120, 123
 Niğbolu, 107
 Niğde, 55
 Nihavend, 5
 Nikephor, 16
 Niksar, 27, 32, 33, 36, 45, 52, 55
 Nizameddin Argunşah, 55
 Nizip, 24
 Normand, 33
 Nureddin, 50, 51, 52, 53, 55
 Nusaybin, 24, 38, 40

O

Oğuz, 21, 86, 146, 147

Oğuzlar, 54
 Olcayto, 79, 80
 Orduzu, 1
 Orta Anadolu, 2, 106, 109
 Ortadoğu, 79, 97, 113, 150
 Osmanlı, 18, 78, 91, 105, 106, 107,
 108, 109, 110, 111, 112, 114,
 115, 116, 119, 121, 125, 126,
 128, 129, 130, 131, 132, 133,
 135, 136, 137, 138, 139, 140,
 141, 142, 143, 144, 145, 149,
 150
 Oşin, 83, 84

Ö

Ömer, 5, 8, 10, 12, 13, 59, 87
 Ömeroğlu Cüneyd, 102
 Özbek, 137, 138
 Özdemir Şaya, 128
 Özdemir, 137
 Özeroğlu, 95

P

Pankaras, 23
 Paphlagonia, 12
 Partlar, 3
 Paşin, 22
 Pavlakî, 65
 Pavlikan, 12, 65
 Pers, 3, 4, 20
 Philaretos, 25
 Phryg, 2, 146
 Pınarbaşı, 44, 63
 Pilinius, 3
 Pir Ömer, 121
 Prens Hasan, 22

R

Ra'ban, 29

Ramazanoğlu Ibrahim Bey, 95
 Ramazanoğulları, 86, 89, 88, 89, 93,
 96, 134
 Reşiduddin, 67, 69, 74
 Roma, 1, 3, 4, 5, 146, 150
 Ruha, 119
 Rumeli, 108
 Rumkale, 73, 126, 137, 144
 Rükneddin, 55, 70
 Rüstem Tarhan, 130
 Rüstem, 54

S

Sa'deddin Köpek, 66
 Sabır, 20, 147
 Safed, 94, 137
 Safevi, 141, 142
 Said b. Hemdan, 15
 Sait Gilles, 33
 Saka, 20
 Sakalar, 147
 Sakaltutan, 134
 Salih b. Ali, 9
 Salmanassar, 2
 Samsat, 13, 14, 15, 64, 65
 Samsun, 12, 89, 106, 109
 Sargon, 3
 Sasani, 4, 5
 Sasun, 23
 Selahaddin, 52, 53, 55
 Selçuklu, 17, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
 30, 35, 38, 39, 43, 44, 46, 47, 48,
 50, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66,
 68, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 80,
 82, 106, 148
 Selçuklular, 22, 23, 28, 38, 41, 45,
 50, 52, 56, 60, 61, 64, 75, 83, 91,
 106, 112, 148, 149
 Semiramis, 4
 Serim İbrahim, 134
 Seyfeddin Cerci (Corcu), 92

Seyfeddin, 57, 58, 59, 60, 63, 64,
 68, 75, 82, 83, 84, 87
 Seyfuddevle Er-Tokuş, 64
 Seyfuddevle, 16, 61, 63
 Siirt, 29
 Sinan Paşa, 143, 144
 Sis, 82
 Sivas, 12, 23, 27, 28, 31, 34, 37, 42,
 46, 49, 50, 51, 52, 55, 66, 69, 74,
 75, 76, 77, 79, 87, 99, 100, 101,
 102, 103, 104, 105, 109, 111,
 113, 114, 115, 116, 148
 Siverek, 63, 64
 Strabon, 3
 Sudun Muzafferi, 89, 94, 105
 Suğur, 5, 6, 7, 11, 12, 14, 16, 19
 Suli Bey, 94, 95
 Sultan Mesud, 41, 42, 45, 46, 47, 48,
 49, 76
 Sultan Sancar, 43, 54
 Sultan Tuğrul, 22, 38
 Sultansuyu, 144
 Suriye, 5, 16, 19, 26, 31, 33, 44, 52,
 54, 64, 72, 79, 80, 82, 89, 92, 93,
 94, 95, 98, 99, 101, 109, 112,
 117, 120, 127, 128, 136, 137,
 141, 143
 Sühreverdi, 59
 Sülemiş, 76
 Süleyman Bey, 27, 29, 55, 56, 129,
 130, 131
 Süleyman Şah, 29, 55, 56
 Sümeysat, 13, 30
 Süryâni, 3, 24, 30, 31, 34, 53
 Süryâniler, 33, 34, 47, 48
 Süveys, 145, 150

Ş

Şah Bahadır, 115
 Şah İsmail, 141, 142, 143
 Şahbudak, 135, 139

Sahrüh, 115, 128
 Sam, 82, 93, 94, 99, 101, 125, 138, 145
 Şamani, 65
 Şamrin, 3
 Şebinkarahisar, 22
 Şecaaddin Belas, 69
 Şehinşah, 39, 49
 Şehsuvar Bey, 133, 134, 135
 Şehsuvaroğlu Ali Bey, 143
 Şehzade Ahmed, 140
 Semseddin, 55, 60, 61
 Şerefeddin Ahmed, 69, 70
 Şerefeddin Muhammed, 69, 70
 Şeyh el-Mahmudi, 119, 120, 121, 123, 124, 126, 127
 Şeyh Hasan, 86, 87
 Şeyh Hüseyin, 118
 Şeyh İmadeddin, 69
 Şırzı, 2

T

Tarsus, 3, 21, 29, 121, 124, 125, 138
 Taştimur Alayı, 94
 Taştimur Kasımı, 94
 Tatar, 83
 Tebriz, 76, 83, 109, 112
 Tengiz, 82, 84
 Teophil, 10, 11
 Tercüman, 64
 Thornig, 23, 29
 Tiglat Pileşar, 3
 Timraz, 137
 Timur, 98, 99, 107, 109, 111, 112, 115, 116, 118, 123
 Timurlular, 107, 118, 119, 129
 Timurtaş, 84, 85, 87
 Titus, 1
 Tohma, 1, 9, 24, 50, 144
 Tokat, 27, 52, 55, 57, 109, 112, 119

Toros, 4, 29, 30
 Toroslar, 16, 106, 109
 Toruntay, 69
 Trablus, 94
 Trabzon, 40
 Trayan, 3
 Tuğrak, 126, 127, 128
 Tuğrul Arslan, 38, 39, 40, 41, 42
 Turna Dağı, 134
 Türkistan, 7, 21, 26, 54, 73
 Türkiye Cumhuriyeti, 16
 Türkler, 7, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 28, 29, 32, 33, 34, 39, 44, 49, 54, 76, 77, 78, 79, 98, 110, 146, 147, 148
 Türkmenler, 17, 22, 26, 29, 30, 40, 54, 71, 72, 75, 78, 80, 86, 87, 88, 89, 93, 118, 119, 120, 121, 124, 126, 127, 147, 148, 149, 7

U

Urartu, 2, 3, 146
 Urfa, 16, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 37, 40, 56, 57, 62, 63, 64, 67, 119
 Uzun Hasan, 131

Ü

Uçok, 86, 88

V

Vasıl, 61
 Viranşehir, 58

Y

Yağan, 44
 Yağıbasan, 45, 46, 47, 48, 50
 Yağısıyan, 49
 Yahya, 134

Yakup Paşa, 137, 138
 Yakut, 22
 Yasavur, 67
 Yav-taş, 72
 Yavuz Sultan Selim, 140, 143, 144
 Yelboğa el-Menceki, 98
 Yelboğa Nasiri, 95
 Yelboğavî, 94
 Yermuk, 5
 Yeşilyurt, 13
 Yezd, 118
 Yezidi, 70
 Yıldırım Bayezid, 109, 110, 111,
 112, 115, 117, 149

Yorguç Paşa, 128
 Yunus, 43, 43, 45, 94, 104, 144

Z

Zahireddin, 64
 Zahirîye, 98
 Zamantı Kalesi, 135
 Zamantı, 45, 63, 87
 Zengi, 38, 47
 Zibatra, 10, 45
 Zübeyr, 9
 Zülkarneyn, 48, 50
 Zunnûn, 45, 46, 49, 50